

404

LATVIJAS
ŪNIVERSITĀTES RAKSTI
ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS

TAUTSAIMNIECĪBAS UN
TIESĪBU ZINĀTŅU FAKULTĀTES SERIJA

II. SĒJUMS
TOMUS

№ 1

R I G Ā, 1 9 3 2

P. 111
111

NEKA
P. 111
643-6-88

K. Dišlers.

LATVIJAS UNIVERSITĀTES KĀRSTĪ
UN TIESIŠU ZINĀTĪSU FAKULTĀTES
SERIJA II. 1.

Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs.

I. Ievads.

A. Problēma

Tauta pašnoteikšanās princips ir moderns, tomēr ļoti
dabīgs un senais princips. Tautas pašnoteikšanās princips ir
pazīstams jau senā grieķu un romiešu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā krievu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā ģermāņu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā latviešu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā igauņu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā lietuviešu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā poļu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā ukraiņu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā baltu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā slovēņu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā čehu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā slovāku kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā serbu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā krievu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā kazahu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā uzbeku kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā turku kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā persu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā arabu kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā indus kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Ķīnas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Japānas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Indijas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Austrālijas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Ziemeļamerikas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Dienvidamerikas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Okeānijas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Antarktīdas kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Mēness kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Saules kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Zemes kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Ūdens kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Gaisa kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Atpakaļ kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Priekš kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Vidū kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Pēc kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Pirms kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Pasaules kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Visuma kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Vispārīgā kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Vispārīgā tiesiskā kultūrā. Tautas pašnoteikšanās princips
ir pazīstams arī senā Vispārīgā tiesiskā kultūrā.

1. Declaration of Independence, July 4, 1776.

Informācija un tautu pašnoteikšanās principa vispārīgā raksturogā 1. dok-
umenta ievada daļa, kurā starp citu raksta:

When in the Course of human events, it becomes necessary for one people
to dissolve the political bands which have connected them with another, and
to assume among the Powers of the earth, the separate and equal station to
which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them, a solemn appeal
is made to the Supreme Judge of the world for the rectitude of their intentions: That
the United Colonies by these presents, do declare themselves free and independant
States, absolved from all allegiance to the British Crown, and that all future
attachments of them to that Crown, and all dependence upon that Crown, are
solemnly and irrevocably and exclusively rejected. In the name of the
most Holy Trinity, we do hereby certify that these United Colonies, by these
presentes, have become free and independant States, absolved from all
allegiance to the British Crown, and that all future attachments of them to
that Crown, and all dependence upon that Crown, are solemnly and irrevocably
and exclusively rejected.

RIGĀ, 1932.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE.

M. D. 1903

Taču pašroteliskības princips
tīstīkars salms.

LĀZ. 1903

LĀZARU BIEDRĪBAS VEIKALĀ

TAUTSAIMNIECĪBAS UN TIESĪBU ZINĀTŅU FAKULTĀTES
SERIJA II. 1.

Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs.

K. Dišlers.

1. Ievads.

A. Problēma.

Tautu pašnoteikšanās princips tagad ir moderns, tomēr jauna te tikai forma, saturs bija pazīstams jau agrāk. Daudzas tautas ir cīnījušās par savu patstāvību jau tad, kad pašnoteikšanās princips vēl nemaz netika minēts; un teorētiskā doma, attaisnodama šādus tautas centienus, radīja sabiedriskā liguma teoriju un tautas suverēnitātes doktrīnu, kurām ir idejiska radniecība ar tautu pašnoteikšanās principu. Pēdējo 150 gadu laikā atrodam tautu pašnoteikšanās principu vairāk vai mazāk apzinīgi ievestu daudzās satversmēs un dēklārācijās, sākot ar Amerikas Savienoto Valšņu Neatkarības dēklārāciju¹⁾.

¹⁾ Declaration of Independence. July 4, 1776.

Interesanta un tautu pašnoteikšanās principa viedoklim raksturīga šī dokumenta ievada daļa, kurā starp citu teikts:

When in the Course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the Powers of the earth, the separate and equal station to which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation. — We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness. That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed, That whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to abolish it, and to institute new Government, laying its foundation on such principles and organizing its powers in such form, as to them shall seem most likely to effect their Safety and Happiness.

Šis pats princips izpaužas daudzās Amerikas Savienoto Valšņu atsevišķo štātu, kā arī jauno demokrātisko valšņu satversmju prēambulās, ko attiecīgā vietā pievedīsim vēlāk. Uz pašnoteikšanās principa nostājās franču tauta 1789. gada revolūcijā, liekot piem. 1793. gada satversmi tautas nobalsošanā, un beļģiešu tauta 1830. gadā, atdaloties no Nīderlandu valsts, dibinot savu patstāvīgu valsti un nosakot tās satversmi. Sevišķi spilgti tautu pašnoteikšanās princips parādījās 19. gadsimtena otrās puses sākumā, kad italiešu tauta apvienojās vienā valstī, izvedot vairākus plēbiscītus^{1a)}. Pēc franču un prūšu kara 1871. gadā arī vācu tauta prasīja apvienošanos vienā valstī, tomēr Vācijas federatīvās valsts nodibināšana, vismaz formāli, bija valdību, ne tautas darbs. Pēdējos 50 gados pirms pasaules kara tautu pašnoteikšanās princips bija it kā aizmirsts, tāpēc pasaules lielajā karā to varēja uzstādīt kā zināmā mērā jaunu principu. Daudzas tautas, kas no kara cerēja atsvabināšanu, uzņēma šo principu ar sajūsmu un atsaucās uz to, dibinot savas patstāvīgas valstis. Mieru noslēdzot, šis princips dabūja plašu atzišanu Tautu Savienības nodibināšanā un jauno valšņu uzņemšanā patstāvīgo tautu saimē. Tautu pašnoteikšanās princips uzņemts jauno valšņu satversmēs un līdz ar to kļuvis plaši pazīstams un pašu tautu atzīts. Princips, ko 19. gadsimtenī atzina tikai nedaudzi pravietiski politiķi, pārlicināti demokrāti un savu tautu sajūsmināti patrioti un vadoņi, bet tautas pašas lielāko tiesu tikai tumši apjauca, tas tagad liekas iegājis kultūrālo tautu apziņā, kļuvis, tā sakot, par tagadējās sabiedriskās un politiskās kultūras kopīpašumu un ieguvis gluži reālu eksistenci sevišķi ar Tautu Savienības atzišanu.

Kāda interese valststiesībniekam gar tautu pašnoteikšanās principu?

Valststiesībnieks savu pētījamo objektu meklē atsevišķās valstīs, to satversmēs, nodibināšanas apstākļos un iekārtas elementos, un sava darba labākos sasniegumus viņš redz valststiesisku parādību izskaidrošanā, tiesisku institūtu jūriskā konstruēšanā un sistematizēšanā, beidzot, pašas valsts varas tiesiskā pamatojumā. Šinī ziņā valststiesībniekam tagad atveras plašs darba lauks un svarīgi uzdevumi. Nodibinātas daudzas jaunas valstis ar vismaz pa daļai patstāvīgi darinātām satversmēm, un vairākas no agrākām valstīm pārvei-

^{1a)} Sk. Ch. Seignobos, Histoire politique de L'Europe Contemporaine, 4-e éd. 1905, lpp. 331. un sek.

dojušas savas satversmes uz jauniem pamatiem. Vispirms varētu teikt, ka pēckaļa valstiskās pārveidošanas un jaunradišanas darbā ir zināmā mērā noslēdzies tas interesantais konstitucionālas tiesiskas valsts izveidošanas un līdz ar to demokrātisku principu nostiprināšanas process, kas norisinājās Rietumeiropā visu 19. gs. Valststiesībniekam tā tad atklājās interesants uzdevums: pēfīt jaunās satversmes kā tādas, salīdzināt un sistematizēt to institūtus, vērot valststiesisko institūtu attīstību un jūridisko progresu. Šim galvenā kārtā dogmatiskam darbam valststiesībnieki ir piegriezušies jau priekš dažiem gadiem, gan veltīdami pētījumus atsevišķu valšķu konstitūcijām (piem. Vācijai, Austrijai, Čehoslovakijai, arī Latvijai²⁾ u. c.), gan valšķu grupām (Vācijas zemēm, arī Baltijas valstīm³⁾, vai beidzot visām jaunajām satversmēm⁴⁾. Līdzās šim dogmatiskajam uzdevumam nostājas otrs — jūridiski-morfoloģisks uzdevums: jūridiski izpētīt moderno demokrātisko iekārtu kā tiesiskas valsts iekārtas tipu, jo sevišķi tāpēc, ka šim valsts iekārtas tipam arī tagad vēl ir diezgan daudz kritiķu un pretinieku, kas nevien sludina demokrātijas krīzi un bojāeju, bet dažās valstīs lūkojuši demokrātijai atvietot ar oligarhisku vai diktātorisku iekārtu. Protams, šinī modernas demokrātijas kā valsts iekārtas tipa pētīšanā valststiesībnieks var tikt kārdināts izdarīt demokrātijas un oligarhijas salīdzināšanu un novērtēšanu, kāpēc viņam jāsarģās nokļūt uz politiska ceļa un izrādīt savas simpatijas vai antipatijas. Te nav jāaizmirst Gastona Žēza aizrādījums jūristiem turēties pie faktiem⁵⁾; un patiešām, ja jūrists turēsies cieši pie valststiesiskiem faktiem, tad viņš nenonāks uz slidenā ceļa un viņam nebūs jābīstas par kādu riskantu soli.

Dogmatiskā darbā valststiesībnieks var iztikt arī bez tautu paš-

²⁾ A. Cazejus, La constitution de la Lettonie. Toulouse, 1925. Max Schatzen, Das Verfassungsrecht Lettlands, mit einem Rückblick auf dessen Staatswerdegang. Riga, 1929. Max Ch. Hellstein, La Constitution de la République de Lettonie. 1930.

³⁾ Dr. H. Rolnik, Die baltischen Staaten Litauen, Lettland und Estland und ihr Verfassungsrecht. Leipzig, 1927. Dr. G. Rutenberg, Die baltischen Staaten und das Völkerrecht. Riga, 1928.

⁴⁾ A. Headlam-Morley, The New Democratic Constitutions of Europe. Oxford, 1928. B. Mirkinė-Guetzevitch „Les nouvelles tendence du Droit Constitutionnel (Revue du Droit Public 1928 un 1929).

⁵⁾ Gaston Jēze, Les Principes Généraux du Droit Administratif. Troisième édition, Paris, 1925. Préface: „Il n'y a qu'une seule bonne méthode: c'est la méthode d'observation des faits“.

noteikšanās principa plašākas aplūkošanas; viņa vērība būs piegriezta galvenā kārtā pašam satversmēm un tanīs noteiktiem valststiesiskiem institūtiem. Bet dogmatiski izpētīt valsts iekārtu, tās organu uzbūvi un kompetences, nav vienīgais valststiesībnieka uzdevums.

Lai cik lielus panākumus arī uzrādītu dogmatiskais virziens, tomēr viņš vienmēr vēl atstāj valststiesībniekam svarīgus uzdevumus: pamatot jūridiski valsts varu un radīt valsts jūridisku konstrukciju. Un te, šīnī teorētiskā jūrisprudencē, kur valststiesībnieks nevar iztikt bez tiesiskiem principiem un teorētiskām jūridiskām konstrukcijām, liela nozīme ir tautu pašnoteikšanās principam, uz kā pamata patiesībā nodibinātas visas jaunās valstis un pārveidotas viena daļa no vecajām. Šis fakts vien jau mudina valststiesībnieku piegriezties tautu pašnoteikšanās principam; mudina pārbaudīt, vai tautu pašnoteikšanās princips patiešām var tikt atzīts par tiesisku principu, kāds viņa tiesiskais saturs, vai viņš var noderēt par valsts organizēšanas pamatprincipu, un vai šim principam kādi sakari ar citiem jau agrāk pazīstamiem valsts pamatprincipiem. Par noderīgāko valsts pamatprincipu jāatzīst tāds tiesisks princips, kas dod iespēju valsts varu izskaidrot un pamatot kā tiesisku parādību. Jāsaka, ka taisni valsts varas tiesiskas pamatošanas problēma ir viena no svarīgākām tagadējās valststiesību zinātnes problēmām. Šī problēma nav gluži jauna; viņa nav radusies tikai pēdējā laika apstākļos; viņa ir jau ap 50 gadus veca, un mēs viņu esam mantojuši no 19. gs. valsts teorijas. Bet tā kā šī problēma tikai laiku pa laikam ir nodarbinājusi valststiesībniekus un pēc tam it kā gluži aizmirsta, visumā tai nav piegriezta vajadzīgā vērība, un līdzšinējie autori, izņemot pazīstamo vācu valststiesībnieku prof. G. Jellineku, franču valststiesībnieku prof. L. Digi (L. Duguît) un Holandes valststiesībnieku prof. H. Krabbi, liekas, nav pat pietiekoši apzinājušies šīs problēmas svarīgumu, tad arī tagad to var uzstādīt atkal kā samērā jaunu problēmu. Un šī problēma ir jāuzstāda, tāpēc ka tagadējos tiesiskos apstākļos iespējams mēģināt pavisam tālāk šīs problēmas atrisināšanu. Arī šīnī darbā centrālā un vienojošā ideja ir — valsts varas tiesiska pamatošana, un šīs idejas realizēšanai un minētās problēmas atrisināšanai esmu mēģinājis tuvoties ar tautu pašnoteikšanās principa palīdzību. Protams, šī problēma ir tik svarīga un viņas atrisināšanas uzdevums tik plašs, ka es nebūt neloloju cerību šo uzdevumu pilnīgi veikt. Es pats ieskatu šo darbu drīzāk par jautājuma uzstādīšanu un problēmas virziena meklēšanu,

nekā pašu problēmas atrisināšanu. Bet jūrisprudencē, kā, domājams, arī citās zinātnēs, arī jautājuma nopietnai uzstādīšanai un problēmas atrisināšanas mēģinājumiem ir sava nenoliedzama nozīme zinātnes izkopšanā, kā to pareizi aizrāda Gastons Žēzs⁶⁾). Uzdevumu veikt visā pilnībā arī tāpēc grūti, ka tas ļoti plašs, centrālā problēma saistīta ar daudziem citiem jautājumiem, un centrālās problēmas pētīšanā manis domātajā virzienā nav gandrīz nekādu priekšdarbu. To apzinoties, jau sākumā novelku savai temai robežas. Pirmkārt, šinī darbā tautu pašnoteikšanās princips tiek aplūkots tikai attiecībā uz tā sauktajām valsts tautām, kas spējīgas nodibināt savas patstāvīgas valstis. Šinī darbā netiek aplūkotas tautu fragmentu un nacionālo minoritāšu tiesības ne tāpēc, ka es ieskatītu šo jautājumu par mazsvarīgu, bet gan tāpēc, ka tas ir pietiekoši svarīgs un komplicēts jautājums, lai to no tautu pašnoteikšanās principa viedokļa aplūkotu atsevišķā darbā. Pareizi attiecināt tautu pašnoteikšanās principu uz nacionālajām minoritātēm ir pat grūtāks un sarežģītāks uzdevums, nekā šā principa attiecināšana uz valsts tautām. Pēdējā gadījumā, valststiesībnieka uzdevums vienkāršāks tāpēc, ka te tautas organizācija sakrīt ar valsts organizāciju; turpretim lietojot tautu pašnoteikšanās principu nacionālai minoritātei, jāaplūko kā valsts organizācija, tā arī no tās atšķirotās, lai gan tai pakļauta, sabiedriskas grupas organizācija. Citiem vārdiem, te jāaplūko tautu pašnoteikšanās principa divi dažādi lietošanas veidi.

Otrkārt, norobežodams un ierobežodams savu temu, es necenšos tautu pašnoteikšanās principa saturu aplūkot visā pilnībā. Šinī saturā, kā redzēsīm, ietelp tautas pašnolemšanās, pašorganizēšanās un pašvaldīšanās tiesības. Katra no šīm tiesībām ir pietiekoši svarīga, lai tās kaut cik pilnīgai noskaidrošanai veltītu atsevišķu darbu. Šinī darbā es mēģinu tuvāk, lai gan ne visā plašumā, aplūkot tautas pašorganizēšanās un pašvaldīšanās tiesības, kuŗu reālie izpausmes veidi ietelp valststiesību novadā, bet īsāk aplūkoju tautas pašnolemšanās tiesību, kas pa daļai pieskaitāma starptautisko tiesību novadam. Par temas paplašināšanu es neieskatu mazus ekskursus sabiedriskā līguma teorijas, tautas suverēnitātes principa, Monteskjē valstsvaras dalīšanas teorijas un Krabbe's tiesību suverēnitātes teorijas novados, jo tautu pašnoteikšanās principam ar minētajām teorijām

⁶⁾ Gaston Jèze, O. c. Préface: „En d'autres termes les études juridiques doivent, avant tout, porter sur la position de la question, car c'est encore plus important que la solution même“.

jām ir idejisks un pat jūridiski konstruktīvs sakars, jo tautu pašnoteikšanās principa teorija uz reālākiem pamatiem mēģina veikt to pašu valstsvaras tiesiskas pamatošanas uzdevumu, ko minētās teorijas nespēj veikt.

Es esmu tālu no domām jau šinī darbā uzstādīt noteikti izveidotu tautu pašnoteikšanās principa teoriju. Tomēr ceru, ka šis pētījums noderēs par priekšdarbu turpmākai tādas teorijas izveidošanai. Šinī nolūkā es mēģinu savā darbā, pirmkārt, noskaidrot tiesiska principa jēdzienu, rādīt, ka tautu pašnoteikšanās princips ir īsts pozitīvs tiesisks princips, un analizēt viņa tiesisko saturu; otrkārt, rādīt, ka tautu pašnoteikšanās princips labi noder valsts varas jūridiskai pamatošanai, kā arī pašu objektīvo tiesību pamatošanai, un tāpēc ierindojams valsts teorijas pamatprincipu skaitā; un treškārt, mācībā par tautas valstisko pašorganizēšanos un pašvaldīšanos ietilpinu un pamatoju savu valsts varas funkciju teoriju, kuŗu esmu sācis izkopt jau no 1924. gada⁷⁾.

B. Metodoloģiskas piezīmes.

Šinī darbā uzstādītais uzdevums nosaka arī lietojamās metodes. Par jūrispridencē lietojamām metodēm vispār varētu teikt, ka tās pēc būtības neatšķiras no citu zinātņu metodēm. Bet jūristam ir gan savi īpatnēji metodoloģiski paņēmieni, kas atbilst jūrista īpatnējam pētīšanas objektam.

Kāds tad nu ir jūrista pētījamais objekts?

Tas ir plašs un komplicēts; tas ir valsts pati savā jūridiskā organizācijā un jūridiskā izpausmē. Šinī plašajā objektā atrodami vismaz pieci dažādi elementi:

a) Valsts pati ar saviem satversmē noteiktiem orgāniem un iestādēm, ar to uzbūvi, darbību un savstarpējām attiecībām, kā tās novērojamas dzīvē.

b) Tiesību normas, kas nosaka valsts iekārtu, tās organu uzbūvi, darbību un savstarpējās attiecības, kā arī attiecības ar pilsoņiem. Šo normu lielais vairums tagadējās valstīs ir atrodamas rakstītos likumos, bet daļu no šīm normām sastāda arī ieraduma tiesību normas un uz prēcēdentiem dibinātas konvencionālas normas. Šo pēdējo abu veidu normas var būt kā rakstītas, tā nerakstītas; bet kaut arī nerakstītas,

⁷⁾ K. Dišlers, Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas, kas 1924. g. iespiests „Tieslietu Ministrijas Vēstnesī“ un 1925. g. izdots atsevišķā grāmatā.

tās tomēr pastāv noteikti konstatējamā un formulētā veidā un tāpēc ir pilnīgi reālas. Par tādas nerakstītas konvencionālas normas piemēru var noderēt uz trim prēcēdentiem dibinātā valststiesību norma, kas prasa kvōrumu Latv. Rēp. Satversmes 78. pantā paredzētā automatiskā referenduma gadījumā.

c) Tiesiskie institūti, kas rodas no zināmā sakarībā sagrupētām tiesību normām. Šādi institūti atrodami katrā tiesību novadā, kam darišana tieši ar reālo dzīvi, un diezgan daudz šo institūtu atrodam taisni valststiesību novadā.

d) Tiesiskie jēdzieni. Varētu domāt, ka tiesisko jēdzienu analīzēšana un pētīšana ir tiesību teōrijas šaurākā nozīmē (jūridiskās enciklopēdijas, ievada tiesību zinātnē) uzdevums. Bez šaubām, tiesību teōrija arī nodarbojas ar šo uzdevumu plašos apmēros, tomēr prasīt no tās vien šī uzdevuma veikšanu būtu par daudz. Tas nozīmētu gandrīz to pašu, ka prasīt visu jūridisko disciplīnu apvienošanu vienā vienīgā tiesību zinātnē vai tiesību teōrijā. Bet tas tagadējos jūrisprudence apmēros nav vairs iespējams. Katrai jūridiskai disciplīnai ir savi pēc satura īpatnēji tiesiski jēdzieni, daļa no tiem pat pamatjēdzieni, un katra atsevišķas disciplīnas darbnieka uzdevums ir noskaidrot vīspirms šos pamatjēdzienus. Šis uzdevums nav jāaizmirst arī valststiesībniekam, jo taisni viņa darbības novadā ietelp daži visai svarīgi pamatjēdzieni, no kuŗu noskaidrošanas un pareizas izpratnes lielā mērā atkarājas teōrētiska darba sekmība un pat pareizas valststeōrijas izveidošana, jo pareiza teōrija var balstīties tikai uz pareiziem pamatjēdzieniem. Tādiem valststeōrijas pamatjēdzieniem pieskaitāms arī pašas valsts jēdziens, kuŗa skaidrība un noteiktība ir katra valststeōrētiska pētījuma nepieciešams priekšnoteikums. Tā kā šinī darbā es ceru valststeōrijas vienu daļu parādīt zināmā mērā patstāvīgā veidojumā, tad atrodu par nepieciešamu veltīt drusku uzmanības arī pašas valsts jēdzienam, lai sasniegtu iespējamu vienkāršību un noteiktību savās jūridiskajās konstrukcijās, sevišķi valsts varas tiesiskā pamatošanā.

e) Tiesiskie principi, kas atrodami gan atsevišķās tiesiskās normās, gan tiesiskos institūtos un veselos kōdekos, gan tautu apziņā un jūristu teōrētiskās koncepcijās. Šķiet, arī šiem tiesiskajiem principiem, tāpat kā tiesiskajiem jēdzieniem, vajadzētu tikt noskaidrotiem tiesību teōrijā (šaurākā nozīmē), bet šo uzdevumu tiesību teōrija ir vēl maz, pārāk maz ievērojusi. Esmu pārliecināts, ka piegriežot turpmāk tiesiskiem principiem to vērību, kādu tie pelna, tiks izdarīts liels pa-

kalpojums jūrisprudencei vispār, tā kļūs dzīvei tuvāka un dzīvāka, tās koncepcijas kļūs dziļākas, tās konstrukcijas pamatotākas. Šīnī darbā es gribu mēģināt norādīt, ka tautu pašnoteikšanās princips tuvina valsti un valsts teōriju reālai dzīvei, dod iespēju pamatot valsts varas jūridisko konstrukciju un līdz ar to dod iespēju nostādīt uz pareiziem pamatiem pašu tā sauktas tiesiskas valsts teōriju.

Piezīmēsim, ka šis valststiesībnieka pētījamais objekts ir pilnīgi reāls, tāpat kā reāli viņa atsevišķie elementi. Reāla ir, bez šaubām, valsts pati, ne tikai no materiālās puses, kā tiesiski organizēta tauta, bet arī no formālās puses, kā patstāvīgas tautas tiesiska organizācija. Reālas ir tiesību normas savā formālajā normatīvajā būtībā, vienalga rakstītas vai nerakstītas, tikpat reālas, kā tas lielais daudzums dažādu attiecību un darbības veidu cilvēku un tautu dzīvē, ko šīs normas norēgulē. Reāli ir tiesiskie institūti, kas — tāpat kā tiesību normas — dzīvo, veidojas un attīstās līdz ar tautām un cilvēci. Reāli ir tiesiskie jēdzieni, kā reālo tiesību normu un tiesisko institūtu būtības uztveres un izpausmes veidi. Un beidzot, reāli ir tiesiskie principi, kuŗu reālītāte dibinās uz pašas reālās sabiedriskās dzīves parādībām, veidojas reālo tiesisko jēdzienu un reālo tiesisko normu attīstības gaitā un iegūst savu noteikto izpausmi un nostiprināšanu jūrisprudencei un tautu tiesiskajā apziņā un reālu eksistenci tiesību normu un tiesisku institūtu racionālajos pamatos.

Kādi tad nu ir tie metodoloģiskie paņēmiēni, ko jūrists valststiesībnieks lieto sava komplicētā objekta pētīšanai?

Visām zinātnēm ir vienas un tās pašas pētīšanas metodes, tikai katrai savi īpatnēji metodoloģiski paņēmiēni. No zinātniskās pētīšanas pamatmetodēm — induktīvās un dēduktīvās — reālu objektu pētīšanai visvairāk tiek lietota induktīvā metode. Šīs metodes plašajā lietošanā ir izveidoti divi pazīstami paņēmiēni — analīze un sinteze, — kas var tikt lietoti gan atsevišķi, gan kopā un parasti jau paši tiek saukti par metodēm. Varētu teikt, ka pilnīgi noslēgts pētījums prasa abu šo metodoloģisko paņēmiēnu — analīzes un sintezes — lietošanu; iepazīšanās ar objektu, tā izpētīšana parasti nav iespējama bez analīzes, un analītiskajā pētīšanā iegūto rezultātu tālāka apstrādāšana — sakopošana, sistematizēšana u. t. l. prasa sintezi.

Katra zinātne lieto analīzi un sintezi ar viņai īpatnējiem metodoloģiskiem paņēmiēniem. Arī jūrisprudencei ir tādi īpatnēji metodoloģiski paņēmiēni, kuŗu lietošana atkarājas a) no jūrista plašā pētījamā objekta viena vai otra minētā elementa, kam jūrists piegriež

sevišķu vērību, un b) no mērķa, kādu pētītājs sev stāda. Visbiežāk jūrisprudencē tiek lietoti šādi metodoloģiskie paņēmieni:

a) Dēskriptīvais paņēmieni, ar kura palīdzību jūrists noskaidro tiesiskas parādības un tiesiskus institūtus to vispārējā veidā. Šis paņēmieni tiek diezgan plaši lietots arī valststiesību zinātnē, attēlojot piem. valsts iekārtu, valsts organu sastāvu un darbību u. t. l. Šo paņēmieni plaši lieto pazīstamie angļu valststiesībnieki — Džemss Braiss, Bedžhots, Sidnejs Lou u. c.

b) Dogmatiskais paņēmieni, visizplatītākais tagadējā jūrisprudencē, tiek lietots pozitīvo tiesību normu apstrādāšanā; ar šī paņēmiena palīdzību tiek iegūta tiesisko normu jūridiskā satura pareiza izpratne un iepazīšanās ar tiesisko institūtu jūridisko būtību.

c) Vēsturiskais paņēmieni — palīdz noskaidrot tiesisko institūtu būtību, dažreiz arī normu īsto saturu, aplūkojot viņu attīstības gaitu.

d) Salīdzināšanas paņēmieni — parasti tiek lietots divējādos veidos: 1) dogmatiska salīdzināšana notiek, ja pilnīgāku iepazīšanos ar vienā tiesību normu kompleksā vai tiesību sistēmā ietelposām normām vai tiesiskiem institūtiem grib sasniegt, salīdzinot tos ar citos normu kompleksos vai tiesību sistēmās atrodamām tiesību normām vai institūtiem; un 2) vēsturiska salīdzināšana, — ja šinī pašā nolūkā salīdzina tiesību normu vai tiesisko institūtu attīstību dažādās tiesību sistēmās.

e) Socioloģiskais paņēmieni — tiek lietots, ja tiesību normas un tiesiskos institūtus aplūko sakarā ar sabiedrisko attīstību vai tagadnes sabiedriskās kultūras prasībām. Visi šie jūridiskās pētīšanas metodoloģiskie paņēmieni ir patiesībā analītiskās metodes paņēmieni. Tomēr varam minēt vēl vienu f) speciāli analītisku paņēmieni, kas lietojams sevišķi tiesisko jēdzienu un tiesisko principu īstā satura atklāšanai un noskaidrošanai.

Ar minētajiem analītiskās metodes paņēmieniem iegūto rezultātu tālākai apstrādāšanai — to pareizai sakopošanai un sistematizēšanai, tiesisko institūtu pareizai konstruēšanai un jūridisko teoģiju uzstādīšanai tiek lietota g) jūridiski-konstruktīvā metode, kas patiesībā ir jūrisprudencē lietotas sintētiskas metodes paņēmieni.

Bez tam tiek minēts vēl i) kritiskais metodoloģiskais paņēmieni, kas kā dogmatiski-kritiskais paņēmieni tiek lietots tiesību normu un tiesisko institūtu kritikā, un kā teoģētiski-kritiskais — jūridisko konstrukciju un doktrīnu kritikā. Tomēr kā vienā, tā otrā gadījumā grūti runāt par kādu īpatnēju viengabalainu metodoloģisku paņēmieni, jo

pārbaudot un kritizējot tiesiskas normas un institūtus, juridiskas konstrukcijas un teorijas, uzrādot kļūdas un trūkumus, kā arī to izlabošanu un novēršanu — nākas lietot vairākus no jau minētiem metodoloģiskiem paņēmieniem, sevišķi analitisko. Tāpēc varam vai nu pavisam atnest kritisko paņēmieni kā atsevišķu īpatnēju metodoloģisku paņēmieni, vai arī apzīmēt to kā eklektisku metodoloģisku paņēmieniem visbiežāk tiek lietoti dogmatiskais, salīdzināšanas, teōnormu, institūtu un konstrukciju pārbaudīšanā un kritikā.

Modernajā valststiesību zinātnē no minētajiem metodoloģiskiem paņēmieniem visbiežāk tiek lietoti dogmatiskais, salīdzināšanas, teōrētiski-kritiskais un jūridiski-konstruktīvais. Attiecībā uz šinī darbā lietotiem metodoloģiskiem paņēmieniem atļaujos vēl dažas piezīmes.

Tā kā šā darba galvenais uzdevums ir tautu pašnoteikšanās principa tiesiskā satura noskaidrošana, tad galvenā kārtā lietots analitiskais pētīšanas paņmiens, kas labi atbilst tiesisko principu izpētīšanas uzdevumiem, atklājot tiesisko principu saturu un aplūkojot šā satura atsevišķus elementus. Tāpat analitisko pētīšanas paņēmieni esmu lietojis savas valsts varas funkciju teorijas pamatošanai, uzmeklējot modernā valstī atzītos uzdevumus un to veikšanai pieskaņotas valsts varas funkcijas. Analitiskā metode tā tad dominē šinī darbā. Tomēr neviens noslēgts pētījums nevar būt bez kādiem vispārējiem slēdzieniem, bez kādas sistēmas, konstrukcijas vai teorijas uzstādīšanas, kas prasa sintetiskās metodes lietošanu. Tāpēc arī tanis šā darba daļās, kur esmu mēģinājis apvienot savas pētīšanas rezultātus, ietērpjot tos valsts varas funkciju sistēmā, valsts varas tiesiskas pamatošanas teōrijā un valsts jūridiskajā konstrukcijā, tur es lietoju sintetisko metodi jūridiski-konstruktīvā metodoloģiska paņmiena veidā.⁹⁾

Šis darbs tā tad visumā ir jūridiski-analitiska un konstruktīva

⁹⁾ Analīzi un sintēzi, kā induktīvās metodes paņmienu nodibinājis un sekmiīgi lietojis jau Aristotels. Sal. Wilhelm Oncken, Die Staatslehre des Aristoteles. Erste Hälfte, Leipzig, 1870. Einleitung, § 3. Sevišķi lpp. 29: „Ein Grundgesetz geht nun durch diese bunte Mannigfaltigkeit beherrschend hindurch; das ist der Wechsel von Analyse und Synthese, den beiden Verrichtungen einer und derselben Methode, der induktiven, die wir oben als Errungenschaft des Aristoteles gekennzeichnet haben. Die Analyse zergliedert den Gegenstand der philosophischen Betrachtung in seine Bestandteile, die Synthese vereinigt das in Gedanken Getrennte wieder und vergleicht das Ergebnis mit der Wirklichkeit, ob es stimmt oder nicht, macht also die Probe, ob unser Denkprozess richtig oder unrichtig war.“

rakstura darbs, dogmatiskā puse viņā mazāk ievērota un tāpēc arī dogmatiskais pētīšanas paņēmiens maz lietots. To atzīmējot, atļaujos arī pāris vārdus par dogmatisko un teorētisko virzienu jūrisprudencē. Neesmu nebūt pozitīvi dogmatiskā virziena pretinieks. Lai kādus arī uzrādītu trūkumus dogmatiskam virzienam, viņa lielais nopelns ir tas, ka viņš nodibinājis un uztur jūrisprudences ciešas saites ar jūrista vistuvāko reālo pētījamo objektu — tiesību normām. Atraujoties no šā objekta, jūrists var dažreiz nomaldīties uz sānu ceļiem, kas viņu var novest gan pie interesantām, bet jūrisprudencē maz auglīgām teorijām (organiskā valsts teorija, psiholoģiskā teorija). Bet pārāk stingri ieturētam dogmatiskam virzienam savukārt piemīt zināms trūkums, proti, ka dogma nereti tiek stādīta augstāk par lietas dzīvo būtību, kāpēc rodas zināma atrautība no dzīves un minētajam virzienam piemīt tendence kļūt sausam un neauglīgam. Romas jūrisprudence sekmīgi attīstījās un sasniedza lielu pilnību, kamēr jūristi piegriezta vēribu pašai dzīvei, un šo pašu romiešu tiesību apstrādāšana kļuva sausa un neauglīga, kad tā nonāca šauru dogmatiku glōsatoru un postglōsatoru rokās. Šinī ziņā interesants un zīmīgs ir ievērojamā franču jūrista Gastona Žēza ieskats: viņš biedina no tekstu mānītības un aizrāda, ka turēšanās tikai pie likuma tekstiem rada lēģistus, bet ne jūristus. Tiesības dzīvo un attīstās, kā viss, kas dzīvo, zem apkārtnes ietekmes⁹⁾. Protams, ka arī šinī virzienā — pētījot tiesību dzīvi un attīstību zem apkārtnes ietekmes, var noiet par tālu un ielauzties sociologa darbības novadā. Tomēr, šķiet, nebūtu arī sevišķi grūti palikt vienmēr jūristu darbības novadā, nododoties teorētiskai jūrisprudencē. Viens līdzeklis tāda pareiza ceļa ieturēšanai, pēc manām domām, ir taisni piegriezties tiesisko principu saturā un tiesisko institūtu būtības pētīšanai vairāk, nekā tas darīts līdzšinējā valdošajā dogmatiskajā virzienā. Viens no jūrista teorētiku uzdevumiem, kā pareizi aizrāda Regelsbergers, ir — pētīt tiesiskos principus, atklāt viņu saturu, radīt teorētiskas normas (tezes), ar ko patiesībā arī jūrisprudence kļūst par tiesību avotu¹⁰⁾. Tā tad jāpieņem, ka abi

⁹⁾ Gaston Jèze, O. c. Préface: „Je souhaite que les jeunes se dégagent de plus en plus de la superstition des textes et qu'ils cessent de répéter les formules magiques et absurdes qui encombrant la langue du Droit et beaucoup de théories juridiques. Cela leur fausse l'esprit. Le Droit vit; il évolue sans cesse comme tout ce qui vit, sous l'influence du milieu.

¹⁰⁾ Ф. Регельсбергеръ, Общее учение о правѣ, переводъ подъ ред. проф. Ю. С. Гамбарова, М. 1897, lpp. 54 un 83—85.

virzieni — dogmatiskais un teorētiskais — ir vajadzīgi un pamatoti, un iespējami labākus rezultātus jūrisprudence sasniegs tad, ja abi šie virzieni ies roku rokā, savstarpēji atbalstot un papildinot viens otru.

Beidzot šinī vietā atļaujos izteikt vēl vienu uzskatu, kam var būt pietiekoši svarīga metodoloģiska nozīme valsts teorijā vispār un tagadējās valsts pētīšanā sevišķi. Gastona Žēza biedinājumam no tekstu mānticības gribētos pievienot biedinājumu no autoritātu burvības, un šo biedinājumu gribētos adresēt taisni jūristiem teorētiķiem. Nebūt negribu noliegt autoritātes, nedz mazināt viņu pozitīvo nozīmi, bet gribu tikai teikt, ka valsts teorijas attīstību bieži ir traucējusi padevīga sekošana autoritātēm, pielāgošanās valdošam virzienam, mazdūšīga atsacīšanās no kritikas, revidēšanas, patstāvīgas nostāšanās uz savām kājām. Šīs autoritātu burvības sekas ir bijušas tās, ka valsts teorija bieži ir atradusies iepriekšējā laikmeta valdošā virziena važās, uzturējusi spēkā konstrukcijas un teorijas, kam pašreizējos reālajos valsts dzīves apstākļos nav nekāda pamatojuma, un visumā valsts teorija ir izrādījusies par stipri konservatīvu zinātni, kas tikai iztālēm seko faktiem.

To atzīmē arī Paljenko un C. Šmits¹¹⁾. Piemēri nav tālu jāmeklē. 19. gs. valsts teorijā ir konstrukcijas, kas balstās uz 18. gs. valsts reālajiem apstākļiem. Tā piem., 19. gs. valsts teorijas lielais sasniegums — valsts jūriskā konstrukcija, pēc kuņas valsts ir tiesībām pāri stāvošs tiesību subjekts — ir tikai pārnesusi absolūto varu no fiziskas personas (18. gs. absolūtā monarcha) uz jūrisku personu, valsti pašu. Tomēr uz jūriski neierobežota tiesību subjekta nevar nodibināt tiesisku iekārtu, lai šis subjekts būtu fiziska vai jūriskā persona. Holandes prof. H. Krabbe aizrāda, ka daži trafareti ieskatī jauno laiku valsts teorijā (sevišķi vācu) sniedz pat vēl tālāk atpakaļ. Jau no vidus laiku beigām sabiedrība un arī teorētiķi pierada

¹¹⁾ Н. Н. Палиенко, Суверенитетъ, Ярославль, 1903. Предисловіе: Многія изъ современныхъ ученій о суверенитетѣ имѣють свой прообразъ въ ученіяхъ давно прошедшаго времени, и часто лишь въ новыя формы облекаются тѣ идеи, которыя традиціонно перешли изъ прошедшихъ эпохъ и соотвѣтствуютъ лишь давно пережитымъ условіямъ политическаго строя. Отраженіе идей патримоніальнаго государства замѣтно, напримѣръ, не только въ ходячихъ представленіяхъ о государственной власти, но и въ государственныхъ ученіяхъ нѣкоторыхъ современныхъ публицистовъ*.

Prof. Carl Schmitt, Verfassungslehre, München und Leipzig, 1928. Vorwort, lpp. IX. „Zahlreiche dogmatische Vorstellungen des heutigen öffentlichen Rechts stecken noch ganz in der Mitte des 19. Jahrhunderts und haben den (längst entfallenen) Sinn, einer „Integrierung“ zu dienen.“

skatīties uz valsts varu kā uz kundzības varu, vēlākā valsts teorija glorificējusi šo varu, un tas bijis un vēl tagad ir par lielu traucēkli tiesību suverenitātes atzīšanai un patiesi tiesisku attiecību nodibināšanai starp valsti un individiem¹²⁾). Patiešām, lai gan labākie jūristi redzēja lielās pārgrozības, kādas notikušas valsts dzīvē 19. gs.¹³⁾, un lai gan valsts teorija likās meklējam jaunus ceļus, tad tomēr teorētiskās konstrukcijās atkal un atkal varēja atrast stipras iepriekšējā laikmeta atskaņas, piem. vācu teorijā valdošajā tautas pārstāvības konstrukcijā, P. Labanda likumu teorijā u. c.

Piegrīzoties modernās demokrātiskās valsts pētīšanai, nav jāaizmirst, ka arī tagadējā valsts teorijā tiek atzītas dažas konstrukcijas, kurām tagadējās demokrātiskās valsts apstākļos nav vairs reāla pamata. Pārgrozības valsts iekārtā un tiesiskajā dzīvē, kādas varam konstatēt tagad, ir vēl lielākas, nekā pagājušā gadsimtena vidū F. Gerbera atzīmētās. Tagad visizplatītākais un šini ziņā valdošais valsts iekārtas veids ir demokrātija, kā to piemēram aizrāda Džēmss Braiss un Harolds Laski¹⁴⁾). Pie tam jāatzīmē, ka demokrātijas ir

¹²⁾ Sal. Dr. H. K r a b b e, Die moderne Staatsidee, Haag, 1919, lpp. 3, 10, 14.

¹³⁾ Sal. C. F. G e r b e r, Über öffentliche Rechte. Unveränderter Abdruck der 1852 erschienenen 1. Auflage, Tübingen, 1913, lpp. 1, 2, 3: „Das deutsche Staatsrecht ist durchaus ein neues geworden; die ehemaligen Grundlagen desselben sind gestürzt, der Boden sogar, auf dem sie ruhten, ist umgewöhlt und erneuert worden; die Kluft zwischen der Gegenwart und dem vorigen Jahrhundert ist tiefer als die, welche sonst eine Reihe von Jahrhunderten zu scheiden pflegt...“

Lielākā daļa vācu teritoriālo valšķu 18. gadsimtenī bija patrimoniālas valstis. „Das Recht zu regieren erschien wie das gewöhnliche Privatrecht eines Individuums, dessen Umfang wiederum durch privatrechtliche Grenzen bestimmt wurde... Die Verwaltung geschah durch Diener, deren Verpflichtung auf einer privatrechtlichen Verbindung mit der Person des Landesherrn beruhte; Lehnrecht, Verträge, Privilegien, unvordenklicher Besitzstand waren die Titel, auf welche man den gesammten Inhalt des Staates stützte. — lpp. 7: ... kann man die Behauptung als bewiesen annehmen, dass zwischen dem heutigen Staatsrecht und dem des vorigen Jahrhunderts ein innerer Zusammenhang nicht stattfindet.“

¹⁴⁾ J a m e s B r y c e, Modern Democracies, 1921. Vol. I, lpp. 4: Within the hundred years that now lie behind us what changes have passed upon the world! Nearly all the Monarchies of the Old World have been turned into democracies... While twenty new republics have sprung up in the Western hemisphere, five new democracies have been developed out of colonies within the British dominions. There are now more than one hundred representative assemblies at work all over the earth legislating for self-governing communities... A not less significant change has been the universal acceptance of democracy as the normal and natural form of government. Seventy years ago... the word Democracy awakened dis-

nevien rēpublikas, bet arī modernās parlamentārās monarchijas, kuŗas ar zināmu tiesību varam saukt par demokratiskām monarchijām. Šis pēdējais apzīmējums varētu likties nelōģisks, tomēr tas labāk atbilst lietas būtībai, nekā parlamentārās monarchijas nosaukums. Nav grūti konstatēt, ka monarchijas Anglija un Norveģija ir savas iekārtas pamatos demokratiskākas, nekā rēpublikas Šveice un Francija, kur veselai pusei no tautas, sievietēm, nav politisko tiesību. Parlamentāram monarcham nav vairāk tiesību, kā parlamentārās rēpublikas prezidentam, bet duālistiskas rēpublikas prezidentam (piem. Amerikas Sav. Valstīs) ir daudz vairāk tiesību, nekā parlamentāram monarcham. Tāpēc nepietiek tikai konstatēt, ka demokrācija tagad ir valdošais valsts iekārtas veids, bet jāievēro, ka mums te darišana ar patstāvīgiem īpatnējiem valsts iekārtas tiptiem, kuŗu pētišanai jāpieiet bez iepriekšējiem aizspriedumiem, izvairoties no trafaretu vaŗām un slavenu vārdu burvības. Pēc gara un būtības tagadējā demokrācija ir tuvāk klasiskās senatnes demokrācijai, nekā 18. gs. absolūtai monarchijai un pat 19. gs. duālistiskai monarchijai.

Es neskatos uz tagadējo demokrāciju kā uz valsts attīstības pēdējo vārdu, bet kā uz šīs attīstības ievērojamu posmu, kas izveidojis savus valsts iekārtas tiptus ar raksturīgām īpatnībām. Valststiesībnieka teorētika uzdevums ir — piegriezt vērību valdošajam valsts iekārtas veidam, noskaidrot tā tipu īpatnības un būtību, izpētīt pastāvošos valststiesiskos institūtus un radīt faktiem atbilstošas jūridiskas konstrukcijas, neļaujoties savu simpatiju vai antipatiju ietekmei, bet neļaujoties arī autoritātīvo trafaretu valdzināšanai.

Domāju, ka tagadējās demokrātikas valsts iekārtas tiesiskos pamatus noskaidrojot, ir nepieciešami izpētīt tautu pašnoteikšanās principu, uz kuŗu balstās patiesībā visas modernās demokrātijas. Tautas pašnoteikšanās princips, kā pozitīvi tiesisks princips, dod iespēju jūridiski pamatot valsts varu kā tiesisku parādību un pašas objektīvās tiesības kā suverēnu bezpersonisku varu, kuŗai padoti visi reālie tiesību subjekti, arī valsts pati, ja piepaturam valsts jūridiskās personības konstrukciju. Šādā uztverē tautu pašnoteikšanās principa doktrīnai jāklūst par vienu no modernās valsts teorijas pamatdoktrīnām. Apmierinošā veidā šī doktrīna, kuŗā līdz šim tiešu darbu nav,

like or fear. Now it is a word of praise. — H. J. Laski, A grammar of politics, 1926, lpp. 16: For Western Europe, at least, democratic government has become a commonplace beyond discussion.

izveidojama tikai vairākiem autoriem, vairākos darbos. Šinī darbā izdarītajam mēģinājumam, bez šaubām, būs vajadzīgi koriģējumi un papildinājumi, bet ceru, ka sava daļa zinātniskas nozīmes paliks arī pirmajam mēģinājumam.

C. Valsts jēdziens.

Valststiesību zinātnē, kā katrā zinātnē, ir svarīga pamatjēdzienu skaidrība, jo plānveidīgu un stabilu zinātnes ēku var uzcelt tikai uz noteiktu un skaidru jēdzienu pamatiem. Bez šo pamatjēdzienu noskaidrošanas, varbūt, var iztikt tikai sīkākiem speciāliem jautājumiem veltītos darbos, kas varētu tikt salīdzināti ar atsevišķām materiālu daļām kādai celtnei. Turpretim darbiem, kas grib ietvert sevī kādu daļu no pašas būvkonstrukcijas, šī pamatu nostiprināšana nepieciešama. Valststiesību zinātnē šī pamatjēdzienu noskaidrošana vajadzīga nevien darbiem, kas grib ietvert sevī visu valsts teoriju vai valststiesību sistēmu, bet arī tiem pētījumiem, kas grib palīdzēt izveidot šo sistēmu vai kādu valsts teorijas daļu, kaut arī tā būtu tikai kāda vispārējā sistēmā ietelpoša konstrukcija. Vēl jo vairāk šī pamatjēdzienu revidēšana un noskaidrošana vajadzīga darbos, kas grib valsts tiesību teorijā ienest kāda tiesiska institūta jaunu uztveri, kādas jūriskas konstrukcijas pārveidošanu vai jaunu pamatošanu.

Kā tad nu ir ar pamatjēdzieniem valststiesību zinātnē? Jāsaka, ka vairāku valststiesisku pamatjēdzienu izpratnē valda nevien uzskatu dažādība, bet arī diezgan liela nenoteiktība un neskaidrība. Tāpēc katrā nopietnā valststeorētiskā darbā piegriežama vērība arī pamatjēdzienu revidēšanai. Liela neskaidrība valda pašā valsts jēdzienā. Pazīstamais vācu valststiesībnieks prof. H. Rēms saka, ka „par valsts teorijas pamatjēdzienu, uz kuŗa visa šī zinātne pamatojas, ir grūti sasniegt skaidru atziņu¹⁵⁾”. Patiešām, valsts dēfīnīciju līdzšinējā valststiesiskā literātūrā ir daudz, tomēr starp tām nav viegli atrast tādu, no kuŗas varētu izlobīt skaidru un noteiktu jēdzienu par valsti. Lai to illūstrētu, nav nemaz vajadzīgs meklēt valsts dēfīnīcijas

¹⁵⁾ Dr. Hermann Rehm, Allgemeine Staatslehre, 1907, lpp. 17. To pašu atzīmē viens no jaunākiem angļu valststiesībniekiem: R. M. MacIver, The Modern State. Oxford University Press, 1926, otrs izd. 1928, lpp. 3.: It may seem curious that so great and obvious a fact as the state should be the object of quite conflicting definitions, yet such is certainly the case.

pie filozofiem, kā piem. Hegela¹⁶⁾, bet arī īstu valststiesībnieku, kā piem. Rēma un Jellineka valsts dēfīnīcijas liek daudz ko vēlēties skaidrības ziņā¹⁷⁾. Sevišķi vācu teorijā valdošās dēfīnīcijas, kur galvenā vērība tiek piegriezta valstij kā jūridiskai personai, kolektīvai personai, teritoriālai korporācijai u. t. l., kas apbalvota ar suverēnu varu, franču valststiesībnieks Leons Digi (Duguīt) atzīst par metafiziskām un jūridiski bezvērtīgām¹⁸⁾. Varbūt, ka vācu valsts teorijai bija grūti nonākt pie skaidra jēdziena tāpēc, ka šī teorija līdz pasaules kaŗam nodarbojās gandrīz vai vienīgi ar konstitucionālu monarchiju, kas pieskaitāma pārejas tipiem starp absolūtu monarchiju un dēмократiju. Pie tam Vācijā šis valsts tips, kuŗa pamatos bija likts tā sauktais monarchiskais princips, saturēja sevī pretrunīgus un loģiski grūti savienojamus elementus. Valsts praksē attīstījās un nostiprinājās tie konstitucionālās monarchijas elementi, kas tuvina šo valsts iekārtas tipu tiesiskai dēмократijai, turpretim teorijā, ar maz izņēmumiem, centās uzturēt tos šā valsts tipa elementus, kas raksturo šā valsts tipa radniecību ar absolūto monarchiju. Šinīs apstākļos radās nevien valsts jūridiskās personības teorija un konstitucionāla monarcha kā suverēna valsts varas nesēja konstrukcija, bet arī vairākas citas komplicētas jūridiskas konstrukcijas, kā piem. P. Labanda likuma konstrukcija, vācu teorijā valdošā tautas pārstāvības teorija u. t. l., kuŗu nolūks bija uzturēt un atbalstīt varas elementu vispār un monarcha varu sevišķi. Šinīs apstākļos radās arī vācu

¹⁶⁾ Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts. § 257: Der Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee, — der sittliche Geist als der offenbare, sich selbst deutliche, substantielle Wille, der sich denkt und weiss und das, was er weiss und insofern er es weiss, vollführt. § 260: Der Staat ist die Wirklichkeit der konkreten Freiheit.

¹⁷⁾ Rehm, O. c. lpp. 19.: „Und so lautet denn der allgemeine Staatsbegriff: Staat ist juristisch jede auf einem bestimmten Teile der Erdoberfläche sesshafte und durch eine wenigstens in einigen Angelegenheiten rechtlich völlig unabhängige Befehls- und Zwangsgewalt dauernd verbundene Mehrheit von Menschen. Šo gaŗo dēfīnīciju Rēms drusku tālāk saīsina šā: Staat ist daher der dauernde Herrschaftsverband sesshafter Menschen auf bestimmtem Gebiete. — Arī MacIver'a valsts dēfīnīcija ir stipri sarežģīta un nedod skaidru valsts jēdzienu, sk. O. c. lpp. 22: The state is an association which, acting through law as promulgated by a government endowed to this end with coercive power, maintains within a community territorially demarcated the universal external conditions of social order.

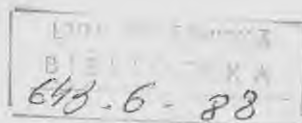
¹⁸⁾ Sal. Leon Duguīt, Traité de Droit Constitutionnel, tome I, troisième édition, Paris, 1927. § 59., lpp. 616. un sek.

teorijas valdošās valsts definīcijas, kurās redzam atskauņas no minētajām komplicētajām konstrukcijām un teorijām, bet kurās trūkst vienkāršības un skaidrības attiecībā uz pašu valsts jēdzienu. Tagadējie valststiesībnieki, kuŗu uzdevums ir pieskaņot valsts teoriju tagad valdošam tiesiskas demokrātiskas valsts tipam, varbūt atrodas šinī ziņā laimīgākā stāvoklī. Modernā demokrātiskā valsts, sevišķi demokrātiska republika, ir savā uzbūvē vienkāršāka un loģiskāka, nekā konstitucionāla monarchija, un tāpēc, šķiet, šim valsts iekārtas tipam pieskaņotas valsts teorijas pamatjēdzieni varētu būt pietiekoši vienkārši un skaidri, lai nebūtu vairs jāatkārto augšā minētais H. Rēma slēdziens.

Protams, ka dažādas zinātnes var sastādīt sev dažādus jēdzienus par valsti. Bet arī valsts teorijā nevien var pastāvēt, bet patiešām pastāv divi valsts jēdzieni, proti, materiālais un formālais valsts jēdziens. Neskaidrība un nenoteiktība valsts jēdzienā galvenā kārtā arī izskaidrojās ar to, ka valsts materiālais un formālais jēdziens netiek noteikti atšķirti un norobežoti viens no otra, bet gan ļoti bieži tiek sajaukti, vai pat nemaz netiek izšķirti. Abi valsts jēdzieni, proti valsts kā organizēta ļaužu kopība un valsts kā jūridiska organizācija, bija pazīstami jau Aristotelam, tomēr viņš šai izšķirībai nepiegrīž sevišķu vērību un aplūko valsti galvenā kārtā viņas materiālajā nozīmē¹⁹⁾. Viens no pirmajiem modernajiem valststiesībniekiem, kas šo izšķirību sapratis, ir G. Jellineks, kas savā „Allgemeine Staatslehre“ atdala vispārējo sociālo mācību par valsti (Allgemeine Soziallehre des Staates) no vispārējās valststiesību mācības (Allgemeine Staatsrechtslehre); saskaņā ar šo iedalījumu Jellineks arī dod divas valsts definīcijas, socioloģisko un jūridisko, bet pēc būtības starp tām nav nekāda izšķirība, jo abas tās attiecas uz valsti materiālā nozīmē²⁰⁾. No otras puses, valsts formālo jēdzienu

¹⁹⁾ Abi šie valsts jēdzieni lietoti blakus piem. „Politikā“ 1276b, ko citēju pazīstamajā Džoveta angļu tulkojumā (Aristotle's Politics, translated by Benjamin Jowett, Oxford University Press, impression of 1926): For, since the state is a community of citizens united by sharing in one form of government, when the form of the government changes and becomes different, then it may be supposed that the state is no longer the same, just as a tragic differs from a comic chorus, although the members of both may be identical.

²⁰⁾ Dr. Georg Jellinek, Allgemeine Staatslehre, dritte Auflage, Berlin, 1914. Valsts socioloģiskā definīcija dota lpp. 180: Der Staat ist die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgerüstete Verbandseinheit sesshafter Menschen; un jūridiskā definīcija lpp. 183: Als Rechtsbegriff ist der Staat demnach die mit

visnoteiktāk ir uzsvēris savos darbos H. Kelsens, bet par to nemaz nav vēribu piegriezis valsts materiālajam jēdzienam. Pilnīgi skaidru un noteiktu valsts materiālā un formālā jēdziena atšķirību līdzšinējā valsts teorijā gandrīz neatrodam²¹), ar ko arī izskaidrojama neskaidrība un pat zināma jucekliba valsts dēfīnīcijās un dažās svarīgās valststiesiskās konstrukcijās. Tāpēc valsts teorijas svarīgs uzdevums ir noskaidrot un norobežot šos divus valsts jēdzienus, formālo un materiālo.

Valsts materiālais jēdziens ir tas, kas visbiežāk tiek lietots nevien plašajā publikā, bet arī valststiesiskā literatūrā; lai gan valststiesībnieki reti lieto šo jēdzienu viņa tīrajā nozīmē, bet bieži ar lielāku vai mazāku formālā jēdziena piejaukumu. Ja pēc līdzšinējās valdošās mācības valsts sastāv no trim konstitūtīviem elementiem — tautas, teritōrijas un valsts varas, tad, kā redzams, divi no šiem elementiem ir materiālas dabas (tauta un teritōrija), un trešais formālas dabas (valsts vara, kas jūristam ir jāsaprot kā tiesiska vara un tamdēļ kā valsts tiesiskās organizācijas elements). Šinī valsts konstitūtīvo elementu doktrīnā tautai tiek ierādīta diezgan mazsvarīga loma: viņa ir tikai viens no valsts konstitūtīvajiem elementiem līdzās teritōrijai un valsts varai. Turpretim jau klasiskās senatnes rēpublikās bija pazīstams valsts jēdziens, pēc kura valsts tika identificēta ar politisko tautu. Arī modernajā dēmokratijā, kur nav vairs duālisma starp valdītājiem un valdāmiem, jo te tauta pati sevi valda un valsts ir tautas pašas lieta (res populi, res publica), te tautai vairs nevar ierādīt tikai atsevišķa elementa lomu valsts konstruēšanā. Ja dēmokratijā prasām pēc valsts jēdziena materiālajā nozīmē, tad atbilde var būt tikai viena, un proti, tāda pati, kā klasiskās senatnes dēmokratijās: valsts ir tauta pati. Pie tāda secinājuma jau ir nonā-

ursprünglicher Herrschermacht ausgerüstete Körperschaft eines sesshaften Volkes oder, um einen neuerdings gebräuchlich gewordenen Terminus anzuwenden, die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgestattete Gebietskörperschaft. — Starpība šinīs dēfīnīcijās, kā redzams, vienīgi tā, ka socioloģiskajā dēfīnīcijā minēta ļaužu kopība jeb apvienība (Verbandseinheit) bez kāda jūridiska raksturojuma, bet jūridiskajā dēfīnīcijā šai apvienībai dots jūridisks raksturojums: Körperschaft vai Gebietskörperschaft.

²¹) Valsts materiālo un formālo jēdzienu noteikti atšķir Hamonds (B. E. Hammond, *Bodies Politic and their Governments*, Cambridge, 1915) un dod šiem jēdzieniem pat sevišķus apzīmējumus, lpp. 4: A state, then, is a legal conception... A body politic, on the other hand, may be a perfectly concrete thing; tomēr viņš atstāj šo izšķirību tuvāk nenoskaidrotu.

kuši vairāki pazīstami valststiesībnieki, sevišķi Francijā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Minēšu tikai pāris piemēru. Prof. W. Wilson's (Amerikas Savienoto Valšņu prezidents pasaules kara laikā) uzrāda kā valsts modernu dēfinīciju šo: valsts ir uz noteiktas teritorijas tiesiski organizēta tauta²²). Teritorija un jūriskā organizācija šinī dēfinīcijā, kā redzams, netiek ieskatīti par tautai līdzvērtīgiem elementiem, bet tikai kā tautas atribūti, un tamdēļ šinī dēfinīcijā starp tautu un valsti varam likt vienādības zīmi: valsts ir tauta. Tāpat H. Berthelemy, viens no pazīstamākiem franču publicistiem, izsakās, ka „valsts ir tauta, aplūkota kā politiska vienība²³). Vēl noteiktāki izsakās M. Oriu (Maurice Hauriou): tauta ir valsts un valsts ir tauta²⁴). Ja mēs gribētu tautai pielikt kādus atribūtus, kas noteiktāk apzīmētu valsts jēdzienu, tad mēs varētu teikt: valsts no materiālā viedokļa ir jūriski organizēta patstāvīga tauta. Te tautai nevar tikt nostādīti blakām citi līdzvērtīgi valsts konstitūtīvi elementi, — tauta ir visa valsts no materiālā viedokļa; teritorija turpretim ir tikai tautas materiālā bāze, bet ne valsts konstitūtīvs elements. Jēdziens par teritoriju noteiktās robežās kā nepieciešamu valsts sastāvdaļu ir nostiprinājies tikai 19. gs.; senākie gadsimteni turpretim pazīst lielas ilgstošas patstāvīgas valstis bez noteiktām teritoriālām robežām.

²²) Woodrow Wilson, *The State*. Special edition, revised to December 1918. by Edward Elliot, lpp. 8: A State — runs the modern definition — is a People organized for law within a definite territory. — Mariots aizrāda, ka Anglijā tautu kā valsts jēdziena elementu ievēdis Metju Arnolds. Sal. J. A. R. Marriott, *The Mechanism of the Modern State*, Oxford, 1927, lpp. 13: Dr. Matthew Arnold introduced another element: „The State is properly... the nation in its collective and corporate capacity.“

²³) H. Berthelemy, *Traité élémentaire de Droit administratif*, Paris, 1921. *Notions préliminaires*: L'Etat est la nation envisagée comme association politique. 1926. g. izdevumā šī vieta skan vēl noteiktāki: L'Etat est la nation organisée.

²⁴) M. Hauriou, *La Souveraineté Nationale*, Paris, 1912. lpp. 149: „La nation organisée, munie de son gouvernement central, n'est pas autre chose que L'Etat vu comme une institution objective; l'Etat n'est pas autre chose que la personnification de la nation, c'est-à-dire que la nation vue comme un sujet de droits. La nation est l'Etat et l'Etat est la nation; seulement, la nation est décomposable en éléments, tandis que l'Etat est considéré comme indécomposable“. — L. Digi kā parasto franču valsts dēfinīciju min sekojošo: La nation souveraine et organisée en gouvernement, fixée sur un territoire déterminé, c'est l'Etat. Sal. Léon Duguit, *Les Transformations du Droit Public*, Paris, 1925, Introduction, lpp. XII.

piem., seno austrumu lielās valstis — Bābele, Asīrija, Ēģipte, tāpat Romas valsts un arī vēl viduslaiku valstis. Tagadējām valstīm gan teritoriālās robežas nepieciešamas, bet viņu jūriskā nozīme, kā zināms, pastāv tikai iekš tam, ka teritoriālās robežas darbojas valsts vara un valsts likumi. Priekš valsts jēdziena tā tad vairāk svarīgi, nekā teritoriālās robežas, ir valsts vara un likumi, bet tie ietelp jau minētajā jūriskas organizācijas atribūtā.

Šī jūriskā organizācija ir tā, kas jūristu jo sevišķi interesē un noved mūs pie valsts formālā jēdziena. Protams, arī jūrists nevar iztikt bez valsts materiālā jēdziena, ja viņš piem. grib konstruēt valsti kā jūrisku personu vai reālu tiesību subjektu. Jūriskās personas fikcijas teorija ir jūrisprudencei, kā zinātnei, kas pēti reālus objektus, pilnīgi nepieņemama, un šai teorijai arī vairs nav nopietnu piekritēju modernajā valststiesību zinātnē. Valsts kā reāls tiesību subjekts var tikt saprasts ne citādi, kā jūriski organizēta tauta pati, kas daudzkārt uzstājas kā kaut kas apvienots vesels ar saviem orgāniem un — tāpat kā visi citi tiesību subjekti — jūriski spēj iegūt, realizēt un lietot tiesības un uzņemties un izpildīt pienākumus. Šī ziņā ir pamatots franču jūrisprudencei izplatītais ieskaits, ka valsts ir jūriski ērts apzīmējums organizētai tautai, piem. Francijas republika ir ērts jūriskis apzīmējums franču tautā apvienotiem 40 miljoniem franču. Tomēr jūristu patiesībā mazāk interesē tauta kā valsts materiālais substrāts, bet vairāk gan materiālās valsts (patstāvīgas tautas) jūriskā organizācija. Jūristam svarīgākais ir valsts formālais jēdziens, pēc kura valsts ir patstāvīgas tautas jūriskā organizācija. Valsts šīnī nozīmē gan nav kaut kas materiāls, tomēr viņa ir kaut kas reāls, un proti: reāla forma. Valstij šīnī nozīmē ir liela līdzība ar plastiskās mākslas darba reālo formu; kā skulptūrā svarīgākais ir ne materiāls — bronza, marmors vai māli, bet gan mākslas darba reālā forma, tāpat jūristam nav svarīga valsts (materiālā nozīmē) sastādītāja tauta (vai tā liela vai maza, ar tādām vai citādām rases īpatnībām u. t. l.), bet gan jūriskā forma, kādu šī tauta sev izveidojusi. Tā ir reāla forma, tāpēc ka reāli (pozitīvā nozīmē novērojami un pētījami) ir tie jūriskie institūti, kas ietelp tautas jūriskajā organizācijā, reālas ir tās tiesību normas, kas grupējas ap šiem institūtiem, reāla valsts iestāžu organizācija un darbība, kas norēgulēta ar šīm normām. — Analogija starp valsti, kā jūrisku formu, un mākslas darbu nāk prātā arī, ja pametam skatu uz klasiskās senatnes mākslas darbu un valsts likteņiem. Senās Grieķijas

mākslas darbi dzīvo jau trešo gadu tūkstoti savu cēlo formu dēļ; tāpat dzīvo vēl arvienu arī klasiskās senatnes valšķu, sevišķi Atēnu, Spartas un Romas, jūriskās formas, lai gan šis valstis pašas vairs neeksistē. Un varbūt modernie valststiesībnieki darītu labi, ja tie vairāk vērības piegrieztu klasiskās senatnes valstīm, tāpat kā modernie mākslinieki vēl arvienu piegriež lielu vērību klasiskās senatnes mākslas darbiem.

Neapstājoties šinī vietā pie valsts formālā jēdziena plašākas noskaidrošanas, atzīmēsim tikai, ka ar valsti formālā nozīmē var tikt saprasta vai nu patstāvīgas tautas visa tiesiskā iekārta, vai arī tikai daļa no šīs tiesiskās iekārtas, kas atšķirama uz savu raksturīgu īpatnību pamata. H. Kelsens, kas šim jautājumam piegriezis sevišķu vērību, grib identificēt valsti formālā nozīmē kā tiesisku iekārtu vispār, tomēr pielaiž arī valsts identificēšanu ar daļu no šīs tiesiskās iekārtas²⁵⁾. Šis pēdējais ieskats šķiet pareizāks un sevišķi valststiesībniekiem aizstāvams, jo identificējot valsti ar patstāvīgas tautas visu tiesisko iekārtu — valsts (formālā nozīmē) zaudētu savu individuālitāti, it kā tiktu izšķīdināta visā plašajā tiesību sistēmā.

Bet kurā daļa no tautas tiesiskas iekārtas nu ir tā, kurā varētu identificēt ar valsti formālajā nozīmē? Šķiet, tā ir tā tiesiskās iekārtas daļa, kurā jo sevišķi izpaužas un raksturojas tautas vienība. Šī vienība izpaužas sevišķi valsts varā kā tautas kopējo spēku un līdzekļu lietotājā un rīkotājā visas tautas labā, t. i. tā saukto vispārējo mērķu sasniegšanai un publisko uzdevumu veikšanai. Tāpēc arī uz tautas vienību it īpaši attiecas tās tiesību normas un tie tiesiskie institūti, kas nosaka valsts varas augstāko organu uzbūvi, kompetenci, darbību, savstarpējās attiecības un attiecības ar pilsoņiem. Protams, ka šīs normas un šie institūti nav jāmeklē formālajā satversmē vien, bet arī citos likumos, ieraduma tiesībās, konvencionālās tiesībās un prēcedentos. Citiem vārdiem, valsti formālā nozīmē mēs varam identificēt ar to patstāvīgas tautas tiesiskās iekārtas daļu, ko parasti apzīmē kā satversmi materiālā nozīmē.

* * *

²⁵⁾ H. Kelsens, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, Tübingen, 1922, lpp. 88: Bei der ausserordentlichen Vieldeutigkeit des Wortes „Staat“, wäre die Möglichkeit von vornherein nicht ausgeschlossen, die Rechtsordnung als den weiteren, allgemeineren, die Staatsordnung als den engeren, besonderen Kreis, den Staat als einen speziellen Teil des Rechts, als Teilrechtsordnung anzusprechen.

Ievadam piesienas 2.—4. nodaļa, kurās aplūkoju 19. gs. vācu valsts teorijai raksturīgo monarchisma principa doktrīnu un valsts suverēnās jūridiskas personības teoriju; tālāk dažus pazīstamākos mēģinājumus jūridiski konstruēt valsts varas tiesisku ierobežošanu, kas tomēr nav devuši apmierinošus rezultātus; un beidzot franču valsts teorijā dominējošo tautas suverēnitātes doktrīnu un moderno tiesību suverēnitātes teoriju, kurām tomēr arī vēl trūkst reāla jūridiska pamatojuma. Sākot ar 5. nodaļu es mēģinu attīstīt savu valsts-teorētisko koncepciju, saskaņā ar kuŗu tiesiskas valsts varas, kā arī pašu objektīvo pozitīvo tiesību jūridisks pamatojums meklējams tautu pašnoteikšanās principā, kas tagad uzskatāms kā pozitīvs princips ar noteiktu tiesisku saturu.

2. Monarchiskā principa doktrīna un valsts personības teorija 19. gadsimteņa valststiesību zinātnē.

Moderno valsti bieži mēdz apzīmēt kā tiesisku valsti. Tiesiskas valsts jēdziens radās ap 19. gs. vidu, tā tad drīz pēc tam, kad Eiropas valstīs bija sākusi izplatīties konstitucionāla iekārta. Viens no pirmajiem šo apzīmējumu lieto Roberts Mōls (Mohl) savā „Enzyklopädie der Staatswissenschaften“, 1859. g.²⁶⁾; pēc tam Bērs (Bähr) (Der Rechtsstaat, 1864), Gneists (Der Rechtsstaat, 1872) u. c. Lai gan sākumā tiesiskas valsts jēdziens nebija vēl gluži skaidrs (piem. R. Mohl, Enzyklopädie der Staatswissenschaften, 2. Aufl. 1872., 106. un sek. lpp. jauc vēl kopā valsts tiesisko raksturu un kultūrālos uzdevumus), tad tomēr drīz sāka nodibināties ieskats, ka ar tiesisku valsti jāsaprot tāda valsts, kur valdības vara ierobežota un valdības darbība noteikta ar likumu. Sevišķi L. Steins (Verwaltungslehre) uzsvēra, ka netiesiskā valstī valdība savā darbībā turas tikai pie lietderības viedokļa, turpretim tiesiskā valstī valdīšana (Regierung) ir norēgulēta ar likumu. Rud. Gneists redz tiesiskos principus izpaužamies sevišķi pašvaldības un administratīvo tiesu izveidošanā u. t. l. Tādējādi beidzot pamazām izveidojās pareizais ieskats, ka par tiesisku valsti atzīstama tāda, kuŗā valsts varas organu uzbūve, darbība un savstarpējās attiecības, kā arī attiecības starp valsti, resp. valsts organiēm no vienas puses un pilsoņiem no otras — balstās

²⁶⁾ Sal. Robert von Mohl, Encyclopädie der Staatswissenschaften, 2. Aufl. 1872, lpp. 106 un sek., 324 un sek.

uz tiesiskiem pamatiem un tiek norēgulētas ar tiesību normām. Visiem valsts varas izpaušmes veidiem tiesiskā valstī jābūt tiesiski norēgulētiem, tā ka nekāda patvarīga rīcība netiek atzīta un pieļauta; bet ja patvarīga un nelikumīga rīcība no valsts organu puses notikusi, pilsoņiem jādod rokā tiesiski līdzekļi šo patvarību novēršanai un savu tiesību aizstāvēšanai arī valsts varas orgāniem pretim, pašus augstākos neizslēdzot. Citiem vārdiem, pašai valsts varai tiesiskā valstī jābūt nevis no likumiem brīvai faktiskai varai, bet likumiem padotai, tiesību normām saistītai un norēgulētai tiesiskai varai.

Tiesiskas valsts apzīmējums var tikt pieņemts kā raksturīgs mūs-laikos valdošajam valsts veidam tāpēc, ka no vēstures mums ir zināmi ilgi laikmeti, kad valstis ir pastāvējušas kā faktiskas varas organizācijas, bez noteiktas tiesiskas satversmes. Klasiskās Grieķijas un Romas laikmets, kad kultūrālajām valstīm bija sava tiesiska iekārta²⁷⁾, liekas īss, salīdzinot ar iepriekšējiem un vēlākiem laikmetiem, kad daudzas valstis ir ilgstoši pastāvējušas bez noteiktas tiesiskas iekārtas. Protams, ja faktiskā vara turpinās ilgāku laiku, valstī uz prēcedentu un ieraduma tiesību pamatiem pamazām rodas un veidojas sava tiesiska iekārta; bet tā nav un nevar būt stabila, kamēr valdošās personas vai valdošās grupas rokās ir absolūta faktiskā vara. Arī vēl laika ziņā mums ļoti tuvu stāvošajos 17. un 18. gs. noteicošajā valsts veidā, absolūtajā monarchijā, bija bez šaubām atrodami arī daži tiesiskie elementi valsts organizācijā un valsts organu darbībā; tomēr šo valsti nevarēja saukt par tiesisku valsti, tāpēc ka te nebija atrodama noteikta satversme un tie tiesību sākumi, kādi valsts iekārtā bija saskatāmi, kuŗu katru brīdi varēja tikt grozīti nevien ar absolūta valdnieka pārdomāto gribu, bet ar viņa kaprīsi. Protams, arī valsts ar ļoti vāju tiesisku organizāciju, vai kā tīri faktiskas varas organizācija, var būt interesanta sociologam, tautsaimniekam, vēsturniekam, bet jūrista valststiesībnieka stāvoklis tādas valsts pētīšanā ir visai grūts: viņam nav pietiekoša jūridiska pamata, bieži nav arī pietiekoša tiesiska materiāla, lai attēlotu valsts iekārtu no jūridiska viedokļa un radītu šai iekārtai atbilstošu jūridisku konstrukciju. Tāpēc šinī laikā atrodam valsts teorijas, kuŗām patiesībā nav nekā kopēja ar jūrisprudenci (teokratiskā, patriarhālā); un tāpēc šinī laikmetā tik koši uzplaukst dabisko tiesību

²⁷⁾ Aristotels bija savācis ap simts piecdesmit klasiskās senatnes valšķu satversmes, uz kuŗām dibināja savus pētījumus par valsti un tās iekārtas formām. Sal. W. O u c k e n, Die Staatslehre des Aristoteles, I., lpp. 23 un 24.

doktrīna, sevišķi valsts tiesību un starptautisko tiesību autoru kopta: pārāk šauru un nestabilo pozitīvo tiesību pamatus šie autori mēģina nostiprināt un paplašināt ar dabisko tiesību negrozāmiem principiem. Ja meklējam pēc kādas absolūtiskajai monarchijai piemērojamas pozitīvi-jūriskas teōrijas šinī laikmetā, tad tādu atrodam ietvertu Ludviķim XIV. piedēvētā aforismā: „L'Etat c'est moi“. Nav svarīgi, vai minētais karalis tādu formulu patiešām lietojis vai nē; un vai tur izpaudusies valdnieka organizētas varas apziņa, vai tiranna kaprise. Mūs var interesēt tikai tas, ka šinī aforismā ietvertā doma pilnīgi saskan ar to valststiesisko konstrukciju, ko atrodam pie izglītotā un nopietnā angļu autora 17. gs. vidū Hobsa (Th. Hobbes)²⁸). Pēc Hobsa teōrijas sabiedriskais līgums, ar kuŗu valsts tiek dibināta, nav vienkāršs līgums tanī nozīmē, ka ar šo līgumu panākta daudzu personu vienošanās; ar šo aktu tiek panākts kaut kas vairāk: tiek radīta jauna persona, kuŗa tiek pārnesta uz to fizisko personu vai personu grupu, kam līguma slēdzēji nodod valsts varu. Šo vienkāršo teōriju tālāk izveidot vai attīstīt absolūtas monarchijas virzienā nebija iespējams, un tādi absolūtas monarchijas teōrētiķi, kā Bosiē (Bossuet), De Mestrs u. c. labākā gadījumā bija tikai Hobsa teōrijas atkārtotāji.

Tiesiskā valstī turpretim jūristam paveras plašs lauks auglīgam darbam un svarīgam uzdevumam. Satversmē un citos konstitucionālas valsts likumos jūrists atrod diezgan daudz pozitīvi tiesiska materiāla, ko apstrādāt, iztulkojot un sistematizējot normas, pētījot un konstruējot tiesiskos institūtus. Konstitucionālā valstī jūristam interesanti novērot arī pašu dzīvo valsts organismu tā darbā, jo ja arī valsts organu darbībā, kā viegli saprotams, ne ikkatrs solis ir iepriekš paredzēts un norēgulēts likumos, tad tomēr te vairs nav vietas kapriķī un patvarībai, bet likumos neparedzētos gadījumus lūko izšķirt saskaņā ar satversmes un likumu garu un valsts interesēm; rodas un krājas tiesiski prēcēdenti, uz kuŗu pamata rodas un nostiprinās valsts tiesisko iekārtu papildinošas nerakstītas tiesību normas. Jūrista

²⁸) Th. Hobbes, Leviathan, chapt. XVII un XVIII. (The English works of Thomas Hobbes of Malmesbury, edited by sir William Molesworth, vol. III, lpp. 158 un sek.): This is more than consent, or concord; it is a real unity of them all, in one and the same person, made by covenant of every man with every man... This done, the multitude so united in one person is called a commonwealth, in Latin civitas... which is as much as to say, to appoint one man, or assembly of men, to bear their person... And he, that carrieth this person is called sovereign, and said to have sovereign power.

valststiesībnieka uzdevums tiesiskā valstī nu ir: sakopot, izpētīt, sistematizēt iespējami visu uz valsts iekārtu attiecošos pozitīvi-tiesisko materiālu, konstruēt un pareizi apgaismot valsti (formālā nozīmē) atrodamos tiesiskos institūtus, atklāt un noskaidrot šo institūtu pamatos atrodamos tiesiskos principus, sniegt attiecīga valsts tipa vai vispār modernas tiesiskas valsts jūridiskās organizācijas pareizu attēlu un beidzot sniegt pašas valsts jūridisko konstrukciju. Valsts tiesību zinātne visumā arī ir centusies šo uzdevumu pildīt, un sākot ar 19 gs., kad franču lielās revolūcijas ideju un Napoleona karu savilņotajā Eiropā sāka izplatīties konstitucionāla iekārta, redzam arī valststiesību zinātnes uzplaukumu, sevišķi Vācijā un Francijā, vēlāk arī Austrijā, Itālijā, Krievijā u. c. No 19. gs. zinātnes sasniegumu un ieguvumu labākās daļas mitinās lielā mērā arī vēl tagadējā valststiesību zinātne; pati valststiesību sistēma un vesela rinda valststiesisku jēdzienu un konstrukciju, mācība par valsts konstitūtīvajiem elementiem, valsts varas suverēnitāti, valsti kā jūridisku personu u. d. c. ir pārņemti bez kādām šaubām un kritikas no 19. gs. valsts teorijas. Šis mantojums ir visai vērtīgs, bet tomēr apmierināties ar šo mantojumu valsts teorijas tālākai izbūvei tagadējie valststiesībnieki vairs nevar. Protams, visās zinātnēs un zinātņu nozarēs valda zināma kontinuitāte, bez kuŗas normāla zinātnes attīstība nebūtu domājama; lieli lūzumi zinātnē notiek reti, un arī tādos gadījumos ne viss agrāk sasniegtais tiek pilnīgi atmests. No otras puses, ir laikmeti, kad zinātnē ilgāku laiku valda it kā sastingums, kad zinātnes darbnieki tikai komentē atzītu autoritāšu darbus, par kuŗiem tālāk neuzdrošinās iet. Tāds stāvoklis bija vairākus gadsimteņus tā sauktajos viduslaikos, kad tiesību zinātnieki komentēja romiešu jūristus un romiešu tiesības (glōsātori, postglōsātori, lēģisti), dabas zinātnēs un filosofijā atstāstīja un komentēja Aristotelu, medicīnā Gallēnu u. t. l. Bet ir vēl citādi laikmeti vienas vai otras attīstības vēsturē, kad patiesībā nevar žēloties par zinātnes sastingumu, kad viņa liekas pat plaukstam un sekmīgi attīstāmies, bet, tuvāk pārbaudot, tomēr izrādās, ka viņa ir pārāk saistīta pagātnes važām, kļuvusi inerta, zaudējusi īstos sakarus ar reālo dzīvi. Tādā stāvoklī zināmā mērā atradās arī valststiesību zinātne 19. gs., kad, neskatoties uz uzplaukumu un attīstību, tā nesa tomēr sev līdzī, un dažreiz ar izsmalcinātām konstrukcijām centās uzturēt jēdzienus un institūtus, kuŗu saknes atrodamas vēl 18. gs. valsts teorijā un kas patiesībā neatbilda vairs 19. gs. konstitucionālas valsts īstajiem apstākļiem. Ap 19. gs. vidu

daudzu Eiropas valšku, sevišķi arī vācu valšku iekārtā bija noticis liels lūzums, paši pamati pārveidojušies, agrākā patrimoniālā valsts kļuvusi par konstitucionālu valsti. Spējīgākie valststiesībnieki redzēja šīs pārgrozības valsts iekārtā un gaidīja lielas pārgrozības arī valsts teorijā^{28a)}. Visumā valsts teorija arī pārveidojās un pieskaņojās jaunajiem apstākļiem, tomēr ne tik pilnīgi, kā to bija cerējis piem. F. Gerbers. Atbalstidama vairāk vai mazāk atklāti monarchiskā principa doktrīnu un izveidodama valsts kā suverēnas juridiskas personas konstrukciju, vācu valsts teorija apzinīgi vai neapzinīgi balstīja varas superioritāti pār tiesībām un tā tad uzturēja sakarus ar 18. gs. valsts teoriju.

Palūkojoties no tagadējās valsts stāvokļa atpakaļ uz 19. gs., mēs varētu teikt gandrīz to pašu, ko F. Gerbers teica priekš 80 gadiem, proti, ka notikušas lielas pārgrozības, ka pat tagadējās demokrātiskitīesiskās valsts organizātoriskie pamati citi nekā 19. gs. konstitucionālajā valstī. Šinī pēdēji minētā valsts tipā monarcha vara arvienu vēl bija liela, tā bija primārā un augstākā vara, kuŗa bija nostādāma līdzās suverēnajai varai, jo lai gan suverēnā vara pēc valsts teorijas piederēja valstij pašai, tad tomēr suverēnās varas nesējs un realizētājs pēc tās pašas teorijas bija konstitucionālais monarchs; līdzās šai monarcha varai parlaments tika pielaists un ciests, pie tam ne kā īsts valsts varas orgāns, kas izteic tautas gribu, bet kā tautas pārstāvības orgāns, kas izsaka tautas domas. Tagad turpretim valdošais valsts tips ir demokrātija, vienalga, demokrātiska republika vai parlamentāra monarchija; jo kā vienā, tā otrā valsts vara pieder tautai pašai un valsts varas realizēšana resp. valsts uzdevumu veikšana ir uzticēta uz satversmes pamata pilnvarotiem tautas orgāniem — amatpersonām un iestādēm. Lai redzētu, kādā veidā valsts teorija pieskaņojās valdošajam valsts tipam, palūkosimies uz monarchiskā principa doktrīnu un valsts juridiskās personības konstrukciju.

A. Monarchiskā principa doktrīna.

Monarchiskais princips, kas ietver sevī jēdzienu par vienai fiziskai personai piederošu augstāko varu valstī, atrodams daudzās satversmēs (kā faktiskās, tā formālās) un teorijās. Pie tam šis prin-

^{28a)} C. F. Gerber, *Über öffentliche Rechte*, lpp. 7: ... kann man die Behauptung als bewiesen annehmen, dass zwischen dem heutigen Staatsrecht und dem des vorigen Jahrhunderts ein innerer Zusammenhang nicht stattfindet.

cips var būt un bieži ir saistīts ar kādu citu principu, piem. teokratisko. Šis nule minētais princips, kas mums tagad liekas tik nepiemērots valsts pamatošanai un izskaidrošanai, senāk ilgus laikmetus cauri ir bijis ļoti izplatīts, un viņa atskaņas sastopamas gandrīz līdz pašiem jaunākiem laikiem. Par to tomēr nav sevišķi ko brīnīties, jo kāda principa atzīšana un spēkā uzturēšana atkarājas no tautā valdošiem ieskatiem un galu galā no tautas kultūras līmeņa. Daudzu tautu senatnē atrodami mīti un leģendas par to, ka kāds dievs mācījis cilvēkiem labus tikumus un derīgus amatus, devis likumus, dibinājis valsti un iecēlis valdniekus. Daudzu seno valšņu valdnieki centās pierādīt savu radniecību ar kādu dievu, pat vēl kultūrālajās Grieķijas monarchijās²⁹⁾; seno austrumu despotijās valdnieki paši nereti skaitījās par dieviem, un arī Romas ķeizariem dažreiz pat vēl viņu valdīšanas laikā tika celti altāri un tempļi. Teokratija var pieņemt arī oligarchisku raksturu, ja valdības vara nonāk priesteru kastās; tomēr teokratijas īstā konstrukcija ir tā, pēc kuŗas valsti ir nodibinājis un valda Dievs pats, bet viņa pārstāvis vai vietnieks zemes virsū ir pašreizējais vienpersonīgais valdnieks — monarchs. Tāda konstrukcija, piem., diezgan ilgi tika uzturēta Israēļa tautas valstī un ietverta bībeles vecās derības attiecīgos tekstos. Arī jaunā derībā atspoguļojas teokratiskais ieskats, un tāpēc saprotams, ka līdz ar kristīgas ticības un bībeles izplatīšanos izplatījās arī teokratiskais princips un atrada lietošanu visur tur, kur apstākļi bija izdevīgi. Starp citu, tādi piemēroti apstākļi bija atrodami arī vēl 17. un 18. gadsimteņu monarchijās, un tāpēc vēl šini laikā stipri izplatīta mācība par monarcha varas dievišķīgo pamatu. Tādi ieskati atrodami pat 17. gadsimteņa Anglijā, Stjuartu karaļu laikā, kur starp šo ieskatu aizstāvjiem minams pats karalis Džēmss I; bet sevišķi šī teorija plauka Francijā un piem. spilgti izpaudās Bosiē's uz bībeli balstītā mācībā par valsti un monarcha varu. Teokratiskais princips atspoguļojas monarchu titulos „no Dieva žēlastības“, un šī teokratiskā ieskata vājš atspīdums atrodams pat vēl dažu dēmonkratisko valšņu konstitūciju prēambulās³⁰⁾. Protams, ka teokratiskais princips, pēc kuŗa valsts nodibināta un tiek valdīta pēc Dieva gribas, tagadējās satversmēs un teorijās vairs

²⁹⁾ Sal. W. Warde Fowler, *The City-State of the Greeks and Romans*, 1926, lpp. 68.

³⁰⁾ Piem. Polijas satversmes prēambula iesākas vārdiem: „Visuvarenā Dieva vārdā. Mēs, poļu tauta, pateikdamies liktenim par atbrīvošanu no pusotra simta gadu ilgās verdzības...”

nav atrodamas, bet tam paliek sava nozīme valsts attīstības un politisko teoriju vēsturē.

Bet monarchiskais princips var būt zināmā mērā saistīts arī ar demokrātijas principu, proti, ja monarha vara tiek atvasināta no tautas gribas. Romas principsi skaitījās par tautas ievēlētiem vai apstiprinātiem augstākiem maģistrātiem, kam tauta nodevusi augstāko varu ar *lex regia de imperio*. Šis ieskats atdzīvojās viduslaikos, sevišķi strīdos par garīgo un laicīgo varu superioritātes dēļ. Šinī strīdū garīgās varas aizstāvji, kā zināms, attīstīja ieskatu, ka pāvests saņēmis visu varu zemes virsū tieši no Dieva un tikai vienu daļu no šīs varas nodevis tālāk laicīgiem valdniekiem; turpretim laicīgās varas aizstāvji, zinādami, ka pāvests stāv Dievam tuvāk un ka šinī virzienā ar viņu nevarēs sacensties, sāka meklēt atbalstu ķeizaru un karaļu varai tepat zemes virsū, un proti, tautas gribā³¹). Tomēr, tādā izpausmē, kur monarha varas pamatošanai tiek atzīta pilnvaru saņemšana no tautas, monarchiskais princips neparādās vairs savā tīrā veidā. Tīrā veidā viņš parādās tanīs konstrukcijās, kur monarha vara tiek dibināta uz viņa paša tiesību pamata un uzlūkota kā no tautas pilnīgi neatkarīga. T. Hobsa teorijā monarha vara tiek dibināta uz tautas gribu, kas izpaužas sabiedriskā līgumā; tomēr savā tālākā veidojumā šī teorija, kā redzējam, kļūst par krasu monarchiskā principa izpausmi, identificējot juridiski visu valsti ar valdnieka personu.

Mūs vairāk interesē monarchiskais princips tanī veidā, kādā tas parādījās vēl 19. gs. vairākās satversmēs un vācu valsts teorijā. Šinī savā veidā monarchiskais princips ietvēra sevī to ideju, ka monarchiskā valstī arī pēc konstitūcijas ieviešanas visa valsts vara pieder monarcham, tikai dažu funkciju (sevišķi lēģislatīvās funkcijas) realizēšanā viņam jāpielaiž tautas pārstāvības līdzdalība konstitūcijā noteiktā kārtībā. No satversmēm šo principu atrod vispirms Francijas restaurācijas laikmeta, 1914. g. 4. jūn., oktobrējā konstitūcijā. Francijā gan monarchiskā principa ietekme nebija paliekoša³²), bet totiesu

³¹) Sal. Otto Gierke, Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, 2-te Ausgabe 1902, lpp. 123 un sek.

³²) L. Digī atzīmē monarchisko principu 1814. g. konstitūcijā sekojoši: „Sans doute les rédacteurs du préambule de la charte de 1814 ont affirmé la permanence du principe monarchique et du droit divin; mais c'était une satisfaction platonique donnée aux désirs de Louis XVIII, et elle ne trompait personne. En 1830 on revient au principe de la souveraineté nationale.“ Sal. L. Duguit, Les transformations du Droit Public, 1925, lpp. 16.

Vācijā tā bija stipra un ilgstoša. Attiecībā uz vācu valstīm monarchiskais princips atrada oficiālu izteiksmi vācu valdnieku 1820. g. Vīnes sanāksmē, kuŗas noslēguma protokola 57. pants skanēja: „Tā kā vācu apvienības valstis, atskaitot brīvpilsētas, ir suverēnas monarchijas, tad visai valsts varai jāpaliek apvienotai valsts galvas rokās, un suverēns saskaņā ar konstitūcijas noteikumiem var tikt saistīts ar pārstāvības piedalīšanos tikai noteiktu tiesību izlietošanā (Ausübung)“³³). Saskaņā ar šo lēmumu atrodam 19. gs. pirmās puses vācu valšķu konstitūcijās attiecīgus formulējumus; piem. Bādenes: „Lielhercogs apvieno savā personā visas valsts varas tiesības un izlieto tās saskaņā ar konstitūcijas noteikumiem.“ Līdzīgus formulējumus atrodam arī citās tā laika konstitūcijās (Bavārijas, Saksijas), kur parasti tiek vēl pieminēti, ka monarchs ir valsts galva vai suverēnais valsts organs. Vēlākā laikā līdzīgus noteikumus atrodam vēl Japānas 1889. g. konstitūcijā un agrākās Krievijas 1906. g. pamatlikumos³⁴).

Ko nu teica par šo monarchisko principu vācu valsts teorija? Visskaidrāk, šķiet, to redzam Fr. J. Štāla pazīstamajā rakstā „Das monarchische Prinzip“, ko viņš 1845. g. publicēja atsevišķi un nākošajā gadā ievietoja kā nodaļu savas valsts teorijas (Staatslehre) otrajā izdevumā³⁵). Štāls atrod, ka monarchiskais princips, pēc kuŗa visa valsts vara paliek apvienota monarcha rokās, ietver sevī vispirms monarcha suverēnitātes principu, kas izslēdz tautas suverēnitātes un valsts varas dalīšanas principus. Bet ar to vēl nav pietiekoši raksturots monarchiskais princips, kāds tas atrodams Vācijas valsts iekārtā. Viņa īstais raksturs un tiesiskais saturs noskaidrojās, nostādot to pretim parlamentārisma principam, kas nodibinājies Anglijā un izpaužas parlamenta noteicošajā stāvoklī pretim karalim (die überwiegende Stellung des Parlaments gegenüber dem Könige. Staatslehre, lpp. 188). Gan arī Anglijā karalis esot jūridiskais suverēns, bet varas viņam neesot; angļu jūridiskā fikcija, ka karalis nevarot darīt

³³) Par šo formulu sk. С. А. Котляревский, Юридическія предпосылки русских основныхъ законовъ, М. 1912, lpp. 173.

³⁴) Sal. Japānas 1889. g. konst. 4. p. un Krievijas 1906. g. konst. 4. un 10. pp.

³⁵) Friedrich Julius Stahl, Die Philosophie des Rechts, zweiter Band, zweite Abteilung: Die Staatslehre und die Prinzipien des Staatsrechts, 3-te Auflage, 1856. Zwölftes Kapitel: Das monarchische Prinzip, lpp. 372 un sek. Šinī tekstā minētās lpp. citētas pēc Staatslehre von Friedrich Julius Stahl, 1910. g. izd.

neko netaisnu (the king can do no wrong), skanot gan stipri monarchiski, bet patiesībā esot vērsta pret monarchu, jo karalis nevarot darīt neko netaisnu tāpēc, ka viņš vispār neko nevarot darīt: istā vara esot parlamenta rokās, kas arī jūridiski esot karaļa līdzsuverēns. Tas pats parlamentārisma princips atzīts arī Francijā, kur „tā sauktās konstitucionālās valststiesības“ prasot no karaļa pilnīgu neitralitāti, tā ka karalim tur ne tikai neesot varas, — viņam nedrīkstot būt arī savas gribas, savas pārliecības, savas simpatijas politiskās lietās. Pretēji šim parlamentārisma principam Fr. J. Štāls atrod monarchiskā principa būtību iekš tam, ka monarcha vara stāv pāri tautas pārstāvībai, un ka monarchs patiesībā paliek konstitūcijas smaguma punkts, pozitīvi veidojošā vara valstī, tās attīstības vadītājs³⁶). Tuvāk aplūkojot konstitucionālas monarchijas iekārtu un organu darbību, monarchiskais princips pēc Štāla mācības izpaužas šādi. Likumu došanas laukā tautas pārstāvībai pieder tikai petīciju tiesība, monarcham turpretim pieder ne tikai likumu sankcionēšana, bet pati likuma teksta izstrādāšana (die Abfassung der Gesetze). Administratīvās darbības laukā monarcham pieder ne tikai likumu izpildīšana, bet visa administrācijas sfaira (die ganze Sphäre der Administration)³⁷). Tautas pārstāvība nevar liegt apstiprināšanu nodokļiem, kas vajadzīgi valdības nodomu veikšanai; citiem vārdiem, nevar noraidīt valdības priekšā likto budžetu. Monarchiskam principam atbilst arī budžeta apstiprināšana uz ilgāku periodu, ne tikai uz vienu gadu, un pati tautas pārstāvība var tikt iesaukta pēc garākiem starpbrīžiem, jo valda patiesībā karalis, un tautas pārstāvības līdzdarbība viņam vajadzīga tikai satversmē noteiktās lietās (lpp. 204). Ministriem amatu izpildīšanai ir vajadzīga monarcha uzticība, bet ne tautas pārstāvības uzticība, un tie var tikt saukti pie atbildības tikai satversmes pārkāpšanas gadījumos. Monarchiskais princips nepielaiž, ka ministri atkāptos no amata, ja tautas pārstāvība nobalsotu tiem neuzticību; un pat ja tautas pārstāvība celtu pret ministru apsūdzību tiesas ceļā, ministrs nav spiests atkāpties no amata pirms apvainojoša tiesas sprieduma. Visumā monarchiskā principa būtība pastāv iekš tam, ka arī konstitucionālam monarcham ir tiesība un vara valdīt pašam. Tādā veidā

³⁶) Staatslehre, lpp. 196: Im Unterschiede dazu werden wir das monarchische Prinzip darin finden müssen, dass die fürstliche Gewalt dem Rechte nach über der Volksvertretung stehe, und dass der Fürst tatsächlich der Schwerpunkt der Verfassung, die positiv gestaltende Macht im Staate, der Führer der Entwicklung bleibe.

³⁷) Staatslehre, lpp. 198. un 211.

attēlotais monarchiskais princips ir, pēc Štāla apgalvojuma, vācu valststiesību un valsts gudrības pamats³⁸⁾.

Kas tad nu paliek tautai, kāda loma tai tiek ierādīta valstī, kuŗas iekārta dibinās uz monarchisko principu? Protams, tauta nevarot valdīt, tāpēc ka viņai nav personība; valdot vienmēr karaļi vai ministri, vai kāda spēcīga partija; bet tauta gan varot balstīt valsts likumīgo iekārtu un būt par valdības bazi³⁹⁾. Tautas suverēnitātes princips esot nepareizs un nelōģisks; viņš ietverot sevī domu nevis par tautu kā valsts varu, bet kā pāri valstij stāvošu varu, kas pēc patikas varot valsti likvidēt un no jauna konstituēt (lpp. 318). Pretim tautas suverēnitātes principam Fr. J. Štāls nostāda lēģitimitātes principu, pēc kuŗa tauta ir saistīta ar padotību savai likumīgai Dieva svētītai valdībai⁴⁰⁾. Štāls gan atzina, ka tautā esot izplatīta apzinīga vai neapzinīga opozīcija pret monarchisko principu (lpp. 224). Tauta vēloties parlamentārismu pēc angļu parauga; bet tādu pastāvošās iekārtas apvērsumu tautai neesot tiesības prasīt, nedz monarchiem tiesība piekāpties un izlaist Dieva uzticēto varu no rokām⁴¹⁾.

Izrakstīju ar nolūku vairākus citātus no sava laikmeta raksturīgākā un spējīgākā autora, lai rādītu, kādi bija vācu valststiesību un valsts teōrijas pamati priekš astoņdesmit gadiem, pagājušā gadsimteņa vidū. Vai tā nu ir tā jaunā valststiesību zinātne, kuŗai, pēc augšējā

³⁸⁾ Staatslehre, lpp. 221: Das monarchische Prinzip, wie es hier gezeichnet worden — wir wiederholen es, ist das Fundament deutschen Staatsrechts und deutscher Staatsweisheit.

³⁹⁾ Staatslehre, lpp. 222: Der Geist und Wille der Nation kann nicht regieren, weil er keine Persönlichkeit ist, man wird also immer entweder von Könige, oder von Ministern, oder von einer mächtigen oder energischen Partei regiert werden, und ob das oder jenes das Bessere, darüber gibt es keine allgemeine Entscheidung. Der Geist und der Wille der Nation kann aber die gesetzliche Ordnung des Staates stützen und die Basis für die Regierung bilden, und das ist unter dem monarchischen Prinzip ebensogut zu erreichen als unter dem parlamentarischen.

⁴⁰⁾ Staatslehre, lpp. 319: Jenen wichtigen Grundsatz über das Verhältnis des Volkes zum Staate, wie er oben ausgeführt worden, bezeichnen wir als das Prinzip der Legitimität. Dieses und nur dieses ist der Gegensatz gegen die Volkssouveränität. Es drückt aus, dass die rechtmässige, die legitime Obrigkeit und Ordnung gottgeheilligt und das Volk an sie gebunden, ihnen untertan ist.

⁴¹⁾ Staatslehre, lpp. 226: Eine solche Umwälzung der bestehenden Verfassung haben die Völker kein Recht zu fordern, die Fürsten kein Recht zu gewähren. Die Fürsten dürfen die Macht, die Gott ihnen anvertraut, nicht aus der Hand legen zugunsten einer unbekanntes und unerprobtes Macht, die erst in der Zukunft erwachsen soll.

citātā⁴²⁾ minētiem C. F. Gerbera vārdiem, neesot nekādu iekšēju sakaru ar 18. gs. valsts teōriju? Grūti piekrist Gerbera ieskatam. Drīzāk varētu teikt, ka ja arī Fr. J. Štāla mācībai par valsti nav tiešu ārēju sakaru ar 18. gs. valsts teōriju, tad iekšējais sakars ir nenolie-dzams. Šo iekšējo sakaru jau taisni norāda un it kā pasvītro mo-narchiskā principa doktrīna. 18. gs. absolūtiskā monarchijā mo-narcham teōrijā piederēja visa valsts vara; faktiski, protams, viņš bija saistīts ar noteiktu organu (ministru, slepenās padomes u. t. l.) līdzdarbību. Pēc attēlotās monarchiskā principa teōrijas monarcham arī vēl konstitucionālā monarchijā pieder visa valsts vara, tikai dažu valstsvaras funkciju izpildīšanā viņš saistīts ar tautas pārstāvības piekrišanu (likumdošanā, budžeta noteikšanā), bet arī te viņam paliek noteicējs vārds, un administratīvā vara paliek viņa rokās visā pla-šumā, bez kāda ierobežojuma. Šīs uz monarchiskā principa uzbū-vētās konstitucionālisma teōrijas nolūks ir diezgan skaidrs: uzturēt arī turpmāk monarcha varu pēc iespējas neierobežotu; un tāpēc šī valsts teōrija ir tikai ārēji jauna, bet iekšēji paliek cieši saistīta ar 18. gs. valsts teōriju.

Varbūt varētu teikt, ka šādai valsts teōrijai nebija piekrišanas? Liekas, arī C. F. Gerbers ir tādās domās⁴³⁾; tomēr monarchiskā principa doktrīna vēl ilgāku laiku parādīja savu ietekmi vācu valsts teōrijā. Taisnība, 19. gs. otrā pusē tik atklātu monarchiskā principa propagandu, kā pie Fr. J. Štāla, mēs gandrīz vairs neatrodam; tomēr arī te tādi pazīstami valststiesībnieki, kā Maksis Zeidels un Konrads Bornhāks, ir savā garā ļoti tuvi Štālam, arī viņu mācības ir uzbū-vētas uz tā paša monarchiskā principa, un var pat teikt, ka šo autoru konstrukcijās monarchiskā principa doktrīna novesta līdz galējām konsekvencēm⁴⁴⁾. Starp citu, Bornhāks tieši aizrāda, ka lai gan Prū-sijas konstitūcijā monarchiskais princips nav ierakstīts, tomēr tas jāpieņem kā pastāvošs šīs konstitūcijas pielietošanā un iztulkošanā.

⁴²⁾ Sk. citātu 28a.

⁴³⁾ Sal. C. F. Gerber, O. c., lpp. 7.

⁴⁴⁾ M. Zeidela teōrijas kritiku sk. Otto Gierke, Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien. Unveränderter Abdruck der in der Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1874, Heft 1 und 2 erschienenen Abhandlung. Tübingen, 1915, lpp. 20 un sek. — Bornhāka teōrijas kritiku sk. A. Рождественскій, Теорія субъективныхъ публичныхъ правъ, М. 1913, lpp. 65 un sek. Sal. arī Georg Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3-te Aufl. 1914, lpp. 146 un 164: ... hat dies doch die absolutistische und patrimoniale Staatslehre in ihren Ausschreitungen bis in unser Jahrhundert hinein getan.

Līdzīgos ieskatos ir arī Prūsijas konstitūcijas komentātors Rönne⁴⁵⁾. Bez tam uz monarchiskā principa dibinātie ieskati vai zem viņu ietekmes radītas valststiesisko institūtu konstrukcijas atrodamas pie ļoti daudziem 19. gs. otras puses jūristiem. Monarchiskā principa ietekme parādās piem. ieskatos par tautas pārstāvības padotības stāvokli pretim monarcham⁴⁶⁾, ministru atbildību⁴⁷⁾, likumdošanas būtību u. c. Visneapšaubāmākā likās tā teze, ka ar konstitūcijas ieviešanu vismaz monarcha likumdošanas vara ierobežota, jo konstitūcijas parasti skaidri noteica, ka likumu izdošanai vajadzīga tautas pārstāvības piekrišana. Tomēr arī šinī jautājumā tika atrasta konstrukcija monarcha likumdošanas varai par labu. Lai pamatotu ieskatu, ka arī konstitucionālā monarchijā visa likumdošanas vara paliek monarcha rokās, pazīstamais vācu valststiesībasnieks P. Labands radīja savu asprātīgo likumdošanas teoriju, pēc kuras likumā atšķiramas divas puses: likuma saturs un likuma pavēle (Gesetzes-Inhalt und Gesetzes-Befehl). Likuma saturu nosaka parlaments, bet likuma pavēli ar savu sankciju dod monarchs. Bet tā kā tikai ar šo sankciju jeb likuma pavēli likums kļūst par likumu, tad valststiesiskā nozīmē monarcha sankcija ietverot visu likumdošanu⁴⁸⁾.

Kā redzams, monarchiskā principa doktrīna, kas bija laidusi tik dziļas saknes 19. gs. vācu valsts teorijā, tagadējai demokrātiskai valstij, arī parlamentārajai monarchijai, ir pilnīgi nepiemērojama un arī monarchiskās valstis vairs netiek aizstāvēta. Bet citādi ir ar otru vācu 19. gs. valsts teorijas pamatdoktrīnu — mācību par valsti pašu kā suverēnu tiesību subjektu. Šī teorija arī tagad vēl atrod plašu

⁴⁵⁾ Sal. С. А. Котляревский, Юридическія предпосылки, lpp. 176.

⁴⁶⁾ K. Rieker's (Die rechtliche Natur der modernen Volksvertretung) atrod, ka tautas pārstāvībai neesot nekāda daļa valsts varā, jo viņa nemaz neesot valsts organs. Sal. Н. Н. Палиенко, Суверенитетъ, 1903, lpp. 312 un sek.

⁴⁷⁾ Sk. А. А. Алексѣевъ, Министерская власть въ конституціонномъ государствѣ, 1910. Гл. III. Ученіе о министерской власти сторонниковъ монархическаго принципа, lpp. 56 un sek.

⁴⁸⁾ „Die Sanction allein ist Gesetzgebung in staatsrechtlichem Sinne des Wortes; das Recht zur staatlichen Gesetzgebung in dieser Bedeutung ist ebenso unteilbar, wie die Staatsgewalt, deren Ausfluss und Betätigung es ist.“ Citāts ņemts no С. А. Котляревский, Юридич. предпосылки русскихъ основныхъ законовъ, М. 1912, lpp. 186. Sk. arī Paul Laband, Staatsrecht, krājumā „Systematische Rechtswissenschaft“ (Die Kultur der Gegenwart, Teil II, Abt. VIII), 2-te Aufl. 1913, lpp. 349; P h. Z o r n, Die Entwicklung der Staatswissenschaft seit 1866, Jahrbuch des öffentlichen Rechts, Bd. I, 1907, lpp. 70; Н. Н. Палиенко, Суверенитетъ, 1903, lpp. 322.

atzišanu un lietošanu, tāpēc iepazīsimies ar viņu īsumā, lai vēlāk palūkotos, vai un kādā veidā valsts jūridiskās personības konstrukcija var tikt uzņemta modernas tiesiskas valsts teorijā.

B. Valsts jūridiskās personības teorija.

Fr. J. Štāls, kā redzējām, nostādīja tautas suverēnitātes principam pretīm monarchisma principu, papildinot to ar lēģitimitātes principu, kas atklāti un vienkārši prasīja tautas pilnīgu padošanos valdošā monarcha varai. Šī mācība neatrada sevišķu piekrišanu tautā, kas vēlējās pilsonisko brīvību un politisko tiesību paplašināšanu un nostiprināšanu. Fr. J. Štālam pašam nācās piedzīvot, ka 1848. g. brīvības kustības radītā satversmes sapulce Frankfurtē 1848. gada 28. martā pieņēma Vācijas satversmi, kas saturēja plašu nodaļu par pilsoņu tiesībām un brīvībām un noteica visām Vācijas valstīm konstitucionālu iekārtu ar ministru atbildību parlamenta priekšā⁴⁹). Šī konstitūcija gan netika ieviesta dzīvē, tomēr rādīja, ka tauta vairs neapmierināsies ar tik atklātu monarchisma jeb monarchiskās lēģitimitātes principu atzišanu un sludināšanu, kādu redzējām pie Štāla. Tāpēc 19. gs. otras puses satversmēs, sākot ar Prūsijas 1851. g. satversmi, neatrodam vairs ierakstītu monarchisko principu, un valsts-tiesību literatūra arvienu vairāk vērības sāk piegriezt valsts iekārtas dogmatiski jūridiskai pusei. Konstitucionālā iekārta vairākās Vācijas valstīs bija jau pastāvējusi 20—30 gadu, tautas pārstāvības stāvoklis bija nostiprinājies un viņas kā valsts organa raksturu un nozīmi vairs nevarēja noliegt; un lai gan monarcha administratīvā vara arvienu vēl bija ļoti plaša, tomēr arī administratīvās darbības laukā pamazām nostiprinājās administratīvo organu darbības padotība likumiem. Šinīs apstākļos radās jēdziens par tiesisku valsti, kurā nedrīkst tikt pielaista administratīvo organu patvarība, kur jārespektē likums, un labi nostādītām tiesām jāgādā par pilsoņu tiesību aizsardzību. Vācu jūristi, valststiesībnieki un administratīvistī visumā atbalstīja šādas tiesiskas valsts realizēšanu praksē, bet nevar teikt, ka viņi to būtu

⁴⁹) Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 28. März 1849. Abschnitt VI: Die Grundrechte des deutschen Volkes, no § 130 līdz § 163. — Artikel XII, § 186: Jeder deutsche Staat soll eine Verfassung mit Volksvertretung haben. Die Minister sind der Volksvertretung verantwortlich. § 187: Die Volksvertretung hat eine entscheidende Stimme bei der Gesetzgebung, bei der Besteuerung, bei der Ordnung des Staatshaushaltes...

vienprātīgi un pietiekoši enerģiski atbalstījuši ar savām teorētiskām konstrukcijām par valsts juridisko būtību un valsts varu. Šinī laikā radās un drīzi izplatījās tā valsts juridiskā konstrukcija, ko nereti ieskata par vācu valsts tiesību zinātnes lielāko ieguvumu — valsts juridiskās personības teorija, kas tika cieši saistīta ar mācību par valsts varas suverēnitāti. Šis valsts varas suverēnitātes princips tika tagad nostādīts pretim tautas suverēnitātes principam, tāpat kā agrāk franču doktrīnai par tautas suverēnitāti tika nostādīta pretim monarchisma un monarchiskās lēģitimitātes principu doktrīna. Valsts suverēnās personības doktrīna pie tam nemaz vairs neatgādināja Fr. J. Štāla vienkāršo un atklāto mācību ar neapslēptu politisku tendenci, — tā bija nopietna juridiska konstrukcija ar zinātniskas objektivitātes nokrāsu. Kā pirmais vācu valststiesībnieks, kas nostādījis valsti par juridisku personu, tiek minēts Albrechts 1837. g.⁵⁰⁾, bet par noteiktu juridisku konstrukciju šo ieskatu izveidoja C. F. Gerbers savā „Grundzüge des deutschen Staatsrechts“ 1865. g. Šinī darbā Gerbers bija piedēvis valststiesību zinātnei sistēmu, pasvītrotis valdīšanas momentu kā valsts jēdziena pamatelementu un sniedzis vairākas no vēlākās vācu valsts teorijas atzītas juridiskas konstrukcijas, kamdēļ F. Corns (Ph. Zorn) nosauc viņu par vācu modernās valsts tiesību zinātnes tēvu⁵¹⁾. Gerbers uzsver, ka valsts personības konstrukcija esot valsts juridiskas konstrukcijas priekšnoteikums, un lai gan valsts juridiskas personības konstrukcija pati par sevi nebūt nav saistīta ar valsts varas suverēnitātes jēdzienu, tomēr Gerbera mācībā valsts personības konstrukcija jau novesta ciešā sakarā ar valsts varas suverēnitātes principu un monarcha izcilā stāvokļa uzsvēršanu. Šinī pašā virzienā valsts juridiskās personības konstrukciju un tai pieskaņotu valsts teoriju tālāk attīstīja un izkopa citi pazīstami vācu valststiesībnieki, ar Paulu Labandu un Georgu Jellineku beidzot. Pēc šīs mācības valsts ir reāls tiesību subjekts, juridiska persona ar savu patstāvīgu gribu un dabiski iemītošu varu, pie kam šīs varas realizēšana — valdīšana — ir taisni valsts raksturīga pazīme. Viens no šī tiesību subjekta — valsts — uzdevumiem un darbības veidiem ir tiesību radīšana — normas saturošu aktu izdošana. Šie akti — li-

⁵⁰⁾ Sal. Otto Mayer, Die juristische Person und ihre Verwertbarkeit im öffentlichen Recht, Tübingen, 1908, lpp. 3.

⁵¹⁾ „So dürfen wir Gerber als den Vater der heutigen Staatsrechtswissenschaft bezeichnen und verehren.“ Ph. Zorn, O. c. Jahrbuch des öffentlichen Rechts Bd. I, lpp. 53.

kumi — saista visus tiesību subjektus valsti, izņemot pašu likumdevēju, jo tas var likumu katrā brīdī grozīt vai atcelt. Un tā kā šis likumdevējs — tiesību normu radītājs un visu pozitīvo tiesību avots — ir valsts pati, tad iznāk, ka šis tiesību subjekts — valsts — stāv pāri tiesībām, nav tiesībām padots un tiesībām saistīts. Un tādu slēdzienu arī vācu valsts teorija taisīja un līdz pēdējam laikam pie tā turējās cieti, nelūkojoties uz to, ka līdz ar to bija radīts nepārkāpjams šķērslis tiesiskas valsts loģiskai konstrukcijai un valsts varas tiesiskai pamatošanai.

Nevarētu teikt, ka taisni vācu valsts teorija būtu radījusi doktrīnu par valsts varas jūridisko neierobežotību; viņa tikai sevišķi izkopa šo doktrīnu 19. gs. otrā pusē. Bet jau 19. gs. pirmajā pusē šādu doktrīnu attīstīja pazīstamais angļu jūrists, tā sauktās analitiskās skolas nodibinātājs Ostins, pie kam Anglijā šis doktrīnas saknes sniedzās caur Bentamu līdz Tomasam Hobsam. Kā zināms, Hobss 17. gs. vidū aizstāvēja absolūta monarha suverēno varu, pie kam viņa teorijā absolūtais monarchs aizsedz pašu valsti un ir pat jūridiski pati valsts. Un 18. gs., kad Anglijā bija nodibinājusies konstitucionāla iekārta, angļu jūristi, sevišķi Blekstons 18. gs. otrā pusē, izveidoja mācību par parlamenta suverēno varu, pie kam ar parlamentu šini nozīmē tika saprasti kopā karalis un parlamenta abas palātas, — tas ir, tas likumdošanas aparāts, kas varēja pēc saviem ieskatiem izdot likumus un pat grozīt satversmi. Ostins tā tad šai angļu doktrīnai par augstākā valsts organa suverēno varu piedeva tikai jūridiski-zinātnisku formu, ko viņš tomēr bija mantojis no vācu jūrisprudence savās studijās Bonnā universitātē. Par īstām tiesībām Ostins atzīst tikai tās normas, kas nāk no valsts suverēnās varas; paraduma tiesības neesot īstas pozitīvas tiesības. Valsts suverēnā vara pēc Ostina mācības nav ar likumu ierobežota; tā var gan labprātīgi atzīt kādus vadošus principus savā darbībā, bet tā nevar ne sevi, nedz arī savus pēcnācējus saistīt ar pozitīviem likumiem⁵²).

⁵²) Sal. John Austin, Lectures on Jurisprudence, vol. I, fifth edition, 1911, sevišķi Lect. VI, lpp. 263: Every positive law, or every law simply and strictly so called, is set, directly or circuitously, by a sovereign person or body, to a member or members of the independent political society wherein that person or body is sovereign or supreme. — Supreme power limited by positive law, is a flat contradiction in terms. Lpp. 264: ... the position, that sovereign power is incapable of legal limitation, will hold universally or without exception. Lpp. 276: Every supreme government is free from legal restraints: or (what is the same proposition dressed in a different phrase) every supreme government is legally despotic.

Protams, ka vācu valsts teorija nav vienkārši pārņēmusi Ostina mācību; drīzāk jāatzīst, ka vācu teorija gājusi patstāvīgus ceļus. Ostins nav izkopies mācību par valsts jūridisko personību; viņš turas pie duālistiskā ieskats, pēc kura valsts sastāv no divām daļām: suverēnās (valdnieks vai valdošā grupa) un nesuverēnās, t. i. suverēnajai daļai padotajiem pavalstniekiem. Politiskā sabiedrība vai valsts ir neatkarīga (suverēna) tikai tad, ja tai ir abas šīs daļas; turpretim politiska sabiedrība, kurai trūkst suverēnā daļa, līdz ar to nav patstāvīga, viņa ir tikai kādas citas politiskas sabiedrības sastāvdaļa (sk. Lectures on jurisprudence, vol. 1, 5th ed., 221. lpp.). Vācu teorija turpretim nonāca pie monistiska ieskats par valsti, attīstīja valsts jūridiskās personības teoriju un pierakstīja suverēno varu valstij pašai kā reālam tiesību subjektam, ar ko valsts kļuva par jūridiski neierobežotu un neierobežojamu tiesību subjektu ne tikai citām valstīm pretim, bet arī saviem pilsoņiem pretim. Pie tam, lai gan valsti nosauca par tiesību subjektu, tomēr ar to vairāk gan operēja kā ar varas subjektu, kura raksturīgākā īpatnība ir valdīšanas vara. To uzsvēra jau Gerbers, to pasvītroja Labands u. c. Sevišķi spilgti šo ieskatu izpauž R. Iherings. Pēc viņa mācības, valsts ir spaidu varas organizācija; valstij pieder spaidu varas monopols. Valsts ir vienīgais tiesību avots; tiesības ir tikai tās normas, ko valsts ir izdevusi un ar savu spaidu varu izved dzīvē. Normas, kas nenāk no valsts varas un aiz kurām nestāv valsts spaidu vara, nav nekādas tiesību normas, lai arī viņas tiktu netraucēti ieturētas un pildītas. Vara bez tiesībām var pastāvēt, bet tiesības bez varas ir tikai tukša skaņa; valsts varas vājība ir viņas nāves grēks, kas netiek piedots u. t.l.⁵³).

Lpp. 336: I have assumed expressly or tacitly throughout the foregoing lectures that a sovereign government of one, or a sovereign government of a number in its collective and sovereign capacity, cannot be bound legally. In the sense with which I have assumed it, the position will hold universally. — Turēdamies pie saviem ieskatiem konsekventi līdz galam, Ostins atzīst arī, ka suverēnā vara arī pati nevar sevi labprātīgi ierobežot ar likumu (lpp. 264), un ka suverēnai valdībai un pavalstniekiem nav tiesības vienam pret otru (lpp. 284), citiem vārdiem, ka viņu savstarpējās attiecības nav tiesiskas attiecības.

⁵³) Rudolph von Ihering, Der Zweck im Recht, Bd. I, vierte Auflage, Leipzig, 1904, lpp. 240: Die soziale Organisation des Zwanges aber ist gleichbedeutend mit Staat und Recht. Der Staat ist die Gesellschaft als Inhaberin der geregelten und disziplinierten Zwangsgewalt... der Staat ist, kurz gesagt: die Organisation des sozialen Zwanges. Lpp. 243: Ohnmacht der Staatsgewalt ist die Todsünde des Staates, von der es für ihn keine Absolution gibt... Lpp. 247: ... das Zwangsrecht bildet das absolute Monopol des Staates. Das heisst aber

Arī G. Jellineks jūridiski konstruē valsti kā jūridisku personu, kuŗas raksturīgā pazīme ir valdīšanas vara; viņa pazīstamā valsts dēfinīcija ir šāda:

„Als Rechtsbegriff ist der Staat die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgerüstete Körperschaft eines sesshaften Volkes oder, um einen neuerdings gebräuchlich gewordenen Terminus anzuwenden, die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgestattete Gebietskörperschaft.“

Protams, ka pie tādiem valdošiem ieskatiem par tiesībām un valsti nevarēja būt runa par valsts varas jūridisku ierobežošanu, jo nebija pāri valstij stāvošas varas, kas varētu valstij kaut ko rakstīt priekšā un nepildīšanas gadījumā piespiest šos priekšrakstus izpildīt. Bet protams arī, ka tādi ieskati par tiesībām un valsti nav savienojami ar tiesiskas valsts konstrukciju, jo tie atņem valstij īsto tiesisko pamatu. Visās attiecībās, kur valsts pati ir subjekts, tiesības tiek atvietotas ar varu, tiesisko attiecību vietā stājas faktiskas varas attiecības.

Valsts jūridiskās personības teorija, pateicoties vācu valststiesību zinātnes autoritātei, kļuva tik pazīstama un plaši atzīta, ka ar zināmu pamatu valsts jūridiskās personības doktrīnu var pieņemt par 19. gs. otras puses un 20. gs. sākuma izplatītāko valsts teorijas doktrīnu. Tā nonākusi līdz mūsu dienām, un ar to ir darišana tagadējiem valststiesībniekiem; arī šinī darbā pie šīs teorijas turpmāk vēl atgriezīsimies. Tagad atzīmēsim, ka arī šai teorijai tanī veidojumā, kādu tā ieguva vācu valststiesību zinātnē, ir vēl idejisks sakars ar monarchiskā principa doktrīnu un pat ar 18. gs. valsts teoriju. Absolūtajā monarchijā kā faktiski, tā jūridiski visa vara piederēja monarcham, kas bija suverēns un stāvēja pāri visām tiesībām. Monarchiskā principa doktrīna mācīja, ka arī konstitucionālā monarchijā visa valsts vara pieder monarcham, tikai dažu valsts varas funkciju reālizēšanā darbojas līdzī arī tautas pārstāvības iestāde.

mit anderen Worten: Der Staat ist die einzige Quelle des Rechts, denn Normen, welche von demjenigen, der sie aufgestellt, nicht erzwungen werden können, sind keine Rechtssätze. Lpp. 250: Der vom Staate in Vollzug gesetzte Zwang bildet das absolute Kriterium des Rechts, ein Rechtssatz ohne Rechtszwang ist ein Widerspruch in sich selbst... Kā redzams, uz slavenā jūrista mācību var balstīties katra, arī visdespotiskākā valdība, ja viņa ir spēcīga diezgan piespiest savus likumus izpildīt. Turpmāk redzēsīm, ka Iherings despotismu aizstāvēt gan negribēja un meklēja līdzekļus valsts varas tiesiskai ierobežošanai, kas viņu noveda pie valsts varas pašierobežošanās teorijas.

Valsts jūridiskās personības teorija likās nostājamies uz konstitucionāliem un stingri jūridiskiem pamatiem, tomēr tiesiskas iekārtas pamatošanai arī šī teorija nespēj uzrādīt labvēlīgus rezultātus. Šīs doktrīnas raksturīgos elementus redzam jau C. F. Gerbera mācībā: valsts tiek konstruēta kā jūridiska persona ar suverēnu varu, kuŗas iemiesotājs un realizētājs, vēlāk valsts varas nesējs (Träger der Staatsgewalt) ir monarchs. To pašu, kā redzējām, atzīst arī vēlākie autori: valsts ir tiesību subjekts ar savu gribu, kas parādās kā valsts vara un dabiski piemīt valstij, kā jūridiski neierobežojams un neatvairāms spēks, līdz ar ko arī valsts varas suverēnitāte tiek pieņemta gandrīz kā aksioma, bez kādiem tālākiem pierādījumiem. Līdzās monarcham gan arī tautas pārstāvība tiek atzīta par valsts varas organu, tomēr zemāk stāvošu un monarcham padotu, jo monarchs tika atzīts par suverēnu valsts varas organu, turpretim tautas pārstāvība ne. Tā arī kļūst saprotams, ka pavalstnieku pienākumi pret valsti tika identificēti ar personīgas uzticības pienākumu pret monarchu, ar ko arī konstitucionālā valstī tika uzturēts spēkā kundzības varas elements⁵⁴). Tomēr raksturīgākā šīs valsts personības doktrīna bija tā, ka valsts savā jūridiskas personības statusā tika ieskaitīta par suverēnu, pāri visām tiesībām stāvošu, jūridiski neierobežotu un neierobežojamu tiesību subjektu, kam līdzvērtīgi tiesību subjekti atrodami gan starptautisko tiesību laukā, bet valsts iekšienē valsts, kā tiesībām nepadots tiesību subjekts, principā atšķiras no visiem citiem tiesību subjektiem, jo tie padoti tiesībām, ko suverēnais tiesību subjekts — valsts — viņiem diktē. Tādējādi varam teikt, ka ar valsts jūridiskas personības teoriju tanī veidā, kā to konstruēja un uzturēja vācu valststiesību zinātne, tika izdarīta absolūtas varas pārņemšana no fiziskas personas kā tiesību subjekta uz jūridisku personu kā tiesību subjektu, no 18. gs. absolūtā monarcha uz 19. gs. valsti pašu. Sekas bija tās, ka arī vēl 19. gs. valsts teorijā tika konstruēts un uzturēts jūridiski neierobežots un pāri tiesībām stāvošs tiesību subjekts, kas lielā mērā apgrūtināja īsti tiesisku attiecību nodibināšanu valststiesību laukā, kur valsts pati uzstājās kā tiesību subjekts, un tāpēc nebija arī viegli radīt konstrukcijas⁵⁵), kas izskaidrotu un pa-

⁵⁴) Sal. Dr. H. Krabbe, Die Lehre der Rechtssouveränität, 1906, lpp. 103—104.

⁵⁵) Kā zināms, vācu valststiesību zinātnei lielas grūtības darīja pilsoņu subjektīvās publiskās tiesības, t. i. tiesības valstij pretim; daudzi tās pavisam noliedza, kā Bornhāks, Zeidels, Labands, Corns u. c., citi, kā O. Maiers un Georgs

matotu tiesisko iekārtu. Šinis apstākļos arī radās tā problēma, proti valsts varas tiesiskas pamatošanas problēma, ko velti mēģināja atrisināt 19 gs. valststiesībnieki, un gar kuŗas atrisināšanu nākas strādāt arī vēl tagadējiem valststiesībniekiem.

3. Valsts varas jūridiskas ierobežošanas teorētiskās konstrukcijas.

Jūristam ir pietiekoši skaidrs, ka tās attiecības, kuŗās uzstājas jūridiski neierobežots tiesību subjekts, t. i. subjekts, kas nav tiesībām padots un kam nav ar tiesībām jāskaitās, nevar būt īstas tiesiskas attiecības, — tās ir tikai faktiskas attiecības, kur stiprākais diktē savu gribu vājākam. Tāds stāvoklis ir ilgiem laikiem pastāvējis valsts iekšienē, attiecībās starp valsts varas subjektu no vienas puses un individiem no otras puses. Absolūtā monarchijā šis jūridiski neierobežotais valsts varas subjekts bija fiziska persona, absolūtais monarchs, 19. gs. konstitucionālajā valstī par tādu tika nostādīta jūridiska persona — valsts pati kā tiesību subjekts; bet individa stāvoklis no tam negrozījās. Pretim valsts varas subjektam viņš nekādas savas individuālas tiesības nevarēja uzstādīt, vai, ja arī uzstādīja, nevarēja atrast tām atzišanu un nodrošināšanu. Faktiski, bez šaubām, individa stāvoklis 19. gs. konstitucionālā valstī bija jau daudz labāks, nekā 18. gs. absolūtā monarchijā, bet teorētiski daudz nekas nebija grozījies. Pēc prof. L. Digi pareiza aizrādījuma, publiski-tiesiskām attiecībām valsts iekšienē raksturīgs bija tas, ka „šīs attiecības pastāv starp diviem tiesību subjektiem, kas nav līdzīgi, starp augstāko un padotajiem, starp jūridisku personu, kas formulē pavēles, un citiem, kam tikai jāpaklausa“⁵⁶). Ar tādu stāvokli varēja apmierināties tie valststiesībnieki, kas neprasija pēc valsts kā tiesiskas parādības un apmierinājās ar valsti kā faktu, kuŗu var konstatēt un kuŗu var izskaidrot vēsturiski, bet ne jūridiski. Šie valststiesībnieki, starp kuŗiem minami Makiavelli, Hallers, K. Cacharijs, Zeidels, Bornhāks, Gumplovičs u. c., vismaz izteic savu ieskatu

Jellineks, atzina tās tik pa daļai. Šis grūtības nav beigušās arī tagad, jo arī tagad vēl, neskatoties uz Vācijas jaunās satversmes skaidriem noteikumiem par pilsoņu tiesībām, rodas autori, kas par īstām tiesībām atzīst tikai dažas no satversmē noteiktajām, turpretim citām tiesisko raksturu apstrīd. Sal. O t t m a r B ü h l e r, Zur Theorie des subjektiven öffentlichen Rechts, Tübingen, 1927, lpp. 31—32, 57—58. „Ich gedenke es demgegenüber nach wie vor mit dem kindlichen Gemüt des Gesetzgebers zu halten!“ nobeidz irōniski O. Böhlers 58. lpp.

pilnīgi atklāti. Ja valdošā virziena jūristi būtu bijuši tikpat atklāti jautājumā par valsts varu, tad viņi būtu vienkārši pateikuši, ka arī valsts vara ir fakts, ar ko jāskaitās, un ka attiecības starp valsti un pilsoņiem ir tikai faktiskas attiecības, kuŗas nosaka dominējošā un jūridiski neierobežotā valsts vara. No šādas atklātības vairījās, konstruēja valsti kā tiesību subjektu un attiecības starp valsti un pilsoņiem kā tiesiskas attiecības, bet tanī pašā laikā uzturēja spēkā mācību par valsts varas jūridisko neierobežotību. Ka uz šādiem pamatiem nav iespējams nodibināt un izveidot tiesiskas valsts loģisku jūridisku konstrukciju, to saprata nopietnākie valststiesībnieki un sāka meklēt iespēju konstruēt valsts varas tiesisku ierobežošanu, līdz ar ko valsts vara būtu nostādīta uz tiesiskiem pamatiem.

Pirmie tādi mēģinājumi sākās ar hūmānisma laikmetu, kad uzmanība tika piegriezta cilvēkam, individam, personībai, bet šī persona bija padota absolūta monarha varai, un bieži nostādīta vēl necienīgākā stāvoklī, padota kāda vietējā aristokrata vai administratīvās varas pārstāvja patvarībai. Šinīs apstākļos 17. un 18. gs. dabisko tiesību skola izveidoja mācību par individa iedzimtām dabiskām tiesībām, ko nostādīja kā neaizkaramas valsts varai pretim. Līdz 18. gs. otrai pusei tā bija tikai teorija, bet 18. gs. pēdējās gadu desmitīs atrodam šīs teorētiskās atziņas arī ietvertas likumdošanas aktos, vispirms dažās Amerikas Savienoto Valšņu atsevišķu štātu konstitūcijās, un sevišķi franču lielās revolūcijas likumdošanas aktos, sākot ar 1789. g. „Cilvēka un pilsoņa tiesību dēklārāciju“, kuŗas otrs pants skan: „Katras politiskas apvienības mērķis ir cilvēka dabisko un nenoiļgstošo tiesību uzturēšana; šīs tiesības ir brīvība, īpašums, drošība un pretošanās apspiešanai“. Arī 1791. g. konstitūcija garantēja dabiskās un pilsoniskās tiesības (La Constitution garantit comme droits naturels et civils: ..).

Dabisko tiesību piekritējus atrodam vēl 19. gs. pirmajā pusē, jo pēdējais dabisko tiesību skolotājs, slavenais filozofs Imanuēls Kants, savu tiesībām un valstij veltīto darbu publicēja 18. gs. pašās beigās. Tāpēc dabisko tiesību valsts teorija, tā sakot, sadodas rokās ar 19. gs. valsts teorijām, neskatoties uz to, ka 19. gs. otrā pusē šī teorija bija nepelnītā kārtā atnesta un gandrīz aizmirsta. Stipri nokritizēta dabisko tiesību teorija tika, sākot ar 19. gs. 30-jiem gadiem, kad

⁵⁶⁾ Sal. Léon Duguit, Les transformations du Droit Public, 1925, Introduction, lpp. XIII.

lielu popularitāti ieguva vēsturiskā tiesību skola, un 19. gs. otrā pusē gandrīz neviens valststiesībnieks vai tiesību filosofs vairs neuzdrošinājās par to nopietni runāt, — valdošais pozitīvais virziens pagāja dabisko tiesību teārijai garām ar viegliem trafarētiem iebildumiem. Tikai tagad, 20. gs., pamazām, bet arvienu noteiktāk rodas jau citāds ieskats par dabiskajām tiesībām, paceļas balsis par dabisko tiesību atdzimšanu, sāk aizrādīt uz 19. gs. nonicinātās un atmetās dabisko tiesību skolas nopelniem. Patiešām, piegriezies dabisko tiesību skolas nopietnai pētīšanai un jaunai novērtēšanai nevienam nopietnam jūristam un filosofam nevar būt par kaunu, jo pie šīs skolas, kā zināms, piederēja sava laika ievērojamākie jūristi un patstāvīgi filosofi, nevien Tomāzijs, Pufendorfs un Rusō (Rousseau), bet arī Hugo Grocijs, Hobss, Loks (Locke) un Kants.

Interesanti būtu aplūkot līdzās dabisko tiesību skolas un vēsturiskās tiesību skolas likteņus un novērtēt to ieguvumus, — bet tas, protams, ir atsevišķa darba uzdevums, kas stāv ārpus šī darba rāmjiem. Dabisko tiesību doktrīna, kā zināms, ir viena no vecākajām doktrīnām, kuŗas sākumi atrodami jau klasiskajā senatnē. Mums tuvāk stāvošos laikos dabisko tiesību doktrīnas attīstību varam iedalīt divos posmos: vecākajā, viduslaiku posmā, un jaunākajā, kuŗa attīstība norit galvenā kārtā 17. un 18. gs., pie kam abos šinīs posmos tiek piegriezta vērība valsts un tiesību savstarpējām attiecībām vai, noteiktāk, valsts varas jūriskai ierobežošanai. Viduslaiku dabisko tiesību doktrīna piegriezta vērību dabisko tiesību objektīvajai pusei un izveidoja mācību par dabisko tiesību normām, jus naturale, mūžīgām un nemainīgām, kas līdzās dievišķajām tiesībām, jus divinum, stāv pāri visām zemes virsū atrodamajām varām, arī pāri ķeizaru un ķēniņu varai. Ja arī daudzi lēģisti, pamatojoties uz romiešu tiesību formulām, nostādīja monarhu pāri pozitīvajām tiesībām, tad tomēr to pašu monarhu ieskatīja par padotu dabiskajām un dievišķajām tiesībām⁵⁷). Jāsaka tomēr, ka praksē šai mācībai liela nozīme nebija un nevarēja būt. Drusku labākā stāvoklī attiecībā uz valsts (monarcha) varas saistīšanu bija vēl dievišķās tiesības, jo vismaz dažas noteiktas dievišķo tiesību normas varēja uzrādīt Svētos rakstos, un viņos reliģiskos laikos pat monarhiem nebija ērti uzstāties pret šiem priekšrakstiem. Turpretim dabisko tiesību normas noteiktā veidā

⁵⁷) Sal. Otto Gierke, *Political Theories of the Middle Age*, translated by F. W. Maitland, Cambridge, 1927, lpp. 74—76, 78.

nekur nebija atrodamas, un ja arī kāda tāda norma būtu tikusi formulēta, tad tās respektēšana nebija nodrošināta ne ar kādu sankciju, tā būtu atkarājusies vienīgi no varas subjekta labprātīgas gribas. Šinī stadijā tā tad dabisko tiesību skola uzturēja gan ideju par valsts varas padotību dabiskajām tiesībām, bet praksē šī teorija varēja labākā gadījumā novest pie valsts varas labprātīgas pašierobežošanās.

Drusku vairāk mūs var interesēt dabisko tiesību skola savā jaunākajā attīstības posmā 17. un 18. gs., kad tā piegriezta galveno vērību dabisko tiesību subjektīvajai pusei, individa dabiskajām iedzimtajām tiesībām. Šī ir tā dabisko tiesību teorija, ko 19. gs. nokritizēja un uzvarēja ne tik daudz jūristi, kā vēsturnieki; vai, pareizāk, 19. gs. jūristi cīnījās pret dabisko tiesību skolu ne tik daudz jūriskiem, kā vēsturiskiem līdzekļiem. Dabisko tiesību skola, kā zināms, valsts varas pamatošanai pieņēma tā saukto dabisko vai priekšvalstisko stāvokli, kurā individi dzīvojuši izolēti, bez kādas sabiedriskas organizācijas; brīvība te bijusi plaša un tiesības neierobežotas (tiesības uz visu, ko tikai varēja saviem spēkiem, izveicību vai viltību lietojot, sasniegt vai iegūt), bet tāds stāvoklis bijis nelabvēlīgs nodrošinātai eksistencei; tāpēc individi nonākuši pie atziņas, ka jāapvienojas un jādibina valsts, un to viņi arī darijuši, noslēdzot tā saukto sabiedrisko līgumu, ar kuru tika nodibināta organizēta sabiedriska kopdzīve un valsts. Pēc dažu dabisko tiesību skolas pārstāvju mācības valsts tika nodibināta un valdības veids noteikts ar vienu līgumu, ko individi noslēdza savā starpā; pēc citu ieskatiem tika pieņemti divi līgumi: ar vienu tika nodibināta valsts, ar otru noteikts valdības veids, pie kam valsts vara varēja tikt nodota vai nu vienai personai (monarchija), vai personu grupai (aristokrātija), vai arī pilsoņu vairākumam (dēmokratija). Galvenais iebildums pret šo mācību bija tas, ka vēsture nepazīst tādu dabisko stāvokli, kad individi dzīvojuši izolēti, bez kādas sabiedriskas organizācijas; tāds dabiskais jeb priekšvalstiskais stāvoklis nekad nav eksistējis, un līdz ar to krit arī dabisko tiesību skolas mācība par valsts nodibināšanu un valsts varas pamatošanu. Bet, kā zināms, dabisko stāvokli kā vēsturisku faktu pieņēma tikai pirmie dabisko tiesību skolas pārstāvji, kas domāja tādu stāvokli eksistējam pie mežoņu tautām jaunatklātajās zemēs, sevišķi Dienvidamerikā. Turpretim vēlākie autori, Ruso un sevišķi Kants, nebūt vairs nepieņēma dabisko tiesību stāvokli kā vēsturiski eksistējušu un sabiedrisko līgumu neieskatīja vairs par vēsturisku faktu, bet pieņēma to kā rēgulatīvu pamatideju, kas dod

valsts varai tiesisku pamatojumu. Valsts vara pēc šīs doktrīnas ir likumīga tad, ja tā balstīta uz individu pašu piekrišanu, kas tika domāta kā līguma formā ietverta. Šo mācību vēsturiskā tiesību skola atmeta, bet jaunu pareizāku mācību par valsts varas pamatošanu dot nespēja. Un tikai jaunākā laikā sāk atzīt, ka dabisko tiesību doktrīnai par valsts nodibināšanu bijis noteikts jūridisks saturs, viņa likusi individu kopdzīves un sabiedriskās organizācijas pamatos tiesiskas attiecības, kam agrāk netikusi piegriezta pienācīga vērība⁵⁸). Dabisko tiesību skola tā tad nostādīja valsts varai pretim individa iedzimtās tiesības, kas neatkarīgas no valsts, pat vecākas par valsti pašu, tāpēc valsts vara nevar tās nedz aizkart, nedz ierobežot bez individu pašu piekrišanas. Vēl vairāk: valsts jau tika taisni nodibināta šo individa tiesību aizstāvēšanai, kā tas arī teikts 1789. g. „Cilvēka un pilsoņa tiesību deklārācijas“ 2. pantā.

Vai tad nu tagad varam vienkārši atgriezties pie dabisko tiesību skolas un pārņemt tās mācību par valsts nodibināšanu un valsts varas ierobežošanu ar sabiedrisku līgumu? Protams, ka to nevaram, jo sabiedriskā līguma teorijai ir lieli trūkumi arī no tīri jūridiska viedokļa. Mums nemaz nav jāķeras pie vēsturnieka ieročiem, lai atmetu dabisko stāvokli; arī ar jūrista ieročiem varam pierādīt dabiskā stāvokļa pretsabiedrisko raksturu un tā izbeigšanu ar jūridisku aktu (sabiedrisko līgumu) par neiespējamu. Varam pat pieļaut dabisko stāvokli kā vēsturisku faktu un tomēr kā jūristi teikt: tādā stāvoklī tiesības jūridiskā nozīmē nav iespējamās, jo tās pastāv tikai organizētā sabiedrībā; un protams, ka izbeigt dabisko stāvokli ar jūridisku aktu, kas prasa zināmus jūridiskus jēdzienus un tiesisku attiecību izpratni — arī nav iespējams. No dabiskā stāvokļa līdz apzinātam jūridiskam aktam ir ļoti ilgs attīstības periods, kuŗa nepieciešama sastāvdaļa ir arī tiesību attīstība. Šī tiesību attīstība notiek organizētā sabiedrībā, un sabiedriska grupa, kuŗā mēs varētu iedomāties sabiedrisko līgumu kā reālu aktu, ir atzīstama jau par augsti attīstītu. Bet dabisko tiesību skola, kā jau atzīmējām, nedomāja sabiedrisko līgumu kā organizētas sabiedriskas grupas aktu, bet gan kā atsevišķu individu noslēgtu aktu. Šinī sabiedriskā līguma konstrukcijā izpaudās 17. un 18. gs. atomiskais ieskats par sabiedrību, pēc kuŗa sabiedrība sastāvēja ne no organizētām grupām, bet no atse-

⁵⁸) Sal. piem. A. Vierkandt, Der geistigsittliche Gehalt des neueren Naturrechts, 1927.

višķiem indivīdiem. Tāda sabiedrības konstrukcija ir socioloģiski nepareiza, un tai atbilstošā sabiedriskā līguma uztverei ir ievērojams jūridisks trūkums. Lai cik savādi, varbūt, tas sākumā izliktos, tomēr varam uzstādīt tezi, ka atsevišķu indivīdu slēgtais līgums valsts varas pamatošanā ir idejiski radniecīgs modernajai valsts varas pašierobežošanās teorijai, ko tūlī aplūkosim drusku tālāk. Starpība tikai tā, ka 19. gs. valsts varas ierobežošanās teorija gaida šo labprātīgo pašierobežošanos no valsts kā tiesību subjekta, turpretim 17. un 18. gs. dabisko tiesību skola pieņem šo labprātīgo pašierobežošanos no katra sabiedriskā līguma slēdzēja indivīda, kas līdz šim momentam ir pilnīgi patstāvīgs, brīvs, neierobežots. Bet ja sabiedrība pastāv no atsevišķiem atomiem — indivīdiem, tad patiesībā arī pēc sabiedriskā līguma noslēgšanas indivīds paliek brīvs, un sabiedriskā līguma pildīšana atkarāsies no viņa brīvās gribas, tā tad no viņa pašierobežošanās, tāpat kā pēc Iheringa un Jellīneka teorijas valsts tiesiskā iekārta ir atkarīga no valsts kā tiesību subjekta brīvas gribas un labprātīgas pašierobežošanās. Atsevišķi stāvošu, organiski nesaistītu indivīdu noslēgtais līgums nevar dot pietiekoši stabilu pamatu valsts varai, jo noslēgtais sabiedriskais līgums būs atkarīgs no atsevišķo indivīdu brīvās gribas, no viņu labprātīgas pašierobežošanās, un jūridiski neeksistējošas indivīda dabiskas tiesības nevar ierobežot valsts varu. Protams, ka kādā likumdošanas aktā, deklarācijā vai konstitūcijā, formulētās indivīda tiesības, lai arī tās būtu nosauktas par dabiskām tiesībām, nav vairs dabiskas tiesības, bet ir vismaz deklarātīvas tiesības.

Dabisko tiesību teorijas neveiksme valsts varas jūridiskā ierobežošanā varbūt izskaidrojama daļai arī ar to, ka šī teorija bija aizsteigusies tālu priekšā praksei. Vienīgi brīvajās Amerikas Savienotajās Valstīs iekārtas un prakses reālie apstākļi kaut cik atbilda dabisko tiesību teorijas cēlajiem principiem; turpretim Eiropā šie principi netika ievēroti pat franču Lielās revolūcijas laikā, kad tie tika svīnīgi deklarēti, nerunājot jau nemaz par revolūcijai un Napoleona kariem sekojošo reakcijas periodu. Konstitucionālā iekārta Eiropā izplatījās lēnām, tomēr 19. gs. otrā pusē šī iekārta Rietumeiropā bija jau valdošā, neizslēdzot Vācijas valstis. Līdz ar to attiecības starp pilsoņiem un valsti sāka pieņemt tiesisku raksturu, jo valsts varas organi arvienu vairāk respektēja satversmi un likumus, un arvienu vairāk tika atzīta pilsoņu tiesība meklēt tiesās (vispārējās vai administratīvās) aizstāvību pret administrācijas nelikumībām. Ar

to, bez kādas piepalīdzības no teorijas puses, praksē bija jau atzītas individu tiesības pretim valsts varas orgāniem, un tā tad praktiski arī pašai valstij pretim. Tādējādi bija radusies nesaskaņa starp praksi un valdošo teorētisko konstrukciju, pēc kuras valsts bija tiesībām pāri stāvošs, tiesību neierobežots un neierobežojams varas subjekts. Nopietnākie valststiesībnieki nevarēja neredzēt šo nesaskaņu, tāpēc 19. gs. otrā pusē atrodam vācu valststiesiskā literatūrā dažus mēģinājumus šo nesaskaņu novērst un radīt valsts varas juridiskas ierobežošanas konstrukciju.

Kā vācu valsts teorijas augstākais sasniegums tiesiskas valsts pamatošanā jāieskata valsts varas pašierobežošanās teorija, ko nodibinājuši pazīstamie vācu jūristi R. Iherings un G. Jellineks. R. Iherings, kā zināms, par tiesību radīšanas varenāko faktoru ieskata egoismu un interesi. Stiprākais saudzē uzvarēto vājāko savās interesēs un dod viņam priekšrakstus, kas ir tiesību sākums. Stiprākais varēja nogalināt vājāko, bet viņš ir sevi ierobežojis savās pareizi saprastās interesēs, dāvājot uzvarētajam dzīvību un pārvēršot to par savu kalpu vai vergu. Tiesības tā tad rodas no varas pašierobežošanās, un šis pats pareizi saprastu interešu motīvs arī turpmāk, augstākās attīstības pakāpēs, diktē valsts varai pašierobežošanos un pašas doto tiesību ievērošanu. Kā dārznieks kopj paša stādīto koku ne tā koka dēļ, bet savu interešu dēļ, lai iegūtu augļus, tā arī likumdevējs labprātīgi ievēro un aizstāv paša dotos likumus, zinādams, ka šāda izturēšanās atmaksājas. Jo tiesiskā drošība pastāv tikai tur, kur valsts vara pati ievēro savus likumus, un tikai pie tiesiskas iekārtas stabilitātes attīstās nacionāla labklājība, plaukst tirdzniecība un rūpniecība, attīstās līdz iespējamai pilnībai tautas garīgie un morāliskie spēki. Tiesības ir pareizi saprasta varas politika, — ne īsredzīga acumirkļa interešu politika, bet tālredzīga politika, kas nākotnē skatās un tālāko mērķi novērtē. Un tāda politika prasa pašsavaldīšanos un pašierobežošanos⁵⁹). Iheringa mācību par valsts varas pašierobežošanos savu paša pareizi saprastu interešu dēļ pārņēma arī Jellineks un lūkoja nostādīt uz stingrākiem juridiskiem pamatiem. Ar savu valststiesībnieka skatu Jellineks redzēja skaidri konsekvences,

⁵⁹) Sal. Rudolph von Ihering, *Der Zweck im Recht*, Bd. I, 4-te Auflage, 1904, lpp. 189—190; 294—295 u. c. piem. lpp. 295: Das Recht ist die wohlverstandene Politik der Gewalt — nicht die kurzsichtige Politik des Augenblicks, des momentanen Interesses, sondern die weitsichtige Politik, welche in die Zukunft blickt und das Ende erwägt.

kas izriet no mācības par valsts varas jūridisku neierobežotību. Izejot no tezes, raksta Jellineks, ka valsts var katru tiesību normu grozīt, daudzi arī tagad vēl apgalvo, ka valsts pati nevarot sevi ar savām tiesībām saistīt. Bet kādas konsekvences izriet no mācības, ka valsts nav ar savām tiesībām saistīta un nevar tikt saistīta? no šīs mācības izriet, ka tas, kas pavalstniekam ir tiesības, valstij pašai nav tiesības. Skatoties uz tiesībām no valsts varas augstumiem — neredzam neko. Visas tiesības valstij nav tiesības, ir jūridisks nekas, kas valstij ir un paliek svešs, bet ko tā uzspiež saviem pavalstniekiem un ar to pārvērš par tiesībām. Tāda uztvere, saka Jellineks, var konsekventi tikt attiecināta uz stingri teokratisku iekārtu ar Dievu vai līdzīgi Dievam godinātu monarhu valsts priekšgalā, kura neizdibināma griba ir likums. Tādā iekārtā starp valdnieku un valdāmajiem pastāv varas attiecības, bet ne tiesiskas attiecības. Citādi tas ir tagadējās valstis, kur valsts dotie likumi saista valsts organus un tā tad valsti pašu, jo valsts organu darbība ir pašas valsts darbība, un cita valsts darbība, kā ar viņas organu starpniecību, nemaz nav domājama. Tādējādi arī pavalstnieks pierod pie ieskata, ka valsts likumi saista valsti pašu; un dodama likumu, valsts vara patiesībā arī uzņemas pavalstniekiem pretim pienākumu šos likumus ievērot. Tāda tiesību subjekta pašsaistīšanās un pašierobežošanās ir pilnīgi iespējama, viņa tiek atzīta un lietota arī privāto tiesību laukā. Tiesību pēdējais pamats ir pārliecība par viņu validitāti. Tā arī valsts vara ar tiesībām tiek saistīta tiktāl, ciktāl tautā tobrīd valda pārliecība par tiesību spēku arī pašai valsts varai pretim. Varam teikt, ka tagadējās valstis izplatās un nostiprinās ieskats par valsts varas saistīšanu ar tās pašas dotām tiesībām. Bet vispār šis jautājums ir metajūridiskas dabas; tā atrisināšanai vispārderīgu jūridisku formulu nav iespējams dot⁶⁰).

Daži citi vācu jūristi (piem. administratīvistis O. Maijers) piegrieza vairāk vērības jautājuma praktiskajai pusei un lūkoja nodibināt tiesiskas valsts konstrukciju uz G. Jellineka gaŗām ejot izteikto aizrādījumu, ka likumi saista atsevišķos valsts varas organus un tā tad arī pašu valsti. Šīs doktrīnas tuvāka aplūkošana novestu mūs pie Monteskjē teōrijas (valsts varas dalīšanas teōrijas) kritiska apskata, ko atstājam kādai turpmākai nodaļai sakarā ar valsts varas

⁶⁰) Sal. Dr. Georg Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3-te Auflage, 1914, lpp. 367—375.

funkciju teōriju. Vācu jūristu lielākā daļa tomēr palika uzticīga Iheringa un Jellineka valsts varas pašierobežošanās teōrijai, kas at-rada piekritējus arī ārpus Vācijas robežām, piem. Francijā (M. Carrē de Malberg)⁶¹⁾ un Amerikas Savienotajās Valstīs (W. W. Willoughby)⁶²⁾. Nav grūti tomēr secināt, ka valsts varas pašierobežo-šanās teōrija nedod un nespēj dot valsts tiesiskajai iekārtai pozitīvi-tiesisku pamatojumu. Pazīstamais franču valststiesībnieks Digi, kri-tizēdams šo teōriju, pareizi apzīmē to par sofistisku, un pamatojumu, ko viņš gribētu dot publiskajām tiesībām, par traušu; jo valsts vara, kurai nav citu tiesisku ierobežojumu, ka tikai tie, ko atzīst viņas pašas brīvā griba, ir līdzīga absolūtai varai bez kādām robežām⁶³⁾. Šķiet, nav nemaz vajadzīgs meklēt vēl citus šīs teōrijas kritiķus, jo pats ievērojamākais valsts varas pašierobežošanās teōrijas autors G. Jellineks aizrāda pats, ka no šīs teōrijas viedokļa tiesību pēdējais pamatojums ir metajūridiskas dabas un meklējams ārpus tiesību lauka. Tomēr tāds slēdziens var gan apmierināt filosofu, bet ne jūristu. Jūristi ir meklējuši un meklē tiesību un valsts pēdējo pamatojumu taisni tiesību laukā, un šādi meklējumi nebūt nevar tikt uzskatīti par galīgi neveiksmīgiem.

Ari L. Digi meklē pats valsts varas jūridisku ierobežošanu tie-sību laukā, un viņa interesanto teōriju varētu nosaukt par publiskās kalpības un solidarisma teōriju. Šī teōrija vēršas ne tikai pret Iheringa un Jellineka valsts varas pašierobežošanās teōriju, bet arī pret indi-vidualistisko dabisko tiesību teōriju, kas valsts varai vai valstij kā tiesību subjektam nostāda pretim individu kā tiesību subjektu ar sa-vām tiesībām. Kritizēdams valdošo valsts teōriju, pēc kurās valsts ir jūridiska persona un tiesību subjekts, Digi nosauc šo teōriju par subjektivistisku un nostāda tai pretim savu objektivistisko teōriju. „Mana teōrija,“ raksta L. Digi, „ir pretsvars vācu teōrijām, un grā-mata, kurā es to pirmo reizi attēloju, „L' Etat, le droit objectif et la loi positive“, 1901, tika rakstīta kā atbilde uz Jellineka grāmatu, „System der subjektiven öffentlichen Rechte“, 1892. Vācu doktrīna

⁶¹⁾ Sal. L. Duguit, *Traité du Droit constitutionnel*, tome I, 3-e éd. 1927, lpp. 641—642.

⁶²⁾ W. W. Willoughby, *An Examination of the Nature of the State*, New York, 1922, sevišķi IX. nod. „The power of the State. Sovereignty“ piem. lpp. 217: „The State can be legally bound only by its own will“.

⁶³⁾ Sal. L. Duguit, *Traité du Droit constitutionnel*, tome I, 3-e éd. 1927, lpp. 645.

par publiskām tiesībām ir pilnīgi subjektivistiska. Tā padara publisko varu par subjektīvu tiesību, kuŗas subjekts ir valsts kā persona. Mana doktrīna ir pēc būtības objektivistiska: es neatzīstu publisko varu kā subjektīvu tiesību; es neatzīstu valsts personību, uztvertu kā tiesību subjektu; es atzīstu valsti tikai par faktisku varu, kuŗas objektu un apmērus noteic objektīvās tiesības, un es apgalvoju, ka vienīgi tādā ceļā var nokļūt pie valsts tiesiskas ierobežošanas solidiem pamatiem⁶⁴). Šai citātā prof. L. Digi paša vārdiem īsi raksturota viņa valsts uztvere, un te saskatāma jau arī zināma prefruna viņa teorijā: valsts nav jūridiska persona, valsts vara ir tikai faktiskā vara, bet tomēr ierobežota ar objektīvām tiesībām. Jūrista valststiesībnieka parastais ieskats ir tas, ka vara, kas ierobežota ar tiesībām, „kuŗas objektu un apmērus noteic objektīvās tiesības“, — nav vairs faktiskā vara, bet ir jau tiesiska vara. Tomēr, lai Digi koncepcija kļūtu skaidrāka, mums jāmin vēl daži šīs koncepcijas papildinājumi. Ka Digi patiešām ieskata valsti par faktu un valsts varu par faktisku varu, to viņš noteikti atkārtoti savos darbos un paskaidro, ka valsts, pēc viņa ieskats, nav nekas vairāk, kā diferenciācija starp stiprākajiem un vājākajiem, starp valdītājiem un valdāmajiem, pie kam stiprākie sagrābj faktiski valsts varu savās rokās, pavēl un valda, bet tiesības viņiem uz to nav. „Savā grāmatā L'Etat, le droit objectif et la loi positive es pierādīju,“ raksta L. Digi, „ka patiesībā valsts nav nekas cits, kā diferenciācijas rezultāts starp vājajiem un stiprajiem, kas dotajā sabiedrībā radies zem daudzu mainīgu cēloņu ietekmes un parādās daudzās mainīgās formās. Bet lai politiskā konstitūcija būtu kāda būdama, indivīds vai indivīdu grupas, kuŗu rokās atrodas valsts vara, nav nekas vairāk, kā indivīdi, vai indivīdu grupas, kas, pateicoties apstākļiem, monopōlizējuši savās rokās lielāko varu, lai kāda tā arī būtu — fiziska, morāliska, reliģiska, oikonomiska vai skaitliska, tas nav svarīga lieta. Tas, ko sauc par politisku varu, ir tikai faktiskā vara, sabiedrības dabiskas attīstības produkts, ko nevar atzīt par likumīgu tās izcelšanās dēļ⁶⁵). Un citā vietā, noliedzot subjektīvo tiesību jēdzienu, L. Digi saka: „Es atrodu,

⁶⁴) L. D u g u i t, O. c. tome I, 3-e éd. 1927, lpp. 549—550.

⁶⁵) SaĶ. Леонъ Дюги, Конституціонное право. Общая теорія государства. М. 1908. г., ar profesora P. Novgorodceva un autora priekšvārdiem. Šim krievu izdevumam speciāli uzrakstītos priekšvārdos L. Digi īsumā izsaka savas zinātniskās atziņas valststiesību teorijā. Teksta citāts ņemts no šiem priekšvārdiem, XXXIV. lр.

kā subjektīvo tiesību jēdziens, t. i. jēdziens par personai piederošu varu nostādīt savu personu citiem pretim, ir metafizisks jēdziens, kam nedrīkst būt vietas tagadējo sabiedrību pozitīvajā organizācijā. Šis subjektīvo tiesību jēdziens, ko daži ieskata par absolūtu patiesību, bija tikai moments pastāvīgi mainīgajā institūtu un ideju vēsturē, gan svarīgs moments, bet nekas vairāk... Bet tagad, es domāju, ir izveidojusies jauna sabiedrība, no kuŗas vienlīdz būs izslēgti kā jēdziens par kolektīva tiesību pavēlēt individam, tā jēdziens par individa tiesību nostādīt savu personu pretim kolektīvam un citiem individiem. Un ja mēs izteiksmes dēļ kolektīvu identificējam ar valsti, tad mēs pie tam vienlīdz noliedzam kā valsts subjektīvās tiesības, tā arī individa subjektīvās tiesības⁶⁶). Bet ko tad nu L. Digi liek viņa noliegto individuālo jeb subjektīvo tiesību vietā? Kā no augšējā pirmā citāta redzējām, viņš sevišķi pasvītro objektīvo tiesību nozīmi un lomu, tomēr ir skaidrs pats par sevi, ka objektīvo tiesību jēdziens nevar aizpildīt tukšo vietu, kas rastos, ja subjektīvo tiesību jēdzieni vienkārši izmestu no tiesību teorijas un jūriskajām konstrukcijām. Subjektīvo tiesību jēdziena vietā Digi liek patiesībā tiesiska pienākuma jēdzieni un attiecina to kā uz individiem, tā uz valsts varas orgāniem. Viņš min gan arī tiesiska stāvokļa jēdzieni, bet šīnī ziņā nesniedz neko jaunu, jo tiesisks stāvoklis ir vienlīdz ērti konstruējams kā no objektīvo, tā no subjektīvo tiesību viedokļa. Objektīvās tiesības, pēc Digi ieskata, „rada katram individam noteiktu stāvokli sabiedrībā, kas atkarājas no citu personu tiesiska stāvokļa, un uzspiež viņam noteiktu aktīvu vai pasīvu izturēšanos. No tā izriet visiem noteikts stāvoklis, ko varētu kvalificēt kā objektīvo stāvokli un nostādīt to mūsu atmesto subjektīvo tiesību vietā⁶⁷).

Objektīvās tiesības raksta katram priekšā zināmu pienākumu vai uzdevumu izpildīšanu un piešķir viņam varu darīt to, kas nepieciešams šā uzdevuma izpildīšanai. Šīnī ziņā L. Digi labprāt pievienojas Ogista Konta ieskatam, ka pozitīvā sabiedrībā katram ir pienākums pret visiem citiem, bet nevienam nav tiesības šā vārda tiešā nozīmē. Citiem vārdiem, nevienam nav citu tiesību, kā vienīgi tie-

⁶⁶) Léon Duguit, Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'Etat. Izlietots krievu tulkojums: Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства, переводъ прив.-доц. А. Ященко, съ предисловіемъ проф. А. С. Алексѣева, М. 1909, 18. лр.

⁶⁷) Л. Дюги, Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства, 1909, 25. лр.

sība vienmēr izpildīt savu pienākumu⁶⁸⁾). Šo pienākuma jēdzienu L. Digi attiecina ne tikai uz individiem, bet arī uz tām personām vai personu grupām, kuŗu rokās atrodas valsts vara, tā tad uz valsti pašu. Tagadējā sabiedrībā laudis vairs neapmierinās ar valsts tiesību pavēlēt, bet prasa no tās lielu pienākumu izpildīšanu. Rodas publiskās kalpības jēdziens, kas atvieto agrāko suverēnitātes jēdzienu publisko tiesību pamatojumā; La notion de service publique remplace le concept de souveraineté comme fondement du droit publique⁶⁹⁾. Un citā vietā šinī pašā darbā L. Digi raksta: „Tā tad publiskās kalpības jēdziens stājas suverēnitātes jēdziena vietā. Valsts nav vairs suverēna vara, kas pavēl; viņa ir indivīdu grupa, kam jāizlieto viņu rokās esošie varas līdzekļi publiskās darbības noorganizēšanai un vadīšanai. Publiskās kalpības jēdziens kļūst par moderno publisko tiesību pamatjēdzienu. To pierāda fakti⁷⁰⁾”). Publiskās kalpības jēdziens tā tad Digi sistēmā atvieto subjektīvo tiesību jēdzienu attiecībā uz valsti, ja to izteiksmes vienkāršības dēļ personificē, vai, pareizāk, attiecībā uz valsts varas orgāniem, kuŗiem pretim indivīdi agrāk, vecajā publisko tiesību sistēmā, bija beztiesiskā stāvoklī, vai vismaz netika ieskatīti par līdzvērtīgiem tiesību subjektiem. Jaunajā publisko tiesību sistēmā visi tiesību subjekti ir līdzīgā stāvoklī, jo visi ir padoti tiesībām, kas uzliek viņiem pienākumus. Ka valsts varai vajaga būt padotai objektīvo tiesību normām, to L. Digi vairākkārtīgi uzsver; pie tam ne tikai vienpersonīgiem publiskās varas orgāniem jābūt saistītiem ar tiesībām, bet arī parlamentam un tautas vairākumam pašam, jo citādi šie valsts varas realizētāji varētu kļūt varmācīgi. „Lai nedomā“, raksta Digi, „ka tauta ir ieguvusi un nodrošinājusi savu brīvību no tās dienas, kad viņa ir ieguvusi vispārējās vēlēšanās radītu parlamentu. Tautas vēlētais parlaments ļoti viegli sāk ieskatīt sevi par visuvarenu; viņš viegli kļūst tirannisks, un kolektīva tirānija ir tikpat draudoša, ja ne vairāk vēl, kā viena cilvēka tirānija. Francijas Konventa piemērs to ir pilnīgi pierādījis. Tāpēc vajadzīgas nopietnas garantijas kā pret vispārējām vēlēšanu tiesībām, tā pret tautas vēlētu parlamentu⁷¹⁾”).

⁶⁸⁾ Л. Дюги, Социальное право, 1909, 26. лр.

⁶⁹⁾ Léon Duguit, Les Transformations du Droit Publique, Paris, 1925, 33. лр.

⁷⁰⁾ L. Duguit, Les Transformations du Droit Publique. Introduction, XIX. лр.

⁷¹⁾ Л. Дюги, Конституционное право, прикшвārdī, XXXVII. лр.

Šīs garantijas pret valsts varu Digi atrod, kā jau redzējām, objektīvo tiesību normās. Bet no kurienes objektīvajām tiesībām šis spēks — saistīt valsts varu? Šo spēku L. Digi atrod apstākļi, ka tiesības ir patstāvīga sociāla parādība, neatkarīga no valsts un vecāka par valsti, jo pirms nekā parādās valsts, t. i. pirms sabiedriskā grupā notikusi diferencēšanās starp stiprajiem un vājajiem, starp valdītājiem un valdāmajiem, šinī sabiedriskajā grupā jau pastāv tiesības kā grupas locekļu izturēšanās noteicējas normas. Arī valsti ne valsts vara rada tiesības, bet gan sociālā dzīve pati, un likumdevēji tikai cenšas piedot tām attiecīgu formu. „Pat vispārējās vēlēšanās ievēlēts parlaments nerada tiesības; arī viņam jābūt tiesību kalpam; viņš nevar darīt neko pretēju tiesību normai, un viņam jāizpilda zināmas darbības, ko tiesību norma viņam raksta priekšā“. Un citā vietā: „Tiesības nav varas politika, kā saka Iherings, tās nav valsts darinājums: tās iet valstij papriekšu un paceļas pāri tai; tās ir valsts varas robeža, un valsts nav nekas cits, kā vara, kas nodota tiesību kalpībā“⁷²).

Tiktālu L. Digi teorijā no tiesību viedokļa viss ir labi un pareizi. Bet paliek vēl viens jautājums, atbildei uz kuru vajaga rast pamatu visai šai valsts varas ierobežošanas teoretiskajai konstrukcijai. Tas ir jautājums par tiesību saistošo spēku valsts varai pretim; jo tas fakts, ka tiesības ir vecākas par valsti, vēl nepierāda, ka tās ir spēcīgākas par valsts varu. Pēc Digi teorijas, kā redzējām, valsts vara ir faktiskā vara, ko stiprākie sagrābuši savās rokās, un tā diktē savu gribu vājākajiem. Liktos, ka tādā gadījumā šie faktiskās varas subjektīvi var neskaitīties arī ar objektīvajām tiesībām, ko viņi jau atrod priekšā, bet viņu varā stāv nobīdīt šīs tiesības pie malas un vai nu valdīt tiranniski, bez tiesībām, vai arī radīt no savas varas pilnības jaunas tiesības. Lai novērstu šīs pretrunas, lai piedotu savām objektīvajām tiesībām stipru pamatu, L. Digi ir atradis kādu sevišķu augstāko tiesību normu, kas saistoša arī visiem valdniekiem, un šīs normas pamatu viņš īsumā formulējis šādi: „Kāds šīs tiesību normas pamats? Šis pamats var būt tikai sociāls un pozitīvs. Es mēģināju to atrast sabiedriskajā solidaritātē. Šo ideju esmu attīstījis savas grāmatas *L'Etat, le droit objectif et la loi positive* pirmajās divās nodaļās. Pēc šī ieskata tiesību norma, kas saistoša visiem un sevišķi arī valdniekiem, raksta priekšā nodot viņu rīcībā esošo varu

⁷²) Л. Дюги, Конституционное право, прикшварди, XXXVI. un XXXVIII. лр.

sabiedriskās solidaritātes kalpībā, t. i. ne tikai nedarīt neko, kas runā šai solidaritātei pretim, bet darīt visu iespējamo tās attīstīšanai un nostiprināšanai. Šī augstākā norma prasa sabiedriskās solidaritātes veicināšanu un kalpošanu tai, ir saistoša tāpēc, ka sabiedriskā solidaritāte ir sabiedrības un tā tad arī valsts eksistencei nepieciešama. Sabiedriskā solidaritāte ir nepieciešama, tāpēc norma, kas prasa šīs solidaritātes veicināšanu, ir augstākā norma, un uz šo normu kā nepieciešamu postulātu balstās tagadējā sabiedriskā un politiskā iekārta, tāpat kā uz Euklīda postulāta balstās ģeometrija⁷³⁾.

Šis nu liekas L. Digi teorijas augstākais sasniegums: ir atrasta un uzstādīta objektīvo tiesību norma, kas stāv pāri visiem valsts varas orgāniem, augstākā tiesību norma, kas saista arī likumdevēja gribu, tā tad saista arī valsts augstāko varu, saista un ierobežo arī valsti pašu kā tiesību subjektu. Tikai šo augstāko normu tuvāk pārbaudot, nav grūti konstatēt, ka viņas saistošais spēks ir ļoti apšaubāms. Vispirms jau tāpēc, ka šīs normas konkrētais saturs reti kad būs skaidrs, bet bieži gan ļoti apstrīdams. Abstraktā veidā šī norma prasa nedarīt neko, kas kaitē sabiedriskai solidaritātei, un darīt to, kas šo solidaritāti veicina un stiprina. Bet ar kādu kritēriju neapšaubāmi lai nosaka, vai parlamenta izdotais likums, ministru kabineta izdotie saistošie noteikumi, ministra dotais rīkojums u. t. l. veicina sabiedrisko solidaritāti jeb varbūt kaitē tai? Tagadējās sabiedriskās attiecības ir tik komplicētas un līdz ar to dažādo sabiedrisko grupu intereses pēc sava konkrētā satura tik dažādas, ka pat vis svarīgākie likumi reti kad atrod vienprātīgu novērtējumu. Likumu, ko viena sabiedriska grupa un politiska partija atrod par derīgu un nepieciešamu, otra sabiedriska grupa un politiska partija atrod par kaitīgu un nepieļaujamu; lielākā daļa likumu rodas kā kompromīss, un reti gan ar kādu likumu visas sabiedriskās grupas ir vienādi apmierinātas. Tādos apstākļos, pat atzīstot Digi uzrādīto augstāko normu kā pozitīvu normu, grūti būtu to lietot valsts praktiskajā darbā, jo tās abstraktais formulējums ir pārāk plašs, bet konkrētais saturs tagadējos komplicētos sabiedriskās dzīves apstākļos grūti nosakāms.

Bet tas nav viss. Galvenais ļoti viegli saskatāmais iebildums pret L. Digi teoriju ir tas, ka viņa augstākā norma, protams, nav nekāda pozitīva tiesību norma. Labākā gadījumā tā varētu būt tīri

⁷³⁾ Л. Дюги, Конституционное право, прикшвārdи XXXV. 1р.

dēklārātīva norma, ja tā cēla novēlējuma veidā būtu ierakstīta kādā satversmē, bet arī tādā veidā tā laikam nekur nav atrodama. Nav arī pierādīts, ka šī norma būtu nonākusi intuitīvas normas stadijā, tā ka pašlaik šī norma eksistē tikai kā prof. Digi teorētiski uzstādīta norma. Protams, ka arī teorētiskai normai var būt sava pozitīva nozīme jūrisprudencē, sevišķi arī valststiesiskās konstrukcijās; un vēl vairāk: tai var būt arī nozīme sabiedrības tiesiskās apziņas veidošanā. Šinī ziņā L. Digi nopelni atzīstami; viņš neiet sabiedrības politiskai attīstībai nopakaļus un neatkārtoto trafaretas valststiesiskas konstrukcijas; nē: kā stingrs kritiķis un reizē jaunradītājs viņš cenšas nostādīt valsts teoriju uz jauniem pamatiem, ienesot arī teorijā to jauno, ko viņš kā tālredzīgs jūrists novērojis modernās sabiedrības politiskas attīstības tendencēs. Bet praktiskā ziņā L. Digi teorijai ar valsts varu saistošo augstāko tiesību normu nav vairāk nozīmes, kā viduslaiku jūristu mācībai par valsts varu saistošām dabiskajām un dievišķajām tiesībām⁷⁴).

4. Tautas suverēnitātes un tiesību suverēnitātes doktrīnas.

Tautas suverēnitātes un tiesību suverēnitātes doktrīnas balstās uz dažādiem pamatiem, un arī to saturs ir dažāds; tomēr nostādām tās blakus un īsumā aplūkojam vienā nodaļā, tāpēc ka viņu mērķis viens, proti, tiesiskas valsts iekārtas izskaidrošana un pamatošana. Pie tam abas šīs doktrīnas ir laikiem veidojušās līdzās, vienādos apstākļos, un lai gan tās liekas modernas, sevišķi tiesību suverēnitātes teorija, tomēr viņu saknes sniedzas diezgan tālu atpakaļ valsts attīstības un politisko teoriju vēsturē.

⁷⁴) Profesors P. Novgorodcevs savos priekšvārdos L. Digi konstitucionālo tiesību kursa tulkojumam krievu valodā, novērtējot prof. Digi zinātniskos ieskatus, saka (lpp. XXI un XXII), Digi ne tik daudz radot ko jaunu, kā atdzīvinot savā doktrīnā dabiskās tiesības. Šim slēdzienam varam piekrist tiktāl, ka Digi doktrīnai patiešām ir idejisks sakars ar dabisko tiesību doktrīnu. Bet nepareizs ir Novgorodceva ieskats par Digi doktrīnas radniecību ar individuālistisko dabisko tiesību doktrīnu. Kā zināms, Digi noteikti uzstājās pret vācu valsts teorijas subjektīvi- (jeb individuāli-) tiesiskajiem pamatiem un grib valsts teoriju veidot uz objektīvo tiesību un pienākuma pamatiem. Bet varam gan pieņemt, ka Digi mācībai par augstāko sociālo normu ir idejisks sakars ar vecāko dabisko tiesību skolu, kas dabiskās tiesības saprata kā pāri laicīgajām valdībām stāvošas objektīvas normas.

A. Tautas suverēnitātes principa doktrīna.

Tautas suverēnitātes princips kā modernas dēмократiskas iekārtas pamats ierakstīts daudzās konstitūcijās⁷⁶⁾. Vai ar šo principu nepietiek valsts varas jūridiskai ierobežošanai un tiesiskas iekārtas pamatošanai? Tas ir jautājums, kuram nevar paiet garām tik viegli, kā to dara daži autori, ieskaitot slaveno pozitīvisma filosofu Ogistu Kontu⁷⁶⁾, kas tautas suverēnitāti atrod par kaut ko nereālu, mistisku, un tautas suverēnitātes jēdzienu tā tad valsts tiesību zinātnei par nevajadzīgu, pat kaitīgu. Šim ieskatam par pamatu varēja gan noderēt 18. gs. otras puses un 19. gs. pirmās puses apstākļi. Pirmkārt, teorētiskā mācība par tautas suverēnitāti bija vispazīstamāka tanī veidojumā, kādu tai piedeva Rusō (J. J. Rousseau), kur pati par sevi vienkāršā tautas suverēnitātes ideja Rusō fražainajā ietērpā ir aptumšota un padarīta neskaidra, jo Rusō, neskatoties uz lielām domātāja dāvanām, bija vairāk filozofs un dzejnieks, nekā zinātnieks. Un, otrkārt, Rusō populārās filozofijas un franču Lielās revolū-

⁷⁶⁾ Piem. Beļģijas satversmes 25. p.: Tous les pouvoirs émanent de la nation. Ils sont exercés de la manière établie par la constitution.

Portugales satversmes 5. un 6. p.: La souveraineté réside essentiellement dans la nation. Les organes de la souveraineté nationale sont le pouvoir législatif, le pouvoir exécutif et le pouvoir judiciaire, indépendants et harmonisés entre eux.

Polijas satversmes 2. p.: Le pouvoir suprême dans la république de Pologne appartient à la nation...

Vācijas satversmes 1. p.: Das Deutsche Reich ist eine Republik. Die Staatsgewalt geht vom Volke aus.

Igaunijas satversmes 1. p.: L'Esthonie est une république indépendante, où le pouvoir souverain est entre les mains du peuple.

Latvijas Satversmes 2. p.: Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.

⁷⁶⁾ L. Duguit, Les transformations du Droit Publique, min 17. lp. sekojošus Ogista Konta vārdus: „Depuis plus de trente ans que je tiens la plume philosophique, j'ai toujours représenté la souveraineté du peuple comme une mystification oppressive et l'égalité comme un ignoble mensonge“.

H. Krabbe, Die Lehre der Rechtssouveränität, 1906, lpp. 149: Ist wirklich das Volk souverän? ... Ein Beweis für seine Souveränität ist nirgends mehr ausfindig zu machen. Ihr uralter Grund, der Gesellschaftsvertrag, wird von keinem mehr befürwortet. Und ausser jenem Vertrag gibt es nichts, das zu der Souveränität des Volkes führen kann. Schon das „Volk“ entschlüpft jeder Begriffsbestimmung, sobald wir es uns als Subjekt der Gewalt zu denken versuchen. Bei der Lehre von der Volkssouveränität fehlt folglich der Souverän, der im stande wäre bestimmten Personen ein Befehlsrecht zu verschaffen.

cijas ietekmēts, teorētiskās frazēs ietērpts tautas suverēnitātes princips tika ierakstīts arī daudzās satversmēs tādā veidā, ka varēja apšaubīt viņa reālītāti un praktisko nozīmi. Tā piem. „Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijas“ (kas pievienota arī 1791. g. konstitūcijai) 3. p. skan: „Katras suverēnitātes princips pēc būtības iemīt tautā. Neviena iestāde, neviena persona nevar izlietot varu, kas neizriet tieši no viņas (t. i. tautas)“. Un Francijas 1791. g. konstitūcijas trešās nodaļas 1. p. deklarācijas veidā atkārtoti: „Suverēnitāte ir viena, nedalāma, neatsavināma un nenoiļgstoša. Tā pieder tautai; neviena tautas daļa, neviens indivīds nevar piesavināties tās izlietošanu“. Un 2. p. turpina: „Tauta, no kuŗas vienīgi izriet visas varas, nevar tās realizēt citādi, kā ar dēlēģāciju“. Tāpat Beļģijas 1831. g. konstitūcijas 25. p. bija teikts: „Visas varas izriet no tautas. Tās tiek realizētas konstitūcijā noteiktā veidā“. Šādos satversmju formulējumos visa tauta tika atzīta par valsts varas avotu, „no kuŗa izriet visas varas“, bet valsts varas patiesā realizēšanā — ar dažādiem cenziem ierobežotu vēlēšanu tiesību veidā — piedalījās tikai maza daļa pilsoņu. 19. gs. pirmās puses liberālie politiķi, sevišķi valstīs, kur vēl nebija ieviesta konstitucionāla iekārta, joprojām jūsmoja par tautas suverēnitāti, turpretim konservatīvie politiķi un arī daži valststiesībnieki sāka aizrādīt, ka konstitūciju noteikumi par tautu kā varas avotu un tautas suverēnitātes nedalāmību, nenoiļgšanu u. t. t. ir tikai frazes, bez reāla pamata, kas maldina, un dzīvē netiek realizētas un arī nevar tikt realizētas. Franču un arī amerikāņu valsts teorija visumā tomēr paturēja tautas suverēnitātes principu, turpretim vācu valsts teorija to pilnīgi atmēta un lika tā vietā papriekš monarchisko principu, vēlāk valsts varas suverēnitātes principu, kas gan vācu valststiesību zinātnei, pēc dažu nopietnu valststiesībnieku piem. Novgorodceva domām, par labu nenāca⁷⁷⁾.

No vienas puses jūsmošana par tautas suverēnitāti, sevišķi 19. gs. pirmajā pusē, no otras puses tautas suverēnitātes noliegšana, izskaidrojama lielā mērā ar to, ka nebija vēl skaidrība un noteiktība par pašu suverēnitātes jēdzienu. Tikai 19. gs. otras puses valsts teorijā

⁷⁷⁾ П. Новгородцевъ, Кризисъ современнаго правосознанія, М. 1909, 19. лр.: Līdz šim valststiesību valdošā ideja palika tā pati tautas suverēnitātes ideja, ko pasludināja Rusō. Ārpus tās mēs redzam vai dažus jaunu konstrukciju mēģinājumus, kā pie dažiem franču autoriem — D'Eichtala, Digī, Benua, vai arī pilnīgu nevarību, kā vācu zinātnē, kas atmēta tautas suverēnitātes principu, bet nav atradusi sev citā pamata un ir palikusi gaisā karājoties.

tika piegriezta sevišķa vērība jautājumam, ko ar suverēnitāti īstēnībā saprast: valsts varu pašu, vai arī šīs varas sevišķu īpatnību, proti, ka tā ir augstākā vara zemes virsū, jūridiski neierobežota un neierobežojama. Tautas suverēnitātes jēdzienu šinī laikā sevišķi palīdzēja noskaidrot politisko un valststiesisko ideju vēsturnieki, kā O. Gērke (Otto Gierke) un Hermanis Rēms Vācijā, Pols Žanē Francijā, Čičerins un Kovaļevskis Krievijā u. c. Liekas, laba daļa no 19. gs. teorētiskajiem strīdiem par tautas suverēnitāti starp viņas sajūsmīnātiem aizstāvjiem no vienas puses un noliedzējiem no otras puses būtu varējusi iztrūkt, ja būtu piegriezušies jau agrāk vēsturei un palūkojušies, vai un kādā veidā tautas suverēnitāte ir tikusi realizēta, un kā to sapratuši viduslaiku teorētiķi, kad radās tautas suverēnitātes doktrīna.

Visumā varam teikt, ka līdz 19. gs., pat līdz 19. gs. otrai pusei ar suverēnitāti tika saprasta valsts vara pati, bet ne tikai kāda valsts varas īpatnība. Šinī nozīmē tautas suverēnitāte, kā tautai piederoša valsts vara, ir cieši saistīta ar demokrātisku valsts iekārtu, sevišķi tiešu demokrātiju, kur tautas vara ir pilnīgi reāla; un demokrātiska iekārta, lai gan, protams, savā primitīvā veidā, var tikt ieskatīta par vecāko valsts iekārtas formu⁷⁸⁾. Arī antīkās Grieķijas samērā augsti attīstītās demokrātiskās valstīs un Romas rēpublikā tautas vara un tā tad patiesībā tautas suverēnitāte nebija nekas mistisks vai nereāls, — nē, tā bija vienkārša, pilnīgi reāla un nevien politiķiem un teorētiķiem, bet arī visiem vienkāršajiem šo valšķu pilsoņiem viegli saprotama lieta. Vienkārša un viegli saprotama šī tautas suverēnitāte vai tautai piederoša valsts vara bija tāpēc, ka savās tiešajās tautas sapulcēs politiski pilntiesīgā tauta ne tikai ievēlēja, parasti uz gadu vai īsāku laiku, savus maģistrātus — administrātorus, tiesnešus un kara vadoņus un pārbaudīja bijušo maģistrātu darbību, ne tikai sankcionēja likumus un lēma par valsts satversmi, bet arī izšķīra nereti tīri konkrētus jautājumus, lemjot par karu vai mieru, lemjot par atsevišķa pilsoņa izraidīšanu no valsts (ostrakisms), uzstājoties dažās sūdzību lietās kā augstākā tiesas instance u. t. l. Pilsoņi, kas

⁷⁸⁾ Alfred Vierkandt, Die Anfänge der Verfassung und Verwaltung und die Verfassung und Verwaltung der primitiven Völker (Allgemeine Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, erste Hälfte, 1911) lpp. 5 un 6: Wir können drei Haupttypen unterscheiden, die wir der Kürze halber als demokratische, aristokratische und aristokratische Verfassung bezeichnen wollen. — Von ihnen ist die ursprünglichste die demokratische Verfassung.

pedalijās šinīs tautas sapulcēs, jūta un saprata, ka valsts augstākā vara patiešām atrodas tautas pašas rokās un viņi, politiski pilntiesīgi pilsoņi, ir šīs valsts varas reāli un aktīvi dalībnieki. Tautas suverēnitātes vārds šinī laikā vēl nebija pazīstams, bet Romā bija jau nodibināts imperium'a kā valsts augstākās varas jēdziens, kas gan bija izveidojies jau monarchijas laikā un attiecināts uz karali kā augstāko maģistrātu, bet rēpublikas laikā piederēja tautai pašai, jo tauta piešķīra augstākajiem maģistrātiem imperium'u⁷⁹).

Vēlāk, jau rēpublikas laikā, izveidojas vēl majestas jēdziens, kas nozīmēja kā augstākās varas, tā augstākā varas nesēja autoritāti un cieņu, tika lietots vispirms attiecībā uz Romas tautu (majestas populi) un vēlāk pārnests uz ķeizaru. Imperium's piederēja arī augstākajiem rēpublikas maģistrātiem, bet tikai tāpēc, ka tauta ar sevišķu likumu viņiem to piešķīra uz viņu amata laiku. Šī tautas vara bija tik reāla, ka arī principāta laikā, kad valdības vara bija jau nonākusi vienas personas rokās, tautas imperium's netika vienkārši noliegts un atmests, bet princeps's tika ieskatīts tikai par tautas augstāko maģistrātu, kas apvienoja savās rokās vairākas agrākās rēpublikāniskās maģistrātūras un savu varu atvasināja no tautas. Vēl vairāk; pat pēc vairāku gadsimteņu absolūtas monarchiskas valdības nebija aizmirsta kādreizējā tautas vara, un Justiniāna likumdošanā ķeizara absolūtā vara vēl arvienu tiek izskaidrota ar to, ka Romas tauta ar *lex regia* nodevusi viņam visu savu varu. Šis slavenais, bieži citētais teksts atrodams *Inst. I 2, 6* un atkārtots *Dig. I 4, 1* un skan: *Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.* (Institūcijās *conferat* vietā stāv *concessit.*)

Viduslaiku pirmajā pusē, t. i. pārgrozību, cīņu, un juku pilnajos gadsimteņos, kas sekoja Rietumromas valsts sabrukšanai, aizmirsās un patiesībā bija arī lieks valsts varas pamatojums, jo valsts vara balstījās uz ieroču varu un valstis radās un iznīka atkarībā no kara laimes un vadoņu personīgām spējām. Bet pamazām juku laiki mitējās; par samērā stabilām izrādījās divas varas: pāvesta vara un ķeizara (vācu tautas svētās Romas ķeizara valsts) vara, kuŗas gan bija daudz palīdzējušas izbeigt agrākos juku laikus, bet tad pašas

⁷⁹⁾ W. Warde-Fowler, *The City-State of the Greeks and Romans*, 1926, 106. un sek. lp.

uzsāka cīņu par superioritāti. Šo cīņu izcīnīja gan ar politiku un kara ieročiem, gan arī ar spalvu un zinātniskiem vai quasi zinātniskiem argūmentiem, jo šinī cīņā tika ievilkti gandrīz visi 13., 14. un 15. gs. spējīgākie jūristi un politiskie domātāji. Pāvesta varas aizstāvju bieži lietotais argūments bija tas, ka pāvests dabūjis savu varu tieši no Dieva, bet ķeizars savu varu dabūjis no pāvesta ar tautas piekrišanu; piem. jau Kārļa Lielā kronēšanā lieta tika nostādīta tā, ka viņa varu pāvests sankcionēja, bet tika pieminēts arī consensus populi, pie kam šinī ziņā pāvests uzstājās kā tautas gribas izpildītājs⁸⁹).

Vēlāk laicīgās varas aizstāvji, zinādami, ka varas atvasināšanā no Dieva nevarēs sacensties ar pāvestu un viņa piekritējiem, paši sāka meklēt augstākās laicīgās varas (ķeizara vai karaļa) pamatojumu tepat zemes virsū, un atrada šo pamatojumu tautas lēmumā, atstājot, protams, arī Dieva gribu kā causa remota. Laicīgās varas pamatošanā ar tautas gribu jūristi atrada atbalstu arī romiešu tiesībās, kas ar 11. gs. no Bolonjas universitātes sāk izplatīties pa visu Rietumeiropu, izņemot vienīgi Angliju. Līdz ar romiešu tiesībām izplatījās ideja par *lex regia de imperio*, ar kuru Romas tauta nodevusi visu savu varu ķeizaram, un tā kā Vācijas ķeizara valsts skaitījās par atjaunotu Sv. Romas ķeizara valsti un Vācijas ķeizars par Romas ķeizara pēcnācēju, tad šo teoriju par varas iegūšanu no tautas attiecināja vispirmā kārtā uz viņu, bet drīz arī uz lielāko valšku karaļiem kā patstāvīgiem valdniekiem. Attiecībā uz Vācijas ķeizaru šīs teorijas apstiprinājumu atrada arī viņa ievēlēšanas kārtībā: kūrfirstus, kas ķeizaru vēlēja, ieskaitīja par tautas pilnvarotiem pārstāvjiem un ķeizaru tā tad, lai gan netieši, tomēr par tautas pašas ievēlētu. Ķeizara un karaļa varas demokrātiska pamatojuma stiprākais balsts bija, kā viegli saprotams, augšā citētais Ulpiana teksta (*Dig. I 4, 1*) par *lex regia de imperio*, kuru glōsatori citīgi komentēja. Interesanti atzīmēt, ka šī teksta iztulkošanā jūristi nebija vienprātīgi: radās domu starpības, kas ietekmēja pašu lietas būtību un deva sākumu diviem virzieniem valsts varas konstruēšanā, monarchiskajam un demokrātiskajam. Par to, ka Romas tauta ar sevišķu aktu nodevusi savu varu ķeizaram, jūristi nešaubījās, bet domu starpība pastāvēja jautājumā par šī akta būtību: vai tas ieskatāms tikai kā con-

⁸⁹) O. Gierke, *Political Theories of the Middle Age*, 41. lp.

cessio, vai kā translatio? Šinī strīdū par translatio un concessio⁸¹⁾ pēc viena ieskata tauta uz visiem laikiem nodevusi pašu varu ķeizaram un tā pēcnācējiem, pēc otra ieskata tauta ar savu lēmumu nodevusi ķeizaram tikai varas izlietošanu, paturot pašu varu savās rokās un izdodot katram nākamam valdniekam tādā vai citādā veidā jaunu aktu par varas uzticēšanu. Kā redzams, starpība uzskatos liela un svarīga, bet tai vēl nebija sevišķi liela nozīme, kamēr strīds par varas superioritāti norisinājās starp pāvestu un ķeizaru, jo te nācās pamatot laicīgās varas patstāvību, un kā viena, tā otra teorija (translatio vai concessio) pamatoja laicīgā valdnieka varu ar tautas pašas gribu. Bet 14. un 15. gs., kārtu pārstāvības laikā, kad ne vienmēr valdīja laba saskaņa starp karaļiem un kārtu pārstāvības iestādēm, radās jautājums par tautas varu un karaļu varu, citiem vārdiem, jautājums par to, vai karalis ir absolūts valdnieks pār beztiesīgu tautu, jeb vai arī tautai ir kādas tiesības karalim pretim. Te nu kļuva skaidri redzams, ka translatio teorija balstīja karaļa absolūto varu, turpretim concessio teorija nostādīja karali tikai par tautas augstāko maģistrātu, kas izlieto valsts varu uz tautas dota pilnvarojuma pamata, bet ir padots tautas lēmumiem un var tautas uzticību un doto pilnvarojumu zaudēt. Concessio teorija tā tad noveda pie tautas suverēnitātes teorijas, kas gan šinī laikā netika ietērpta vēl kādā jūridiski izveidotā konstrukcijā, bet piegriezta vairāk vērību praktiska rakstura jautājumiem un izpaudās tādos vienkāršos aforismos, kā piem. *populus major principe*⁸²⁾. Šī tautas suverēnitātes teorija bija arī viens no ievērojamākiem argūmentiem, ar kuriem 15. gs. aizstāvēja kārtu pārstāvības tiesības pret karaļu augošo varu. Uz tautas suverēnitātes principu atsaucās ne tikai teorētiķi, kā piem. Marsilijs no Paduas un Nikolajs no Kuzas, bet arī kārtu pārstāvības dalībnieki paši, kā piem. Francijas kārtu pārstāvības sapulcē (ģenerālštātos) 1484. g. Tādā ceļā tautas suverēnitātes ideja pamazām izplatījās arī tautā, „pieņemot populāru veidu un iespējoties pat tautas masās, un beidzot pieņemot miesu un asini tanīs revolūcijās, kas tika izvestas vai projektētas reformācijas laikmetā⁸³⁾”. Konsekventākais sava laikmeta tautas suverēnitātes teorētiķis bija Marsilijs no Paduas

⁸¹⁾ O. Gierke, *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, 1902, 82.—83., 123. lp. — Sal. arī H. K r a b b e, *Kritische Darstellung der Staatslehre*, Haag, 1930, 59.—60. lp.

⁸²⁾ O. Gierke, *Althusius*, 124. lp.

⁸³⁾ O. Gierke, *Political Theories*, 48. lp.

(Defensor Pacis, 1324. g.), kas likumdošanas varu kā suverēnitātes izpausmi atzīst tikai tautai pašai tautas pilnā sapulcē vai arī ievēlētu pārstāvju sapulcē; turpretim valdītāji vai arī kaut vienpersonīgs augstākais valdnieks ir tikai tautas ieceltas amatpersonas; viņi paliek padoti likumdevējam un likumiem, jo tur izpaužas tautas griba, un vajadzības gadījumā var tikt saukti pie atbildības, sodīti un pat atcelti no amata⁸⁴). „Paduas Marsilija mācībā tā tad atrodam trīs elementus, kas sastāda katras dēmonkratiskas doktrīnas būtību“, raksta franču pazīstamais politisko doktrīnu vēsturnieks Pols Žanē, „1) ka lēģislātīvā vara pieder tautai; 2) ka lēģislātīvā vara iecel eksekūtīvo varu; 3) beidzot, ka viņa to (t. i. tauta eksekūtīvās varas organu) tiesā, pārmaina vai atcel, ja tas neizpilda savus pienākumus. Dažas no šīm mācībām atrodamas arī pie Akvinas Toma un viņa skolas, bet te šie principi ir saistīti ar teokratiskām doktrīnām. Paduas Marsilijs, turpretim, ir laicīgās varas aizstāvis un atbalsta tās neatkarību. Viņš skatās daudz tālāk par savu laiku, jo viņš grib ne tikai šķirt baznīcu no valsts, bet atsvabināt pašu valsti no absolūtas varas“⁸⁵). Un angļu autors Roberts Merrejs, viens no jaunākajiem politisko doktrīnu vēsturniekiem, augstu vērtēdams Marsilija darbu, saka: „Liela valstsvīra zīmogs redzams viscaur viņa lielajā darbā Defensor Pacis, kas ietekmēja 16. gs. pat vairāk, nekā 14. vai 15. . .“⁸⁶). Līdzīgi Marsilijam arī 15. gs. pazīstamais autors kardināls Nikolajs no Kuzas (Nicolaus Cusanus, 1401.—1464.) bazē savu politisko mācību uz tautas suverēnitātes principu. Pēc viņa mācības nav neviena cita likumīga un ar Dieva gribu saskanoša laicīgās varas pamata, kā pavalstnieku brīva vienošanās. Valdnieks, kam tauta uzticējusi „administratio“ un „jurisdictio“ ir saistīts dotās pilnvaras robežās, padots likumiem un tautas kontroles varai, kas sniedzas pat līdz likuma pārkāpēja valdnieka saukšanai pie atbildības un atcelšanai no amata. Šie pamatprincipi pēc Kuzas Nikolaja ieskata pieskaitāmi nenoiļģstošajām dievišķajām un dabiskajām tiesībām, ko nevar grozīt nekādas pozitīvās tiesības⁸⁷). Kuzas Nikolaja mācībā tā tad atrodam

⁸⁴) O. Gierke, Althusius, 125. lp. — Sal. arī Dr. Leopold Stieglitz, Die Staatstheorie des Marsilius von Padua, 1914, 40. un 41. lp.

⁸⁵) Paul Janet, Histoire de la Science Politique, 5-e éd., tome I, 460.—461. lp.

⁸⁶) R. H. Murray, The History of Political Science, 1926, 81. lp.

⁸⁷) O. Gierke, Althusius, 126. lp.; Political Theories of the Middle Age, 47.—48. lp.; R. H. Murray, O. c. 88. un 141. lp.

turpinātu Marsilija demokrātisko valsts teōriju, pie kam šinī teōrijā atrodam jau valsts funkciju šķirošanas jēdzienu, sevišķi Nikolaja doktrīnā, pēc kuŗas likumdošana paliek tautas pašas rokās, bet tautas vēlētajam valdniekam uzticētas administrācija un jūrisdīkcija.

16. gs. monarchiskā vara paplašinājās un dažās valstīs jau tuvojās absolūtismam; protams, viņa atrada arī teōrētiskus aizstāvjus, sevišķi starp valdnieku dienastā stāvošiem lēģistiem. Tomēr arī demokrātiskā doktrīna nepanika, bet gan drīzāk otrādi: stiprināta hūmānisma un reformācijas kustībās un izaicināta ar dažu valdnieku patvarības aktiem, 16. gs. politiskā doma uzrāda veselu rindu teōrētīķu, kas aizstāv tautas likumdošanas tiesības, tautas suverēnitāti un tautas tiesību nevien ievēlēt savu valdnieku, bet arī tiesību saukt to pie atbildības un notiesāt, ja viņš no likumīga valdnieka izvērties par tirannu. Šīs idejas ir kopīgas veselai rakstnieku grupai, kas pazīstama ar monarchomachu nosaukumu⁸⁸), starp kuŗiem atrodam kā protestantus Fransua Hotmanu (*Franco-Gallia*, 1573), Hubertu Langē (*Junius Brutus: Vindiciae contra tyrannos*, 1579), Džordžu Bjukenenu (*De jure regni apud Scotos*, 1580 u. c., tā arī katoļus Suarezu, Bušē u. c.⁸⁹). Šī monarchomachu skola interesanta sevišķi ar to, ka tautas un monarcha savstarpējo attiecību noskaidrošanai un tautas tiesību pamatošanai viņa izveido līguma doktrīnu, kas pie agrākiem rakstniekiem šad tad tikai garāmejojot tiek pieminēta. Pēc monarchomachu doktrīnas, tauta, ievēlot valdnieku, nav vis devusi tam neierobežotu pilnvaru, bet noslēgusi līgumu, kas abām pusēm jāievēro; ja valdnieks līgumu lauž, viņš nav vairs likumīgs valdnieks, bet ir tiranns, kuŗam pretim arī tauta nav vairs saistīta ar padevības un paklausības pienākumu, — vēl vairāk: tauta tādu tirannu var saukt pie atbildības un notiesāt. Pēc šīs teōrijas tā tad valdniekam nav nekādu sava paša vai ārpus tautas iegūtu tiesību uz valdīšanu: viņš ir tikai tautas radīts un tautas gribai un likumam arī turpmāk padots maģistrāts, kas par savu darbu tautai atbildīgs un tautas tiesai padots.

Protams, ka monarchomachi nebija atraduši līguma teōriju un valdnieka maģistrāta statusa koncepciju kā gluži jaunas idejas. Jau pēc Romas rēpūblikāniskās doktrīnas valdnieks bija tikai maģistrāts, tāpat arī pēc seno ģermāņu trādīcijām, uz ko sevišķi atsaucās Hot-

⁸⁸) O. Gierke, *Althusius*, 3. lp.

⁸⁹) Sal. Paul Janet, *Histoire de la Science Politique*, 5-e éd., tome II, 30. un sek. lp., 54. un sek. lp.

mans savā „Franco-Gallia“. Bez tam, samērā tuvā pagātnē izplatītā feodālā politiskā sistēma ne tikai dibinājās uz līguma idejas, bet pats līgums valdīja šinī sistēmā pilnīgi reālā veidā. Beidzot, ja feodālajā sistēmā valdīšanas tiesību pamatos atrodamie līgumi tika slēgti starp dažādu pakāpju valdniekiem, tad kārtu pārstāvības sistēma jau tieši balstījās uz līguma ideju starp tautu un valdnieku. „Lielais brīvību rullis“ (Magna Charta Libertatum) Anglijā tika pieņemts, kā līgums starp karali un tautas vārdā runājošiem vasaliem gan tad, kad kārtu pārstāvība Anglijā vēl nepastāvēja (1215), bet šo pašu svinīgo līguma aktu vairākkārtīgi apstiprināja vēlākie karali līdz pat viduslaiku beigām, kad parlaments bija jau pilnīgi nostiprinājies, tā ka te patiešām varēja jau runāt par līgumu starp karali un tautu. Kā zināms, kompromīsa un līguma ideja nereti parādījās arī kārtu pārstāvības darbībā un attiecībās ar karali, jo karalis bieži prasīja no kārtu pārstāvības naudas pabalstus, bet pārstāvība no savas puses uzstādīja dažādas prasības un jaunu nodokļu vai pabalstu piešķiršanu karalim stādīja atkarībā no šo prasību izpildīšanas; tādējādi starp abām pusēm — karali un tautas vārdā runājošiem pārstāvjiem — bieži notika kaulēšanās, līdz beidzot (pa lielākai daļai) panāca kādu vienošanos, kas abām pusēm uzlika zināmus pienākumus. Tādējādi līguma doktrīna šinī laikā (16. gs.) balstījās vēl uz reāliem apstākļiem, un tikai vēlāk 17. un 18. gs. pieņēma to abstrakto veidu, kādā viņa pazīstama dabisko tiesību skolas mācībās. Kā starpnieku starp 16. gs. monarchomachiem un 17. un 18. gs. dabisko tiesību lielajiem teorētiķiem var uzskatīt Johanu Althūziju (*Politica methodice digesta*, 1603), kuru pieskaita monarchomachiem, bet viņa sabiedriskā līguma konstrukcijā atrodam idejas, kas 18. gs. stipri līdzīgā veidā atrodamas pie Rusō⁹⁰). Uzskatos par suverēnitāti 17. gs. vispār valda liela dažādība. Zem Žana Bodēna (*Jean Bodin, Six livres de la république*, 1577) mācības ietekmes 17. gs. ļoti izplatījās valdnieka suverēnitātes teorija. Bodēns, kā zināms, tiek atzīts par modernās, t. i. 18. un 19. gs. valdošās suverēnitātes teorijas tēvu, jo viņš konstruēja suverēnitāti kā absolūtu, likumam nepadotu un neierobežotu varu (*summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas*) un loģiski secināja no šīs konstrukcijas izrietošās konsekvences. Viņš neizslēdza tautas suverēnitāti, — arī tā iespējama kā absolūta vara, bet tikai absolūtā demokrātijā, kur tauta pati tieši realizē valsts varu; tauta — universitas

⁹⁰) Sal. O. Gierke, Althusius, 4. un 9. lpp.

populi — būtu suverēna arī ierobežotā monarchijā, bet tāda valsts forma, pēc Bodēna ieskata, ir neloģiska un neiespējama. Turpretim istā (absolūtā) monarchijā monarchs ir pilnīgi suverēns, ar likumiem neierobežots, kuŗu saista vienīgi līgumi, ko viņš pats slēdzis, un kuŗam jārespektē vienīgi savu pavalstnieku personīgā brīvība un īpašums⁹¹). Lai gan monarchiskās suverēnitātes aizstāvji drīz recipēja Bodēna mācību, tomēr viņai līdzās 17. gs. pastāvēja arī vēl citādas konstrukcijas, piem. holandiešu un vācu autoru starpā bija izplatīta mācība par majestas realis un majestas personalis. Šinī mācībā tika mēģināts apvienot tautas suverēnitāti ar monarcha suverēnitāti, jo par majestas realis subjektu tika nostādīta respulica (vai arī regnum, imperium), saprotot ar šo nosaukumu patiesībā tautu kā visu indivīdu kopumu, turpretim par majestas personalis subjektu tika atzīts valdnieks, kas dabūjis varu no tautas uz līguma pamata⁹²). Tāpat Hugo Grocija mācībā tiek pieņemti divi suverēnitātes subjekti, kas var pastāvēt līdzās vienā laikā tai pašā valstī: subjectum commune (civitas, coetus perfectus) un subjectum proprium — valdnieks. Šinīs pēdēji minētajās mācībās varētu saskatīt jau valsts suverēnitātes sākumus, tomēr tāda teorija 17. gs. vēl nevarēja attīstīties, jo nebija vēl pietiekoši izveidots valsts personības jēdziens.

Savu spilgtāko izpausmi tautas suverēnitātes teorija sasniedza Žana Žaka Rusō mācībā par sabiedrisko līgumu (Du contrat social ou principes du droit politique, 1762), kas atstāja lielu ietekmi nevien uz vēlāko — sevišķi franču un amerikāņu — valststiesību teoriju, bet arī uz konstitucionālo likumdošanu 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē. Tomēr šinī tautas suverēnitātes teorijas augstākajā sasniegumā parādās arī šīs teorijas vājās puses un trūkumi, kuŗu dēļ šī teorija nevar dot reālu un pietiekošu tiesiskas valsts pamatojumu. Rusō ir konsekvēntākais tiešas demokrātijas aizstāvis; pēc viņa mācības suverēnā vara pieder un var vienīgi piederēt tikai tautai. Tautas suverēnitāte ir neatsavināma, nenoilgstoša, nedalāma, un pat tautas suverēnās varas izlietošana nevar tikt nodota kādai atsevišķai personai vai personu grupai. Tauta nevar atsavināt savu suverēnitāti pat ja viņa to gribētu, un nepareizs ir piem. Grocija ieskats, ka tauta ar līgumu var ierobežot savu brīvību: tāds līgums būtu absurds, nelikumīgs un nederīgs pašā sākumā⁹³). Rusō tā tad pilnīgi

⁹¹) Sal. Paul Janet, Histoire, tome II, 114. un sek. lp.

⁹²) Sal. O. Gierke, Althusius, 164.—170. lp.

⁹³) Contrat Social, Livre I, ch. 4, L. II. ch. 1, 2, 7, L. III, ch. 6.

noliedz sabiedrisko līgumu kā padevības līgumu — *pactum subjectionis* (kuŗš ir vienīgais līgums pēc Hobsa mācības, un viens no diviem noslēgtajiem līgumiem pēc Loka u. c. mācības) un atzīst vienīgi sabiedrisko līgumu kā vienošanās līgumu — *pactum unionis*. Rusō nepieņem šo vienošanās līgumu kā vēsturisku faktu, vismaz atstāj šo jautājumu neiztirzātu; bet viņš pieņem šo līgumu kā teorētisku principu, kas loģiski izskaidro un pamato valsts varu. Sabiedriskais līgums pēc Rusō reizē pamato valsts varu un tautas suverēnitāti, jo likumīga ir tikai tā valsts vara, kas balstās uz sabiedrisko līgumu, bet sabiedriskais līgums nodod visu varu vienīgi tautas kā visu individu kopuma rokās. Katrs atsevišķais individs, noslēdzot sabiedrisko līgumu, atsakās no visām savām tiesībām un neierobežotās brīvības, kas viņam piederēja dabiskajā stāvoklī, un nodod vispārējo interešu labā visas šīs tiesības individu kopumam, kas tādā kārtā kļūst suverēns⁹⁴). Bet vai atsevišķais individs ar to nav zaudējis visas savas tiesības un brīvību, un vai te jau nesākas Rusō mācības pretrunas? Jo Rusō tak iesāk savu traktātu kā individuālās brīvības aizstāvis. It kā paredzējis šādu pārmetumu, Rusō apzinīgi uzstāda sev par mērķi konstruēt tādu sabiedriskā līguma veidu, kas apsargātu individa personību un mantu, un kuŗu noslēdzot individs paliktu tikpat brīvs, kā agrāk. Tas, pēc Rusō domām, tiek panākts ar to, ka sabiedriskajā līgumā individs atsakās no savas brīvības un tiesībām vienīgi vispārības interesēs un visa kopuma labā, kas līdz ar to kļūst suverēns. Atdodams sevi visiem, individs neatdod sevi nevienam, un zaudēdams brīvību un tiesības kā dabiskā stāvokļa individs, viņš tos iegūst atpakaļ kā suverēnā ļaužu kopuma loceklis, suverēnās varas līdzdalībnieks⁹⁵). Tiktāl teorētiski viss liekas vēl

⁹⁴) *Contrat Social*, Livre I, ch. 6, 7.

⁹⁵) *Contrat Social*, Livre I, ch. 6. Sevišķi šādas vietas: „Trouver une forme d'association qui défende et protège de toute la force commune la personne et les biens de chaque associé, et par laquelle chacun s'unissant à tous, n'obéisse pourtant qu'à lui même, et reste aussi libre qu'auparavant“. Tel est le problème fondamental dont le Contrat social donne la solution.

Ces clauses, bien entendues, se réduisent toutes à une seule: savoir, l'aliénation totale de chaque associé avec tous ses droits à toute la communauté: car, premièrement, chacun se donnant tout entier, la condition est égale pour tous; et la condition étant égale pour tous, nul n'a intérêt de la rendre onéreuse aux autres.

Enfin, chacun se donnant à tous ne se donne à personne; et comme il n'y a pas un associé sur lequel on n'acquière le même droit qu'on lui cède sur soi, on gagne l'équivalent de tout ce qu'on perd, et plus de force pour conserver ce qu'on a.

labi, bet grūtības sākas, ja meklējam Rusō doktrīnā atbildes uz tālākiem jautājumiem par tautas suverēnitātes īsto raksturu un viņas izvešanu dzīvē. Suverēnā vara parādās visa apvienoto ļaužu kopuma gribas izpausmē, sevišķi likumdošanā. Šī kopuma griba — la volonté générale — rodas no atsevišķo individu gribām, bet vai tā arī patiešām sakrīt ar visu atsevišķo individu gribu — ar la volonté de tous?⁹⁶) Rusō atrod gan par ļoti vēlamu, lai volonté générale, kas ievēro vispārības intereses, apvienotu sevī visu individu atsevišķās ieinteresēs un gribas, tā tad ietvertu sevī volonté de tous, un šinī ziņā viņš pat ieteic dažus praktiskus soļus, piem., aizstāv mazas valstis un noliedz katras starporganizācijas starp individu un kopumu, tā tad noliedz arī politiskas partijas, kas varētu ietekmēt atsevišķas individu grupas. Bet tomēr arī Rusō atzīst, ka vienprātību sasniegt ir grūti, un tāpēc jāapmierinās ar vairākuma gribu, kas saista arī citādās domās esošo mazākumu. Rusō gan mēģina pierādīt, ka šis mazākums netiek apspiests un nezaudē savu brīvību; jo piedaloties kopīgā lēmumā indivīds nav vienkārši izteicis savu gribu kā tādu, bet centies pēc labākās pārliecības atbildēt uz jautājumu: kas šinī gadījumā vislabāk saskan ar vispārības interesēm? Tie, kas palikuši mazākumā, ir maldījušies attiecībā uz vispārības interesēm, un viņiem atliek tikai ieskatīt savu maldību un padoties vairākuma lēmumam, kas pareizāk atbilst vispārības vajadzībām. Šinī vietā varētu stādīt vairākus jautājumus, uz kuriem atbildi atrast nenākas viegli, piem.: ja mazākumā ir palikuši taisni tālredzīgākie, izglītotie, piedzīvojušie, saprātīgie, bet vairākums sastādījies no nepiedzīvojušiem, neizglītotiem, vieglprātīgiem? Tamlīdzīgi jautājumi patiešām tiek stādīti, sevišķi to dara tie, kas nepiekrīt tautas suverēnitātei un dēmonkratijai pēc būtības. Mums šinī gadījumā nav nemaz vajadzīgs noiet līdz atbilžu meklēšanai uz tamlīdzīgiem jautājumiem; jūrists var apmierināties arī šinī gadījumā, kā daudzos citos, ar lietas formālo pusi, un tā mūs noved pie secinājuma, ka arī Rusō volonté générale patiesībā ir tikai vairākuma griba, un tautas suverēnitāte savā reālajā veidā arī Rusō doktrīnā patiesībā nozīmē tautas vairākuma varu pār mazākumu. Tautas suverēnitāti tā ir raksturojis jau Gizō (Guizot)⁹⁷) un pret to ir grūti ko iebilst.

Bet kāda rakstura tad nu ir šī tautas vairākuma griba? Rusō

⁹⁶) *Contrat Social*, Livre II, ch. 3.

⁹⁷) Sal. Eugène D'Eichthal, *Souveraineté du Peuple et gouvernement*, 1895, 8.—9. lp.

ir parūpējies atkārtoti apgalvot, ka tautas suverēnitāte nozīmē absolūtu varu bez kādām jūriskām robežām. Suverēns, t. i. tauta, nevien nav ierobežots vai saistīts ar kādu likumu, bet patiesībā nav saistīts arī ar pašu sabiedrisko līgumu (I, 7), tā tad arī ne ar kādu satversmi; suverēnā vara arī nevar tikt ierobežota, jo viņu ierobežot nozīmētu viņu iznīcināt (III, 16); suverēnā vara tāpēc ir jūriski neierobežota un neierobežojama absolūta vara, kuŗai pretim individa tiesības patiesībā ne ar ko nav garantētas⁹⁸). Loģiski tā tad iznāk, ka arī reālajai tautas vairākuma varai nav jūrisku robežu, tā līdzinās absolūtai vai despotiskai varai⁹⁹). Tālāk, jūristam valststiesībniekam ir interesanti atzīmēt, ka sabiedrisko līgumu noslēgušo individu kopumu Rusō jau konstruē kā jūrisku personu: sabiedriskā līguma noslēgšanas brīdī atsevišķo individuālo personu vietā rodas jauna jūriskā kolektīva persona ar savu eksistenci, savu dzīvi, savu gribu, persona, ko senāk sauca par „cité“ un tagad sauc par rēpubliku vai valsti¹⁰⁰). Valsts jūriskā konstrukcija Rusō doktrinā gan nav izturēta, un dažreiz viņš arī vēl pēc sabiedriskā līguma noslēgšanas stādās sev priekšā nevis organizētu vienību, bet atsevišķu individu grupu, kur katram individam pieder tāda suverēnitātes daļa, cik individu ir šinī grupā, piem. $\frac{1}{10000}$ suverēnitātes, ja grupā ir 10.000 individu. Tomēr visumā varam pieņemt, ka jau Rusō mācībā ir atrodams sākums un pamats 19. gs. franču valsts teorijas valdošajam uzskatam, pēc kuŗa patiesībā ne valsts, bet organizēta tauta ir jūriskā persona, vai — pareizāk — valsts ir tautas kā jūriskas personas apzīmējums. Apvienojot šo valsts jūrisko koncepciju ar tautas suverēnitātes principu, nonākam pa citu ceļu patiesībā pie tā paša mērķa, pie kuŗa bija nonākusi arī 19. gs. vācu valsts teorija, proti, pie valsts varas absolūtisma, kas necieš nekādus jūriskus ierobežojumus.

Tā redzam, ka arī Rusō tautas suverēnitātes un tiešas demokrātijas doktrīna noved pie valsts absolūtas varas. Un lai gan nevaram pievienoties angļu valststiesībniekam F. Pollokam, kas Rusō sabiedriskā līguma teoriju nosauc par fātālu politisku viltojumu¹⁰¹), tad tomēr jāatzīst par dibinātiem daudzu pētnieku aizrādījumi uz pretru-

⁹⁸) Contrat Social, Livre I, ch. 7, L. II, ch. 4, L. III, ch. 16.

⁹⁹) Sal. O. Gierke, Althusius, 116., 202. lp.

¹⁰⁰) Contrat Social, Livre I, ch. 6.

¹⁰¹) Sal. Frederick Pollock, An Introduction to the History of the Science of Politics, 1930, 79.lp.

nām un sofismiem Rusō doktrīnā¹⁰²). Katrā ziņā, pietiekoši skaidrs ir tas, ka uz tautas suverēnitātes doktrīnu, kamēr ar suverēnitāti tiek saprasta absolūta vara bez jūriskām robežām, nav iespējams nodibināt tiesisku valsts iekārtu; jo absolūta vara pēc būtības ir viēnāda kā absolūtā monarchijā, tā arī absolūtā dēmokratijā. Tā tad nonākam pie secinājuma, ka ja ar tautas suverēnitāti tiek saprasta kāda nenoteikta ideja par tautu kā valsts varas avotu, tad viņai valststiesību zinātnē nav daudz vairāk nozīmes, kā valsts varas teokratiskam pamatojumam; ja turpretim ar tautas suverēnitāti saprot organizētai tautai piederošu reālu absolūtu varu, tad tautas suverēnitātes doktrīna mūs noved pie valsts absolūtas varas, kurai jūriskas robežas atrast ir arī vēl tagadējās valsts teōrijas uzdevums¹⁰³).

B. Tiesību suverēnitātes doktrīna.

Jūristi, kas ir meklējuši un meklē jūriskas robežas valsts varai, ir vairāk vai mazāk apzinīgi sekojuši idejai, ka likums ir augstāks par varu, ka objektīvās tiesības stāv pāri valsts varai un saista to, tā tad suverēnitāte pieder tiesībām, bet ne valstij un ne tautai. Jaunākajā laikā Holandes profesors Hanss Krabe ir kļuvis pazīstams ar to, ka devis šai doktrīnai nosaukumu un piegriezies tās sistēmātskai izveidošanai (*Die Lehre der Rechtssouveränität*, Groningen, 1906). Rodas jautājums: vai nu šī jaunā tiesību suverēnitātes doktrīna nedod pietiekošas atbildes uz visiem jūristu valststiesībnieku interesējošiem jautājumiem? Lai pārliecinātos, vai modernā tiesību suverēnitātes

¹⁰²) Sal. E. D'Eichthal, O. c., 62. lp.

¹⁰³) H. Krabe, *Die moderne Staatsidee*, 1919, 30. lp. izsaka ļoti apstrīdamu ieskatu, ka Rusō pirmais esot ievēdis valsts teōrijā bezpersoniskas varas jēdzienu: *Mit dieser Vorstellung von einer als Person organisierten und wirkenden Gemeinschaft, welche Macht über ihre Glieder besitzt, ist ein neuer und fruchtbarer Gedanke in der Staatslehre in den Vordergrund getreten, weil damit zum ersten Male die Autorität einer unpersönlichen Gewalt gesetzt wird. Bis auf Rousseau kann man sich keine andere als eine persönliche Gewalt denken, und wird in der Staatsmacht ein bestimmten Personen zustehender Befehlsrecht gesehen. Diese persönliche Gewalt beseitigt Rousseau, indem er annimmt, dass die Staatsmacht nichts weiter ist als die Macht der Gemeinschaft über ihre Glieder, also eine unpersönliche Herrschaft, welche unübertragbar ist, sodass jede Regierung nur eine „commission du peuple“ ist, welche ein in jedem Augenblicke widerufliches Mandat zur Ausführung bringt.*

teorija dod valsts varas tiesisku ierobežojumu un līdz ar to tās tiesisku pamatojumu, palūkosimies uz šīs doktrīnas saturu un rezultātu.

Piegriežoties tiesību suverēnitātes doktrīnai, mēs vispirms varam teikt, ka moderna tānī ir forma, bet saturs nav gluži jauns. Ideja par likuma augstāko varu ir vismaz tikpat veca, kā tautas suverēnitātes ideja, un varbūt nebūtu grūti pierādīt, ka vecākā no šīm divām ir taisni tiesību varas jeb tiesību suverēnitātes ideja. Abas šīs idejas balstās uz faktiem, un vecākais ir tiesību varas fakts. Vēsture mums liecina, ka taisni primitīvās cilvēku sabiedrībās ieraduma tiesību vara ir ļoti liela, jo šīm tiesībām bez lielā vecuma autoritātes parasti piemīt arī reliģiska sankcija. Ieraduma tiesību vara sniedz no sirmas senatnes līdz samērā augstai kultūras attīstībai; turpretim pie tautas varas, tautvaldības šī vārda istā nozīmē, valstis nonāk daudz vēlāk, parasti tad, kad sākas plašu aprindu nemiers ar vecajiem stingrajiem likumiem, kad tauta sāk prasīt pēc jauniem taisnīgākiem likumiem, un tautas kustības un sabiedrisko grupu savstarpējas cīņas noved pie lielām pārgrozībām valsts sociālajā un politiskajā satversmē un beidzot pie demokrātiskas iekārtas un praktiski pie tautas suverēnitātes. Pazīstamus piemērus mums sniedz klasiskās senatnes valšķu vēsture, kur arī sastopamies jau ar tiesību varas ideju un likumu cildināšanu. Jau dzejnieks Pindars nosauc likumu par valdnieku¹⁰⁴). Sōkrats, Platōns un Aristotels atzīst likumu lielo nozīmi un varu. Sōkrata ieskatu par likumiem mums attēlo Ksenofōnts (Sōkrata sarunā ar sofistu Hipiju) un Platōns (dialogā „Kritōns“). Sofistam Hipijam, kas apšaubā likuma nozīmi, Sōkrats atbild, ka valsts bez pilsoņu vienprātības nevar pastāvēt, bet par pilsoņu savstarpēju saskaņu un vienprātību gādā likums; vislabākās amatpersonas ir tās, kas pašas pilda un cienī likumus un māca pilsoņiem tos cienīt, un laimīgākā, spēcīgākā ir tā valsts, kuŗas pilsoņi visstingrāk padošas likumiem¹⁰⁵). No šiem ieskatiem Sōkrats neatkāpās arī tad, kad likums bija pret viņu bargs un, pēc daudzu pārliecības, pat netaisns: proti, kad viņš bija notiesāts uz nāvi, pie tam nevis par kādu kriminālnoziedzumu, bet par savu reliģiski-filosofisko ieskatu sludināšanu, kas tiesnešiem likās bīstami valstij un jaunatnes tikumībai. Gaidot cietumā uz savu nāves stundu, Sōkratam bija iespēja izbēgt, un viņa

¹⁰⁴) R. H. Murray, O. c., 6. lр.

¹⁰⁵) Sal. П. Новгородцевъ, Политическіе идеалы древняго и новаго міра, 1914, 93. un sek. lр.

Н. М. Коркуновъ, Исторія философіи права, 6. изд., 1915, 21. лр.

piekritēji un mācekļi skubināja viņu uz to, sevišķi Kritōns. Bet Sōkrats noraidīja šos priekšlikumus bez kādām šaubām un vilcināšanās, paskaidrodams, ka vienīgi pateicoties likumiem ir iespējama pilsoniskā dzīve valstī, un tāpēc pilsoņa pienākums ir padoties likumam līdz nāvei¹⁰⁶). Platōna ieskatī par likumiem gan nebija vienmēr vienādi, savas darbības sākumā viņš likumus pat zināmā mērā noliedza, tomēr savas dzīves beigās arī viņš ir kļuvis par likuma atzinēju un piekritēju. Šie divi dažādie ieskatī ir vislabāk redzami viņa divos lielākajos filozofiski-politiskajos darbos — „Rēpūblika“ un „Likumi“. „Rēpūblika“, kā zināms, Platōns aizstāv ieskatu, ka valdīt vajaga gudrākajiem, filozofiem; šie valdnieki — filozofi tiek ļoti rūpīgi sagatavoti savam svarīgajam uzdevumam, gan teorētiski, gan praktiskā valsts darbā, un savu augsto valdnieka stāvokli viņi sasniedz ļau ievērojamā vecumā. Šos gudros valdniekus nu Platōns stāda pāri likumam; likums, salīdzinot ar šādu gudru valdnieku, ir vienpusīgs un nevar paredzēt visas dzīves vajadzības, ko labāk redz un zina dzīvi pazīstošais gudrais valdnieks; tāpēc būtu nepareizi saistīt tādu valdnieku ar likumu, tāpat kā būtu nepareizi gudru ārstu saistīt ar kādiem priekšrakstiem. — Tomēr Platōns pats nonāca pie atziņas, ka viņa ideālā valsts un ideālie valdnieki dzīvē nav iespējami, un tāpēc savā pēdējā lielajā darbā „Likumi“ tēlo tādu valsti, ko viņš ieskata par labāko no reāli iespējamām valstīm, un te viņš ļau ierāda pienācīgu vietu likumiem. Šinī valstī mēs redzam vispirms satversmi, kas stingri nosaka valsts iekārtu, tās organu sastāvu un kompetences, un tālāk lielu daudzumu rakstīto likumu, kas norēgulē visu pilsoņu dzīvi. Bez tam, līdzās rakstītajiem likumiem Platōns arī nerakstītos likumus — ieraduma tiesības un trādicijas — atzīst par valdnieku labākajiem draugiem un tāpēc ieteic valdniekiem arī tos uzturēt spēkā un atbalstīt. Tā tad noliegt noliedz Platōns likumus tikai savā ideālās valsts aprakstā, turpretim reālajā valsts dzīvē viņš ieskata likumus par nepieciešamiem un stāda tos augstāk par valdniekiem¹⁰⁷). Klasiskās senatnes lielākais politiskais rakstnieks, Aristotels, cildina likumu un atzīst to valstī par nepieciešamu tāpēc, ka likums ietver sevī saprātu, ir objektīvs un bezkaislīgs. „Valdnieks nevar iztikt bez vispārējā principa, kas ietverts likumā“, raksta Aristotels; „labāks valdnieks ir tas, kas brīvs no kaislībām, nekā tas, kas kaislībām

¹⁰⁶) Sal. С. А. Жебелевъ, Сократъ, 1923, 171. un sek. lр.

¹⁰⁷) Sal. Б. Чичеринъ, Исторія политическихъ ученій, часть I, 2-е изд., 1903, 50. un sek. lр.

padots. Likums ir bez kaislībām, bet cilvēka sirds vienmēr ir kaislībām pieejama¹⁰⁸). Un citā vietā: „Likuma valdīšana ir atzīstama par labāku, nekā atsevišķa cilvēka valdīšana. Uz šā paša principa pamata arī tanī gadījumā, kad valdīšana ir uzticēta noteiktām personām, šiem valdītājiem jābūt tikai likuma sargiem un kalpiem. Uz iebildumu, ka likums nevarot paredzēt visus gadījumus, varam teikt, ka arī cilvēkam tas nav iespējams. Katrā ziņā likums sniedz amatpersonām politisku audzināšanu un dod iespēju arī likumā neparedzētus gadījumus taisnīgi izšķirt... Kas prasa, lai likums valda, tas prasa, lai valda dievība un saprāts, bet kas prasa cilvēka valdīšanu, tas atstāj vietu arī dzīvnieciskam elementam, jo kaislībām ir dzīvniecisks raksturs, un kaislības ietekmē valdnieku prātu, pat ja tie ir labākie laudis. Turpretim likums ir kaislību neietekmēts saprāts¹⁰⁹). Līdzās rakstītiem likumiem Aristotels min arī uz ieraduma tiesībām dibinātus likumus un atzīst viņu spēku pat par lielāku, nekā valdnieku doto likumu spēku. Interesanti atzīmēt Aristotela gluži moderni skanošo aizrādījumu, ka gadījumos, kur likums klusē, maģistrātiem ir atļauts izšķirt lietas pēc taisnības, un likuma garā uzaudzināts maģistrāts arī būs uz to spējīgs. Gadījumos, kad likums nedod aizrādījumus, kādu spriedumu pieņem, tiesnešiem ir atļauts izspriest lietas pēc savas pārlicības, bet neviens nešaubīsies, ka tur, kur likums pastāv, pareizākais ir atstāt varu un izšķiršanu pašam likumam¹¹⁰).

Likuma vara tika atzīta arī Romas rēpublikā, un Cicerōna ieskati par likumiem atgādina minētos grieķu ieskatus¹¹¹). Bet ķeizarskajā Romā iegūst pamatu un nostiprinās likuma varai pretējā — personas, valdnieka — vara. Lai gan teikums — princeps legibus solutus, pēc Kuģācija domām, sākumā attiecās tikai uz lex Julia et Papia Poppea¹¹²), tomēr drīz tas tika attiecināts uz visiem likumiem; un tā kā tanī pašā laikā ķeizars bija neierobežots likumdevējs (quod principi placuit legis habet vigorem), tad bezpersonīgās likuma varas vietā bija stājusies pāri likumam stāvošā personīgā kundzības vara. Arī viduslaiki

¹⁰⁸) Sal. Aristotle's Politics, translated by B. Jowett, II, 15, 5.

¹⁰⁹) Aristotle's Politics, transl. by Jowett, III, 16, 3—5 un 9. Sal. arī Политика Аристотеля, переводъ С. А. Жебелева, 1911, III, 11, 3—4 un 6.

¹¹⁰) Aristotle's Politics, Jowett, III, 16, 10—11; Политика Аристотеля, Жебелевъ, III, 11, 7—9.

¹¹¹) Sal. R. H. Murray, O. c., 30. lp.

¹¹²) O. Gierke, Althusius, 282. lp.

nebija labvēlīgi tiesību varas atjaunošanai, bet drīzāk veicināja personīgās varas režīmu; sevišķi to var teikt par viduslaiku pirmo pusi, kad kara vadoņi Rietumeiropā dibināja un sagrāva valstis, un arī visā feodālisma laikmetā par likumiem, likumību un likumu varu reti kad dzirdam, bet vadītāja loma un noteicējs vārds te pieder bruņinieku kara mākslai un ieroču varas balstītām personām. Viduslaiku otrā pusē gan atdzīvojas un uzplaukst dabisko tiesību doktrīna, un tanī pašā laikā, kad attiecībā pret pozitīvajām tiesībām valdnieka vara tika atzīta kā potestas legibus soluta, izplatījās ieskaits, ka valdnieks ir saistīts ar dabisko tiesību normām. Līdzās objektīvajām dabiskajām tiesībām (jus naturale) tiek drīz nostādītas dievišķās tiesības (jus divinum) un dažreiz pat commune jus gentium¹¹³), tā ka teorētiski pāri valdnieka personīgai varai tika nostādītas veselas tiesību sistēmas. Tomēr praksē šīm teorijām bija maza nozīme. Sevišķi jus naturale un commune jus gentium nekādā ziņā nebija īstas tiesības, tās bija patiesībā tikai tiesību idejas, par kuŗām teorētiski varēja strīdēties, bet kuŗām nebija nekādas saistošas varas. Drusku vairāk nozīmes bija dievišķajām tiesībām, jo aiz tām zināmā mērā stāvēja spēcīgā baznīcas organizācija. Dažas dievišķo tiesību normas varēja parādīt noteikti formulētas Svētajos rakstos, un ja baznīca būtu gribējusi šīs normas aizstāvēt, viņai šā nolūka realizēšanai tanī laikā (sevišķi 12. un 13. gs.) bija diezgan reāli līdzekļi. Tomēr arī jus divinum jautājums bija patiesībā tikai teorētiskas dabas; nekāds dievišķo tiesību kodeks netika sastādīts, un šo tiesību respektēšana no laicīgās varas puses arī nemaz nopietni netika prasīta: ja šinī laikā diezgan bieži notika cīņas starp laicīgo un garīgo varu, tad gan parasti ne dievišķo tiesību, bet daudz reālāku vērtību dēļ.

Pārejot no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem, sākot ar 16. gs., valdnieku personīgā vara iegūst vēl vairāk pamata reālajos apstākļos, jo feodālisma kā politiskas sistēmas likvidēšana un kārtu pārstāvības panīkšana gandrīz visur Rietumeiropā, izņemot Angliju, noveda pie monarchiskā absolūtisma. 17. un 18. gs. gan ar jaunu spēku uzplaukst dabisko tiesību doktrīna, kas šinī laikā galveno vērību piegriež dabisko tiesību subjektīvajai pusei — individa iedzimtajām dabiskajām tiesībām; tomēr šī doktrīna paliek ideju un teorijas laukā; praktisku nozīmi tā sāk iegūt tikai 18. gs. otrā pusē, vispirms Anglijas Amerikas koloniju — vēlāko Savienoto Valšķu — brīvības cīņu laikmeta dēklā-

¹¹³) O. Gierke, Althusius, 273. lp.

rācijās un likumdošanas aktos un Eiropā sākot no franču Lielās revolūcijas. Turpretim monarha absolūtā vara 17. un 18. gs. atrod arī daudzus teorētiskus pamatotājus un aizstāvjus, gan no romiešu tiesību principu viedokļa, gan uz teokratiskiem un patriarchāliem pamatiem (Bosiē Francijā, Filmers Anglijā u. c.), gan šiem nolūkiem tiek izmantots pat citādi pēc savas būtības demokratisks sabiedriskais ligums (Hobss Anglijā).

Tādējādi, sākot ar viduslaikiem, nodibinājās duālisms starp pozitīvajām tiesībām no vienas puses un valsts varu no otras puses, pie kam valsts vara tika ieskatīta par faktisku kundzības varu (Obrigkeitsgewalt) un par valdnieka personīgu tiesību. „Gadsimteniem ilgi mūsu dzīvi pārvaldīja priekšstats par kundzību (Obrigkeit), tā tad subjektu, kuram bija tiesība pavēlēt, un tautu, kas bija šim subjektam padota, tā tad pretīm šai kundzībai atradās pavalstniecības stāvokli,“ raksta ievērojamais Holandes valststiesību profesors H. Krabe savā pazīstamajā darbā: „Die moderne Staatsidee“¹¹⁴). „Šo subjektu atrada iemiesotu vai nu kādā monarchā, vai kādā kollēģijā; valdnieka tiesība tā tad tika uztverta kā personīga tiesība.“ 18. gs. šī kundzības vara sasniedza savu augstāko pakāpi, tā ka visas tiesības — ieskaitot arī privātās tiesības, kas agrāk bija no valdnieka varas pa daļai neatkarīgas, — tika ieskatītas it kā no šīs kundzības varas atkarīgas. Un šis priekšstats par kundzības varu atstāja lielu ietekmi uz visu valststiesību zinātņi. „Reizē ar atsevišķas, no tiesību varas šķirtas, kundzības varas uzstāšanos,“ raksta H. Krabe¹¹⁵), „radās arī vajadzība šo varu — tiesību varai pretīm — pamatot kā patstāvīgu un likumīgu. Līdz pēdējam laikam valsts teorija ir stādījusi sev šo uzdevumu, veltījot savu uzmanību kundzības varai un atstājot tiesību varu gandrīz neievērotu. Tamdēļ varētu apgalvot, ka sākot no viduslaikiem valsts teorija nav bijusi vairāk nekā mācība par kundzības varu, pie kam valsts jēdziens izplūda ar šo kundzību saistītās varas organizācijas aprakstā.“ Bet 19. gs. līdz ar demokrātijas pirmajiem ieguvumiem, kas izpaudās konstitucionālās iekārtas nodibināšanā un tautas vēlēta parlamenta, kā likumdošanas iestādes, nostādīšanā līdzās monarcham, uz kundzības varu pamatota valsts teorija nonāca pretrunā ar faktiem. Šo pretrunu lūkoja novērst, konstruējot valsti kā kundzības varas subjektu. „Ne vairs karalis, bet

¹¹⁴) H. K r a b b e, Die moderne Staatsidee, 1919, 3. lp.

¹¹⁵) H. K r a b b e, Staatsidee, 14. lp.

valsts tiek tagad atzīta par kundzības varas subjektu: bet tā kā valsts tiek uzskatīta par jūrisku personu, kuŗas gribas izpaušmei un darbībai vajadzīgi organi, šie organi kļūst atkal par kundzības varas nesējiem, un kundzības ideja, arī attiecībā uz personīgo pavēļu tiesību, patiesībā paliek neaizkarta. Pēc modernās terminoloģijas nu valstij tiek piešķirta tā neierobežojamā vara, par kuŗu literatūrā tiek tik bieži runāts¹¹⁶⁾. Dēmozatizācijas procesam tālāk attīstoties, dēmozatiskai rēpūblikai kļūstot par izplatītāko valsts formu un parlamentārisziam nodibinoties uz stingri jūriskiem pamatiem, valsts vara kļūst par tiesisku varu, jeb, kā Krabe to formulē, kundzības varas vietā nostājas tiesību vara. Tomēr šo svarīgo faktu valsts-tiesību zinātne līdz pēdējam laikam nav pietiekoši ievērojusi. „Valsts dzīves praksē“, raksta prof. Krabe (o. c. p. 3), „modernā valsts ideja bija kļuvusi par valdošo, kad valsts teōrija vēl arvienu uzturēja veco no absolūtisma patapināto valsts jēdzienu. Viņa nemaz nav ievērojusi, vai nepietiekoši ievērojusi pārgrozības valdīšanas attiecībās, kas norisinājās kopš pusgadsimtena.“

Jaunās valststiesību zinātnes uzdevums nu ir izlīdzināt šo nēsaskaņu starp teōriju un faktiskajiem modernās valsts apstākļiem, izbeigt duālismu starp tiesībām un valsts varu, izskaidrot un pamatot valsts varu kā tiesisku parādību jeb, kā H. Krabe to uztver, likt kundzības varas vietā tiesību varu. Šo uzdevumu ir sapratuši vairāki pēdējo gadu desmišu valststiesībnieki, un starp viņiem pirmo vietu ieņem tādi patstāvīgi domātāji, kā L. Digi un H. Krabe pats. Bet šis uzdevums nav viegls, un dažiem viņš var likties pat riskants. Likt tik vienkāršas un reālas faktiskās kundzības varas vietā tiesību varu, kas liekas abstrakta un nereāla — vai tas nenozīmē novirzīties no pozitīviem zinātnes pamatiem uz nedrošu metafizikas un abstrakcijas ceļu? Droši varam atbildēt, ka minēto zinātnieku izvēlētais ceļš ir pareizs un sekmēm nodrošināts. Taisni 19. gs. valdošais ieskats, pēc kuŗa visas tiesības ir valsts varas darinājums un no valsts varas atkarīgas — ir gan varbūt pietiekoši reāls plašajām masām, bet izglītotam jūristam, sevišķi jūristam zinātniekam, tas ir pārāk naīvs, nepamatots un nezinātnisks, un tāpēc nepareizs un patiesībā nereāls ieskats. Abstrakcijas ceļš nav zinātnei bīstams un pats par sevi nebūt vēl nenozīmē reālo pamatu atstāšanu; neviena īsta teōrija nevar iztikt bez loģikas vadītas abstrakcijas, un var būt, ka jūriskajā

¹¹⁶⁾ H. K r a b b e, Staatsidee, 6. lp.

teorijā un vispār jūrisprudencē kā zinātnē šīs abstrakcijas ir vajadzīgas vēl vairāk, kā dažā citā zinātnē. Pie tam nevien psiholoģijā, socioloģijā un jūrisprudencē kā zinātnēs, bet arī individa un sabiedrības dzīvē ļoti bieži abstraktas lietas ir un paliek gluži reālas. Labs piemērs šādam gadījumam ir objektīvās tiesības pašas, kas pēc būtības sastāv no abstraktām normām, bet tomēr ir tik reālas, ka vada un veido miljoniem lielu masu dzīvi. Pētīt šo lielo un visai komplicēto sabiedrisko parādību, šīs abstraktās un tomēr reālās tiesības — ir jūrisprudences plašais un svarīgais uzdevums, kas cienīgi var stāties blakām katras citas zinātnes uzdevumam. 19. gs. jūrisprudence savu lielo uzdevumu un plašo pētījumu objektu bija labprātīgi sašaurinājusi, naīvi pieņemdamā par tiesību vienīgo avotu tikai valsts varu un par tiesībām vienīgi valsts varas izdotos priekšrakstus, ko viņa vajadzības gadījumā ar varas līdzekļiem realizē dzīvē un uztur spēkā. Modernā jūrisprudence un sevišķi valststiesību zinātne ir stādījusi par savu speciālo uzdevumu noskaidrot tiesību īsto dabu, celt tās pienācīgā godā, likt bezpersonisko tiesību varu personiskās valdnieka vai valsts (fiziskas vai jūridiskas personas) varas vietā. Protams, šo lielo uzdevumu nevar pilnīgi paveikt viens vai divi zinātnieki, lai cik lielas arī būtu viņu spējas. Šā uzdevuma veikšanai nepieciešama daudzu jūristu kopdarbība; un ja arī katrs atsevišķais zinātnieks tikai nedaudz pielicis patstāvīga darba kopējā lielajā zinātniskā celtnē, arī šis darbs ir derīgs un vajadzīgs, jo jūrisprudencē varbūt vairāk kā dažā citā zinātnē pozitīvi rezultāti atkarājas no pareizu ideju un zinātnisku ieskatu izplatīšanas kā starp jūristiem, tā arī pašā sabiedrībā.

Pirmais un svarīgākais solis tiesību suverēnitātes teorijas radīšanā, kā viegli saprotams, ir nostādīt un pamatot tiesības kā patstāvīgu, no valsts varas neatkarīgu, sabiedrisku parādību. Varētu likties, ka šī ziņā diezgan laimīgā stāvoklī bija pirmatnējo tautu jūristi — priesteri, kas nostādīja tiesības par dievības diktētām normām, un tautas arī ilgu laiku pieņēma šo mācību par pareizu. Tikai nav jāaizmirst, ka arī šīs vienkāršās teokratiskās tiesību doktrīnas laikā tiesības bieži vien bija valdošās grupas vai valdnieka kalpībā; tā tad šī doktrīna gan varēja nostādīt tiesības neatkarībā no laicīgās varas, bet to parasti nedarīja. Turpretim diezgan bieži šī doktrīna mācīja, ka likumus dievība nodevusi taisni valdniekam, lai ar viņa palīdzību valdītu tautu; tā piem. Hammurabi sava kōdeka priekšvārdos ierakstīja, ka šos likumus viņam nodevis Saules dievs Šamašs, un pat lika

attēlot šo aktu mākslinieciskā cilnī¹¹⁷); tāpat arī Homērs Iliadā raksta (II, 204—206), ka valdniekam jābūt tam, kam gudrā Krona dēls no-devis scepteri un likumus, lai viņš valdītu. Ir saprotams, ka šādā ceļā arī dievu dotie likumi tika nodoti valdnieku kalpībā, un dievības vārds te tikai noderēja par valdošajai šķirai vai valdniekam vajadzīgo papildu sankciju, kas piedotu lielāku autoritāti likumam. Par teokrātiskās doktrīnas jaunāko veidojumu varam ieskatīt viduslaiku mācību par dievišķajām tiesībām; pēc šīs mācības ne visas tiesības tika ieskatītas par Dieva dotām, pozitīvo tiesību avoti bija tepat zemes virsū, bet pāri šīm pozitīvajām tiesībām tika stādītas dabiskās tiesības, ko Dievs ierakstījis cilvēku sirdīs, un dievišķās tiesības, ar kurām tika saprasti Dieva gribu atklājošie formulējumi un izteicieni, kas atrodami Svētos rakstos. Ar dabisko un dievišķo tiesību jēdzienu tika saistīts ieskats, ka šīs tiesības stāv pāri visām laicīgajām valdībām¹¹⁸), tikai šai teorētiskajai doktrīnai, kā jau agrāk minējām, nebija nekādu praktisku rezultātu. Nedaudz vairāk praktisko rezultātu bija arī dabisko tiesību doktrīnai, kuŗas sākumi atrodami jau klasiskajā senatnē, un kuŗa ir diezgan plaši pazīstama savā jaunākajā veidojumā, kādu tai piedeva tā sauktā dabisko tiesību skola 17. un 18. gs. Par dabisko tiesību pamatu un avotu valdīja dažādi ieskati, sākumā par šo avotu arī tika pieņemta dievība, kas ierakstījusi šīs tiesības cilvēku sirdīs vai saprātā, bet vēlāk jēdziens par dabiskajām tiesībām tika saistīts ar mūžīgajiem dabas likumiem, kas pastāvētu, ja arī Dievs neeksistētu¹¹⁹). Katrā ziņā, arī dabisko tiesību tāpat kā dievišķo tiesību avots tika nostādīts ārpus visām zemes varām, un tāpēc arī dabiskās tiesības, kā neatkarīgi no valsts, pirms valsts un pāri valstij eksistējošas tiesības tika domātas kā tādas, kas saista visas zemes virsū atrodamās varas¹²⁰). Šī teorija, kas uzsvēra sevišķi individa iedzīmtās dabiskās tiesības, palīdzēja izaudzināt idejisko pretsparu absolūtajai monarchijai, un tai bez šaubām ir savi nopelni mūsu modernās tiesiskās valsts nodibināšanā, — nopelni, kas nav vēl pietiekoši novērtēti. Bet, kā jau agrāk minējām, 19. gs. sākumā dabisko tiesību doktrīna tika nokritizēta un atmesta, galvenokārt, pateicoties

¹¹⁷) Sk. Die Gesetz e H a m m u r a b i s, übersetzt von Dr. Hugo Winckler, 2-te Auflage, Leipzig, 1903.

¹¹⁸) Sal. O. Gierke, Political Theories, 75. lp.

¹¹⁹) Tādos ieskatos bija piem. Hugo Grocijs. Sal. G e o r g J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, 332. lp.

¹²⁰) Sal. O. Gierke, Althusius, 272. un 298. lp.

vēsturiskajai tiesību skolai, kas sekmīgi apgāza 18. gadsimtenī un pa daļai arī vēl 19. gs. sākumā izplatīto uz dabisko tiesību skolas racionālisma balstīto ieskatu, ka ar saprātu un loģiku var radīt visām tautām un visiem laikiem noderīgas tiesības. Savu labāko pārstāvju ieskatos vēsturiskā tiesību skola likās atradusi arī tiesībām patstāvīgu, no likumdevēja neatkarīgu pamatu. Saviņji (Savigny) pasvītroja tiesību organisko sakaru ar tautas dzīvi un raksturu, ar ko „tiesības aug līdz ar tautu, attīstās līdz ar to un beidzot nomirst, kad tauta ir pazaudējusi savu īpatnību... Šī uzskata kopsavilkums ir tas“, raksta Saviņji, „ka visas tiesības rodas tanī ceļā, ko valdošais, ne gluži noderīgais nosaukums apzīmē kā ieraduma tiesības, t. i. ka tās pāpriekš ar parašu un tautas trādiciju un vēlāk ar jūrisprudences palīdzību tiek darinātas, tā tad vienmēr ar iekšējiem klusi darbiem spēkiem, ne ar likumdevēja patvaļu¹²¹⁾. Un Otto Girkē, novērtēdams vēsturiskās tiesību skolas zinātnisko nozīmi, raksta: „Nepārejošs bija jaunās mācības iekšējais kodols... Miesā un asinīs mums ir pārgājuši atziņa, ka tiesības ir cilvēku kopdzīves vēsturisks darinājums, viņu rašanās un veidošanās ir kultūras attīstības sastāvdaļa, viņu katrreizējais stāvoklis ir noteikts ar viņu normētāja spēka un visās citās sabiedriskā organisma funkcijās iemītošo dzīvo spēku pastāvīgu savstarpēju sakarību“¹²²⁾. Bet šis novērtējums patiesībā ir vēlākās jūristu paaudzes atzinums, radies 19. gs. otrā pusē, pateicoties ne tikai vēsturiskajai tiesību skolai vien, bet vairāk gan pateicoties vēstures zinātnes attīstībai un jaunajai zinātnei — socioloģijai. Protams, arī vēsturiskajai tiesību skolai bija savi nopelni Girkē raksturotā uzskata izveidošanā, sevišķi ja te pieskaitām dažus pazīstamus 19. gs. otrās puses tiesību vēsturniekus, kā piem. H. S. Mēnu (Maine), kuriem tomēr tieša sakara ar 19. gs. pirmās puses vēsturisko tiesību skolu vairs nav. 19. gs. pirmajā pusē šī vēsturiskā tiesību skola, kā zināms, drīz novērsās no savu idejisko pamatlicēju svarīgākajiem principiem un nonāca reakcionārā romantisma ietekmē; tiesības tika ieskatītas kā kāda mistiska tautas gara veidotas, bet pašas tautas līdz ar viņu tiesības radošo garu un pašām šīm tiesībām tika atstātas pilnīgā monarchu rīcībā.

Vēsturiskās tiesību skolas doktrīnā, sevišķi tās pārstāvja Saviņji

¹²¹⁾ Friedrich Carl von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Neudruck nach der dritten Auflage (1840), 1892, 8. lp.

¹²²⁾ Otto Gierke, Die historische Rechtsschule und die Germanisten, Berlin, 1903, 7. lp.

rakstos var atrast arī domu, kas vairāk kā pusgadsimteni vēlāk uzplauka tiesību teorijas psiholoģiskajā doktrīnā, proti domu, ka tiesību īstais pamats ir tautas tiesiskā apziņa, jeb, kā Savinji to formulē, „dass der eigentliche Sitz des Rechts das gemeinsame Bewusstsein des Volkes sei“¹²³). Šis ieskats jaunākā laikā ir tik izplatīts, ka to vairāk vai mazāk atzīst daudzi jūristi, kas ne pie kāda sevišķa psiholoģiska virziena nepieder; tā piem. pazīstamais valststiesībnieks Georgs Jellineks raksta: „Tiesību pozitīvitāte pēdējā līnijā balstās uz pārliecību par viņu validitāti (Gültigkeit). Uz šo tīri subjektīvo elementu paceļas (baut sich auf) visa tiesiskā iekārta. Tās ir nepieciešamas sekas no atziņas, ka tiesības slēpjas mūsos pašos, ir cilvēku kopības funkcija un tāpēc balstās uz tīri psiholoģiskiem elementiem“¹²⁴).

Šos, pēdējās gadu desmitīs izplatītos ieskatus, ka tiesības ir cilvēku kopdzīves funkcija un sabiedriskās kultūras sastāvdaļa, un ka viņu tiešais pamats ir tautas tiesiskā apziņa, atrodam arī pie L. Digi un sevišķi pie H. Krabes, kas tiesību varu kā patstāvīgu varu grib nostādīt pāri valstij kā varas organizācijai un valsts varai kā faktiskai varai. Digi atrod tiesību stiprāko pamatu cilvēku kopdzīvē pašā. „Es esmu pārliecināts,“ raksta Digi, „ka cilvēki jau tāpēc vien, ka viņi ir kādas organizācijas sastāvdaļa un ietelp cilvēcē, ir padoti normai, kas nosaka viņu izturēšanos... Sociāla norma, lai mēs dotu tai nosaukumu un pamatu kādu dodami, eksistē un nevar neeksistēt, jo bez tās pati sabiedrība nebūtu iespējama. Katra sabiedrība ir disciplīna; un tā kā cilvēks nevar dzīvot bez sabiedrības, tad viņš var dzīvot tikai padodoties disciplīnai“¹²⁵). Digi savos darbos sevišķi uzsver sabiedrisko solidaritāti, kā tiesību (sociālo normu) pamatu, bet beidzot pielaiž, ka pat bez tāda pamatojuma objektīvās tiesības kā valsts varas orgāniem obligātoriskas normas jāpieņem vienkārši kā tagadējās sabiedriskās attīstības postulāts. „Galū galā, jautājums par tiesību pamatošanu ir otras šķiras jautājums,“ raksta Digi savos konstitucionālo tiesību kursa krievu tulkojuma priekšvārdos. „Pāri valdāmajiem un valdītājiem stāvošas un viņiem obligātoriskas tiesību normas eksistence ir nepieciešams postulāts. Līdzīgi tam, kā visa ģeometrija balstās uz Euklida postulāta, arī tagadējo tautu dzīve

¹²³) Savigny, O. c., 7. lp.

¹²⁴) Georg Jellinek, Staatslehre, 3-te Aufl. 1914, 333.—334. lp.

¹²⁵) Л. Дюги, Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства, 1909, 20., 21. lp.

balstās uz šo tiesību normas postulātu.“ Un citā vietā Digi raksta: „Ja arī nevarētu nodibināt citu tiesību pamatu, kā viņu radīšanu no valsts, tad vajadzētu uzstādīt kā postulātu jau pirms valsts pastāvējušu un pāri valstij stāvošu tiesību eksistenci. Tagadējā apziņa jūt vajadzību pēc tiesību normas, vienādi obligātoriskas kā varas īpašnieci — valstij, tā viņas pavalstniekiem“¹²⁶). Šim ieskatam Digi palicis uzticīgs līdz savas zinātniskās darbības pēdējam cēlienam, kā tas redzams no viņa lielā konstitucionālo tiesību traktāta pēdējā izdevuma, kur piem. lasām: „Valdītāji ir tādi paši indivīdi, kā citi; tāpēc, līdzīgi citiem attiecīgās kopības (collectivité) locekļiem, viņi ir padoti šās sabiedriskās grupas objektīvajām tiesībām. Lai kāds arī būtu pamatojums, ko dod objektīvajām tiesībām, tas ir visus attiecīgās sabiedrības locekļus saistošu normu kopoījums, kas nosaka viņu savstarpējās attiecības un arī attiecības ar citu nogrupējumu locekļiem. Tas ir tas, ko es esmu nosaucis par sabiedrisko disciplīnu“¹²⁷).

Priekšējā nodaļā atzīmējam, ka Digi „augstākajai sociālai normai“, kas raksta priekšā (arī likumdevējam) ievērot un veicināt sabiedrisko solidaritāti, ir zināmā mērā metafizisks raksturs. Te turpretim redzam, ka no sabiedriskas solidaritātes izrietošas, sabiedriskās kopdzīves radītās objektīvās tiesības ir īstas pozitīvas tiesības; un apsveicama ir Digi mācība, ka šīs tiesības ir obligātoriskas arī valdības varas orgāniem. Atzīmēsim, ka šinī ziņā Digi mācība ir konsekventa un bez pretrunām, un dažu autoru aizrādījumi uz pretrunām vai duālismu Digi mācībā — pamatojas uz pārpratumu. Šo pretrunu vai duālismu atrod apstākļi, ka Digi atzīst valsts varu par faktisku varu, kas pieder stīprākajiem, un tanī pašā laikā māca, ka tiesības saista arī valsts varu. Tā piem. prof. Aļeksejevs savos priekšvārdos kāda pazīstama Digi darba krievu tulkojumam raksta: „Runāt no vienas puses par valdības organizāciju, kas noteikta un norēgulēta ar tiesību normām, bet no otras puses redzēt valdībā stīprāko faktisku varu — tas nozīmē uzstādīt divas vienotru izslēdzošas tezes“¹²⁸). Un prof. H. Krabe raksta: „Digi liekas būt tiesību suverēnitātes piekritējs, ciktāl viņš tiesībām pieraksta vispārderīgu spēku, kas, neatkarīgi no valsts, rodas no sabiedriskās solidaritātes un nes sevī pašā savu sankciju. Bet līdzās šai tiesību varai viņš

¹²⁶) Л. Дюги, Конституционное право. Общая теория государства, 1908, 3. лр.

¹²⁷) L é o n D u g u i t, Traité de Droit Constitutionnel, 3-e éd., tome I, 1927, 672. лр.

¹²⁸) Л. Дюги, Социальное право, X. лр.

pieņem, kā pastāvošu faktu, varu, kas rodas no valdītāju un valdāmo savstarpējām attiecībām. Tā tad arī pie Digi parādās divu varu — valsts varas un tiesību varas — duālisms¹²⁹). Patiesībā Digi mācībā nav nekādu pretrunu un duālisma; šķietamais duālisms izskaidrojas ar to, ka uz līdzšinējās valsts attīstības un valdošās valsts teorijas pamata Digi atzīst valsts varu par faktiskū varu, un tam pretim uzstāda savu teoriju par tiesību saistošo spēku arī valsts varas orgāniem pretim; un ja Digi mācībā grib atrast duālismu, tad tas ir duālisms starp esošo (valsts varu) un topošo (tiesību varu), bet Digi ar saviem zinātniskiem ieskatiem stāv topošā pusē, t. i. aizstāv objektīvo tiesību patstāvību un saistošo varu, citiem vārdiem, aizstāv to, ko Krabe sauc par tiesību suverēnitāti. L. Digi mācībai ir gan viens cits trūkums, proti, viņš tomēr nav uzrādījis tiesību īstu objektīvu pamatojumu, varētu teikt: tiesisku pamatojumu. Bet šis trūkums piemīt arī H. Krabes mācībai, tāpēc atzīmēsim šo trūkumu pēc īsas Krabes mācības aplūkošanas.

H. Krabe nokritizē un atmet līdzšinējā valsts teorijā valdošo mācību par valsts varas jūridisku neierobežotību, citiem vārdiem, mācību par valsts varas suverēnitāti, un nostāda tai pretim mācību par tiesību suverēnitāti; līdz ar to viņš atmet duālismu starp valsts varu un tiesībām līdzšinējā valsts teorijā un grib nodibināt monismu, kas izpaustos vienīgi tiesību varas atzišanā¹³⁰). Savā mācībā par tiesību suverēnitāti Krabe atmet principiālu izšķirību starp privātām un publiskām tiesībām¹³¹), tāpat kā to dara arī Digi, kas atrod, ka publisko un privāto tiesību izšķirības vienīgais pamats ir valsts varas suverēnitāte; ja turpretim pieņemam, ka arī valsts vara tiesībām padota, tad visas tiesības ir vienādas un nav vairs principiālas izšķirības starp privātām un publiskām tiesībām¹³²). Atmetot izšķirību starp divu kategoriju tiesībām, Krabe tālāk atmet arī izšķirību starp tiesību subjektiem un nostāda arī valsti pašu, kā tiesībām padotu subjektu, līdzās visiem citiem tiesību subjektiem. „Mācībā par tiesību suverēnitāti,” saka H. Krabe, „valstij nav vairāk vērtības kā citiem tiesību subjektiem, bet valsts ar visām savām lielajām un svarīgajām interesēm ir subjekts, kas citiem tiesību subjektiem pretim var šīs intereses aizstāvēt tikai tiktāl, cik ir atzīta viņu tiesiskā vērtība,

¹²⁹) H. K r a b b e, Die Lehre der Rechtssouveränität, 1906, 10. lp.

¹³⁰) H. K r a b b e, Rechtssouveränität, III. nod.

¹³¹) Rechtssouveränität, 42. lp.

¹³²) L é o n D u g u i t, Traité de Droit Constitutionnel, tome I, 3-e éd., 681. lp.

salīdzinot ar citām interesēm¹³³). Tiesību saistošo spēku Krabe atrod cilvēku tiesiskajā apziņā, kas ir vienīgais tiesību avots¹³⁴). „Nav, kā rokas grāmatas māca, tiesību avoti, bet ir tikai vienīgs tiesību avots, proti, cilvēkam piemītošā tiesību sajūta vai tiesību apziņa,“ raksta Krabe¹³⁵). „Te ir visu tiesību pamats, kā rakstīto tiesību, tā ieraduma un vispār nerakstīto tiesību. Likums, kas nebalstās uz šā pamata, nav tiesības, tam trūkst validitātes (es mangelt der Geltung), ja arī tas tiktu labprātīgi vai spaidu ceļā pildīts.“ Šī tiesību apziņa, pēc Krabes domām, vēsturiskās attīstības gaitā arvienu lielākā mērā pārvaldot tautu sabiedrisko dzīvi; un tā kā sabiedriskā dzīve neesot domājama bez pilsoņu pienākuma apziņas, tad kļūstot saprotams tiesību apziņas saistošais spēks (wenn das Rechtsbewusstsein sich erkenntlich macht, lässt es sich als eine verpflichtende Macht gelten)¹³⁶).

No minētajiem citātiem redzams L. Digi un H. Krabes mācību idejiskais tuvums. Varam teikt vēl vairāk: abām šīm mācībām ir vienādi zinātniski nopelni un kopējs trūkums. Digi un Krabes atzīstamais nopelns ir tas, ka viņi spēcīgi kritizē līdzšinējo valdošo valsts varas suverēnitātes doktrīnu un aizstāv pareizu tezi, ka īsti tiesiska valsts iekārta iespējama tikai tad, ja tiesību vara tiek atzīta par obligatorisku arī valsts varas orgāniem un pašai valstij. Bet par pietiekošu nevar tikt atzīts tas pamatojums, ar kādu viņi grib nodibināt tiesību patstāvību un saistošo spēku. Digi aizstāvētais tiesību pamatojums ir galvenokārt socioloģisks un pa daļai psiholoģisks: cilvēks nevar dzīvot bez sabiedrības, sabiedrība nevar pastāvēt bez tiesībām, tāpēc tiesības ir obligatoriskas, un to prasa arī tagadējā tiesiskā apziņa. Krabe, otrādi, pirmo vietu ierāda psiholoģiskajam pamatojumam un otrā vietā nostāda socioloģisko: vienīgais tiesību avots un validitātes pamats ir cilvēku tiesiskā apziņa, kas ir attīstījusies līdz ar sabiedriskās dzīves attīstību. Varētu teikt, ka tīri teorētiskām konstrukcijām pietiek arī ar šādu tiesību pamatojumu, un Digi un Krabe ir vispirmā kārtā teorētiski — sludinātāji. Viņu idejas ir svaigas un no jūriskā viedokļa tikai apsveicamas. Viņi ir attīstījuši skaistas teorētiskas sistēmas, un kad sabiedrības lielākā daļa būs apzinīgi nostājusies uz viņu viedokļa, tad šīm teorijām būs arī nenoliedzami praktiski rezultāti, nemeklējot pēc kāda cita tiesību pamatojuma. Bet

¹³³) K r a b b e, Rechtssouveränität, 43. lp.

¹³⁴) Rechtssouveränität, 187. lp.

¹³⁵) K r a b b e, Moderne Staatsidee, 50. lp.

¹³⁶) K r a b b e, Staatsidee, 52. lp.

pagaidām šie rezultāti var arī iztrūkt, jo Digi un Krabes teorijas neizslēdz, ka valdības vara var ignūrēt kā sabiedrības tiesisko apziņu, tā arī sabiedriskās attīstības prasības, pie tam nemaz nepārkāpjot pozitīvās tiesības kā tādas. Protams, tiranniska diktatoriska vara var pārkāpt arī tiesības un atņemt satversmi, — bet tad tā arī būs acīm redzama tiesību pārkāpšana un nostāšanās uz patvarību ceļa. Es domāju, ka arī teorija var vēl validāki balstīt pozitīvo tiesību patstāvību un spēku, meklējot tiem ne tikai socioloģisku un psiholoģisku, bet arī tiesisku pamatojumu, un gribu to mēģināt nākošās nodaļās, analizējot tautu pašnoteikšanās principa tiesisko saturu¹²⁷).

Pirms piegriežos šim uzdevumam, atzīmēšu tikai pavisam īsi vēl vienu jautājumu: vai tiesību patstāvībai nepietiek ar vēsturisku, vai pareizāk, socioloģiski-vēsturisku pamatojumu, ko garāmejojot min arī L. Digi, atzīmējot, ka tiesības pastāvējušas jau pirms valsts? Ir taisnība, ka tiesības ir vecākas par valsti: jo valsts rodas tikai uz zināmas sabiedriskas attīstības pakāpes, turpretim tiesības pastāv katrā — arī visprimitīvākajā sabiedriskā organizācijā. Valsts rašanās visumā

¹²⁷) H. K r a b b e, Kritische Darstellung der Staatslehre, Haag, 1930, 247. lp., atrod, ka sabiedriskais līgums zaudējis savu nozīmi nevien kā vēsturisks fakts, bet arī kā teorētisks postulāts, jo atzīstot tiesību suverēnitāti, zaudējot nozīmi jautājums par valsts varas tiesisku pamatošanu. „Jedoch auch als ein Postulat,“ raksta H. Krabe, „welches dazu bestimmt ist, die Rechtmässigkeit der Obrigkeitengewalt zu beweisen (Rousseau und Kant), hat der Gesellschaftsvertrag keine Bedeutung mehr, sobald eingesehen wird, dass die Obrigkeitengewalt nicht als eine ausserhalb des Rechtes stehende Macht gerechtfertigt zu werden braucht. — Mit der Anerkennung der Lehre von der Rechtssouveränität, welche die alte Obrigkeitengewalt und die moderne Staatsgewalt in die Gewalt des Rechtes auflöst, ist für die Frage, „qu'est-ce qui peut le rendre légitime?“ kein Raum mehr, und ist also auch für die Beantwortung dieser Frage der Gesellschaftsvertrag nicht mehr nötig.“ Šis slēdziens ir stipri apstrīdams. Protams, var piekrist ieskatam, ka sabiedriskais līgums arī kā teorētisks postulāts nav noderīgs valsts varas pamatošanai, bet nevaru piekrist ieskatam, ka valsts varai tāds pamatojums ar tiesību suverēnitātes atzīšanu vispār vairs nebūtu vajadzīgs. Un ja arī pieņemtu, ka tāds pamatojums nav vairs vajadzīgs valsts varai, tad tas tomēr ir vajadzīgs objektīvajām tiesībām pašām; jo arī pati tiesiskā apziņa, kurai nav un nevar būt nekas kopējs ar fanātisku ticību, var noderēt par tiesību avotu tikai tad, ja viņa ir izaugusi un nostiprinājusies sabiedriskās dzīves reālos apstākļos. Tādā gadījumā šinī tiesiskajā apziņā būs atrodami daži pilnīgi noteikti tiesiski principi, uz kuriem var balstīties objektīvo tiesību atsevišķas normas vai normu kompleksi. Un vispēdīgi jūristam jālūko atrast kultūras tautu tiesiskajā apziņā noenkurotu tādu tiesisku principu, kas izskaidro pašu objektīvo tiesību validitāti, — tas tad būs tas pamats, uz kuŗu var balstīt ne tikai ar tiesībām norēgulētu valsts varu, bet arī objektīvās tiesības pašas.

sakrīt ar asinsradniecisko grupu (ģinšu, filu, tribu, klanu u. t. l.) apvienošanās lielākās organizācijās, kur asinsradnieciskās saites atvieto teritorijas un politiskās varas kopība. Tādējādi varam dibināti apgalvot, ka piem. ģintis iestājas valstī jau ar savām tiesībām, kas parasti pastāv vēl ilgāku laiku, un tikai pamazām jaunās tiesības, kas rodas kopējā valstī, pārveido tās. Bet tomēr — valsts vara var arī pilnīgi atņemt vecās tiesības un radīt jaunas, ja viņai ir pietiekoši motīvi tādai rīcībai, un ja vien viņa ir faktiski pietiekoši spēcīga tādām uzdevumam. Un tāds laikmets agri vai vēlū pienāk katras valsts dzīvē. Tagad gan grūti vairs būs atrast civilizētu valsti, kur būtu vēl spēkā vecās vēsturiskās tiesības. Tagadējās tiesības ir jaunas, valšņu likumdošanas organu radītas. Un šo moderno tiesību tiesisko pamatojumu lūkosim atrast tautu pašnoteikšanās principā.

5. Tiesiska principa jēdziens un veidi.

Praktiskie valstsvīri un politiķi, proklamējot un aizstāvot kādu principu, var būt un bieži ir pārliecināti par tā pareizību un labvēlīgām sekām, bet reti gan viņi nodosies šo principu pārbaudīšanai, iztīrīšanai un analīzei. Viņiem svarīgi sasniegt zināmu mērķi, un cīņā par šo mērķi proklamētais princips ir viens no līdzekļiem, gan varbūt ļoti svarīgs idejisks līdzeklis, tomēr tikai līdzeklis. Un ja par politiķi saka, ka viņš stāv un krīt par kādu principu, tad parasti līdzeklis tiek sajaukts ar mērķi, jo politikis stāv un krīt par mērķi, kuŗa sasniegšanai principa realizēšana ir līdzeklis. Tāpat tautas, pieņērties vienam vai otram lozungam vai principam, daudz reiz intuitīvi jūt tā pareizību un derīgumu un aizstāv to bez kādiem tālākiem pierādījumiem; un ja arī tautas sapulcēs vai laikrakstos tādi principi tiek iztīrāti, tad attiecīgie pierādījumi parasti tiek ņemti no morāles, politikas, oikonomikas sfairām, reti gan kad no tiesību lauka. Bet kad principam piegriežas jūrists teorētīkis, lai ierādītu tam vietu savā teorētiskajā sistēmā, tad viņa pienākums ir vispirms noskaidrot principa jēdzienu un tiesisko būtību. Tāds šinī gadījumā arī mans uzdevums. Piezīmēju, ka speciāla literātūra par tiesiskiem principiem man palikusi nepieejama; tāpēc esmu mēģinājis patstāvīgi noskaidrot tiesiska principa jēdzienu, būtību un veidus, un par slēdzieniem, pie kādiem esmu nonācis, atbildību uzņemos viens pats.

Principa jēdziens liekas diezgan sarežģīts, jo principi dažādos veidos tiek minēti un lietoti visdažādākās cilvēka darbības sfairās,

gan politikā, gan citās praktiskās dzīves nozarēs, gan arī morālē, tiesībās, dažādās zinātniskās disciplīnās un filosofijā. Ir tā tad politiski, ētiski, aistētiski, bioloģiski, reliģiski, juridiski, filosofiski u. t. t. principi. Visiem šiem principiem ir kaut kas kopējs: tie ir īsi formulēti konstatējumi vai atziņas, ko var izlietot tālākā darbībā kādā noteiktā sfairā, pie tam ļoti bieži kā pamatojošas vai vadošas atziņas. Politīki, kas turas pie zināmām noteiktām atziņām, seko tām savā darbībā, sauc par principiālu politīki; kam tādu vadošu principu nav, vai kas tos apzinīgi neievēro, bet savā darbībā seko momenta apstākļu ietekmēm, to sauc par bezprincipu politīki. Tāpat morāle var būt uz atziņām un principiem dibināta, un var būt bezprincipu morāle, kas balstās vienīgi uz ieradumu vai pakaldarīšanu, neprasot pēc attiecīgās morāliskās darbības izskaidrošanas, pamatošanas un novērtēšanas. Praktiskās darbības laukos un morālē cilvēks var būt ar stingriem vai svārstīgiem principiem, ar skaidriem vai sajukušiem principiem un pat gluži bez principiem. Šie piemēri, šķiet, rāda, ka princips ir atziņa, ko cilvēks ieguvis mācīšanās, novērojumu, piedzivojumu vai pārdomu ceļā, un pie šīs atziņas viņš mazāk vai vairāk turas savā darbībā. Tas pats visumā pieņemams arī attiecībā uz principiem teorētiskajās zinātnēs un filosofijā. Arī te principi ir tās atziņas, pie kurām zinātnieki vai filosofi nonākuši pārdomu, meklējumu un pētījumu ceļā un seko šīm atziņām savā tālākajā darbā, balsta uz tām savus slēdzienus, savas teorētiskās konstrukcijas un sistēmas. Daža disciplīna, kā zināms, balstās uz nedaudz pamatprincipiem, uz kuriem loģiski izveidota simmetriskā zinātniska celtnē.

Esam minējuši principus kā atziņas, pie kurām turas atsevišķs cilvēks savā praktiskajā vai zinātniskajā darbībā. Šīs atziņas dažreiz patiešām ir individuālas, bet daudzkreiz tās ir jau stipri izplatītas kādā sabiedriskā grupā, ir kļuvušas par kolektīvām atziņām. Protams, ka politikā un morālē gan vairāk parasti tie principi, kas vairāk vai mazāk atzīti tanī sabiedrībā vai sociālā grupā, kurā nākas darboties. Tomēr arī te var būt cilvēki ar saviem atsevišķiem īpatnējiem principiem, kas vairāk vai mazāk novēršas no attiecīgā sabiedriskā grupā atzītiem principiem, dažreiz iet tieši pret tiem. Ir tā tad individuālas un kolektīvas atziņas, individuāli un kolektīvi principi, starp kuriem dažreiz notiek sadursmes; un tā kā individuālie principi bieži mēdz būt jaunie, sabiedrībā neparastie, tad mēdz teikt, ka cīņa notiek starp jaunajiem un vecajiem principiem jeb atziņām. Jaunie principi dažreiz tiek ieskatīti par stipri revolūcionāriem, kā

politikā un morālē, tā arī zinātnē. Dzimumu vienlīdzības princips savā laikā bija revolūcionārs morālē, un pilsoņu vienlīdzības princips tika ieskatīts par revolūcionāru tiesībās. Tāpat tautu pašnoteikšanās princips, kad to pagājušā gadsimta vidū formulēja Madzini (Maz-zini) apmēram tā, ka katrai tautai ir tiesība dibināt savu valsti, šis princips nevien teorētiski likās revolūcionārs, bet arī praksē node-rēja par vadītāju lozungu vairākās tā laikmeta revolūcijās; turpretim tagad šis princips ir jau plaši atzīts un, šķiet, drīz varēs teikt, ka tas kļuvis par tagadējo kultūras tautu kopēju atziņu.

Varētu teikt, ka arī zinātnēm ir savi individuālie un kolektīvie principi. Par kolektīvajiem principiem var nosaukt tos, kas vairāk vai mazāk šinī zinātnē atzīti, kļuvuši par zinātnes kopīpašumu; par individuāliem principiem var saukt tos, ko uzstādījuši un aizstāv vēl tikai atsevišķi zinātnieki. Līdzās plaši atzītiem un nodibinātiem prin-cipiem zinātnēs atrodam jau novecojušus principus, kas atnesti, vai kurus tikai nedaudzi vēl aizstāv; un no otras puses jaunus, dažreiz stipri revolūcionāros principus, kas cīnās par savu atzīšanu un eksis-tenci.

Par principu vispārējā veidā tā tad varam nosaukt kādu pama-tojošu vai vadošu atziņu, ko var formulēt kā noteiktu konstatējumu vai tezi. Ja līdzās principam tikām minējuši lozungu, tad tas tāpēc, ka satura ziņā viņi ir līdzīgi, izšķirība pastāv formulējumā. Kā prin-cips, tā lozungs ietver sevī kādu tezi, kurai vienā gadījumā piedots konstatējošs formulējums, otrā gadījumā tā ietērpta vēlamības, aici-nājuma vai pat uzsaukuma formā. Piem., pazīstamā angļu formula: „One man — one vote“ ir lozunga veidā izpausts vēlēšanu tiesību vienlīdzības princips. Atzīmēsim vēl, ka daži principi var piederēt vairākiem viedokļiem. Pašnoteikšanās princips savā vispārējā veidā ir filosofisks princips. Individuālas pašnoteikšanās jeb personas auto-nomijas princips atrod pielietojumu filosofijā, morālē un tiesībās. Tautu pašnoteikšanās princips ir politisks un tiesisks princips. Mēs aplūkosim to kā tiesisku principu, bet pirms piegriezīsim drusku vē-rības tiesiska principa jēdzienam un būtībai vispār.

Ar tiesisku principu saprotam kādu tiesisku atziņu, ko var iz-paust noteiktā konstatējumā vai tezē. Tiesisks princips tā tad at-šķiras, no vienas puses, no tiesiskas ēmōcijas un tiesiskas idejas, kas nav vēl piejēmušas noteiktas tiesiskas atziņas raksturu, un no otras puses, no objektīvajām tiesībām parastajā nozīmē, t. i. no tiesībām kā normām. Varētu likties, ka šinī ziņā ir ievērojama starpība starp

dabas zinātniskiem principiem un tiesiskiem principiem. Ķīmijā, fizikā, bioloģijā pareizi formulētie principi, šķiet, ir tikai kādā norobežotā parādību laukā pareizi novērotu dabas likumu formulējumi; jo te kā princips, tā arī pats dabas likums izpaužas noteiktā konstatējumā. Tiesiskais princips, turpretim, atšķiras no tiesībām ar to, ka princips ir atziņa vai konstatējums, turpretim tiesības ir normas, kas nevis konstatē pastāvošo vai notiekošo, bet abstraktā veidā raksta priekšā jeb nosaka to, kam jānotiek cilvēku savstarpējās attiecībās, norēgulē vienu daļu no viņu sabiedriskās izturēšanās jeb rīcības, pilnvarojot uz kādu noteiktu rīcību, rakstot priekšā kādu rīcību vai noliedzot kādu rīcību. Tomēr arī te, tiesību laukā, tiesisku principu un tiesību normu savstarpējās attiecības ir ļoti tuvas; to pierāda tas, ka tiesisks princips, lai gan pats nav norma, tomēr ļoti viegli var tikt pārvērsts normā, t. i. var tikt formulēts normas veidā. Vēl vairāk, ciešā sakarība starp tiesiska principa un tiesību normas saturu vērojama no tam, ka tiesiska principa saturam nevien nav grūti piedot tiesību normas formu, bet parasti arī patiešām katrā ievērojamākā likumā atrodam ietvertu kādu tiesisku principu, vai pareizāk, kāda tiesiska principa saturu. Daudzreiz princips ir ietverts kādā īsā satversmes vai deklārācijas formulējumā; tādi piem. ir parastie konstitūciju pantī, kas attiecas uz tā sauktajām pilsoņu brīvībām un tiesībām. Tā, personas brīvības princips formulēts jau 1215. g. Lielā Brīvību Rullja 39. pantā un daudzās 19. gs. konstitūcijās. Pilsoņu vienlīdzības princips, kas formulēts daudzās satversmēs, formulēts arī Latvijas Rēpublikas satversmes 82. p.: „Likuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi“. Sapulču brīvības princips ir formulēts daudzās satversmēs (piem. Igaunijas satv. 18. p.) un Latvijas likumā par sapulcēm 1. p.: „Visiem pilsoņiem, šā likuma robežās, ir tiesība, kā slēgtās telpās, tā arī zem kļajas debess, sasaukt sapulces un sapulcēties mierīgi un neapbruņoti“. Tiesiskajās valstīs atzītais tiesnešu neatkarības princips ietverts Latv. Rēp. satv. 83. p.: „Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti“. Daudzreiz vesela plaša likuma pamatos ir likts kāds tiesisks princips, un viss likuma saturs nozīmē tikai šā tiesiskā principa realizēšanu. Tā piem. Latvijas agrārreformas likums dibinās uz principu, ka katram Latvijas pilsonim, kas grib nodarboties ar zemkopību, ir tiesība uz zināmu zemes normu no valsts zemes fonda. Nereti plašas kōdeka daļas ietver sevī vienu vai nedaudzus pamatprincipus, piem. sodu sistēma kriminālkōdekā — noziedznieku labošanas principu; īpašuma tiesības cīvilkōdekā — prī-

vātipašuma neaizkaramības principu, saistību tiesības — liguma brīvības principu u. t. l. Arī visā kōdekā ir atrodams kāds noteikts pamatprincips vai nedaudzi pamatprincipi, tā piem. demokrātiskas valsts satversmē kā noteicošos parasti atrodam tautas suverēnitātes un pilsoņu vienlīdzības principus, cīvilkōdekos — personas autonomijas un suum cuique principus u. t. l. Jaunajā likumdošanā atrodami arī jauni, tikai pēdējā laikā atzīti principi. Tā piem. daudzos sociālās palīdzības likumos arvienu vairāk izpaužas princips, ka katram derīgu darbu strādājošam pilsonim un viņa ģimenei ir tiesība uz sabiedrisku pabalstu slimības un darba spēju zaudēšanas gadījumos. Tāpat dažās jaunajās satversmēs dēklārātīvā veidā ir ievesti arī daži jauni principi; piem. Vācijas 1919. g. 11. aug. 153. p. īpašuma publiskās kalpības princips: „Īpašums uzliek pienākumus. Viņa lietošanai līdz ar to jābūt kalpošanai vispārības labumam“; un 163. p. formulēti divi jauni tiesiski principi, kas izpaužas darba pienākumā un tiesībā uz darbu: „Katram Vācijas pilsonim, nieierobežojot viņa personīgo brīvību, ir morālisks pienākums savus garīgos un miesīgos spēkus tā nodarbināt, kā to prasa vispārības labums. Katram Vācijas pilsonim jādod iespēja ar saimniecisku darbību iegūt sev pārtiku. Ciktāl viņam piemērots darbs nevar tikt apgādāts, tiek gādāts par viņa nepieciešamo uzturu. Tuvākais tiks noteikts atsevišķos valsts likumos“. No minētajiem piemēriem redzam, ka nereti satversmēs un likumos ietvertajiem principiem pat nav piedota īsta normas ārējā forma, bet atstāta principam parastā konstatējuma forma. Tā piem. minētie Latvijas Rēp. satv. 82. un 83. p. pareizā normu formulējumā būtu jālasa: Likuma un tiesas priekšā visiem pilsoņiem jābūt vienlīdzīgiem; tiesnešiem jābūt neatkarīgiem un vienīgi likumam padotiem. Šādos gadījumos likuma teksts parastā konstatējuma forma saprotama un pielaižama, jo likuma devējs ir pārliecināts: kamēr šis likums pastāvēs, tikmēr pastāvēs arī tas, ko viņš atzīst par vēlamu; piem. kamēr pastāv Latvijas Rēp. satversme, pa stāvēs arī pilsoņu tiesiskā vienlīdzība un tiesnešu neatkarība.

Atzīmētajam faktam, ka tiesisks princips ir atziņa, ne norma, ir svarīga nozīme tiesiska principa būtības izpratnē un pareizu attiecību konstruēšanā starp tiesiskiem principiem un tiesību normām. Lai noskaidrotu šīs attiecības, pametīsim skatu uz tiesībām. Es nepiekrītu tam šauri pozitīvajam viedoklim, pēc kuŗa tiesības sastāv tikai no tām normām, ko izdevusi un aizstāv valsts vara. Aizkardams jautājumu par dabiskajām un pozitīvajām tiesībām savā rakstā „Pūb-

lisko subjektīvo tiesību problēma¹³⁸), es atzīmēju, ka nav pamata noliegt un izdzīt no tiesību filosofijas un teorijas dabisko tiesību jēdzienu viņa modernizētā uztverē, un uzstādīju šādu tiesību iedalījumu:

A. Dabiskās tiesības, konstatējamās sabiedrības tiesiskajā apziņā, bet nav valsts varas atzītas.

B. Sociālās tiesības, valsts varas atzītas.

B. 1. Dēklārātīvās tiesības, valsts varas atzītas principā (dēklārācijās un konstitūcijās).

B. 2. Pozitīvās tiesības, norēgulētas ar sevišķiem likumiem un lietotas valsts tiesiskajā dzīvē.

Kā redzams, tiesības, ko es šīnī nodalījumā nosaucu par dabiskajām tiesībām, ir tās tiesības, ko bieži nosauc par intuitīvām tiesībām, citiem vārdiem, tās ir tiesiskas idejas un tiesiskas atziņas, kas rodas un veidojas cilvēka tiesiskajā apziņā. Sabiedrības tiesiskā apziņa ir tas auglīgais lauks, kur tiesības rodas, aug un veidojas, gan balstīdamas pozitīvās tiesību normas, gan arī dažreiz nonākdamas konfliktā ar tām. Pēdējais notiek sevišķi tad, kad sabiedrības (vai kaut viņas izglītotākās un aktīvākās daļas) tiesiskā apziņa ir attīstījusies tālāk par pastāvošo tiesisko iekārtu, kurā valsts vara indivīda tiesības vēl neatzīst, bet indivīdi tās sev jau prasa kā sev pienācīgas un tā vai citādi pamatotas. Prof. P. Vinogradovs par šādiem apstākļiem raksta: „Tiesības, kā cilvēku roku darbs, novecojas ne tikai savās atsevišķajās normās un doktrīnās, bet arī savā vispārējā nacionāli-vēsturiskā nostādījumā, un tāpēc sauciens pēc tiesību tīrīšanas un reformas ar katru paaudzi var kļūt neatlaidīgāks. Tad sabiedriskā doma piegriežas no reālās dzīves ideāliem; sākas pastāvošo tiesību pētīšana no taisnības viedokļa. Protams, šie taisnības jēdzieni savkārt paši ir vēsturiski, tomēr viņi rodas ne no pozitīvo tiesību sarežģītiem kompromisiem, bet no vienkāršākas un zinātniskākas filosofiskas doktrīnas mācības. Tādējādi dabisko tiesību saturs mainās līdz ar laikmetiem, bet viņu mērķis paliek negrozīgs, un šis mērķis ir — taisnība. Un lai gan šis tiesību veids parāda savu darbību ne pozitīvos likumdošanas aktos, bet cilvēku apziņā, tomēr nevajadzēs paskaidrot, ka, kas sasniedz varu pār cilvēku prātiem, tas beigu beigās iegūs noteikšanu par viņu institūtiem¹³⁹).

¹³⁸) Sk. „Tieslietu Ministrijas Vēstn.“ Nr. 5—6, 1926.

¹³⁹) Sal. П. Г. Виноградовъ, Очерки по теории права, 1915, 151.—152. лр.

Dodot šādā veidā uztvertām dabiskajām tiesībām tagadējai tiesību zinātnei pieņemamāku intuitīvo tiesību nosaukumu, dabūjam tiesību trejādu iedalījumu: intuitīvās tiesības, deklaratīvās tiesības un pozitīvās tiesības. Protams, intuitīvās tiesības noteikti atšķiras no pozitīvajām tiesībām ar to, ka viņām nav normējoša spēka, un tāpēc viņas no šauri pozitīva viedokļa nemaz par tiesībām netiek atzītas. Vēl vairāk, daži stingri dogmatiski noliedz pat deklaratīvo tiesību pozitīvo raksturu, atzīstot vienīgi dzīvē realizējamo likumu pozitīvo nozīmi. No šī viedokļa piem. ir tikusi ļoti kritizēta arī franču 1789. gada Cilvēka un pilsoņa tiesību deklārācija, sevišķi no vēsturiskās tiesību skolas piekritēju puses Vācijā un Anglijā. Tomēr šīs pašas deklārācijas lielo pozitīvo nozīmi atzīst tāds apdomīgs un dziļi zinātnisks valststiesībnieks un tiesību vēsturnieks, kā G. Jellineks, aizrādīdams, ka taisni franču lielās tiesību deklārācijas ietekmē Eiropā ir izplatījies pilsoņa tiesību jēdziens un sākušas izkopties publiskās subjektīvās tiesības pozitīvajā likumdošanā¹⁴⁰). Katrā ziņā, deklārāciju un konstitūciju noteikumi, ko mēs nosaucam par deklaratīvajām tiesībām, arī ir domāti svarīgu attiecību rēgulēšanai un realizēšanai dzīvē, kaut arī šinī nolūkā būtu vajadzīgs vēl izdot atsevišķus likumus, un tāpēc nav pamata noliegt deklaratīvo tiesību pozitīvo raksturu. No otras puses, deklaratīvās tiesības palīdz mums noskaidrot sakaru starp intuitīvajām un pozitīvajām tiesībām: tiesiskās atziņas, kas sabiedrības tiesiskajā apziņā ieguvušas stipru pamatu un izveidojušās par intuitīvajām tiesībām, tiek uzņemtas deklaratīvajās un satversmēs vispārēju formulējumu veidā, kā deklaratīvās tiesības, un turpmāk to realizēšanai dzīvē tiek izdoti ar šīm deklaratīvajām tiesībām saskanoši likumi. Tādējādi augšā dotais tiesību iedalījums intuitīvās, deklaratīvās un pozitīvās tiesībās visumā saskan ar tiesību pozitīvizācijas stadijām jeb pakāpēm.

Atgriežoties tagad pie tiesību principiem, atzīmēsim vispirms, ka sabiedrības tiesiskā apziņa ir tā sfaira, kur sastopas tiesiskie principi, kā tiesiskas atziņas, un tiesības kā tiesību normas. Izejot no šīs sfairas, arī tiesisko principu attīstībā varam atzīmēt tās pašas trīs pozitīvizācijas stadijas, kā tiesību attīstībā, proti, varam izšķirt intuitīvos, deklaratīvos un pozitīvos tiesiskos principus. Protams, pie tam nav jāaizmirst, ka tiesisks princips nekad nav norma, bet noder tikai par

¹⁴⁰) Georg Jellinek, Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte, 3-te Aufl., 1919., 1. nod.

normas pamatu un var dot normai saturu, tāpēc runājot par pozitīviem principiem, kas ietverti likumos, jāsaprot, ka likumā patiesībā ir ietverta norma, bet šīs normas pamatā vai saturā mēs bieži varam atrast arī kādu noteiktu principu. Tālāk jāsaprot, ka tiesiskā principa attīstībā varam atzīmēt vēl dažas stadijas, ko attiecībā uz tiesībām būtu grūti attaisnot. Lai gan daži teorētiķi, kā piem. L. Petražickis, meklē tiesības jau individa psihikā, tomēr, labākā gadījumā, te varam atrast tiesiskas atziņas jeb principus, bet ne tiesības normatīvā nozīmē. Tāpat grūti būtu runāt par teorētiskām tiesībām; jo teorētiķis gan var sastādīt kaut veselu un labi izstrādātu kōdeku, bet, protams, ka tādām tiesībām nebūs nekādas normatīvas nozīmes. Turpretim teorētiski tiesiski principi nevien ir iespējami, bet arī patiešām tiek formulēti un sekmīgi lietoti jūrisprudencē. Tādējādi redzam, ka tiesisks princips var būt arī individuāli intuitīvs jeb ēmōcionāls, ja tas radies individa psihē bez sevišķām pārdomām, bez refleksijas un teorētizēšanas, uz tiesību ēmōciju pamatiem. Šādiem principiem gan, kamēr tie atrodami atsevišķu indivīdu psihē, ir visai maza nozīme kā pozitīvajās tiesībās, tā jūrisprudencē. Tomēr viņu atšķirība no tā sauktajām ēmōcionālām tiesībām tā, ka ēmōcionālās tiesības nav tiesības jūridiskā nozīmē, turpretim atsevišķa indivīda psihē izveidojies tiesisks princips var tikt aplūkots kā īsts tiesisks princips, t. i. kā zināma konstatēta tiesiska atziņa. Ja, piemēram, nabaga zemnieka psihē, tiesājoties ar bagātu kaimiņu, uz rūgtu ēmōciju pamata ir radusies atziņa, ka likums ir labvēlīgāks pret bagāto kā nabago, tad tas ir pilsoņu nevienlīdzības princips, pie kuŗa šis pilsonis ir nonācis uz savu ēmōciju pamata.

Refleksijas un pētīšanas ceļā indivīds, sevišķi jūridisku zināšanu atbalstīts, nonāk pie teorētiskiem principiem, gan pārbaudot pastāvošās tiesiskās atziņas, gan arī atklājot jaunas atziņas. Šādā ceļā iegūtiem principiem kā tiesību veidošanas procesā, tā tiesību zinātnes attīstībā ir nenoliedzama nozīme. Tikko iepriekš minētais individuāli intuitīvais jeb ēmōcionālais princips bieži vien ir primitīvs, nepareizs un mazvērtīgs. Turpretim teorētiskie principi, pie kuŗiem jūrists zinātnieks nonācis teorētiskas pētīšanas ceļā, parasti sastāv no visai vērtīgām tiesiskām atziņām, kam liela nozīme tiesību un jūrisprudences tālākā veidošanā. Šie teorētiskie principi, ja arī ne vienmēr atrod drīzu izplatīšanos plašās sabiedrības aprindās, tomēr dzīvo un parāda savu ietekmi tanīs aprindās, kas tiesībām stāv vistuvāk, interesējas par tām un var labvēlīgi ietekmēt viņu izkopšanu. Ja jūristiem

ir liela nozīme tiesību veidošanā, ko pierāda romiešu jūristu darbība un jaunākā laikā atzīst Saviņņi, Regelsbergers un citi, tad taisni ar to, ka viņi atrod un izplata jaunas tiesiskas atziņas, formulē jaunus tiesiskus principus, kas rada domu izmaiņu un atrod ieeju likumos un kōdekos. Sevišķi Saviņņi atzīmē jūristu lielo nozīmi tiesību veidošanā, kad sabiedriskā kultūra sasniegusi zināmu attīstības pakāpi. „Kultūrai attīstoties,“ raksta Saviņņi, „tautas darbības veidi diferencējas arvienu vairāk, un kas agrāk tika darīts kopīgi, tagad piekrīt atsevišķām sabiedriskām grupām. Kā tāda atsevišķa profesionāla grupa nu parādās jūristi. Nu izkopjas jūriskā valoda, tiesības sāk attīstīties jūriskā virzienā, un kā tās agrāk dzīvoja tautas kopapziņā, tā tagad tiek sevišķi uzticētas jūristu apziņai, kas tagad reprezentē tautu šīs funkcijas sfairā. Tagad nu tiesību dzīve kļūst komplicētāka un mākslīgāka, jo nu tās dzīvo divkāršu dzīvi, vienkārt kā tautas kopīgās dzīves sastāvdaļa, un otrkārt kā atsevišķa zinātne jūristu rokās¹⁴¹⁾).

Trešais tiesiska principa veids ir intuitīvais tiesiskais princips, ar kuŗu jāsaprot tiesiskā atziņa, kas jau pieņēmusi noteiktu veidu un jau plaši izplatīta sabiedrībā. Ja sabiedrība pati sāk šo atziņu realizēt dzīvē, to ievērot un pēc tās jau rīkoties zināmās tiesiskās attiecībās, tad mums darīšana ar intuitīvām tiesībām, kas pēc kāda laika var pārvērsties par ieraduma tiesībām. Te redzam, ka intuitīvs princips var iet intuitīvām tiesībām pa priekšu, var nostāties tām līdzās, var pārveidoties par intuitīvu tiesību un vēlāk par ieraduma tiesību normu. Intuitīvs tiesisks princips var būt pretrunā ar pastāvošām pozitīvām tiesībām, bet starp intuitīvu tiesisku principu un intuitīvām tiesībām, šķiet, nesaskaņa nav iespējama. Dažreiz teorētisks tiesisks princips var kļūt par intuitīvu, ja tas uzņemts sabiedrības tiesiskā apziņā, citā gadījumā intuitīvs tiesisks princips var izveidoties attiecīgā sabiedriskā grupā bez teōrijas atbalsta.

Kad tiesiskais princips, vienalga, teorētisks vai intuitīvs, uzņemts deklārācijā vai satversmē, tad tas kļūst par deklārātīvu principu. Deklārātīva principa pozitīvizācijā tomēr varam vērot divas pakāpes. Pirmā pakāpe, ko varētu nosaukt par deklārātīvi-teorētisku, raksturojas ar to, ka deklārācijā vai satversmē tiek deklārēts pats princips, par kuŗu drīzu realizēšanu dzīvē likumdevējs vēl negrib rūpēties, un apmierinās ar to, ka satversmē formulētais princips noder pilsoņiem

¹⁴¹⁾ Sal. F. C. Saviņņy, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1892, 1p. 7—8.

par atgādinājumu un uzmodinājumu. Par šāda deklarātīva principa piemēriem var noderēt īpašuma kalpības princips un darba pienākuma princips, kas formulēti Vācijas rēpublikas satversmes 153. un 163. pantā, tāpat vēlēšanu un balsošanas pienākuma princips, ja tas tikai formulēts satversmē, bet likumos šim pienākumam nav paredzēta nekāda sankcija, kā tas, piemēram, ir Cīrichē. Otra pakāpe, ko varētu nosaukt par deklarātīvi-pozitīvu, raksturojas ar to, ka deklarātīvais princips ir domāts neatliekamai realizēšanai dzīvē, ko pierāda šādos gadījumos parastā atsaukšanās uz attiecīgiem likumiem. Tādi ir parasti daudzās satversmēs formulētie pilsoņu tiesību un brīvību principi, kā piemēram Igaunijas satversmes 10. p.:

„Pilsoņa dzīvoklis ir neaizkaņams. Iespiesties pilsoņa dzīvokli vai izdarīt kratīšanu var ne citādi, kā tikai likumā paredzētos gadījumos un likumā noteiktā kārtībā“.

Beidzot, pozitīvizācijas augstāko pakāpi tiesisks princips saņiedz, kad tā saturs uzņemts likumā, tam piedots normas veids, kas darbīgi realizējas sabiedriskajā dzīvē, regulējot zināmas tiesiskas attiecības vai nu starp pilsoņiem, vai arī starp pilsoņiem un valsti. Atzīmēsim, ka dažreiz, varbūt diezgan bieži, tiesisks princips pieņem vienu pēc otra vairākus uzrādītos veidus; piem. tas tiek uzstādīts teorētiski, tiek intuitīvi atzīts sabiedrībā un pēc viņas prasības ievests satversmē vai likumos.

Lai noskaidrotu istās attiecības starp tiesiskiem principiem un tiesībām, jāpalūkojas, kas tiem kopējs un kas īpatnējs. Kā redzējam, tiesību veidošanās procesā tiesiski principi un tiesības cieši saistīti. Tiesisks princips tiesiskas atziņas veidā bieži iet pozitīvajām tiesībām papriekšu, dod tiesību normām saturu, var teikt: pārvēršas tiesību normā. Un šis ceļš, kur tiesisks princips pārvēršas tiesību normā, ir pareizais tiesību rašanās un veidošanās ceļš, jo tas uztur dzīvus sakarus starp sabiedrības tiesisko apziņu un tiesisko sistēmu un piedod tiesībām stabilitāti. Un ja tiesiskais princips var pārvērsties tiesību normā, tad ir skaidrs, ka arī tiesiskie principi ir pieskaitāmi istām tiesībām, kā viens no tiesību veidiem. Tiesību jēdziens mums tā tad jāpaplašina un jāpieņem, ka tiesības parādās divos veidos, un proti: 1. kā atziņu jeb principu tiesības, un 2. kā normatīvas tiesības. Šinī uztvērumā redzam nevien tiesisku principu un pozitīvo tiesību kopību, proti, ka tie ir vienu un to pašu tiesību divi veidi, bet līdz ar to atzīmējam arī viņu īpatnības, proti, ka tiesiskie principi sastāv no tiesiskām atziņām, bet pozitīvās tiesības

no tiesību normām. Pie tam šī izšķirība atrodama tiesību formālajā pusē, turpretim saturs var būt principiem un normām kopējs.

Beidzot atzīmēsim, ka ciešo sakarību starp tiesiskiem principiem un pozitīvām tiesībām varam konstatēt pat tad, ja piegriežam vērību minētajai izšķirībai, sevišķi pozitīvo tiesību normatīvajai īpatnībai. Kur meklējams pozitīvo tiesību normējošā spēka pamats? Vecais, šauri pozitīvais teorētiskais ieskats, kas kļuva valdošais pēc dabisko tiesību doktrīnas atmešanas, atzina par nepieciešamu, bet arī par pilnīgi pietiekošu pozitīvo tiesību pamatu valsts varu, kas izdod likumus un vajadzības gadījumā piespiež tos izpildīt. Turoties pie šī ieskata, vajadzēja konsekvēnti nonākt pie slēdziena, ka šī ziņā nav pat izšķirības starp lēģitīmu un ūzurpātorisku valsts varu: pietiek, ja valsts vara diktē normas un ar spaidu līdzekļiem uztur tās spēkā. Tomēr ar šādu ieskatu, kas atņēma tiesībām viņu idejisko saturu un augsto kultūrālo nozīmi un vērtību, tiesību zinātne uz ilgu laiku nevarēja apmierināties. Jaunākajā laikā jūrisprudencē arvienu vairāk izplatās un nostiprinās ieskats, ka tiesībām, kā svarīgam kultūras faktoram, ir nepieciešams sabiedrības tiesiskai apziņai pieskaņots saturs, un ka īsto spēku un stabilitāti tiesībām piedod nevis valsts vara kā tāda, bet gan sabiedrības pārliecība par viņu pareizību jeb taisnīgumu. Šo virzienu reprezentē R. Štammlers ar savu mācību par pareizajām tiesībām (die Lehre vom richtigen Rechte), L. Petražickis ar savu psiholoģisko tiesību teoriju, H. Krabe, kas par vienīgo tiesību avotu atzīst cilvēku tiesisko apziņu, u. c. Saskaņā ar šī jaunā virziena ieskatu, ko mūsu dienās var jau ieskatīt par valdošo, arī likumdevējs pats nevar un nedrīkst būt patvarīgs, viņš nedrīkst diktēt kādas patvaļas normas (Willkürsnormen), bet viņa uzdevums ir formulēt dzīves prasībām atbilstošas normas, kas saskan ar sabiedrības tiesisko apziņu, un tikai šim uzdevumam atbilstoša norma ir īsta tiesību norma (Rechtsnorm). Šis jaunais teorētiskais virziens, kas tautas tiesisko apziņu atzīst par tiesību validitātes īsto pamatu¹⁴²), ir tas, kas sevišķi tuvina abus minētos tiesību veidus — atziņu tiesības un normatīvās tiesības, un līdz ar to atzīst tiesisko principu īsto tiesisko raksturu. Ja pēc vecā ieskata pozitīvo tiesību validitātei pietika ar valsts varas atzišanu un aizstāvēšanu, un tiesiskam principam pietika ar viņa individuālu vai kolektīvu atzišanu par pareizu, tad pēc jaunā ieskata arī normatīvajām tiesībām, lai tās būtu validas, vajadzīga ne tikai atzišana no

¹⁴²) H. Krabe, *Moderne Staatsidee*, 53. lp.

valsts varas, bet arī atzišana no sabiedrības pašas, citiem vārdiem, saskaņā ar sabiedrības tiesisko apziņu. Tā tad sabiedrības tiesiskās apziņas sfairā sastopas, no vienas puses, tiesiskās atziņas un principi, no otras puses — normatīvās tiesības, kuŗas modernajās demokrātiskajās valstīs visbiežāk formulē un likuma veidā izdod tautas pārstāvji — tautas tiesiskās apziņas un gribas paudēji, un dažreiz tautas tiesisko apziņu un gribu izpauž tautas nobalsošanā balsstiesīgie pilsoņi paši. Šinī tiesību veidošanas procesā sekmīgi var darboties līdz arī jūristi, kuŗiem, pēc jau minētā Savinji ieskata, uz tagadējās kultūras attīstības pakāpes sevišķi uzticēta tautas tiesiskās apziņas kopšana, veidošana un paušana.

Rezumējot šinī nodaļā izteiktās domas par tiesiska principa būtību un veidiem, nonākam pie šādiem slēdzieniem.

Tiesību veidi ir divi: atziņu jeb principu tiesības, un pozitīvās jeb normatīvās tiesības.

Tiesisks princips ietver sevī noteikti formulētu tiesisku atziņu; pozitīvās tiesības sastāv no normām.

Tiesisku principu veidi, kas visumā sakrīt ar viņu attīstības jeb pozitīvizācijas stadijām, ir šādi: individuāli intuitīvais jeb ēmocijonālais princips, teorētiskais princips, sabiedriski intuitīvais, deklaratīvais un pozitīvais tiesiskais princips.

Normatīvās tiesības šaurākā nozīmē, saskaņā ar veco teorētisko ieskatu, parādās tikai divās stadijās, kā deklaratīvās un pozitīvās tiesības; turpretim, saskaņā ar jauno teorētisko ieskatu arī intuitīvās, sabiedrības apziņā eksistējošās tiesības ir īstas tiesības, jo tiesību normu validitātei ir nepieciešama saskaņa ar sabiedrības tiesisko apziņu. Šinī sabiedrības tiesiskās apziņas sfairā tā tad sastopas tiesiskās atziņas jeb principi un normatīvās tiesības kā līdzvērtīgas un vienādi svarīgas tiesību sastāvdaļas.

6. Tautu pašnoteikšanās princips kā pozitīvs tiesisks princips.

Divdesmitā gadsimtenā tautu pašnoteikšanās princips un tā 19. gadsimtenā priekštecis — nacionālisma princips — savā modernajā veidā ir jauni principi; bet to saknes sniedz atpakaļ līdz senākajiem vēsturiskajiem laikiem, kamēr tikai pastāv tautas un valstis. Protams, par šiem principiem nevarēja būt runa ilgu laiku, kamēr pirmatnējās sabiedriskas grupas dzīvoja maz apzinīgu dzīvi. Bet

līdz ko rodas sabiedriskas grupas, ko varētu saukt par pirmatnējām tautām, grupas, kas jūt savu īpatnību un grib to uzturēt un aizstāvēt, parādās arī nacionālisma jeb tautu pašnoteikšanās princips savā primitīvi-intuitīvā jeb sabiedriski-ēmōcionālā stadijā. Šinī veidā tautu pašnoteikšanās princips ir viens no vecākiem sociālajiem principiem, jo tas sastīts ar tautas dzīvības uzturēšanas jeb eksistences aizstāvēšanas instinktu. No tā interesantā kultūras laikmeta sākot, kad uz pasaules vēstures skatuves parādās tautas un valstis, pastāv arī tautu vēlēšanās dzīvot savu patstāvīgu un brīvu dzīvi, un tautu pašnoteikšanās princips intuitīvajā stadijā parādās sevišķi spilgti tādos gadījumos, kad kāda tauta aizstāv savu brīvību un patstāvību pret uzbrucējiem no ārienes, vai arī mēģina revolūcionāras cīņas ceļā nokratīt svešas tautas jūgu. Tādos gadījumos tautām allaž ir bijuši savi vadoņi, kas nacionālisma jeb tautu pašnoteikšanās principu tā ēmōcionālajā veidā ir izjutuši sevišķi spilgti un, jādomā, arī savus tautas brāļus uzmudinājuši ar attiecīgiem lozungiem; tomēr šo principu teorētisks apstrādājums un veidojums gan mums nav pazīstams līdz samērā jauniem laikiem. Eiropas viduslaikos gan jau vairāki demokrātiskā virziena politiskie rakstnieki izsaka un aizstāv domu, ka katrai tautai ir tiesība izraudzīt sev valdnieku un noteikt valdības formu jeb valsts iekārtu; un šī doma patiesībā ir arī 17. un 18. gs. sabiedriskā līguma doktrīnas pamats, lai gan šinī doktrīnā mazāk tika domāts par organizētu tautu, bet parasti gan par ļaužu grupu, kas sabiedrisko līgumu slēdzot nodibina valsti un nosaka valdības formu. Sākot ar 16. gs. var jau zināmā mērā runāt par nacionālo apziņu, kas gan parādās vēl ļoti šaurās aprindās, un nacionālo politiku dažu jauno nacionālo valšku dzīvē. Holandiešu brīvības cīņas, atdalīšanās no Spānijas un neatkarīgas rēpublikas nodibināšana 1579. g. rāda mums spilgtu tautas pašnoteikšanās principa realizēšanas piemēru jau 16. gs. Tautu pašnoteikšanās principa nozīmi šinī gadījumā nevar mazināt tas apstāklis, ka liela loma te piekrita reliģiskām jūtām un cīņa tika vesta sevišķi reliģ. brīvības vārdā; jo, kā nākošajā nodaļā atzīmēsim, reliģijas un kulta kopība no seniem laikiem daudzreiz ir noderējusi par nācijas vienotāju saiti. — Tālāk spilgtu tautu pašnoteikšanās principa realizēšanas piemēru atrodam 18. gs. otrā pusē, Anglijas kolōniju brīvības cīņās pret savu mētopoli un neatkarīgas Amerikas Savienoto Valšku fēderatīvas rēpublikas nodibināšanā. Ka šī cīņa tika apzinīgi izcīnīta tautu pašnoteikšanās principa vārdā, rāda 1776. gada Neatkarības dēklārācija. Šis akts (Declaration of Independence, July 4,

1776.), lai gan ar stipru dabisko tiesību doktrīnas nokrāsu, ir tomēr sava satura būtībā pietiekoši moderns un tautu pašnoteikšanās principa genezei tik interesants, ka atļaujos uzrādīt no tā dažus izrakstus.

„Kad cilvēciģo notikumu gaitā kādai tautai kļūst nepieciešams saraut tās politiskās saites, kas bija saistījušas viņu ar kādu citu tautu, un nodibināt citu zemes valšķu starpā to atsevišķo un līdzīgo stāvokli, uz ko dabas un Dieva likumi dod viņai tiesību, tad pienācīgs respekts pret cilvēces domu prasa, lai viņa paziņotu cēloņus, kas viņu spiež uz šādu soli. — Mēs atzīstam kā pašas par sevi saprotamas sekojošās patiesības: ka visi cilvēki ir radīti vienlīdzīgi, ka Radītājs viņus ir apbalvojis ar dažām neatsavināmām tiesībām, starp kuŗām ir dzīvība, brīvība un ceņšanās pēc laimes. Ka šo tiesību nodrošināšanas dēļ cilvēki ir nodibinājuši valdības, kas savu patieso varu dabū no valdāmo piekrišanas, ka gadījumā, kad valdība kļūst šiem mērķiem naidīga, tautai ir tiesība viņu grozīt vai atmest un radīt jaunu valdību, dibinot viņu uz tādiem principiem un organizējot viņas varu tādā formā, kādu viņi atzīst par labāko savas drošības un laimes nodrošināšanai“. Tālāk seko gaŗa apsūdzību virkne par Anglijas karaļa un valdības nelikumībām un pārestībām, kas nodarītas amerikāņu tautai, un akts nobeidzas vārdiem: „Tāpēc mēs, vispārējā kongresā sapulcējušies Amerikas Savienoto Valšķu tautas pārstāvji, piesaucot pasaules augstāko Soģi par liecinieku mūsu taisnīgiem nolūkiem, šo kolōņiju labās tautas vārdā un ar viņas autoritāti svinīgi paziņojam un dēklārējam, ka šīs savienotās kolōņijas ir brīvas un neatkarīgas valstis, kādām tām pēc tiesības jābūt; ka viņas ir atsvabinātas no katras padotības Anglijas valdībai, un ka visas politiskās saites starp viņām un Lielbritanijas valsti ir galīgi sarautas; un ka viņām, kā brīvām un neatkarīgām valstīm, ir pilna tiesība vest karu, slēgt mieru, iestāties valšķu savienībās, organizēt tirdzniecību un darīt visas citas lietas un aktus, uz ko neatkarīgām valstīm ir tiesība. Un šīs dēklārācijas nodrošināšanai, ar stipru paļaušanos uz Dieva atbalstu, mēs savstarpīgi liekam ķilā mūsu dzīvības, laimi un godu.“

Šinī aktā redzam jaunas un aktīvas, savu brīvību un patstāvību aizstāvošas tautas pārstāvju apzinīgi dēklārētu tautu pašnoteikšanās principu, kuŗa saturā ietelp, pirmkārt, tautas tiesība lemt par pievienošanos citai tautai, vai atdalīšanos no šīs tautas un savas patstāvīgas valsts dibināšanu; un otrkārt, tiesība noteikt savas valsts iekārtu. Tautas pašnoteikšanās principu te jau redzam uztvertu un dēklārētu kā tiesisku principu, pie kam viņa pamatā tiek vēl minēti dabas un

Dieva likumi, tomēr redzama jau arī šī principa pozitīvizācija tautas un sevišķi viņas vadoņu tiesiskajā apziņā. Neatkarības deklarācijas saturs, raksturs un publicēšanas apstākļi neapšaubāmi rāda, ka Amerikas Savienoto Valšņu tautas pārstāvji nevien paši ieskata šo aktu par pozitīvi-tiesisku aktu ar svarīgu starptautisku nozīmi, bet ir arī pārliecināti, ka visas cilvēces doma (the opinions of mankind) būs viņu pusē, ja tikai citas tautas būs pareizi informētas par lietas apstākļiem.

Un jādoma, ka šī apellācija pie cilvēces domas nebija velta, nevien attiecībā uz civilizēto tautu simpatiju iegūšanu Amerikas tautas brīvības cīņai, bet arī attiecībā uz tautu pašnoteikšanās principa propagandu. Tagad šī Neatkarības deklarācija ir ierindota starp cilvēces lielajiem dokumentiem; bet jau arī 18. gs. beigās amerikāņu tautas brīvības idejas tika pārnestas uz Eiropu, sevišķi ar franču jaunatnes starpniecību, kas aktīvi piedalījās amerikāņu brīvības cīņās pret Angliju. Eiropā, sevišķi Francijā, galvenā vērība gan vispirms tika piegriezta no Amerikas atvestajām cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijām, tas ir individa brīvību tiesībām, kas noderēja par paraugu Francijas 1789. g. tiesību deklarācijai un vēlāk atrada ieeju kā Francijas, tā arī citu Eiropas valšņu satversmēs. Bet interesanti atzīmēt, ka arī tautu pašnoteikšanās princips, nācionālisma principa veidā, nepalika svešs franču revolūcijai un sekojošam laikam. „Franču revolūcijas doktrīna bija pārnacionāla,“ raksta Sidnejs Herberts, „bet praktiski tā drīz pieņēma stingri nacionālu raksturu; kas iesākās kā politiskās brīvības izcīnīšana, tas drīz kļuva par nacionālās vienības izcīnīšanu...“ Iestājās periods, kad „la patrie“ kļuva par noteikta kulta priekšmetu. Šī atdzimušā nacionālisma skaņa spēcīgi atbalsojās Dantona un žirondistu runās; tā ir atrodama arī vienkāršo revolūcijas piekritēju vēstulēs un žurnālos. Francija un revolūcija tika identificētas, un uzpurēšanās pirmajai bija proporcionāla sajūsmā par otru¹⁴⁹⁾“.

No Francijas nacionālisma idejas pārgāja uz citām tautām; sevišķi Napoleona uzvarētajās valstīs pamodās nacionālisma ideja un patriotisma sajūta. Kā piemērs šinī ziņā var noderēt Prūsija, kuŗā pēc viņas satriekšanas pie Jēnas un pazemošanas ar Napoleona miera noteikumiem nacionālismu sāka sludināt tādas augsti stāvošas personas kā Steins, Šarnhorsts un Gneizenaus, kas atrada par nepie-

¹⁴⁹⁾ Sydney Herbert, *Nationality and its Problems*, 1920, 80. lp. — Sal. art. Н. Карповъ, *Общій курсъ истории XIX вѣка*, 1910, 260. lp.

ciešamu stāvokļa glābšanai modināt tautā neatkarības sajūtu un atļaut viņai brīvāku attīstību nekā vecā režīma laikā. „Viens cēlonis ir daudz palīdzējis Francijai sasniegt šo varas pakāpi,“ rakstīja Gneizenaus 1807. g.: „Revolūcija ir atmodinājusi sabiedrības spēkus un nodrošinājusi katram piemērotu darbības lauku... Revolūcija ir atbrīvojusi franču tautas nacionālo spēku, un ja Eiropas valstis grib atjaunot agrākās attiecības un līdzsvaru starp tautām, viņām vajaga smelt no tā paša avota¹⁴⁴⁾. Likās, ka būtu jau pienācis laiks tautām pašām sākt runāt līdz savu likteņu noteikšanā un prasīt sev brīvību un pašnoteikšanos. To likās saprotam arī monarchi, un 1813. g. kaŗu pret Napoleonu viņi uzsāka brīvības un nacionālisma vārdā. Uzsaukumos tautām bieži tika minēti brīvības un nacionālisma principi, un tautas sajūsminātas gāja cīņās un uzvarēja. Bet Vīnes kongress, kuram nu būtu vajadzējis likt pamatu jaunajai Eiropai un izvest dzīvē solītos brīvības un nacionālisma principus, atnesa tautām lielu vilšanos. „Valstsvīri, kas pulcējās Vīnē, nerūpējās par brīvību un nacionālismu, un ietekmīgākie bija šīm idejām noteikti naidīgi. Tie vēlējās, cik iespējams, pilnīgu atgriešanos pie vecā režīma, un viņiem kongress bija tikai izdevība dēmonstrēt veco politiku, kas teritorijas un to apdzīvotājus cilvēkus dalīja, kā zagļi dala laupījumu. Nacionālisms ar savām prasībām tika ne tik daudz apkarots, kā ignorēts¹⁴⁵⁾. Bet tautas vairs neaizmirsā brīvības un nacionālisma idejas. Drīz pēc Vīnes kongresa sākās nacionālistiski noskaņotas brīvības kustības Itālijā, Ungarijā un Grieķijā. Un 1830. g. beļģu tauta, atdalīdamās no Holandes, kurai Vīnes kongress viņu bija pievienojis, un nodibinādama savu patstāvīgu valsti ar tautas vēlētas satversmes sapulces izstrādātu konstitūciju, rādīja jaunu spilgtu tautu pašnoteikšanās principa realizēšanas piemēru. Nacionālisms joprojām attīstījās, līdz ap 19. gs. vidu kļuva par noteiktu politisku ideālu. Raksturojot nacionālisma attīstības procesu 19. gs. lords Morlejs saka, ka tas „no instinkta kļuva par ideju, no idejas par abstraktu principu; tad par karstu pārliecību, un beidzot par dogmu, pieņemtu vai noliegtu¹⁴⁶⁾.) 19. gs. vidū nacionālisma principam radās arī spējīgs teorētiskis un dedzīgs pravietis Jozefa Madzini (Mazzini) personā. Viņa mācībā pie tam nacionālisma principam tieši tiek piedots tautas paš-

¹⁴⁴⁾ Sydney Herbert, O. c. 82. lp.

¹⁴⁵⁾ Sydney Herbert, O. c. 85. lp.

¹⁴⁶⁾ Sal. C. Delisle Burns, Political Ideals, 7th impression, 1927, 185. lp.

noteikšanās principa raksturs. Madzini interesantajā sistēmā pirmā vieta tiek ierādīta ne tiesībām, bet pienākumiem. Cilvēkam ir pienākumi pret cilvēci, tomēr ne individiem kā tādiem tieši, bet caur tautu; tādējādi arī tautām ir pienākumi pret cilvēci, katrai tautai ir sava noteikta misija. Bet lai tauta varētu šo savu misiju jeb savus pienākumus pret cilvēci izpildīt, viņai nepieciešama brīvība un pašnoteikšanās. Tautas nedrīkst apspiest un sadalīt; katrai tautai jāatzīst tiesība dibināt savu valsti, noteikt savu satversmi, izdot savus likumus¹⁴⁷). Šo mācību kāri uztvēra sevišķi tās tautas, kurām bija laupīta valstiskā dzīve, kā poļi un čehi, tāpat arī tautas, kurās bija apspiestas un politiski sadalītas, kā piem. italiešu tauta, jo Itālija šinī laikā, pēc Meternicha izteiciena, bija tikai „ģeogrāfisks jēdziens“, — tā bija sadalīta vairākās sīkās valstīs, un Ziemeļitālija smaka zem Austrijas sloģa. Madzini mācība izplatījās vispirms izglītotajā sabiedrībā, un sevišķi karstus piekritējus atrada jaunatnē. Tika nodibināta patriotiskā organizācija „Jaunā Itālija“ ar trim nešķīramajiem lozungiem: neatkarība, vienība un brīvība, t. i. austriešiem jāatstāj Itālija, mazažām valstīm jāapvienojas vienā nacionālā valstī, un jānodibina demokrātiska valdība ar brīvību garantijām. Pēc „Jaunās Itālijas“ parauga drīz organizējās „Jaunā Polija“, „Jaunā Vācija“ u. c.¹⁴⁸). Nav svarīgi, ka šis sajusminātās jaunatnes aprindās pats nacionālais vai pašnoteikšanās princips vispirumā kārtā pieņēma patriotiska lozunga veidu, par ko šī jaunatne bija gatava aktīvi cīnīties, — tautu pašnoteikšanās princips bija jau kļuvis par plaši izplatītu, atzītu un tautu apziņā uzņemtu principu, kas līdz ar to bija jau sasniedzis zināmu pozitīvizācijas pakāpi un varēja gan vēl uz kādu laiku tikt bremsēts un apspiests, bet nebija vairs iznīcināms. Itālijas patriotu centieni tika arī vainagoti sekmēm: 19. gs. otras puses pirmajās gadu desmitīs, ko ar pilnu tiesību var nosaukt par jaunās Itālijas varoņu laikmetu, notika Itālijas apvienošanās vienā valstī, ko pavadīja vairākas nacionālas revolūcijas, nacionāli karji un tautas nobalsošanas¹⁴⁹). Sevišķi šinīs tautas nobalsošanās, kurās italiešu tauta pati izšķīra savu likteni un

¹⁴⁷) C. Delisle Burns, Political Ideals, 185. un sek. lp. Sydney Herbert, Nationality, 104. un sek. lp.

¹⁴⁸) Interesanti atzīmēt, ka arī vēl pagājušajā gadsimteņa septiņdesmitos un astoņdesmitos gados latviešu nacionālās atmodas laikmeta darbniekus viņu pretinieki nosauca par jaunlatviešiem (Jungletten).

¹⁴⁹) Sal. Н. Карповъ, Общій курсъ исторіи XIX вѣка, 386.—393. lp.

nolēma apvienoties vienā valstī¹⁵⁰) tautu pašnoteikšanās princips parādījās jau noteikti pozitīvā veidā, proti, kā visas tautas atzīta un realizēta tiesība noteikt par savu likteni. Un drusku vēlāk, 1871. g., zem vācu tautas spiediena notika Vācijas apvienošanās vienā federatīvā valstī, lai gan daudzās valdnieku dinastijas bija vēl pietiekoši stipras aizstāvēt arī atsevišķo nesuverēno valstiņu eksistenci Vācijas suverēnās federatīvās valsts sastāvā. Protams, nacionālisma un pašnoteikšanās idejas un principi bija stipri arī citās tautās, kuŗu centieni nerasniedza pagaidām tik labas sekmes, piem. poļu tautā, kuŗa pēc vairākām revolūcijām tika nospiesta zem Krievijas carisma jūga; čehu tauta pēc revolūcionārām cīņām tomēr ieguva autonomas provinces statusu Austrijas monarchijas sastāvā.

No šā atskata redzam, ka tautu pašnoteikšanās princips ar nacionālisma principa nosaukumu jau 19. gs. nebūt nebija svešs Eiropas tautām. Kā intuitīvs princips tas jau bija diezgan plaši izplatījies un spēcīgi izveidojies vairāku tautu tiesiskajā apziņā, un 19. gs. vēsture mums rāda arī vairākus spilgtus tautu pašnoteikšanās principa realizēšanas piemērus (sevišķi Beļģijas nodibināšanos un Itālijas apvienošanās). Tomēr atklātu vispārēju atzīšanu šis princips līdz 20. gs. lielajam pasaules karšam vēl neatrada, jo monarchiskās valdības, un sevišķi no daudzām tautām sastāvošo Krievijas un Austrijas imperiju valdības, ieskatīja tautu pašnoteikšanās idejas par pastāvošām monarchijām naidīgām, un tāpēc bīstamām, bremzējamām un apspiežamām. Pasaules karš, kas dziļi saviļņoja visu Eiropu un neatstāja šaubas par to, ka viņam sekos lielas pārmaiņas valšķu un tautu attiecībās, pastiprināja daudzu tautu pašnoteikšanās centienus un cerības uz patstāvību. Daudzas nepatstāvīgās tautas, sevišķi Krievijas un Austrijas imperijās ietelpošās, kā poļi, somi, čehi, vēlāk arī latvieši, igauņi un leiši cerēja pēc kara beigām uz plašu nacionālu autono-

¹⁵⁰) Plēbiscīti jautājumā par pievienošanos Sardinijas-Pjemontes konstitucionālajai karalistei tika izvesti: Lombardijā 1848. g. 28. maijā, pievienošanās nolēmta ar 561.000 balsim pret 631; centrālajās Itālijas provincēs 1859. g. rudenī apvienošanās ar Sardiniju-Pjemonti nolēma Modenā un Parmā tautas nobalsošanās, Toskanā un Romnijā tautas vēlētas sapulces; 1860. g. novembrī plēbiscīts Marchijā deva 133.775 balsis par apvienošanās un 1912 pret, Ombrijā 97.040 par un 380 pret. Tāpat plēbiscīti tika izvesti Sicīlijā, kur 432.053 balsoja par apvienošanās un 667 pret, un Neapolē, kur balsotāju skaits jau pārsniedz miljonu: par apvienošanās balsoja 1.302.074 un pretim 10.132. Sal. Ch. Seignobos, Histoire Politique de L'Europe Contemporaine, septième édition, 1924, tome I, 422., 437., 441. lp.

miju jeb pilnīgu politisku patstāvību. Šis cerības un gaidas nepalika apslēptas galveno sabiedroto valšķu vadītājiem politiķiem, tāpēc viņi uzstājās kā apspiesto tautu aizstāvji un atklāti dēklārēja tautu pašnoteikšanās principu, kuŗam tika atzīti divi uzdevumi: pirmkārt, apmierināt tautu dibinātās prasības pēc brīvības un patstāvības, un otrkārt, radot taisnīgāku politisku sistēmu, mazināt turpmāko karu draudus. Par šo principu sevišķi iestājās Anglija, kuŗas ministru prezidents Askvits jau kara sākumā paziņoja, ka Anglija cīnīsies par tautu brīvības principu un nepielaidīs, ka mazās nācijas satriektu pārspēks un patvarība¹⁵¹). Ar to tautu pašnoteikšanās princips bija kļuvis par visas Eiropas priekšā uzstādītu dēklārētiwu principu, kas vēlāk dabūja vēl pastiprinājumu tanī faktā, ka valstis, kas dēklārēja šo principu vai piekrita tam, kļuva par Eiropas politiskā stāvokļa noteicējam. Interesanti atzīmēt, ka šinī laikā, tāpat kā gandrīz priekš pusotra simts gadiem, svarīgu lomu tautu pašnoteikšanās principa dēklārēšanā un aizstāvēšanā uzņēmas atkal Amerikas Savienotās Valstis, sevišķi prezidenta Vilsona personā, kas pasaules kara beigu laikmetā enerģiski uzstājās nevien kā miera sarunu ierosinātājs, bet rūpējās arī par taisnīga un ilgstoša miera noslēgšanu un nodrošināšanu. Par svarīgākiem noteikumiem šī nolūka sasniegšanai prezidents Vilsons atzina slepenās diplomātijas izbeigšanu un tautu taisnīgo prasību ievērošanu. Šie noteikumi uzstādīti Vilsona 14 punktos (no viņa kongresa runas 1918. g. 8. janvārī) un īsākā veidā atkārtoti viņa četros principos 1918. g. 11. februārī, kuŗos tiek prasīts, lai tautas un provinces netiktu dalītas starp valstīm kā mantisks ieguvums, pat ne diskreditējušā līdzsvara principa vārdā, bet jāapmierina tautu dibinātās prasības, kas arī vislabāk var nodrošināt ilgstošu mieru¹⁵²).

¹⁵¹) Giuseppe Andriulli, Documents relating to the great war, translated from the Italian by Thomas Okey, with an introduction by prof. Guglielmo Ferrero, 1915, 122. lp.

¹⁵²) Vilsona četrpadsmit punktos tautu pašnoteikšanās princips vispārīgā abstraktā veidā nav formulēts, bet konkrētā veidā parādās vairākos punktos, piem. 9.: Itālijas robeža jānoteic saskaņā ar nacionālītāti; 10.: Austrijas un Ungārijas tautām jānodrošina brīvas autonomas attīstības iespēja un jānodrošina viņu vieta citu tautu starpā (the peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity of autonomous development); 13.: jāatjauno neatkarīga Polijas valsts u. t. l. Tautu pašnoteikšanās princips redzams arī 14. punktā, kas prasa Tautu Savienības dibināšanu: A general association of nations must be formed, under specific covenants, for the purpose of affording mutual

Uz tautu pašnoteikšanās principa viedokļa visumā nostājās sabiedrotās lielvalstis, nosakot Versaļas miera līgumā teritoriālās pārgrozības un nostādot dažu apgabalu galīgo piederību atkarībā no iedzīvotāju pašu gribas, kas izteikta plēbiscītā. Tāds plēbiscīts piemēram tika izvests Augšsilezijā 1921. g. 20. martā, un uz tā rezultātu pamata Tautu Savienība noteica Polijas un Prūsijas robežu. Tautu Savienības paktā tautu pašnoteikšanās princips gan nav atsevišķi formulēts, tomēr nav šaubu, ka šis princips ir viens no Tautu Savienības dibināšanas un darbības vadītājiem principiem, jo Tautu Savienība stāda sev par mērķi veicināt tautu sadarbību, uzturēt taisnīgas un godīgas attiecības viņu starpā un nodrošināt mieru. Tas redzams Tautu Savienības pakta ievadā, tas atspoguļojas arī pašā viņas nosaukumā: Tautu savienība, ne valšķu savienība. Savā līdzšinējā darbībā Tautu Savienība patiešām ir uzstājusies kā tautu pašnoteikšanās principa atzinēja un aizstāve, gan nokārtojot dažu teritoriālo apgabalu piederību, gan atbalstot jaunās nacionālās valstis, gan aizstāvot nacionālo minoritāšu kultūrālo autonomiju. Tādējādi tautu pašnoteikšanās princips ir jau kļuvis ne tikai par idejiski dēklārātīvu principu, bet par Tautu Savienības atzītu, respektētu un dzīvē reālizētu pozitīvu tiesisku principu.

Bet tautu pašnoteikšanās princips netiek atzīts un ievērots tikai, tā sakot, no augšas, no Tautu Savienības puses vien. Šim modernās politiskās un tiesiskās dzīves pamatprincipam ir vēl stiprāki pozitīvi balsti: to atzīst tautas pašas, un kā pozitīvs tiesisks princips tas ietverts viņu vadītāju organu tiesiskos aktos — lēmumos, dēklārācijās, pat satversmēs. Tautu pašnoteikšanās princips tā tad jāpieskaita tiem civilizēto tautu atzītiem vispārējiem tiesiskiem principiem, ko līdzās pozitīvām tiesībām un starptautiskām konvencijām lieto Pastāvīgā starptautiskā tiesa (Cour Permanente de Justice Internationale),

guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike. — 1918. g. 11. febr. ceturtais princips skan: Fourth, that all well-defined national aspirations shall be accorded the utmost satisfaction that can be accorded them without introducing new or perpetuating old elements of discord and antagonism that would be likely in time to break the peace of Europe and consequently of the world. — Pilnīgi uz tautu pašnoteikšanās principa pamatiem Vilsons stāv vairākās savās runās, izsakot, ka valdības visu savu likumīgo varu iegūst no valdāmo piekrišanas (1917. g. 22. janvārī un 5. martā), runājot par brīvām tautām, kas pašas sevi valda (1917. g. 2. aprīlī) u. t. l. Sal. Karl Vorländer, Kant und der Gedanke des Völkerbundes, mit einem Anhang: Kant und Wilson, 1919, 77. lp.

kā tas noteikts viņas statūtu 38. p. 3. punktā: „La Cour applique: 3, Les principes généraux de droit reconnus par les nations civilisées“. Lai redzētu, cik liela nozīme tika piedota tautu pašnoteikšanās principam no tautu pašu puses, palūkosimies uz dažiem piemēriem.

Jauno valšķu dibināšana pēc pasaules kara rāda mums interesantu ainu: šis valstis patiešām tautu pašu dibinātas, pie tam apziņīgi uz tautu pašnoteikšanās principa pamata. Tūlīt pēc tam, kad sabiedrotās lielvalstis proklāmēja tautu pašnoteikšanās principu, arī vairākas apspiestās tautas caur saviem vadošiem organiem uzstādīja prasības, pieņēma rezolūcijas, deklarācijas u. t. t. par valsts dibināšanu uz tautu pašnoteikšanās principa pamata, līdz beidzot, kad vēsturiskie apstākļi to atļāva, jaunās patstāvīgās nacionālās valstis arī patiešām tika nodibinātas. Piemēra dēļ palūkosimies uz dažiem momentiem Latvijas un Lietavas valšķu nodibināšanā.

Tautas, kuŗās vēl bija dzīva atmiņa par neseno valstisko pagātni, kā poļu un čeču tautas, līdzās tautas pašnoteikšanās principam atsaucās uz savu vēsturisko tiesību atjaunot savu patstāvīgu valsti. Turpretīm tautām, kā latviešu tautai, kuŗu valstiskā dzīve atrodama tikai tālākā pagātnē, radušos apstākļos atlikās aizstāvēt savas valsts dibināšanu vai vienīgi ar tautu pašnoteikšanās principu. Cik izplatīta toreizējos darbniekos un sabiedriskās organizācijās bijusi uzticība šim populārajam principam, redzam no daudzām latviešu sabiedrisko organizāciju dēlēģātu konferenču un Pagaidu nacionālās padomes pieņemtām rezolūcijām un uzsaukumiem, kur atspoguļojās dziļa pārliecība par šā principa vispārēju atzīšanu un neapšaubāmu spēku. Tādu rezolūciju, uzsaukumu un deklarāciju ir daudz laikā no Krievijas 1917. g. pavasara revolūcijas līdz Latvijas rēpublikas nodibināšanai. Ilūstrācijas dēļ minēsim dažus no šiem aktiem. Sākumā latviešu tautas prasības bija vēl stipri mērenas; cerot uz brīvas demokratisks iekārtas izveidošanos Krievijā, latvieši prasīja tikai sev provinces autonomiju ar kultūrālu pašnoteikšanos. Tā piem., pirmā Vidzemes zemes padome, kas sastādījās no pagastu dēlēģātiem, 1917. g. 26. martā pieņēma rezolūciju, kuŗā atzīst par nepieciešamu visu latviešu apdzīvoto zemju apvienošanu vienā administratīvā vienībā ar nosaukumu Latvija. Tālāk, ka Latvijai jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincei ar plašām pašnoteikšanās tiesībām¹⁵³). Kā zināms, šo ļoti mēreno prasību Krievijas Pagaidu

¹⁵³) Sk. L ī g o t ņ u J ē k a b s, Latvijas valsts dibināšana, Rīgā, 1925., 27. lp.

valdība neizpildīja. 1917. g. 22. jūnijā tika izdoti pagaidu noteikumi par zemstu pašvaldības ieviešanu Vidzemes guberņā un paredzēts tādu pašvaldību ievest arī Kurzemes guberņā, kas jau no 1915. g. atradās zem vācu okupācijas varas. Tā tad zemstu pašvaldība atsevišķās guberņās, pie kam Latgale tika atstāta Vitebskas guberņas sastāvā, bija vienīgais ieguvums no Krievijas revolūcijas radītās liberālās Pagaidvaldības. Latviešu tauta ar to neapmierinājās un joprojām prasīja autonomiju, pie kam šī prasība 1917. g. vasarā jau kļuva noteiktāka un plašāka saturā. 1917. gada jūlijā Vidzemes zemes padomes valde sasauca Latvijas autonomijas apspriešanai konferenci, kurā piedalījās ap 50 pārstāvju no 10 lielākajām organizācijām (pašvaldību un sabiedriskām); šinī apspriedē tika pieņemta vienbalsīgi rezolūcija:

„1. Latvijas tautai, tāpat kā visām citām tautām, ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikšanos.

2. Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali.

3. Latgalei, kā Latvijas īpatnējai sastāvdaļai, piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, valodas, skolas un baznīcas lietās.

4. Latvijai jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas rēpublikā, kas dibināta uz demokrātijas principiem.

5. Autonomās Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesu un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kuŗa ievēlama uz vispārīgu, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata, bez dzimumu izšķirības.

6. Sapulce protestē pret aneksijām un vispār pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas atsevišķu daļu valststiesisko stāvokli un robežas bez Latvijas tautas ziņas un lemtānas¹⁵⁴).

Šī rezolūcija, kā redzams, ne tikai ievērojama ar savu saturu, kur tiek prasīta jau Latvijai politiska autonomija ar nesuverēnas valsts statusu un organizāciju; tā ievērojama arī ar noteiktu atsaukšanos uz tautu pašnoteikšanās principu rezolūcijas pirmajā un sestajā punktā. Ievērojamas rezolūcijas tika pieņemtas arī Pagaidu nacionālās padomes pirmajā sesijā Valkā 1917. g. no 16. līdz 19. novembrim. Piemēram minēsim zemnieku savienības iesniegto un Pagaidu nacionālās padomes pieņemto rezolūciju, kas prasa: 1) ka Latvijai

¹⁵⁴) Sk. E. B l a n k a rakstu „Latvijas valsts sagatavošanas laikmets“ krājumā „Latvija desmit gados“, 20. lp.

līdzīgi citām tautām pieder pilnīga pašnoteikšanās par savu turpmāko likteni, 2) ka Latvijai jābūt apvienotai, sastāvošai no Kurzemes, Vidzemes un Latgales, kuŗas pievienošana Latvijai ir darāma nekavējoties, 3) ka Latvijas liktenis ir izšķirams vienīgi saskaņā ar Latvijas tautas ziņu un gribu, 4) Latvijas Pagaidu nacionālai padomei neatliekami jāspēŗ soļi Latvijas nacionālo prasību nodrošināšanai pie Krievijas un sabiedroto valšķu valdībām¹⁵⁵). Uz tautu pašnoteikšanās principu atsaucās Pagaidu nacionālās padomes pieņemtie apsveikumi ukrainiešu Radaī Kījevā un Somijas Seimam, un 1917. g. 19. novembrī pieņemtās deklarācijas Krievijas revolūcionārajai demokrātijai un ārvalstīm un tautām. No šīm deklarācijām minēšu pēdējo:

„Ievērojot latvju tautas senseņās tieksmes pēc politiskās brīvības un autonomas Latvijas, kas jau spilgti parādījās 1905. gada atsvabināšanās cīņās, un, nostājoties uz tautu pašnoteikšanās principa pamata, latviešu Pagaidu nacionālā padome uz visstingrāko protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanu un it īpaši pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošānu, vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas, un līdz ar to pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas satversmes sapulce un tautas plēbiscīts¹⁵⁶).

Kā redzams, šo interesanto rezolūciju varētu pat ieskatīt kā pirmo Latvijas valsts proklāmēšanu, kas notikusi veselu gadu pirms viņas oficiāli atzītās proklāmēšanas, un tā tad kā mēģinājumu izvest tautu pašnoteikšanās principu dzīvē. Tā to arī uztvēruši daži šīs sapulces dalībnieki, Skalbe, Goldmanis u. c., kā redzams no Pagaidu nacionālās padomes sēžu atreferējumiem Līgotņu Jēkaba grāmatā¹⁵⁷). Bet ja arī neieskatām šo rezolūciju par Latvijas valsts proklāmēšanu, viņa tomēr ievērojama ar to, ka līdzīgi augšā citētai Amerikas savienoto valšķu Neatkarības deklarācijai, uzsver tautu pašnoteikšanās principa divas sastāvdaļas, proti, tiesību lemt par patstāvīgas valsts dibināšanu, un tiesību noteikt šīs valsts iekārtu. — Pagaidu nacionālā padome nevien griezās ar deklarācijām pie citām tautām, bet propagandēja pašnoteikšanās principu arī latviešu tautā pašā. Šinī ziņā atzīmējams šāds 1917. g. decembrī publicēts uzsaukums:

¹⁵⁵) Sk. Līgotņu Jēkabs, Latvijas valsts dibināšana, 110. lp.

¹⁵⁶) Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c. 124. un 214. lp.

¹⁵⁷) Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c. 131. lp.

„Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām. Negaidait vairs citas atlaišanas. Nemiet sev paši, ko vēsture jums dod, un esiet gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem. Nemiet paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem, un celiet tur labāku valsti, nekā tā, kuŗa tagad iet bojā. Lai dzīvo apvienotā Latvija!“¹⁵⁸).

Tagad, valsts mierīgas uzbūves laikmetā, mums var likties naivs šā uzsaukuma stils, bet nenoliedzams ir tas, ka viņā atspoguļojas sajūsmināta pārliecība par lielo momentu, kad tautām atzīta pašnoteikšanās tiesība. Un šī sajūsma izlaužas uz āru, neskatoties uz traģiskajiem apstākļiem, kādi tolaik Latvijā valdīja.

Uz tautu pašnoteikšanās principa dibināta arī Pagaidu nacionālās padomes otrā sesijā, Pēterpilī, 1918. gada 17. janvārī pieņemtā rezolūcija:

„Dibinādamās uz visas pasaules demokrātijas atzītām un pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām, latviešu Pagaidu nacionālā padome: 1. atzīst, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai rēpublikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali; 2. protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanas mēģinājumu, it sevišķi pasvītrotot, ka latvju tautas pirmā un neatlaidīgā prasība ir Latvijas teritoriāla un etnografiska nedalamība; 3. protestē pret katru miera noslēgšanas mēģinājumu, kas pārkāpj tautu pašnoteikšanās principu; un 4. nosoda tautas gribas viltošanu zem okupācijas un kuŗa apstākļu spaidiem“¹⁵⁹).

No uzsaukuma latvju tautai, kuŗā paziņota šī rezolūcija, ievērojami vēl šādi vārdi:

„Mēs pastāvēsim uz mūsu pašnoteikšanās tiesību neaizkuŗamību un apellēsim pie visām kultūras tautām, kuŗas šo principu atzīst un ir spējīgas agri vai vēl to reālizēt, nodrošinot mums brīvu un nedalītu Latviju. Un ja vispārīgais miers un mūsu sabiedroto ieroči mums neizgādās šo tiesību reālizēšanu, gaidīsim vēl, ja vajadzīgs, gadu desmitis, bet labprātīgi no savām tiesībām neatteiksimies.“

Varētu minēt vēl daudz vairāk līdzīgu rezolūciju un uzsaukumu, kā arī mierīgā garā sastādītus ziņojumus un protestus, kas iesniegti ārvalšku valdībām, kā piemēram protests pret Brest-Litovskas miera līgumu, kā tautu pašnoteikšanās principa pārkāpumu¹⁶⁰), bet pietiks ar

¹⁵⁸) Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c. 195. lp.

¹⁵⁹) Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c. 197. un 309. lp.

¹⁶⁰) Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c. 200.—203. lp.

šiem piemēriem, lai redzētu, ka pārliecība par tautu pašnoteikšanās principa pozitīvo raksturu, vispārējo atzišanu, spēku un neapšaubamību latvju tautas vadītājās aprindās kļuva arvienu noteiktāka un dedzīgāka, beigās gandrīz fanātiska. Interesanti mums atzīmēt vēl tikai 17. janvāra rezolūcijas pēdējo punktu, kurā nosodīta tautas gribas viltošana zem okupācijas un kara apstākļu spaidiem. Šis Pagaidu nacionālās padomes protests mums atgādina, ka šinī laikā patiešām notika tautas gribas un tautas pašnoteikšanās principa viltošana, un proti, no vācu okupācijas varas puses. Okupācijas pirmajā laikā, kad pārliecība par vācu ieroču varu vēl bija stipra un līdz ar to valdīja arī pārliecība, ka uzvarētāja Vācija miera līgumu slēdzot varēs izvest savu gribu bez sevišķiem motīviem, okupācijas vara vēl nerūpējās par okupēto apgabalu iedzīvotāju noskaņojumu un vēlēšanos. Sevišķi Kurzeme tika ieskatīta jau it kā par Vācijas provinci, kurās turpmāko likteni noteiks Vācijas valdība. Bet sākot ar 1917. g. rudeni pārliecība par tādu Vācijas uzvaru, kas dotu iespēju ar miera līguma slēgšanu izvest savu gribu, bija jau satricināta, un atlika cerēt uz tādu mieru, ko pretējās puses varēja slēgt uz līdzīgiem pamatiem, pie kam savas vēlēšanās varētu cerēt panākt tikai kompromisā ceļā, un pie tam pēc iespējas tās labāk motivējot. Šinī laikā nu vācu okupācijas vara atcerējās arī tautu pašnoteikšanās principu un sāka gādāt par to, lai okupēto apgabalu iedzīvotāji paši lūgtu šo apgabalu pievienošanu Vācijai. Tā, piemēram, Kurzemē 1917. g. septembrī tika sasaukts ārkārtējs muižniecības landtāgs, kas sagatavoja attiecīgus iesniegumus Vācijas valdībai; tūlīt pēc tam tika sasaukta Jelgavas pili it kā visu kārtu pārstāvības sapulce, kas patiesībā bija tas pats muižniecības landtāgs, papildināts ar dažiem okupācijas varas izraudzītiem pilsētu un pagastu dēlīgātiem, un šī ap 80 cilvēku lielā sapulce pieņēma muižnieku priekšā likto lūgumu Vācijas valdībai ņemt Kurzemi savā aizsardzībā un hercogīstes veidā piesaistīt Vācijai. Vēlāk, kad okupācijas vara izplatījās pār Rīgu un tālāk, līdzīgi iesniegumi tika sūtīti uz Vāciju gan no muižniecības landtāgiem, gan pilsētu domēm u. t. l. Šie it kā no visiem okupēto apgabalu iedzīvotājiem nākošie iesniegumi Vācijas valdībai bija tie tautas gribas viltojumi, pret kuriem vairākkārt protestēja latviešu Pagaidu nacionālā padome. Raksturojuma dēļ sniegsim izrakstu no viena tāda protesta, kas tika piesūtīts ārvalstīm tūlīt pēc Brest-Litovskas miera līguma noslēgšanas:

„Lai piedotu šiem varmācības darbiem jūridisku un morālisku pamatu, okupācijas vara steigusies no viņas ieceltiem pagastu vecā-

kiem, vācu muižniecības un pilsētu galvām radīt Latvijas saskaldītās daļās landesrātus, kuŗi ar saviem lēmumiem cenšas latviešu politiskās domas nostādīt nepareizā gaismā visas pasaules priekšā. Landesrāti ūzurpē latviešu pašnoteikšanās tiesības un masko Latvijas pievienošanu Prūsijai. 1918. g. 8. martā Kurzemes landesrāts nolēma dibināt Kurzemes hercogīsti un tās kroni piedāvāja Hohencollernu dinastijai. 12. aprīlī Rīgas pilsētas pārstāvji, Vidzemes, Sāmsalas un Igaunijas apvienotais landesrāts nolēma dibināt Baltijas monarchiju, kuŗas kroni piedāvāja Vācijas ķeizaram, noslēdzot personālūniju ar Prūsiju. Tagad vācu valdība izdevusi pavēli noslēgt militāru un saimniecisku konvenciju starp Vāciju un Kurzemes hercogīsti... Vācu okupācijas varas radītiem landesrātiem nav ne jūriskas, ne morāiskas tiesības runāt un lemt par Latvijas likteni latviešu tautas vārdā. Viņi nav ievēlēti, bet pa lielākai daļai vācu varas iecelti; viņi nav latviešu tautas, bet vācu muižniecības pārstāvji un vācu imperiālistu centieni paudēji...¹⁶¹⁾.

Te redzam, 1. ka latvju tautas vadoņi ir pārliecināti arī par tautu pašnoteikšanās principa jūrisko nozīmi, ne tikai morāliko vien, 2. ka arī vācu okupācijas vara atzina tautu pašnoteikšanās principa jūrisko nozīmi, jo gatavoja iesniegumus no okupēto apgabalu iedzīvotāju puses, lai nostādītu tos kā iedzīvotāju patieso gribas izpausmi un balstītu ar tiem dažus Vācijas priekšlikumus mieru noslēdzot. Interesanti atzīmēt, ka arī Brest-Litovskas miera līgumā (1918. g. 3. martā), kur Vācija varēja savu gribu diktēt un tā tad būtu varējusi ierakstīt šinī līgumā Baltijas guberņu pievienošanu Vācijai, viņa tomēr to nedarija, un lai gan Krievija pilnīgi atteicās no šiem apgabaliem (Brest-Litovskas līguma 3. pants), miera līgumā tika ierakstīts vienīgi, ka Vācija un Austrija ir nodomājušas šo apgabalu turpmāko likteni noteikt saziņā ar viņu iedzīvotājiem¹⁶²⁾. Te nav vieta aplūkot

¹⁶¹⁾ Sk. Līgotņu Jēkabs, O. c., 201.—202. lp.

¹⁶²⁾ Brest-Litovskas 1918. g. 3. marta miera līgums starp Vāciju, Austriju un Ungariju, Bulgariju un Turciju no vienas puses un Krieviju no otras puses:

Artikel 111. Die Gebiete, die westlich der zwischen den vertragschliessenden Teilen vereinbarten Linie liegen und zu Russland gehört haben, werden der russischen Staatshoheit nicht mehr unterstehen; die vereinbarte Linie ergibt sich aus der diesem Friedensvertrag als wesentlicher Bestandteil beigefügten Karte (Anlage 1). Die genaue Festlegung der Linie wird durch eine deutsch-russische Kommission erfolgen.

Den in Rede stehenden Gebieten werden aus der ehemaligen Zugehörigkeit zu Russland keinerlei Verpflichtungen gegenüber Russland erwachsen.

šā formulējuma īstos cēloņus un nolūkus: atzīmējam tikai, ka tautu pašnoteikšanās princips šinī līgumā bija ievērots arī no Vācijas puses. Un pateicoties šim apstāklim, Latvijas teritorijas lielākā daļa no Brest-Litovskas miera līguma noslēgšanas līdz 1918. g. 18. novembrim atradās tanī savādajā stāvoklī, ka viena valsts vara formāli bija beigusies (jo līgumā bija skaidri teikts, ka apzīmētie apgabali, kuri agrāk piederējuši pie Krievijas, nebūs vairs Krievijas valsts varai padoti, un Krievija atsakās no katras iejaukšanās to iekšējās lietās), bet jauna valsts vara pār šiem apgabaliem netika nodibināta, palika kārtības uzturēšanai tikai vācu okupācijas vara. Formāli tā tad nebija vairs nekādu šķēršļu tautu pašnoteikšanās principa realizēšanai, dibinot patstāvīgu Latvijas valsti. Bet faktiskie apstākļi vācu okupācijas varas veidā to nepielaida, un nācās gaidīt svarīgus jaunus vēsturiskus notikumus — vācu militārās varas sabrukumu rietumu frontē, kad ar 11. novembra pamiera noslēgšanu vācu okupācijas varas dienas bija skaitītas. Tikai tagad latvju tautai radās nevienformāla, bet arī faktiskā iespēja realizēt tautu pašnoteikšanās principu, un to viņa arī nekavējoties darīja, proklāmējot 1918. g. 18. novembri patstāvīgu Latvijas republiku.

Līdzīgu valsts dibināšanas ainu redzam arī Lietuvā, varbūt ar to starpību, ka tur tik bieži netiek minēts tautu pašnoteikšanās princips tieši vārdā, bet tautas vadoņi noteikti rīkojas šā principa idejiskā laukā un neatlaidīgi prasa Lietuvai valstisku patstāvību. Varbūt tas pa daļai izskaidrojams ar to, ka leišu inteliģencei likās ļoti svarīga Lietavas vēsturiskā valstiskā pagātne, uz kuru arī bieži atsaucās savās rezolūcijās un deklarācijās. Valstiska patstāvība Lietuvai tika prasīta jau 1916. g. 10. jūnija iesniegumā vācu austruma frontes virskomandai, ko parakstījuši Basanavičius, Stankevičius, Biržiška u. c. Tāpat Lietavas dēlēģācijas deklarācijā tautību ūnijas (L'Union des Nationalités) trešajā konferencē Lozannā 1916. gadā tiek prasīta valstiska patstāvība Lietuvai, pie kam tiek uzsvērts, ka jaunā Lietava negrib aizkart uz agrākās Lietavas lielkņazistes teritorijas dzi-

Russland verzichtet auf jede Einmischung in die innere Verhältnisse dieser Gebiete. Deutschland und Oesterreich-Ungarn beabsichtigen, das künftige Schicksal dieser Gebiete im Benehmen mit deren Bevölkerung zu bestimmen. — Citāts ņemts no Theodor Niemeyer und K. Strupp, Die völkerrechtlichen Urkunden des Weltkrieges, Band VI, Die Friedenschlüsse 1918—1921, Herausgegeben von Th. Niemeyer. München und Leipzig, 1922.

vojušo citu tautu brīvu pašnoteikšanos¹⁶³). Lietaviešu konference Viļņā 1917. g. septembrī notiekta prasa patstāvīgu Lietavas valsti, kā lietaviešu tautas brīvas attīstības nepieciešamu priekšnoteikumu. Šinī konferencē tika ievēlēta arī nacionāla padome Taryba, kas 1918. gada 2. novembra pagaidu satversmē pārdēvēta par valsts padomi (Valstybes Taryba)¹⁶⁴). Lietaviešu otrā konferencē Stokholmā 1917. g. oktobrī tika pieņemtas vairākas rezolūcijas, no kurām otrā teikts: „Mēs paziņojam visas pasaules valstīm, ka tiklab Lietavas vēsturiskā pagātne, kā pasaules demokrātiskā attīstība dod lietaviešu nācijai neapstrīdamu tiesību atjaunot suverēnu Lietavas valsti.“ Trešā rezolūcija tieši atsaucās uz karojošo lielvalšņu proklāmēto tautu pašnoteikšanās principu un paziņoja pasaules valstīm lietaviešu tautas gribu atjaunot neatkarīgu Lietavas valsti¹⁶⁵). Tāpat Tarybas deklarācija 1917. gada decembrī atsaucās uz tautu pašnoteikšanās principu, ko atzinušas arī Lietavas kaimiņvalstis Krievija un Vācija. Beidzot, nemeklējot vairāk citus piemērus, citēšu vēl uz tautu pašnoteikšanās principu atsaucoties Lietavas valsts proklāmēšanas aktu no 1918. g. 16. februāra:

„Lietuvas Taryba savā 1918. g. 16. februāra sēdē ir vienprātīgi nolēmusi nosūtīt šādu paziņojumu Krievijas, Vācijas un citu valšņu valdībām:

Lietuvas Taryba, kā vienīgais lietaviešu pārstāvības organs, pamatojoties uz atzīto tautu brīvas pašnoteikšanās tiesību un uz Viļņā 1917. g. no 18. līdz 23. septembrim noturētās lietaviešu konferences lēmumu, proklāmē neatkarīgas Lietavas valsts atjaunošanu, ar demokrātisku iekārtu un Viļņu kā galvas pilsētu, saraujot visas kādreiz eksistējušās saites ar citām tautām.

Lietuvas Taryba paziņo tanī pašā laikā, ka Lietavas valsts iekārtu un attiecības ar citām valstīm galīgi noteiks satversmes sapulce, kas tiks sasaukta iespējami drīzā laikā, un ko ievēlēs visi iedzīvotāji uz demokrātisku principu pamata¹⁶⁶).

Šais piemēros redzam, ka pēc pasaules kara tautas atsaucās vispirms uz tautu pašnoteikšanās principu valstis dibinot, tā tad saprata

¹⁶³) Sal. P. K l i m a s, Le Développement de L'Etat Lituanien, d'après des documents officiels, 1919, 48. lp.

¹⁶⁴) Sal. P. K l i m a s, O. c., 86. un 250. lp.

¹⁶⁵) Sal. P. K l i m a s, O. c., 130. lp.

¹⁶⁶) Sal. P. K l i m a s, O. c. 147. lp. Sal. arī G. R u t e n b e r g, Die baltischen Staaten und das Völkerrecht, 1928, 135. lp.

šo principu kā tiesību lemt par savu politisko patstāvību, dibinot savu neatkarīgu valsti. Bet līdz ar valsts dibināšanu ir nepieciešami noteikt arī tās iekārtu, izstrādāt un pieņemt jaunās valsts satversmi; un tautas pareizi saprata, ka arī šī tiesība ietelp tautu pašnoteikšanās principā. Tiesība noteikt valsts satversmi kā tautai piederoša tiesība tika noteiktā veidā izvesta dzīvē jau 18. gs. otrā pusē Amerikas Savienotajās Valstīs, kur šī tiesība tika ierakstīta arī satversmju ievados (prēambulās). Tā Amerikas Savienoto Valšņu 1787. g. satversmē lasām: „Mēs, Savienoto Valšņu tauta, nolūkā radīt pilnīgāku savienību, nodibināt taisnu tiesu, nodrošināt iekšējo mieru, gādāt par kopējo apsardzību, veicināt vispārējo labklājību un nodrošināt brīvības svētību mums pašiem un mūsu pēcnākamjiem, pieņemam un apstiprinām šo Amerikas Savienoto Valšņu satversmi“. — Līdzīgas prēambulas atrodam arī atsevišķo štātu satversmēs, tāpat arī vēlākajās Dienvidamerikas rēpubliku satversmēs, piem., Argentīnas 1860. g. satversmē, Brazīlijas 1891. g. satversmē u. c. No Eiropas priekškaŗa satversmēm tauta kā satversmes noteicēja minēta tikai dažās rēpubliku satversmēs, piem. Šveices satversmes pirmajā pantā un Portugales 1911. g. satversmes prēambulā, kuŗa skan: „Portugāliešu tauta, organizēta vienotā valstī, pieņem rēpublikānisku valdības formu saskaņā ar šīs konstitūcijas noteikumiem“.

Turpretim pēckāŗa jaunajās rēpublikāniskās satversmēs visur atrodam formulējumu, ka satversmi pieņēmusi tauta pati, pie tam ne tikai jaundibinātās valstīs, bet arī tanīs valstīs, kur pārveidota valsts iekārta un pieņemta jauna rēpublikāniska satversme, kā piem. Vācijā un Vācijas zemēs. Dažas no šo satversmju prēambulām ir īsas un vienkāršas, citas garākas un svinīgākas, bet viņu nozīme tautu pašnoteikšanās principa uzsvēršanā viena un tā pati. Kā īso prēambuļu paraugu varam sniegt Prūsijas satversmes ievadu: „Prūšu tauta ir ar satversmes sapulci devusi sev šādu satversmi“, un Latvijas satversmes ievadu: „Latvijas tauta savā brīvi vēlēta satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts satversmi“. Kā garākās prēambulas paraugs var noderēt Igaunijas rēpublikas satversmes ievads: „Igaunijas tauta, ar stipru ticību un nelokāmu gribu dibinādama savu valsti uz taisnības, likumības un brīvības pamatiem, lai sargātu iekšējo un ārējo mieru un nodrošinātu tagadējām un nākošajām paaudzēm sabiedrisko progresu un vispārējo labklājību, ir pieņēmusi caur satversmes sapulci šādu satversmi“. Līdzīgas prēambulas, pēc vienkāršā vai motivētā parauga, atrodam arī citās jaunajās satversmēs, kā Vācijā

un gandrīz visās Vācijas zemēs, Čehoslovākijā, Polijā, pat Albanijas 1925. g. rēpublikāniskajā satversmē, kur interesanta tautas apzinības uzsvēršana: „Albanijas brīvā un neatkarīgā tauta, lepna uz savu pagātni un pilna cerības uz nākotni, ir savā satversmes sapulcē pieņēmusi šādu satversmi“. Attiecoties uz prēambulu izteiksmes formu, interesanti atzīmēt, ka Polija un Čehoslovākija ir tieši sekojušas Amerikas Savienoto Valšņu paraugam un raksta savās satversmēs: „Mēs, poļu tauta,“ vai „Mēs, čehoslovaku tauta, gribēdami nodrošināt pilnīgu nācijas vienību... garantēt mūsu tēvijas mierīgu attīstību... esam pieņēmuši mūsu nacionālajā sapulcē, 1920. g. 29. februārī, Čehoslovākijas rēpublikai šādu satversmi“.

Tā redzam, ka tautu pašnoteikšanās princips, sākot ar 18. gs., ir pakāpeniski pozitīvizējies, izplatoties un nostiprinoties tautu apziņā kā intuitīvs tiesisks princips, kas laiku pa laikam izvests dzīvē, līdz beidzot, — pēc tam, kad kara laikā to deklārēja sabiedrotās lielvalstis, tad atzina Tautu savienība un apzinīgi izveda dzīvē daudzas tautas, dibinot patstāvīgas valstis un pieņemot satversmes — tas ir kļuvis par pozitīvi-tiesisku principu. Tāpēc tautu pašnoteikšanās princips, kā pozitīvi-tiesisks princips ar neapšaubāmu valststiesisku nozīmi, ir jāievēro arī valststiesību zinātnei, radot modernai tiesiskai valstij piemērotu valsts teoriju.

7. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs.

A. Tautas jēdziens.

Stājoties pie pašnoteikšanās principa tiesiskā satura aplūkošanas, mums vispirms jānoskaidro, uz kādu ļaužu grupu šis princips attiecas, citiem vārdiem, ko saprotam kā tautu, par kuŗas pašnoteikšanos spriežam. Tautas jēdziena noskaidrošana nepieciešama tādēļ, ka lai gan tautas apzīmējums ļoti bieži tiek lietots, tomēr tā saturs nebūt nav vienkāršs un skaidrs, galvenokārt tāpēc, ka tautas apzīmējumā tiek ielikts dažāds saturs. Frīdrichs Hercs (Hertz) aizrāda, ka uz jautājumu: kas ir tauta? — varot dot veselas trīs atbildes, un parasti tiekot dota viena no sekojošām trim: 1. Tauta ir valststauta (Staatsvolk), t. i. visu valsts pilsoņu kopums neatkarīgi no valodas, rases piederības u. t. l. 2. Tauta ir ar objektīvām pazīmēm, sevišķi ar valodas, rases, kultūras un rakstura kopību noteikts ļaužu kopums, neatkarīgi

no valsts robežām. 3. Tauta balstās vienīgi uz kopības sajūtas un kopā turēšanās gribas subjektīvo momentu. Šie trīs dažādie tautas jēdzieni, pēc Fr. Herca domām, varētu tikt apzīmēti kā valststauta, valodas jeb kultūras tauta, un gribas jeb sajūtas tauta¹⁶⁷). Šo triju tautas jēdzienu izšķirību Hercs uztur arī tālāk, aizrādot, ka viens vai otrs no minētajiem jēdzieniem esot valdošais dažādās valstīs. Didero un Dalambēra enciklopēdijā par tautas pazīmēm uzstādītas kopēja teritorija un valdība, tā tad tauta saprasta politiskā nozīmē, kā valsts tauta. Vecākie vācu autori (Fichte, Konst. Francs, R. Mōls u. c.) uzskatījuši rasi, valodu un kopējas ierašas par tautības konstitūvīvajiem elementiem. Šīs idejas arī vēlāk esot sastopamas franču un vācu tautās, un tāpēc esot bieži sastopams uzskats, ka valststautas jēdziens esot specifisks franču jēdziens, turpretim kultūrtautas (tautas kā kultūras kopības) jēdziens esot vācisks¹⁶⁸). Subjektīvo momentu tautas jēdzienā turpretim ap 19. gs. vidu uzsvēris italiešu jūrists (starptautisko tiesību profesors) St. Mančini, pēc kuŗa domām tautu gan nosaka ārējās pazīmes — rase, valoda, teritorija, vēsture, ierašas, likumi, tomēr šīs pazīmes attiecas tikai uz matēriju, ko padara dzīvu nacionālā apziņa — *conscienza della Nazionalita*¹⁶⁹). Šis tautas jēdziens bieži sastopams arī pie angļu autoriem; piem. tam ievērojamu vietu ierāda Dž. St. Mills, kuŗš raksta: „Par kādu cilvēces daļu var teikt, ka tā sastāda tautu, ja tā ir saistīta kopējām simpatijām, kādas nepastāv starp šo un kādu citu grupu, — simpatijām, kas liek šīs grupas ļaudīm sadarboties daudz labprātīgāk, nekā ar citu grupu ļaudīm, liek vēlēties būt zem tās pašas valdības, pie tam lai tā būtu valdība no viņiem pašiem vai kādas viņu pašu daļas¹⁷⁰). Un viens no jaunākiem pazīstamiem angļu autoriem, Arnolds Toinbi savā pasaules kuŗa laikā iznākušajā grāmatā „The new Europe“ saka, ka tautība ir „griba sadarboties,“ un „tauta ir ļaužu grupa, kas saistīta ar šī impulsa iemītni katrā individā“¹⁷¹). Tādējādi tautības subjektīvo jēdzienu, pieslie-

¹⁶⁷) Sal. Dr. Friedrich Hertz, *Wesen und Werden der Nation*, Jahrbuch für Sociologie, erster Ergänzungsband: *Nation und Nationalität*, 1927, 23. lp.

¹⁶⁸) Sal. *Nation und Nationalität*, 24., 34., 35. lp.

¹⁶⁹) Sal. *Nation und Nationalität*, 54. lp.

¹⁷⁰) Sal. John Stuart Mill, *Representative government*, chapter XVI.

¹⁷¹) Arnold Toynbee, *The New Europe*, 1916, 19. lp.: *Nationality is a will to cooperate, and a nation is a group of men bound together by the immanence of this impulse in each individual.*

noties Fr. Herca domu gaitai, varētu nosaukt par italiešu un angļu jēdzienu.

Tomēr ir skaidrs, ka nav iespējams uzstādīt un pamatot nekādu specifiski francisku, vācisku vai angļu tautības jēdzienu. Katras tautas literātūrā, bez šaubām, varēs atrast rakstniekus, kas tautības jautājumā turas pie citādiem ieskatiem, nekā pašlaik valdošais, vai arī apvieno savā tautas jēdzienā vairākas idejas. Tā piem. viens no pazīstamākajiem franču autoriem, kas izteikušies par tautu, E. Renans, neieskata vis tautu vienkārši kā valststautu, bet uzsver sajūtas kopību, kā ļoti svarīgu momentu tautības jēdzienā. Pēc Renana domām, ne rases, reliģijas, valodas, kultūras, oikonomisko interešu vai valsts kopība sastāda tautu. Nē: tautība ir patiesībā garīgs princips. Atmiņas par varonīgu pagātņi un griba to turpināt nākotnē ir tautības īstais pamats. „Tauta ir liela solidaritāte, kas balstās uz pagātnē nesto upuru apziņu un gatavību nest upurus arī nākotnē“¹⁷²⁾. No otras puses, Dž. St. Mills, lai gan pirmajā vietā kā tautības pazīmi nostāda kopības sajūtu, savstarpējas simpatijas, tomēr atzīst, ka šo kopības sajūtu rada vairāki ārēji apstākļi, — tā tad atzīst patiesībā arī objektīvos momentus tautības jēdzienā. „Šo tautības sajūtu var radīt dažādi cēloņi,“ raksta Mills. „Dažreiz tas ir rases un izcelšanās kopības efekts. Valodas un reliģijas kopība to (t. i. kopības sajūtu) stipri atbalsta. Ģeogrāfiskās robežas ir viens no viņas cēloņiem. Bet spēcīgākais no visiem (cēloņiem) ir politiskās pagātnes kopība; kopēja tautas vēsture, un tā tad atmiņu kopība; kolektīvs lepnums un pazeļmošana, prieki un nožēlošana, saistīti ar tiem pašiem notikumiem pagātnē. Tomēr neviens no šiem apstākļiem nav nedz nepieciešams, nedz arī pietiekošs pats par sevi“¹⁷³⁾. Dž. St. Milla pēdās iet arī Sidnejs Herberts, kas dod tautas dēfīnīciju šādā kopsavilkumā: „Tauta ir sociāla grupa, kas apvienota ar kopības sajūtu, ko rada šīs grupas vēsturiskās pagātnes uzturētās tradīcijas, un tiešā sakarībā ar noteiktu zemi — tēvijū“¹⁷⁴⁾.

Arī angļu valststiesībnieks J. Marriots atzīst interešu kopības sajūtu par svarīgu momentu valststautai: Finally it implies a body of men and women, conscious of a certain community of interests, anxious to enjoy the rights and willing to fulfil the obligations of citizenship. Sal. John A. R. Marriott, The Mechanism of the Modern State. Volume 1. Oxford, 1927, 14. lp.

¹⁷²⁾ Sal. Nation und Nationalität, 56 lp. Arī Deliste Burns, Political Ideals, 1927, 178. lp.

¹⁷³⁾ Sal. Representative Government, chapt. XVI.

¹⁷⁴⁾ Sal. Sydney Herbert, Nationality and its problems, 1920, 37. lp.

Sniedzu ar nolūku izrakstus no vairākiem autoriem, pirmkārt, lai rādītu, ka tautas jēdzienos parasti sastopam ne tikai kādus subjektīvos vai objektīvos momentus vien, bet parasti gan kā subjektīvos, tā objektīvos momentus kopā, un abu katēgoriju momenti mums arī turpmāk būs jāņem vērā, noskaidrojot tautas jēdzienu. Bet, otrkārt, šķiet, šie izraksti no dažiem pazīstamiem autoriem rāda, ka līdzšinējam tautības jēdzienam trūkst skaidrības un noteiktības. Uz pareiza ceļa, meklējot tautības jēdziena noskaidrošanu, ir stājies Fr. Herca, atzīmēdams vairākus tautas jēdzienus. Bet es nevaru piekrist Herca uzrādītajiem trim tautas jēdzieniem; jo ja pirmie divi jēdzieni, valststautas un kultūrtautas — t. i. valsti apvienotas un ar kopēju kultūru apvienotas tautas jēdzieni arī varētu ienest kādu skaidrību aplūkojamā jautājumā, tad trešais jēdziens, pēc kuŗa tautība ir sajūtas vai gribas kopība, šo relatīvo skaidrību atkal sajauc un iznīcina. Patiesībā šis trešais jēdziens, kā atsevišķas un patstāvīgas tautas jēdziens, ir arī lieks, jo subjektīvais moments — kopības sajūta un griba sadarboties — ir dērivātīvs moments, kas var rasties un rodas uz dažādu ārējo apstākļu pamata un pievienojas dažādās pakāpēs tautas objektīvajiem momentiem, t. i. par tautu atzīto ļaužu grupu vienojošām ārējām jeb objektīvajām saitēm.

Noteikti var atšķirt divus tautas jēdzienus, un skaidrības dēļ tie arī ir noteikti jāatšķir, proti tautas etnografiskais un politiskais jēdziens. Jūristam valststiesībniekam tautas politiskais jēdziens ir svarīgākais, bet šim jēdzienam ir zināmi sakari ar otru — etnografisko — tautas jēdzienu, un abi kopā šie jēdzieni arī ir vislabāk noskaidrojami. Tautas politiskais jēdziens sakrīt ar Fr. Herca uzrādīto valststautas jēdzienu, un tautas etnografiskais jēdziens visumā atbilst Herca valodas jeb kultūrtautas jēdzienam, tomēr te atrodamas arī dažas atšķirības, kas noskaidrosies jautājuma tālākā aplūkošanā.

Iesāksim ar tautas etnografisko jēdzienu; to var arī ieskatīt par ģenētiski vecāko, jo tautas etnografiskā nozīmē var pastāvēt un pastāv pirms valsts nodibināšanas. Ar tautu etnografiskā nozīmē jāsaprot ļaužu grupa, kas tiek saturēta kopā saitēm, ko varētu saukt par dabiskām. Svarīgākās no tām rases kopība, valodas kopība, apdzīvotās zemes kopība. Uz šo pirmās pakāpes dabisko saišu pamata izveidojas otrās pakāpes dabiskās saites: kopēja vēsturiska pagātne, kopējas ierašas, tautas gara mantas un trādicijas, daudzreiz arī kopējs kults, kam sevišķi senajās tautās bija liela nozīme. Beidzot, uz šīs dabiskās kopības pamata izveidojas tā kopības sajūta un instinktīva

vai apzinīga griba turēties kopā, ko atzīmē nevien modernie autori kā vienu no tautības svarīgākajām pazīmēm, bet kas jo spilgti izpaužas arī tautas dzejā un seno dzejnieku episkajos darbos. Šīm saitēm vienota etnografiskā tauta arī bez valsts politiskajām saitēm jau pastāv kā organiski vienota ļaužu kopība un apzinās savu īpatnību starp citām organiskām ļaužu kopībām. Šādā ciešā apvienībā senās tautas radīja arī pirmās valstis, kur agrākajām saitēm nāca klāt jaunas, zināmā mērā mākslīgas — politiskās saites: kopēja valdība un likumi. Tāda pilnīga dabisko un politisko saišu kopība piem. atrodama klasiskās Grieķijas pilsētu valstīs¹⁷⁵), un šinīs apstākļos grieķu lielie politiskie domātāji, Platōns un sevišķi Aristotels, pareizi ieskaitīja valsti par dabiski izaugušu ļaužu kopību, un nelielā grieķu „polis“ apņēma un ietvēra sevī individu daudz ciešāk, nekā tagadējās modernās valstis. Bet tautas dabiskās saites nav valstij nepieciešamas. Izmērot teritoriju; Roma arī iesāka savu eksistenci kā pilsētas valsts ar cieši vienotu tautu, bet savas vēstures pēdējos gadsimtenus nodzīvoja kā pasaules valsts, kas ietvēra sevī lielu daudzumu dažādu tautu ar dažādām valodām, dažādiem kultiem, dažādām ierašām, dažādu kultūru u. t. t., ko saturēja kopā vienīgi imperatora vara, likumi un valsts iestādes.

No vairākām tautām sastāvošas valstis, kādas diezgan daudz atrodamas arī tagad, vislabāk rāda mums izšķirību starp tautu etnografiskā un politiskā nozīmē. Valsti var būt vairākas un dažādas etnografiskas tautas, bet tikai viena politiska tauta. Etnografiska tauta ir ļaužu grupa, kas apvienota neatkarīgi no valsts pastāvošām dabiskām saitēm, turpretim politiskā tauta ir apvienota vispirmā kārtā tām politiskajām un jūriskajām saitēm, ko dod valsts, tās ir — jūriskā piederība pie valsts, kopēja padotība valsts varai un likumiem. Tanīs valstīs, kur politiskā un etnografiskā tauta saplūst kopā, tautības jautājumi ir daudz vieglāk izšķirami, nekā valstīs ar daudzām tautām (etnografiskā nozīmē). Varētu teikt, ka J. Madzini lozungs — katrai tautai sava valsts — arī tagad varētu tikt uzskatīts par ideālu; bet šis ideāls daudzos gadījumos nav sasniedzams, jo daudzos apgabalos uz mūsu zemes, sevišķi arī Eiropā, dažādas tautas dzīvo tādos teritoriālos apstākļos, ka katrai tautai savu valsti nodibināt nav iespējams. Tāpēc mums jāpalūkojas vēl drusku tuvāk uz tautu etno-

¹⁷⁵) Sal. W. Warde Fowler, *The City-State of the Greeks and Romans*, 1926, 10. un sek. lp.

grafiskā nozīmē, paturot acīs šī jautājuma sakarību ar tautu pašnoteikšanās principu.

Tautas etnografisko un politisko jēdzienu mums jāprot atšķirt, un šie jēdzieni mums jātur šķirti, nedrīkstam tos jaukt kopā. Bet tālāk mums jāņem vērā, ka šie jēdzieni nebūt nav uzlūkojami kā naidīgi vai kā pretstats viens otram. Tauta ir organizēta un ilgi apvienota ļaužu kopība — šī svarīgā pazīme ir kopā etnografiskai un politiskai tautai; bez tam, kā etnografisko, tā politisko tautu vieno kopēja ārēja saite — tautas apdzīvota zeme, un arī viena kopēja subjektīva saite — kopības sajūta un griba sadarboties, lai gan dažādās pakāpēs. Un ar pietiekošu pamatu var teikt, ka politiskā tauta bez etnografiskās tautas nav domājama. Varbūt, 17. gs. sabiedriskā līguma teorētiski nepiegrieza nekādu vērību etnografiskajai tautai un iztēlojās sev valsts nodibināšanu tā, ka izolēti indivīdi noslēdz sabiedrisko līgumu un kļūst par tautu politiskā nozīmē, t. i. par organizētu ļaužu kopību, kas apvienota ar kopēju valdību un likumiem. Patiesībā valšņu nodibināšana tādā veidā vēsturiski nekad nav notikusi, un tagad gan vairs nevienam neienāks prātā aizstāvēt ieskatu, ka kāds ļaužu juceklis, no savā starpā nekādām saitēm nesaistītiem indivīdiem sastāvoša grupa, varētu nodibināt valsti. Vēsture zina piemērus, kur spēcīgs iekarotājs ir dažādas tautas uz laiku apvienojis vienā valstī, un pēc viņa nāves šīs tautas atkal nošķīrušās un sadalījušās atsevišķās valstīs. Un daudzos citos gadījumos valstis ir dibinājušas radniecīgas ģintis, kas drīz pilnīgi sakusušas par vienu tautu. Bet jaunākā laika piemēri mums rāda, ka valstī dibina kāda noteikta etnografiska tauta. Ja šī tauta viena pati sastāda visu valsts tautu, tad tādu valsti parasti sauc par nacionālu valsti, kādas ir piem. Eiropas Francija, Holande, Zviedrija. Tās valstis, kur politiskā tauta sastāv no vairākām etnografiskām grupām, parasti sauc par tautu valsti (Völkerstaat, Nationalitätensstaat). Senāk, kad valstis dibināja iekarotāji, varēja notikt, un nereti notika, ka vienā valstī tika apvienotas dažādas, pat savā starpā naidīgas tautas pilnīgi pret savu gribu. Mūsu laikos tas vairs nenotiek, un mūsu laiku tautu vai tautību valstis, kur politiskā tauta sastāv no vairākām etnografiskām grupām, nevar tikt ieskatītas kā uz principiāli citādiem pamatiem dibinātas, nekā nacionālās valstis. Patiesībā arī šīs nule minētās valstis ir nacionālas valstis, jo katru no šīm valstīm ir dibinājusi noteikta etnografiska tauta. Neviena nešaubīsies, ka Somija ir somu tautas valsts, lai gan tās politiskajā tautā ietelp kultūrāli augsti attīstītā zviedru nacionālā minoritāte.

Tāpat Polija ir vispirmā kārtā poļu tautas valsts, un Latvija — latviešu tautas valsts. Ir vispār zināma un neapšaubāma lieta, ka poļu tauta prasīja Polijas valsts atjaunošanu, un to arī atjaunoja, un tāpat latviešu tauta, kā priekšējā nodaļā ar piemēriem aprādīju, prasīja Latvijas valsts dibināšanu un to arī nodibināja. Šādu līdz šim svešu valšķu apspiestu etnografisku tautu pašnoteikšanās tiesības atzina un atbalstīja sabiedrotās lielvalstis, un par šīm tautām tieši tika minēts arī prezidenta Vilsona 14 punktos. Tā piem. 10. punkts saka: „Austrijas un Ungarijas tautām, kuŗu vietu patstāvīgo tautu starpā mēs gribam redzēt atzītu un nodrošinātu, ir jāpiešķir brīvāka iespēja uz autonomu attīstību,” un 13. punkts: „Neatkarīga Polijas valsts jānodibina, kas ietvertu sevī terriŗorijas, ko neapšaubāmi apdzīvo poļu tautas piederīgie . . .” Un kad noteiktās terriŗoriālās robeŗās noteiktā vairākumā dzīvojoša etnografiska tauta dibināja savu valsti, tad bija saprotami un dabiski, ka šai pašā terriŗoriŗā dzīvojošās citas etnografiskās grupas, tā sauktās mazākumtautības jeb nācionālās minōritātes, mazāk vai vairāk labprātīgi pievienojas jaunai valstij. Tā radās valststauta — Polijas vai Latvijas tauta, sastāvoša no vadošās un valsti dibinošās poļu jeb latvju tautas un vairākām nācionālām minōritātēm, kas nu visas kopā apvienotas politiskām un jūriŗiskām saitēm un vairāk vai mazāk izveidotu apzinīgu gribu sadzīvot un sadarboties vienā valstī. Šo interesanto procesu, proti, etnografiskas tautas un vairāku etnografisku grupu kopēju pārvēršanos vienā politiskā tautā, raksturīgā veidā redzam norisināties Latvijas valsts dibināšanā. Kā priekšējā nodaļā redzējam, latvju tauta bija tā, kas tūlīt pēc Krievijas revolūcijas neatlaidīgi sāka prasīt autonomas Latvijas dibināšanu, un drīz arī patstāvīgas neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu latvju tautas etnografiskajās robeŗās, ietverot Kurzemi, Vidzemi un Latgali. Latvju tautas vārdā uzstājās visu ievērojamāko sabiedrisko organizāciju radītā Latviešu pagaidu nācionālā padome, kas nebūt neapmierinājās ar rezolūciju un uzsaukumu pieņemšanu, bet sūtīja arī pilnvarotos un dēlēģācijas pie ārzemju valdībām aizstāvēt latvju tautas prasību pēc patstāvīgas Latvijas valsts dibināšanas. Šinī laikā, līdz Latvijas valsts proklāmēšanai, valsts dibināšanas virzienā aktīvi darbojās tikai latvju tauta, un domāts tika par topošo Latvijas valsti kā nācionālu latvju tautas valsti. Šī doma nebūt netika slēpta vai maskēta ārvalšķu valdību priekšā; gluŗi otrādi, tika paskaidrots un uzsvērts, ka patstāvīgo Latvijas valsti prasa taisni etnografiskā latvju tauta. Tas redzams no Anglijas ārlietu ministra A.

J. Balfura 1918. g. 11. novembra vēstules Z. Meierovicam, kurā paziņota Anglijas de facto atzišana topošai Latvijas valstij. „Viņa Mājestātes valdība ir raudzījiesies ar visdziļāko līdzjūtību,“ rakstīts šinī vēstulē, „uz latviešu tautas centieniem un viņas gribu atsavināties no vācu jūga. Viņa ar prieku vēlreiz apgalvo savu gatavību dot pagaidu atzišanu Latviešu nacionālai padomei, kā de facto neatkarīgai iestādei, līdz tam laikam, kamēr miera konference... Līdz tam laikam Viņa Mājestātes valdība labprāt pieņem Jūs kā Latviešu pagaidu valdības neformālu diplomātisku pārstāvi¹⁷⁰⁾. Šinī oficiālajā dokumentā ir runa par latviešu tautu, Latviešu nacionālo padomi, Latviešu pagaidu valdību, un tas arī pilnīgi atbilda lietas patiesajiem apstākļiem. Bet latviešu tauta nebūt negribēja ignorēt vai atbīdīt no valsts darba citas etnografiskās grupas, kas dzīvo Latvijas teritorijas robežās. Kad Latvijas valsts kļuva iespējama, kā vadošais orgāns un pagaidām suverēnās varas nesējs tika organizēta Latvijas (ne latviešu) tautas padome, un jau pirmajā pagaidu satversmē — Latvijas tautas padomes politiskajā platformā — tika ierakstīts, ka Tautas padomē ar saviem dēlēgātiem piedalās arī nacionālās minoritātes, kurām nodrošināta arī tiesība sūtīt savus pārstāvjus Latvijas satversmes sapulcē uz proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata. Tāpat arī turpmākajā likumdošanā konsekventi tiek minēta Latvijas tauta, kā visu Latvijas pilsoņu kopums jeb tauta politiskā nozīmē (piem. Latvijas valsts iekārtas pagaidnoteikumos 1. pantā, Latvijas rēpublikas satversmes prēambulā un 2. pantā u. c.), kurās locekļiem atzīta pilnīga tiesiska vienlīdzība, arī vienādas politiskas tiesības, bez jebkādām nacionālām izšķirībām. Atsevišķas personas, kas negribēja palikt Latvijas valstī, atstāja tās robežas, bet tās patiešām bija tikai atsevišķas personas; bet latviešu tauta līdz ar viņas etnografiskajās robežās (kas tagad bija kļuvušas par Latvijas valsts teritorijas robe-

¹⁷⁰⁾ Attiecīgā vieta šinī dokumentā angļu oriģinālā skan šādi: I am happy to take this opportunity of repeating the assurance which I gave you on the occasion of your recent visit. His Majesty's Government have viewed with the deepest sympathy the aspirations of the Lettish people and its desire for liberation from the German yoke. They are glad to reaffirm their readiness to grant provisional recognition to the Lettish National Council as a de facto independent body until such time as the Peace Conference lays the foundations of a new era of freedom and happiness for your people. — In the meantime His Majesty's Government will be glad to receive you as the informal diplomatic Representative of the Lettish Provisional Government. *Sal. L i g o t ņ u J ē k a b s*, Latvijas valsts dibināšana. Rīgā, 1925, 398. lp.

žām) dzīvojošām mazākumtautībām labprātīgi apvienojās vienā politiskā un jūriskā kopībā — Latvijas tautā. Tā tad politiskajai un etnografiskajai tautai ir cieši savstarpēji sakari: dažās valstīs viena pati etnografiskā tauta sastāda arī politisko tautu, citiem vārdiem, viens un tas pats ļaužu kopums var tikt uzlūkots no viena viedokļa kā etnografiska tauta un no cita viedokļa kā politiska tauta; un citās valstīs, kur politiskā tauta sastāv no vairākām etnografiskām grupām, viena no šīm etnografiskajām grupām, lielākā jeb vadošā etnografiskā tauta šinī valstī, ir tā, kas valsti nodibinājusi un kļuvusi par politiskās tautas pamatu un vadītājas grupu.

Minēsim šinī vietā pārs terminoloģiskas piezīmes. Līdz šini esam lietojuši tikai tautas apzīmējumu: tauta etnografiskā un tauta politiskā nozīmē. Tauta ir latviešu valodā ļoti pazīstams un visbiežāk minētais termins; latviešu tautas (etnografiskā nozīmē) vārds bija ļoti pazīstams jau pirms Latvijas valsts nodibināšanas; šinī pašā nozīmē tautas apzīmējums tiek lietots arī tagad, bet tam līdzās arī kļuvis pazīstams tautas apzīmējums politiskā nozīmē: līdzās tiek lietoti apzīmējumi — latviešu tauta un Latvijas tauta. Tāds stāvoklis noteiktības un skaidrības ziņā nav gluži ērts, un Rietumeiropas lielākajās valodās parasti atrodam divus terminus tautas apzīmējumiem: Volk un Nation, people un nation u. t. l. Liekas, ka arī mēs varētu līdzās tautas vārdam pieņemt nācijas vārdu. Nācijas vārds savā tiešā nozīmē gan latviešu valodā vēl maz lietots, bet diezgan daudz jau pazīstams dažos atvasinātos un saliktos vārdos, kā piem. nacionālisms, nacionāls, nacionāla minioritāte, kas bieži tiek lietots līdzās mazākuma tautības apzīmējumam; tāpat līdzās tiek lietoti: tautiskā atmoda un nacionālā atmoda. Šinīs apzīmējumos nacionāls un nacionālisms tiek lietots attiecībā uz tautu etnografiskā nozīmē, un tā kā mūsu likumdošanā tautas apzīmējums lietots politiskā nozīmē (Latvijas tauta), tad, šķiet, tā arī turpmāk vajadzētu šos apzīmējumus lietot: tauta kā politiska apvienība, un nācija kā etnografiska apvienība.

Nācijas un tautas izšķirību un īpatnības tā tad esam atzīmējuši pēc objektīvām, ārējām pazīmēm jeb pēc nāciju un tautu vienotajām saitēm. Atliek vēl jautāt: kāda tad īsti nozīme tautas un nācijas izpratnē pēdējā laikā bieži uzsvērtajam subjektīvajam elementam jeb „gribai sadarboties“, kā to formulē Arnolds Toinbi (Nationality is a will to cooperate). Bez šaubām, šis subjektīvais elements ir ļoti svarīgs kā nācijai, tā tautai, bet tomēr viņš atzīstams tikai par dēri-

vārtīvu elementu, kas izveidojas uz nacionālītātes un tautības objektīvo elementu pamatiem. Nācijai, t. i. etnografiskai grupai, šis subjektīvais elements svarīgs divējādā nozīmē. Pirmkārt, daudzi objektīvie elementi, kas senāk nācijai bija noteicošie, tagad pa daļai zaudējuši savu nozīmi; piem. kādreizējā visai svarīgā nacionālā kultūras kopība diezgan sen jau zaudējusi katru nozīmi, jo nacionāli bija tikai senie pagānu kultūras, turpretim lielās pasaules reliģijas — kristiānisms, budisms, muhamedānisms ir pārnacionālas, labākā gadījumā indiferentas pret nacionālismu; tāpat rases kopība zaudējusi savu nozīmi, jo tīras rases nācijas civilizētajā pasaulē nav gandrīz vairs atrodamas; tāpat arī tautas ierašām un gara mantām nav vairs tik liela vienotāja nozīme kā senāk. Protams, kā svarīgas nāciju vienojošās saites vēl arvienu paliek valoda un kopējā vēsturiskā pagātne, lai gan te ir arī izņēmumi: žīdu nācijai nav sava kopēja valoda, un diezgan daudzu nāciju daļām, kas dzīvojušas vai dzīvo dažādās valstīs, ir arī dažāda vēsturiska pagātne (piem. vācu, poļu, latviešu nācijas daļām). Tādos apstākļos ļoti vērtīgs ieguvums ir tā kopības sajūta, kas izveidojusies daudzu paaudžu laikā un kļuvusi par visai ievērojamu vienotāju elementu. Un otrkārt, šis subjektīvais elements iegūst lielu nozīmi taisni jaunākā laikā, pateicoties tam apstāklim, ka par spēcīgu vienotāju elementu nācijai kļuvusi nacionālā kultūra. Bet taisni vienai vai otrai kultūrai modernais cilvēks var pieslēties un nereti patiešām piesienas apzinīgi; un līdzās daudzām citām brīvībām, ko modernais cilvēks ir sasniegjis, viņam arī nevarēs noliegt brīvību izvēlēties tādu vai citādu kultūru jeb pieslēties vienai vai otrai nācijai. Toinbi formulējums tā tad tikai drusku jāierobežo un nacionālītāte no šī subjektīvā viedokļa jāsaprot kā griba sadarboties kultūrāli.

Attiecoties uz tautu, t. i. visu valsts pilsoņu politisko un juridisko kopību, ārējās vienojošās saites, ko dod valsts vara un likumi, bez šaubām, ir jāstāda pirmajā vietā. Tomēr nekādi nevaram atzīt, ka šīs saites ir jau pilnīgi pietiekošas. Arī šinī ļaužu kopībā, politikajā tautā, nevien vēlams, bet patiesībā nepieciešama griba sadarboties, sadarboties galvenām kārtām politiski un saimnieciski. Vislabāk tas redzams tautā, kurai savas valsts nav, bet kurai tādu grib dibināt vai atjaunot. Protams, ka vairāk kā simts gadu ilgajā laikā starp pēdējo Polijas sadalīšanu 1795. g. un Polijas valsts atjaunošanu pēc lielās pasaules kara pastāvēja ne tikai poļu nācija, bet arī poļu tauta (politiskā nozīmē), jo poļu tauta ne uz brīdi nebija atteikusies no savas valsts atjaunošanas. Tāpat latviešu nācija kļuva par tautu

politiskajā nozīmē kopš tā momenta, kad tā sāka apzinīgi cīnīties par savas valsts nodibināšanu. Šinīs piemēros redzam, ka nācija, kurai valsts nav, kļūst par tautu, ja tā ir vienota un apgarota ar gribu dibināt savu valsti, un tādā gadījumā taisni īpatnējais subjektīvais moments ir tas, kas kādu ļaužu kopību pārvērš tautā. Bet šis pats subjektīvais moments ir ļoti svarīgs arī jau nodibinātā un varbūt ļoti labi noorganizētā valstī, jo ļoti vāja un ar visai apšaubāmu dzīves spēju būtu tā valsts, kurās pilsoņi tiktu saturēti kopā vienīgi ar valsts varu un likumiem. Lai valsts būtu dzīvei spējīga un stipra, tās tautai nepieciešama apzinīga griba turēties kopā, sadarboties šinī valstī politiski un saimnieciski, nepieciešama arī kaut cik attīstīta tēvijas mīlestība — patriotisms. Labākā stāvoklī šinī ziņā tās valstis, kur tauta sakrīt ar nāciju, jo tur šīs iekšējās saites ir stipras jau uz nacionāliem pamatiem. Tomēr arī tanīs valstīs, kur tauta sastāv no vairākām nacionālām grupām, stāvoklis nav pārāk ļauns, ja vien valsts noorganizēta uz pareiziem brīvības un tiesību pamatiem; jo ilgāka kopdzīve valstī, kurā nodrošina saviem pilsoņiem, lai pie kādas nācijas tie arī piederētu, brīvu attīstību un labklājību, bez šaubām, attīstīs un nostiprinās kopēju apzinīgu gribu sadarboties, izveidos pat zināmu visas tautas kopēju patriotismu.

Uz iepriekšējā iztirzājuma pamata tā tad nonākam pie šādiem secinājumiem. Ar tautu vispārējā nozīmē jāsaprot ilgstoša ļaužu kopība, kas vienota ar dažiem ārējiem elementiem un gribu sadarboties. Jāizšķir tomēr divi tautas jēdzieni: 1) tauta etnografiskā nozīmē, kas organiski vienota uz kopēju kultūru, valodu, kopēju vēsturisku pagātni un gribu sadarboties kultūrāli, un 2) tauta politiskā nozīmē, kas vienota ar kopēju teritoriju, valdību un likumiem un gribu sadarboties politiski un saimnieciski. Terminoloģiskā ziņā būtu vēlams lietot šiem diviem jēdzieniem arī divus apzīmējumus, un tautu etnografiskā nozīmē nosaukt par nāciju. Nācijai un tautai ir cieši savstarpēji sakari, jo dažās valstīs nācija sakrīt ar tautu, un citās tautas pamats un vadošā sastāvdaļa tomēr ir viena nācija, kurai labprātīgi pievienojas citas nacionālas grupas — nacionālās minoritātes.

Tautu pašnoteikšanās princips attiecas ne tikai uz tautām, kurām jau ir savas valstis, bet sevišķi arī uz nācijām, kurām vēl savas valsts nav, bet kurās izrāda apzinīgu gribu sadarboties politiski un izsaka noteiktu vēlēšanos dibināt savu valsti.

B. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs.

Priekšējā nodaļā aplūkojām tautu pašnoteikšanās principu kā pozitīvu tiesisku principu; tagad piegriezīsimies šī principa tiesiskajam saturam. Pašnoteikšanās vispār nozīmē noteikšanu par sevi, lemšanu par sevi, un šī jēdziena saturs ir stipri plašs un dažāds, piem. citāds attiecībā uz individu un citāds attiecībā uz tautu. Vispārējā veidā formulēts, tautu pašnoteikšanās princips skan: katrai tautai piešķir pašnoteikšanās tiesību. Piedodot šim principam normatīvu raksturu, ietērpjot to attiecīgās normās, kas darītu iespējamu šī principa realizēšanu, varētu teikt, ka šādu normu vispārējais un abstraktais saturs izpaudīsies formulā: katra tauta drīkst darīt to un to, un citas tautas nedrīkst likt šķēršļus šai darbībai.

Ko tad nu tauta drīkst, t. i. jūridiski var, darīt uz pašnoteikšanās principa pamata? Pirmkārt, tautai ir tiesība lemt par savu politisko statusu. Šī tiesība var attiekties uz vairākiem gadījumiem.

a. Ja tautai etnografiskā nozīmē nav vēl sava valsts, bet zināmā teritoriālā apgabalā viņa dzīvo noteiktā vairākumā un ir nākusi pie apziņas, ka savas kultūrālās, politiskās un saimnieciskās intereses viņa vislabāk var nokārtot pašas spēkiem, tad viņai ir tiesība uz autonomiju, kas var parādīties vairākās pakāpēs. Šādas autonomijas pirmā pakāpe ir tā sauktā provinces jeb administratīvā autonomija, kas izpaužas kāda noteikta apgabala iedzīvotāju plašā kultūrālā un administratīvā pašvaldībā, pa daļai arī saimnieciskā un politiskā pašvaldībā, jo autonomai provincei ir arī savs vietējais likumdošanas orgāns, kas var izdot likumus valsts centrālās varas noteiktos rāmjos un ar centrālās varas apstiprināšanu. Pēc satura autonomas provinces pašvaldība var būt stipri plaša, bet no formālās puses tai ir liels trūkums, kas tautas pašnoteikšanos principiāli gandrīz iznīcina, proti, autonomas provinces statuss tiek ieskatīts par vienīgi centrālās varas noteiktu, uz provinces iedzīvotāju (jeb provinces tautas) lūgumu vai arī bez viņu lūguma, bet katrā ziņā bez viņu formālas līdzlemšanas. Tā tad autonomas provinces satversme var gan būt vietējai tautai labvēlīga un pieņemama, bet tā ir dota no augšas, un tāpat no augšas, bez provinces tautas formālas līdzdalības, tā var tikt grozīta, sašaurināta, pat likvidēta. Tādā stāvoklī bija vairākas agrākās Austrijas tautas, ar centrālās varas piešķirtu autonomas provinces statusu, starp citu čehu tauta, un tagadējā Čehoslova-

kijā tāds autonomas provinces statuss piešķirts Rutenijai. Rutenijas autonomija tomēr jau vairāk pieskaņota tautu pašnoteikšanās principam: to nevar vienpusīgi iznīcināt Čehoslovākijas valsts vara, jo tā garantēta 1919. g. 10. sept. Sen-Žermēnas līgumā starp galvenajām sabiedrotām valstīm un Čehoslovākiju, un šīs autonomijas pamatnoteikumi ievietoti Čehoslovākijas konstitūcijas 3. pantā¹⁷⁷). Vispār, tagad provinces autonomija, ja tā balstās uz tautu pašnoteikšanās principa pamata, nav vairs domājama bez noteiktām tiesiskām garantijām un bez provinces tautas līdzņemšanas par autonomijas raksturu un saturu, jo pretējā gadījumā, t. i. ja autonomija tiktu piešķirta un varētu tikt atņemta pēc centrālās varas ieskata, autonomija nebalstītos uz tautu pašnoteikšanās principu, bet uz centrālās valsts varas politiskiem aplēsumiem, kā tas arī bija vecajā Austrijā.

b. Atsevišķa apgabala tautai, ja tā neapmierinās ar provinces autonomiju, ir tiesība prasīt sev nesuverēnas valsts statusu tās pašas valsts sastāvā, pie kuŗas šī tauta pieder. Šādā prasībā tautu pašnoteikšanās princips izpaužas jau augstākā pakāpē, nekā provinces autonomijas prasībā. Ar nesuverēnu valsti, kā zināms, tiek saprasta tā sauktā pavalsts, t. i. fēderatīvas valsts sastāvdaļa ar attiecīgās pavalsts tautas pašas pieņemtu satversmi, ko bez šīs tautas piekrišanas arī nevar grozīt. Nesuverēnai valstij ir pilnīga valsts organizācija ar attiecīgiem valsts varas orgāniem un valststiesiskiem institū-

¹⁷⁷) Čehoslovākijas 1920. g. 29. februāra satversmes trešā paragrafa 2. p.: Conformément au traité conclu le 10 septembre 1919 à Saint-Germain-en-Laye entre les principales puissances alliées et associées, d'une part, et la République tchécoslovaque, d'autre part, le territoire autonome des Ruthènes sudcarpathiques qui s'était volontairement joint à la République tchécoslovaque, forme une partie inséparable de ce tout et bénéficiera de la plus large autonomie compatible avec l'unité de la République tchécoslovaque.

3. p.: Le territoire des Ruthènes sudcarpathiques (Podkarpatska Rus) a une Diète propre, qui élit sa présidence.

4. p.: Cette Diète exerce le pouvoir législatif en matière de langue, d'instruction et de religion, ainsi qu'au sujet des questions d'administration locale et de toutes autres que les lois de la République tchécoslovaque pourraient lui attribuer. Les lois votées par cette Diète sont promulguées dans un recueil spécial et contresignées par le gouverneur, si le président de la République les a sanctionnées par sa signature.

6. p.: Le chef dudit territoire est un gouverneur nommé par le président de la République tchécoslovaque sur la proposition du gouvernement, et responsable également par devant la Diète du territoire des Ruthènes.

tiem; tikai uz ārieni viņa nav patstāvīga, jo ārējās attiecībās ar citām valstīm uzstājas fēderatīvā valsts, kas aizsedz šinīs attiecībās savas pavalstis, un dažas iekšējās lietas, kuŗās visas pavalstis vienādi ieinteresētas, kā piem. valsts apsardzība, ārējā tirdzniecība, naudas sistēma, pasts u. t. l., parasti tiek atstātas centrālās valsts varas pārziņā. Tādas nesuverēnas valstis ir Šveices kantoni un Amerikas Savienoto Valšņu štāti; nesuverēna valsts bija arī Somija agrākās Krievijas sastāvā; viņas valsts tapšanas process tā tad bija vieglāks nekā citām jaunajām valstīm, — viņai vajadzēja tikai no nesuverēnas valsts pārvērsties par suverēnu valsti, un viņa patiešām no savas agrākās valstiskās iekārtas ir paturējusi vienu daļu satversmes (1906. g. Seima statūtu) un vēlēšanu likumu. Arī agrākās Vācijas pavalstis bija nesuverēnas valstis, un par tādām tās palikušas arī tagad, pēc jaunajām rēpublikāniskajām satversmēm, lai gan apvienība fēderācijā kļuvusi ciešāka un pavalstīm ir dots tikai zemju (Länder) nosaukums. Nesuverēnas valsts statuss ir sevišķi piemērots tādos gadījumos, kur visā fēderatīvajā valstī ir viena un tā pati tauta, kā piem. Vācijā, Amerikas Savienotajās Valstīs, Austrālijā, bet šīs tautas atsevišķas daļas grib uzturēt savas vēsturiskās, kultūrālās vai saimnieciskās īpatnības; tāpat dažreiz arī etnogrāfiskā ziņā pilnīgi atsevišķa tauta, kas pie tam apdzīvo arī atsevišķu teritorālu apgabalu, tomēr atrod par izdevīgāku palikt līdzšinējās valsts sastāvā, ja viņai tiek atzīts un garantēts nesuverēnās valsts statuss. Ja tas notiek valstī, kas agrāk bijusi unitāra, tad, kā redzams, kāda apgabala pārvēršanās par nesuverēnu valsti jūtami ietekmē arī visu kopējās valsts formu, jo unitārai valstij jāpārvēršas par fēderatīvu valsti. Nesuverēnas valsts statuss raksturojas ar divām pazīmēm: viņai trūkst patstāvība uz ārieni, un viņas satversmei jāpieskaņojas tiem noteikumiem, kas uzstādīti fēderatīvajā satversmē. Tā piem. Vācijas 1919. g. 11. augusta konstitūcijas 17. pants par saistošiem atsevišķo zemju satversmēm uzstāda šādus noteikumus: 1) rēpublikānisku satversmi, 2) demokrātiskas tautas pārstāvības vēlēšanu tiesības (vispārīgas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas, proporcionālas), 3) parlamentāru valdīšanas sistēmu, 4) pašvaldību vēlēšanas uz tiem pašiem demokrātiskajiem pamatiem, kā tautas pārstāvības vēlēšanas. Bez tam vairākos pantos (6.—11.) Vācijas fēderatīvā satversme norobežo centrālā parlamenta (Reichstag) un atsevišķo zemju parlamentu (Landtag) kompetences likumdošanas un citos jautājumos. Tāpēc, lai gan atsevišķo zemju satversmes izstrādājušas un pieņēmušas šo valšņu

tautas, kas arī parasti ierakstīts šo satversmju prēambulās¹⁷⁸⁾, tad tomēr šāda nesuverēnas valsts satversmes izstrādāšana nav pilnīgi brīva, jo jāievēro fēderatīvajā satversmē uzstādītie noteikumi.

Var rasties jautājums: kāda tad atšķirība starp autonomu provinci un nesuverēnu valsti? Šis jautājums, kas bija viens no diezgan bieži cilātiem valsts teorijas jautājumiem priekš pasaules kara, arī tagad pelna plašāku speciālu aplūkošanu, nekā tam šīnī vietā varam veltīt; tomēr īsumā mēģināsim uz viņu atbildēt. Pirmskara valsts teorijā valdošais ieskats svarīgāko jūridisko atšķirību starp autonomu provinci un nesuverēnu valsti redzēja tanī apstākļī, ka autonomas provinces statuss noteikts no augšas, viņas satversme tā tad var tikt grozīta bez provinces tautas piedalīšanās, turpretim nesuverēnas valsts statuss noteikts saziņā ar viņas tautu, kas arī pati izstrādā savu satversmi, un bez viņas piekrišanas šo satversmi nevar grozīt. Tagad šis ieskats vairs nevar tikt atzīts par pareizu, jo tas izslēdz tautu pašnoteikšanās principu attiecībā uz provinces autonomiju. Uz tautu pašnoteikšanās principa pamata jāatzīst nevien tautas tiesība izstrādāt nesuverēnas valsts satversmi, bet arī tautas jūridiska līdzdalība autonomas provinces statusa noteikšanā un viņas satversmes izstrādāšanā. Protams, tautas jūridiskajai līdzdalībai kāda teritoriāla apgabala statusa noteikšanā un satversmes izstrādāšanā var būt dažādas pakāpes, un šī pakāpju atšķirība pati par sevi vien, šķiet, nevar dot pilnīgi drošu pamatu atšķirības noteikšanai starp autonomu provinci un nesuverēnu valsti. Vienu jūridisku atšķirību tomēr arī tagad varam atzīmēt kā raksturīgu autonomas provinces un nesuverēnas valsts statusiem, proti, nesuverēna valsts savas satversmes robežās ir pilnīgi patstāvīga, piem. viņas parlamenta likumiem nav vajadzīga centrālās varas sankcija un centrālajai varai nav arī nekāda kontrole pār nesuverēnas valsts eksekūtiivi; turpretim autonoma province ir padota centrālās varas kontrolei, viņas parlamenta likumiem vajadzīga centrālās varas sankcija, kas tiek dota vai nu tieši, vai caur kādu centrālās varas pilnvarotu amatpersonu, kurai

¹⁷⁸⁾ Vācijas zemju satversmes: Bavārijas 1919. g. 14. aug., Hamburgas 1921. g. 7. janv., Hesijas 1919. g. 12. dec., Prūsijas 1920. g. 30. nov., Saksijas 1920. g. 1. nov. Drusku modificēta ir Virtembergas 1919. g. 25. sept. satversmes prēambula: Virtembergas tautas vārdā un kā viņas pārstāvības organs, Virtembergas satversmes sapulce ir pieņēmusi Virtembergas satversmi.

pieder arī zināmas uzraudzības tiesības pār autonomās provinces eksekūtīvi¹⁷⁹).

c. Beidzot, tautai, kurai savas valsts vēl nav, ir tiesība prasīt pilnīgu tiesisku patstāvību, un kaut arī tas nozīmētu atdalīšanos no valsts, kurai šī tauta līdz šim bija padota, un savas patstāvīgas valsts dibināšanu. Šo tiesību, kā jau augšā atzīmējām, izveda jau 1579. g. holandiešu tauta, atdalīdamās no Spānijas un nodibinādama apvienoto Nīderlandu rēpubliku; 1776. g. šo tiesību deklarēja un izveda dzīvē Amerikas Savienoto Valšņu tauta, un tāpat 1830. g. Beļģijas tauta. Pēc lielā pasaules kara daudzas tautas prasīja sev šo tiesību un izveda dzīvē. Interesanti atzīmēt, ka latvju tauta savās prasībās izgāja cauri visām minētām tautas pašnolemšanās pakāpēm: 1917. g. pavasara mēnešos prasīja sev tikai provinces autonomiju, sākot ar 1917. g. vasaru prasīja nesuverēnas valsts statusu Krievijas demokrātiskas fēderatīvas valsts sastāvā, un sākot ar 1917. g. novembri Pagaidu nacionālā padome prasīja jau pilnīgi neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu.

d. Tiesība lemt par savu politisko statusu, to grozīt un pārveidot, pieder arī tautai, kurai sava patstāvīga valsts jau ir. Tādai tautai jāatzīst tiesība grozīt savu līdzšinējo suverēnās valsts stāvokli un pievienoties citai valstij uz fēderatīviem pamatiem vai arī, apvienojoties ar citu tautu, radīt jaunu ūnitāru suverēnu valsti. Attiecoties uz tautu, kurai ir jau autonomas provinces vai nesuverēnas valsts statuss, jāatzīst arī tai tiesība savu statusu grozīt, ievērojot līdzšinējās, ar viņas piekrišanu pieņemtas vai viņas pašas izstrādātas satversmes noteikumus par šī statusa grozīšanu. Tiesisks stāvoklis, kas radies uz vienošanās pamata, jāpārveido vai jāizbeidz arī uz abpusējas vienošanās pamata. Nesuverēnas pavalsts statusa vienusīga izbeigšana uz fēderatīvās valsts vēlēšanos nozīmētu tautu pašnoteikšanās principa pārkāpšanu, tāpat no otras puses, nesuverēnas valsts statusa izbeigšana uz pavalsts vienusīgu vēlēšanos¹⁸⁰)

¹⁷⁹) Sal. augstāk minētā Čehoslovākijas satversmes 3. §, sevišķi 4. un 6. pantus.

¹⁸⁰) Amerikāņu valststiesībnieks Kohuns (Calhoun), kā zināms, aizstāvēja nesuverēnas pavalsts sēcesijas tiesību, t. i. tiesību kaut kuŗu brīdi ar savu vienusīgu aktu saraut tiesiskās saites ar fēderatīvo valsti un pārvērsties par suverēnu valsti. Amerikāņu politisko teōriju vēsturnieks V. Karpenters, kritizēdams Kohuna mācību, saka, ka tautas tiesībai grozīt savu politisko statusu jānorit konstitucionālās formās, Kohuns turpretim grib revolūciju nostādīt kā konstitucionālu tiesību, bet tā ir fātāla jēdzienu sajaukšana. Karpenters starp citu raksta: Whatever may

savukārt padarītu fēderatīvas valsts satversmi nestabilu un apdraudētu pašu fēderatīvās valsts eksistenci.

e. Tiesība lemt par savu politisko statusu pieder tautai, kurai ir sava teritorija, t. i. kas noteiktās teritoriālās robežās dzīvo vai nu viena pati, vai arī kopā ar citām nacionālām grupām, bet noteiktā vairākumā. Tomēr pašnoteikšanās tiesības netiek liegtas arī tā sauktajām mazākumtautībām, t. i. nacionālām grupām, kas noteiktās teritoriālās robežās dzīvo mazākumā; šādām grupām tiek atzīta tā sauktā personālā autonomija, kas ietver sevī tiesību uz nacionālas kultūras brīvu kopšanu. Pie valsts dibināšanas vai teritoriālām pārgrozībām ierobežota pašnoteikšanās tiesība dažreiz tiek atzīta arī pierobežu apgabaliem ar jauktu iedzīvotāju sastāvu, proti tiesība lemt par piederību pie vienas vai otras valsts, pie kam pašu lēmumu parasti pieņem tautas nobalsošanas vai plēbiscīta ceļā.

Attiecoties uz formām, kādās parādās tautas lemsana par savu politisko statusu, līdzšinējā prakse ir bijusi stipri dažāda, un teorija šim jautājumam ir piegriezusi maz vērības. Jauno valšņu dibināšana no tautu pašu puses līdz šim ir notikusi vai nu revolūcionārā ceļā (Nīderlandu rēpublika, Amerikas Savienotās Valstis, Beļģija), vai arī tādos lielu pārgrozību apstākļos, kādi radās lielā pasaules kara laikā, kad lielas valstis sabruka un plaši apgabali atradās uz kādu laiku ārpus formālas valsts varas. Šādos revolūcijas vai kara laika apstākļos nav iespējams izdarīt vispārējas vēlēšanas vai formālu tautas nobalsošanu; tāpēc rodas vienkāršāka veida sabiedriskās uzticības organi, no sabiedrisko organizāciju dēlēģātiem sastāvošas komitejas vai padomes, kas, pamatojoties uz vispārējo noskaņojumu tautā,

have been the merit of Calhoun's inquiry into the historical foundations of the American system of government, his doctrine of secession involved a fatal confusion of ideas. He sought nothing less than the establishment of the power of revolution as a constitutional right. It is unnecessary to remark that the people of a democratic state never divest themselves of the power to change forms and resume powers granted to governmental agencies. The exercise of this popular power may be conditioned upon a clause of the constitution, in which case it is a legal right. But when a government becomes so oppressive that it defeats its legitimate ends, then the people from whose consent it derives its just powers are morally justified in overthrowing by force the perverted government and establishing another in its place. This has been called the right of revolution, but it cannot be called a constitutional or legal right. An act cannot at once be constitutional and revolutionary; the two terms are mutually exclusive. See William S. Carpenter, *The Development of American Political Thought*, 1930, 148.—149. pp.

uzstājas un rikojas tautas vārdā. Kā vienu no saviem tuvākajiem un svarīgākajiem uzdevumiem tādi pagaidu organi parasti uzskata īstu tautas pilnvarotu organu radīšanu tautas vēlētas nacionālsapulces vai satversmes sapulces veidā, kam tad nākas galīgi izlemt jautājumu par tautas turpmāko politisko statusu vai arī nodot šo jautājumu tautas pašas nobalsošanai. Latvijas valsts dibināšanas gaitā sabiedriskās uzticības organi bija Pagaidu nacionālā padome un Tautas padome, un jautājumu par Latvijas politisko statusu galīgi izšķīra uz demokratiskiem pamatiem ievēlēta Satversmes sapulce savā 1920. gada 27. maijā vienbalsīgi pieņemtā deklarācijā par Latvijas valsti: „Latvija ir patstāvīga un neatkarīga rēpublika ar demokrātisku iekārtu“. Par vispiemērotāko tautas pašnolemšanās tiesības (t. i. tiesības lemt par savu politisko statusu) izpausmes veidu jāatzīst tautas nobalsošana; bet protams, ka tauta var uzticēt šā svarīgā jautājuma galīgu izšķiršanu saviem vēlētiem pārstāvjiem jeb tautas vietniekiem, kuŗu sapulce šādā gadījumā parasti tiek saukta par satversmes sapulci vai nacionālu sapulci. Jādomā, ka tautu pašnolemšanās tiesība jeb tiesība lemt par savu politisko statusu, kā tautu pašnoteikšanās principa svarīga sastāvdaļa, nākotnē būs nevien atzīta, bet kultūras tautu politiskajā dzīvē tik parasta, ka varēs mierīgi realizēties noteiktās jūridiskās formās, bez kādas revolūcijas. Nav domājams, ka varētu turpmāk kādreiz atgadīties tādi varmācības akti pret tautām, kādi piem. bija Polijas sadalīšanas akti Krievijas, Austrijas un Prūsijas starpā 18. gs. Jāatzīst tomēr, ka arī Versaļas miera līgumā tautu pašnoteikšanās princips nav ievērots konsekventi līdz galam, jo miera līguma 80. p. un Versaļas 1919. g. 22. sept. protokols, kas noliedz Austrijai apvienoties ar Vāciju, nesaskan ar tautu pašnolemšanās tiesību¹⁸¹).

¹⁸¹) Versaļas miera līguma 80. p. uzliek Vācijai pienākumu respektēt Austrijas neatkarību un Austrijai pašai aizliedz atteikties no savas neatkarības bez Tautu Savienības padomes piekrišanas. Article 80: L'Allemagne reconnaît et respectera strictement l'indépendance de l'Autriche, dans les frontières qui seront fixées par le Traité passé entre cet État et les Principales Puissances alliées et associées; elle reconnaît que cette indépendance sera inaliénable, si ce n'est du consentement du Conseil de la Société des Nations.

Par pretrunīgu šim Versaļas miera līguma pantam tika ieskatīts Vācijas 1919. g. 11. aug. satversmes 61. p. nodalījums, kas paredz Austrijas pievienošanu Vācijai: Deutschösterreich erhält nach seinem Anschluss an das Deutsche Reich das Recht der Teilnahme am Reichsrat mit der seiner Bevölkerung entsprechenden Stimmenzahl. Bis dahin haben die Vertreter Deutschösterreichs beratende Stimme.

Bet pašnolemšanās tiesība jeb tiesība lemt par savu politisko statusu, lai tā būtu cik svarīga būdama, ir tikai tautu pašnoteikšanās principa viena sastāvdaļa. Dažos gadījumos gan varētu likties, ka ar šīs tiesības realizēšanu tauta ir savu mērķi sasniegusi un vairāk nekas no tautu pašnoteikšanās principa viņai nav vajadzīgs. Tas ir gadījumos, kad nesuverēna valsts pārvēršas par suverēnu valsti un lieto savu agrāko satversmi. Turpretim, stāvoklis ir pavisam citāds, ja tauta dibina savu valsti no jauna. Tautas dibināta valsts nevar ne brīdi eksistēt bez savas satversmes. Varbūt bez satversmes var kādu laiku iztikt valsts, ko iekarošanas vai apvērsuma ceļā dibinājis kāds diktators. Pirmā tipa piemērus mums diezgan daudz rāda vēsture, vēl viduslaiku beigās, kad sevišķi Itālijā algoto karaspēka daļu vadoni nereti paši kļuva par valdniekiem, un diktatoriski apvērsumi ir parasta parādība mūsdienu Dienvid- un Vidusamerikas rēpublikās. Diktatora griba un stiprā roka uz laiku var atvietot satversmi, sevišķi nelielā valstī ar vienkāršām politiskām un saimnieciskām attiecībām un vispārīgi zemu kultūru. Bet protams, ka šādiem apvērsumiem un šādai valsts pārveidošanai un dibināšanai, kaut tas arī tiktu saistīts ar rēpublikas vārdu, nav nekā kopēja ar tautu pašnoteikšanās principu. Tāpat mūsdienu diktatūrai nav nekā kopēja ar klasiskajai senatnei pazīstamo institūtu, kas pastāvēja iekš tam. Ļa ar tautas uzticību apbalvotai personai (aisymnetos Grieķijas valstīs, diktators Romas rēpublikā) tika uz laiku uzticēta plaša vara noteikta uzdevuma izpildīšanai (reformu izvešanai, kara nobeigšanai). Protams, arī tagad nav neiespējams, ka tauta, kurai ir ļoti autoritatīvs un spējīgs vadonis, dibinot jaunu valsti, uztic viņam sastādīt satversmi un noorganizēt valsti. Tas nerunātu pretim tautu pašnoteikšanās principam un katrā ziņā nozīmētu tikai vienu no tautas rīcībā esošiem līdzekļiem savas otras, uz tautu pašnoteikšanās principa pa-

Pēc sabiedroto valšku priekšlikuma, Vācijas pilnvarotais pārstāvis parakstīja Versalā 1919. g. 22. sept. šādu protokolu: Der unterzeichnete, gehörig bevollmächtigt und im Namen der Deutschen Regierung handelnd, erkennt an und erklärt, dass alle Vorschriften der deutschen Verfassung vom 11. August 1919, die mit den Bestimmungen des in Versailles am 28. Juni 1919 unterzeichneten Friedensvertrags in Widerspruch stehen, ungültig sind. Die Deutsche Regierung erklärt und erkennt an, dass demzufolge der Absatz 2 des Art. 61 der erwähnten Verfassung ungültig ist, und dass namentlich die Zulassung österreichischer Vertreter zum Reichsrat nur stattfinden kann, wenn gemäss Art. 80 des Friedensvertrages der Völkerbundsrat einer entsprechenden Änderung der internationalen Lage Österreichs zugestimmt haben wird.

matotas, tiesības realizēšanai. Šī tautas pašnoteikšanās principā ietelpošā otrā tiesība var tikt nosaukta par pašorganizēšanās tiesību. Ar tautas lēmumu, dibināt savu patstāvīgu valsti, ir sperts tikai pirmais solis uz pašnoteikšanās principa realizēšanu. Proklāmēta valsts vēl ir nenoorganizēta un vāja, un pirmais, kas viņai nepieciešams organizētas politiskas dzīves uzsākšanai, ir satversme, jo paliekot kādu laiku bez satversmes, viņai draud vai nu anarchija, vai tiraniska diktatūra, kas nozīmētu tautu pašnoteikšanās principa atmešanu un iznīcināšanu. Satversmes izstrādāšanā un pieņemšanā parādās tautas pašorganizēšanās tiesība, kas ietelp tautu pašnoteikšanās principa saturā un realizējama tūlī pēc pašnolemšanās tiesības realizēšanas, t. i. pēc lēmuma par valsts dibināšanu. Kā redzams, satversme šinī gadījumā jāsaprot formālā nozīmē, t. i. kā tautas gribu ietverošs likumdošanas akts, kas nosaka valsts organizācijas pamatlīnijas, vismaz satur noteikumus par augstāko valsts varas organu uzbūvi un kompetencēm. Protams, ka satversmes izveidošana kaut cik pilnīgā veidā prasa daudz zināšanu, laika un darba, un tāpēc jaundibinātās valstis sākumā parasti iztiek kādu laiku ar pagaidu satversmi, kas, lai gan parasti īsa un trūcīga izstrādājumā un saturā, tomēr izpilda savu uzdevumu līdz īstas satversmes izstrādāšanai. Pagaidu satversmes atrodam visās pēckara jaunajās valstīs, dažās pat divas vienu pēc otras, kā piem. Igaunijā un Latvijā. Pirmo pagaidu satversmi parasti izstrādā un pieņem tas pats sabiedriskās uzticības orgāns, kas tautas vārdā realizējis pašnolemšanās tiesību un proklāmējis valsti, bet īsto satversmi izstrādā tautas šim nolūkam ievēlētā satversmes sapulce, kas satversmi galīgā veidā arī pieņem, ja tauta viņu uz to pilnvarojusi, vai arī nodod izstrādāto satversmi tautas pašas nobalsošanai. Latvijā, kā jau minējām, ir bijušas divas pagaidu satversmes: Latvijas tautas padomes politiskā platforma, kas bija spēkā no 1918. g. 18. nov. līdz 1920. g. 1. jūnijam, un „Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi“, kas bija spēkā no 1920. g. 1. jūnija līdz 1922. g. 7. novembrim, kad stājās spēkā tagadējā Latvijas rēpublikas satversme. Pirmo pagaidu satversmi — Tautas padomes politisko platformu — izstrādāja Tautas padome dienu pirms Latvijas rēpublikas proklāmēšanas, un tā tika publicēta līdz ar valsts proklāmēšanu. Loģiski jāatzīst, ka to pieņēma Tautas padome kā pirmo likumdošanas aktu tūlī pēc valsts proklāmēšanas. Apstākļos, kādos notika Latvijas valsts dibināšana, ir saprotams, ka Latv. Tautas padomes politiskā platforma tika izstrādāta lielā steigā, un pie tam šinī aktā

līdzās noteikumiem par valsts iekārtu atrodami arī pagaidvaldības darbības programmas svarīgākie punkti. Tamdēļ ir saprotams Latv. Tautas padomes politiskās platformas neizveidotais saturs un trūcīgā redakcija. Neskatoties uz to, „platformā“ atrodami paši nepieciešamākie satversmes noteikumi par valsts iekārtu (Rēpublika uz demokrātiskiem pamatiem) un augstāko valsts varas organu (Tautas padomes un Ministru kabineta) sastāvu un kompetenci, kurus papildināja daži vēlāk izdoti likumi (Tautas padomes kārtības rullis, 1919. g. 16. jūlija likums) un valststiesiskā prakse. Tā piem. „platformā“ nekas nebija teikts par Ministru kabineta atbildību Tautas padomes priekšā, bet praksē šī atbildība tūlīt tika atzīta un pielietota, līdz ar ko jau mūsu valsts iekārtas pirmajā posmā sāka veidoties parlamentārisms. Visā šinī laikā, kamēr pastāvēja pirmā pagaidu satversme, darbojās arī tikai pagaidu organi — Tautas padome un Pagaidu valdība. Bet Tautas padome par vienu no saviem svarīgākajiem uzdevumiem bija stādījusi iespējami drīzu uz demokrātiskiem pamatiem vēlētas Satversmes sapulces sasaukšanu, lai tādējādi tauta pati varētu galīgi nolemt valsts dibināšanu un noteikt valsts iekārtu. Satversmes sapulce tika ievēlēta 1920. g. 17. un 18. aprīlī, sanāca uz darbu 1. maijā un viena mēneša laikā izstrādāja un pieņēma mūsu otro pagaidu satversmi — 1920. g. 1. jūnijā spēkā stājušos „Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumus“. Šis likums no redakcionālās puses izstrādāts daudz labāk, nekā Latv. Tautas padomes platforma, un viņā atrodam, lai gan īsi, tomēr skaidri un noteikti formulētu demokrātiskas parlamentāras rēpublikas iekārtu. „Pagaidu noteikumos“ skaidri formulēts tautas suverēnitātes princips, noteikti Satversmes sapulces ārkārtējie un kārtējie uzdevumi, Satversmes sapulces priekšsēdētājam piešķirtas dažas Valsts prezidenta funkcijas, noteikta Ministru kabineta sastādīšanas kārtība un kompetence, kā arī formulēts parlamentārisma princips. Satversmes sapulces un Ministru kabineta savstarpējās attiecības; beidzot, te atrodam arī pazīstamo pilsonisko brīvību garantijas un Satversmes sapulces locekļu immunitātes noteikumus. Tādējādi mūsu otrā pagaidu satversme, neskatoties uz savu īsumu, ietvēra sevī jau bagātīgu konstitucionālu saturu un tāpēc arī sekmīgi izpildīja satversmes uzdevumu, līdz kamēr stājās spēkā Satversmes sapulces izstrādātā un pieņemtā „Latvijas rēpublikas satversme“.

Līdzīgu ainu redzam arī citās jaunajās valstīs, kur jau no valsts pirmajām dienām darbojas kāda pagaidu satversme, kamēr tiek iz-

strādāta un pieņemta valsts galīgā satversme. Šīs satversmes galīgā veidā satversmes sapulču pieņemtas, bet satversmes grozīšana un tālākā veidošana jau vairākās jaunajās valstīs, arī Igaunijā un Latvijā, atstāta tautai pašai ar satversmes iniciatīvu un referendumu. Bet nav svarīgi, vai satversmi pieņem un groza tauta pati, vai arī tautas vēlēta satversmes sapulce, jo abas šīs formas, kādās parādās pašorganizēšanās tiesība, saskan ar tautu pašnoteikšanās principu. Svarīgs ir tikai tas, ka tauta pieņem savu satversmi brīvi, ne kādas citas valsts nedz vispār kādas ārējas varas neietekmēta. Šinī ziņā varam teikt, ka satversmes brīva pieņemšana var noderēt par valsts patstāvības jeb ārējās suverēnitātes kritēriju: ja tauta pieņem savu satversmi pilnīgi brīvi, viņas valsts ir suverēna valsts; ja turpretim satversmei jādabū vēl kādas citas varas piekrišana vai viņas saturā jāievēro kādas citas varas uzstādīti noteikumi, tad valsts, kurai šī satversme pieņemta, nav suverēna valsts. Kā piemērs var noderēt Anglijas domīnijas un Vācijas zemes. Austrālijas federācijas konstitūcija tika pieņemta 1899. g. Austrālijas tautas nobalsošanā, bet ar to viņa vēl nebija ieguvusi savu likumīgo spēku; nākošā gadā šis akts tika pieņemts, pat ar dažiem grozījumiem, Anglijas parlamentā un publicēts kā likums starp citiem Anglijas parlamenta statūtiem (63. un 64. Vict. c. 2). Arī šīs satversmes grozījumiem, saskaņā ar tās 128. p., vajadzīga Austrālijas federatīvā parlamenta lemsana, Austrālijas tautas nobalsošana un beidzot Anglijas parlamenta apstiprināšana. Tā tad, neskatoties uz Austrālijas faktisko lielo patstāvību, neskatoties uz to, ka viņa ir uzņemta Tautu savienībā pat starp dibinātājām valstīm, Austrālija tomēr ir nesuverēna valsts, jo viņas satversme nav patstāvīga, bet ir atkarīga no Anglijas parlamenta piekrišanas. Līdzīgā stāvoklī atrodas federatīvo valšņu pavalstis, kuru satversmju ierobežojumi noteikti federatīvajā satversmē, kā piem. Vācijas konstitūcijas 6.—11. un sevišķi 17. p.

Tautas pašorganizēšanās tiesība tiek realizēta samērā reti, un vēl retāk rodas vajadzība pēc pašnolemšanās tiesības realizēšanas; tomēr abas šīs tiesības ir permanentas tiesības, kas tautai pieder pastāvīgi un ko viņa realizē, kad atrod to par vajadzīgu. Bet ar šīm divām svarīgajām tiesībām nav izsmelts tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Dēmokratiskas valsts satversme, kas radusies uz tautu pašnolemšanās un pašorganizēšanās pamata, atstāj valsts augstāko varu tautas pašas rokās. Modernajās dēmokratiskajās satversmēs tā nav vairs tikai teorētiska ideja par tautu kā valsts

varas avotu, bet ar satversmes noteikumiem garantēta tautas varas ietveršana tiesiskās formās un realizēšana dzīvē. Šī tiesība realizēt valsts varu satversmē noteiktā kārtībā ir tautu pašnoteikšanās principa trešā sastāvdaļa, kas prasa no tautas pastāvīgu aktivitāti. Realizējama viņai piederošo valsts varu, tauta pati sevi valda, un tāpēc šo tautu pašnoteikšanās principa trešo daļu varam nosaukt par tautas pašvaldības tiesību. Katrai tautai, kuŗa nodibinājusi savu valsti, suverēnu vai nesuverēnu, pieder pašvaldīšanas tiesība uz tautu pašnoteikšanās principa pamata, un citas tautas nedrīkst likt viņai šķēršļus šīs tiesības realizēšanai¹⁸²). Šai tiesībai ir liela praktiska nozīme tautu politiskajā dzīvē; to ir sapratušas tautas pašas un pēdējo simts gadu laikā neatlaidīgi un pakāpeniski ieguvušas sev šo tiesību arvienu plašākos apmēros arī tanīs valstīs, kas nebūt nebija tautu pašu nodibinātas. 19. gadsimtenim raksturīgais politiskās demokrātizācijas process ir patiesībā tautu pašvaldības attīstības process, kas nav vēl noslēdzies, tomēr ir jau noteikti izveidojis tādus ievērojamus un modernajās valstīs plaši ievestus tautvaldības institūtus, kā vispārējās vēlēšanu tiesības, tautas pārstāvību, parlamentārismu, un šaurākos apmēros tautas iniciatīvu un referendumu. Galvenā kārtā ar šo tautas pašvaldības tiesību saistīti daži svarīgi valststiesiski jautājumi, sevišķi arī jautājums par valsts varas tiesisku pamatošanu un realizēšanu tiesiskās formās, tāpēc aplūkosim šos jautājumus sakarā ar tautas pašvaldības tiesību vienā no nākošām nodaļām. Tāpat mums nāksies aplūkot arī jautājumu par tautas gribas reālītāti, kas ir kardināls jautājums visu tautu pašnoteikšanās principā ietelpošo tiesību realizēšanai.

Savelkot vienkopus par tautu pašnoteikšanās principa tiesisko saturu teikto, nonākam pie šādiem slēdzieniem.

Tautu pašnoteikšanās principā ietelp trīs svarīgas sastāvdaļas: pašnolemšanas tiesība, pašorganizēšanās tiesība un pašvaldīšanas tiesība.

Tautas pašnolemšanas tiesība ir tiesība brīvi un patstāvīgi lemt par savu politisko statusu, pievienojoties kādai citai valstij uz autonomijas pamatiem, vai arī atdaloties no citas valsts un dibinot savu patstāvīgu valsti.

¹⁸²) Tautas tiesību uz pašorganizēšanos un pašvaldīšanu, ko neviena cita tauta jeb valsts nedrīkst traucēt, pareizi saprata jau Kants, ierakstīdams savā *Zum ewigen Frieden* kā piekto prēliminārnoteikumu: *Kein Staat soll sich in die Verfassung und Regierung eines anderen Staats gewalttätig einmischen.*

Tautas pašorganizēšanās tiesība ir tiesība brīvi un patstāvīgi noteikt savas valsts iekārtu satversmē, kas pieņemta tautas nobalsošanā vai arī satversmes sapulcē.

Tautas pašvaldīšanas tiesība ir tiesība realizēt valsts varu saskaņā ar satversmes noteikumiem.

8. Tautu pašnoteikšanās princips un sabiedriskais līgums.

Piektās nodaļas beigās jau atzīmēju H. Krabes ieskatu (Kritische Darstellung der Staatslehre, 247. lp.), ka sabiedriskais līgums zaudējis savu nozīmi arī kā postulāts tiesiskas valsts pamatošanai, jo atzīstot tiesību suverēnitātes teoriju, kas valsts varu izirdinot par tiesību varu (welche die alte Obrigkeitengewalt und die moderne Staatsgewalt in die Gewalt des Rechtes auflöst), neesot vairs vietas Rusō stādītajam jautājumam: qu'est ce qui peut le rendre légitime? Citiem vārdiem, pēc H. Krabes ieskata, tiesību suverēnitātes teorija padarot jautājumu par valsts varas tiesisku pamatojumu lieku. Man šis cienījamā valststiesībnieka slēdziens liekas pārags, vismaz nepietiekoši pamatots. Tiesību suverēnitātes teorija ir ļoti cienījama, jūristiem un sevišķi valststiesībniekiem apsveicama teorija, tomēr vajadzētu pilnīgi nostāties uz stingri formālas valsts teorijas viedokļa un aplūkot valsti vienīgi kā juridisku formu, lai pieņemtu, ka valsts vara tiek izirdināta par tiesību varu. Tomēr dzīvā valsts nav tikai juridiska forma vien, viņa ir dzīvs organisms¹⁸³), kas savā darbībā saistīts un norēgulēts ar tiesībām. Tiesību vara ir abstrakta vara; valsts vara, ko realizē valsts varas organi, ir konkrēta vara, pilsoņiem vēl vienmēr ļoti reālā veidā redzama un jūtama vara, kas nebūt nav izirdināta par abstrakto tiesību varu, nav ar to saplūduši kopā, bet gan pamatojas uz tiesībām un turas pie tām. Ja valsts vara būtu izirdināta par tiesību varu, tad patiesībā būtu pilnīgi lieka administratīvā jūsticija, kas tomēr visās tiesiskās valstīs ir atzīta par visai svarīgu valststiesisku institūtu, kas palīdz nodrošināt kā objektīvo likumību, tā arī pilsoņu subjektīvās publiskās tiesības, citiem vārdiem, palīdz realizēt dzīvē un padarīt reālu to tiesību suverēnitāti, ko

¹⁸³) Nebūt nepiekrītot savā laikā slavenās un tagad atmetās organiskās valsts teorijas nedibinātām konstrukcijām un analogijām, es tomēr nebīstos nosaukt valsti (materiālajā nozīmē) par dzīvu organismu. Ka valsts ir ne tikai juridiska forma, bet arī sabiedriskās attīstības dabisks produkts, to pareizi saprata jau klasiskās senatnes politiskie domātāji, sevišķi Aristotels.

teorijā ar tādiem panākumiem aizstāv H. Krabe. Vispār atzītais administratīvās jūsticijas institūts ir tikai viens piemērs, kas liecina, ka starp abstrakto tiesību varu un konkrētās formās parādošos valsts varu var būt un nereti patiešām ir nesaskaņas. Valsts varas organi dažreiz atstāj tiesiskos pamatus pat ļoti noorganizētā tiesiskā valstī, nerunājot nemaz par tiem gadījumiem, kad faktiskā valsts vara atmet pat satversmi un neskaitās ar pastāvošo tiesisko iekārtu. Pastāv taču vēl, un nevar būt šaubu, ka ilgi vēl dibināti pastāvēs noteikti jēdzieni par valsts varas organu likumīgu un nelikumīgu rīcību, par likumīgu un nelikumīgu valsts varu. Un kamēr šie jēdzieni pastāv, tikmēr arī jūrisprudences un sevišķi valststiesību zinātnes uzdevums ir stādīt jautājumus un meklēt atbildi uz jautājumiem: ar ko likumīga valsts vara atšķiras no nelikumīgas? kas dara valsts varu par likumīgu? Citiem vārdiem, valststiesību zinātnes uzdevums vēl vienmēr ir — dot valsts varai tiesisku pamatojumu. Rusō stādītais jautājums: qu'est ce qui peut le rendre légitime? liecina, ka Rusō ir piegriezies sabiedriskā līguma teorijai nevien kā filozofs un morālists, bet arī kā jūrists; un šis pats jautājums, pretēji prof. H. Krabes ieskatam, arī tagad nebūt nav kļūvis lieks valststiesību teorijā. Jautājums par valsts varas tiesisko pamatu, lai gan netika jūridiski noteiktā veidā stādīts, tomēr tika apjausts jau kopš viduslaiku otras puses, un teorētiskā doma mēģināja dot atbildi uz šo jautājumu ar sabiedriskā līguma teoriju. Palūkosimies īsumā, kā sabiedriskā līguma teorija izpildīja šo uzdevumu.

Sabiedriskā līguma ideja radās viduslaiku otrā pusē, kad strīdos par garīgās vai laicīgās varas superioritāti sāka meklēt šo varu avotus un pamatus. Vairāki šā laikmeta publicisti, kā Paduas Marsilijs, Okams, Kuzas Nikolajs u. c. pamatoja laicīgo varu ar tautas pašas gribu, ko iedomājās izpaustu kādā vienošanās aktā¹⁸⁴). Šinī attīstības stadijā sabiedriskā līguma ideja attiecās tikai uz valdības formas noteikšanu vai, vēl šaurākā nozīmē, padošanos valdniekam, bet ne uz pašas valsts nodibināšanu, tāpēc šo līgumu mēdz apzīmēt ar raksturīgo nosaukumu pactum subjectionis. Drīz tomēr parādījās arī ideja par pašas valsts nodibināšanu vienošanās ceļā, ko, pēc Ģirkes domām, ierosinājis Cicerona ieskats par valsti kā societās¹⁸⁵). Šī ideja par pactum unionis atrodama Ēneja Silvija, Hūkera (Hooker)

¹⁸⁴) Sal. Ģierke, Political Theories of the Middle Age, translated by Fr. W. Maitland, 1927, 146.—147. lp.

¹⁸⁵) Sal. Ģierke, Political Theories, 187. lp.

un citu darbos, tomēr nebija vēl pietiekoši izveidota. Pēc G. Jellineka ieskata, šī teorija vēl nav dabūjusi pietiekošu izveidojumu arī Althūzija un Hugo Grocija darbos, un par sabiedriskā līguma teorijas īsto nodibinātāju ieskatāms Tomass Hobss¹⁸⁶). Hobss piegriež vairāk vērības sabiedriskā līguma racionālajai, nekā viņa vēsturiskai pusei, jo viņa sabiedriskā līguma uzdevums tieši ir pamatot valdnieka absolūto varu. Hobss pieņem vienu vienīgu sabiedrisko līgumu, kas, valsti dibinot, uz visiem laikiem noslēgts un negrozāms, bet konstruē to tā, ka tas ietver sevī kā pactum unionis, tā pactum subjectionis. Šo līgumu noslēdz individi, lai izbeigtu dabiskā stāvokļa anarchiju, kur valda visu karš pret visiem (bellum omnium contra omnes), un tā saturs ietver sevī indivīdu atsacīšanos no visas savas dabiskās brīvības un valdības varas nodošanu vienai noteiktai personai vai personu grupai. Tādējādi nodibinātā valdības vara ir absolūta, jo tās subjekts nav sabiedriskā līguma dalībnieks un nav ar sabiedrisko līgumu saistīts, turpretim saistīti gan ir šās varas pavalstnieki, kas sabiedrisko līgumu slēdzot atteikušies no visām savām dabiskām tiesībām, izņemot tiesību uz dzīvību, un pilnīgi padevušies nodibinātajai valsts varai. Šinī konstrukcijā redzam, ka sabiedriskais līgums šādā uztvērumā gan pamato valdības (vienas personas vai personu grupas) absolūtu varu, bet nedod nekādu pamatojumu valsts tiesiskai iekārtai, uz ko dibināti aizrādīja vēlākie sabiedriskā līguma teoretīķi paši. Tā, piemēram, Loks sava otrā traktāta 7. nodaļā aprāda, ka absolūta monarchija nemaz nav pieskaitāma organizētas pilsoniskas sabiedrības formām, jo absolūtais monarchs savās attiecībās pret pavalstniekiem vēl arvienu atrodas dabiskā stāvoklī^{186 a)}). Un Rusō atrada par nelōgisku un nesaprotamu tādu konstrukciju, kur brīvi cilvēki labprātīgi atsakās no visām savām tiesībām un brīvības un atdodas absolūtā monarcha varai, nesapemdami par to neko pretim.

Loks ir viens no pirmajiem un ievērojamākajiem starp tiem sabiedriskā līguma teoretīķiem, kas ar sabiedriskā līguma palīdzību grib pamatot tiesisku valsts iekārtu, starp citu, novilkt valdības varai robežas un nodrošināt pilsoņu tiesības. Pēc Loka domām, indivīda tiesības dabiskajā stāvoklī nebūt nesniedz pāri citu indivīdu dzī-

¹⁸⁶) Sal. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3-te Aufl. 1914, 204.—207. lp. Arī Frederick Pollock, History of the Science of Politics, 1930., 59. un sek. lp.

^{186 a)} Sal. John Locke, Two Treatises on Civil Government, Book II, § 90.

vību un brīvību, — viņam ir tikai dabiska tiesība uzturēt un aizstāvēt savu dzīvību, brīvību un īpašumu, un dabas likums dod viņam tiesību darīt to, kas nepieciešams šā nolūka sasniegšanai. Dibinot organizētu sabiedrību jeb valsti vienošanās ceļā un iestādot valdību, līguma slēdzēji indivīdi nevar nodot valdībai absolūtu varu, jo tādas viņiem pašiem nav. Organizētā sabiedrība jeb valsts tiek dibināta, lai ap-sargātu un uzturētu savu locekļu dzīvību, brīvību un īpašumu, un valdībai tiek nodota tikai tā vara un tās tiesības, kas nepiecieša-mas šā uzdevuma veikšanai. Tiesības uz dzīvību, brīvību un īpašumu indivīdi ir sev paturējuši, iestājoties valstī, un valsts vara nevar viņiem šīs tiesības nedz atņemt, nedz ierobežot. Šis sabiedriskais lī-gums, pēc Loka domām, tiek atjaunots no paaudzes uz paaudzi, un katrs atsevišķais indivīds, pilngadību sasniedzis, pievienojas šim līgu-mam un kļūst par organizētās pilsoniskās sabiedrības jeb valsts da-lībnieku. Loka konstrukcijā sabiedriskais līgums tā tad var noderēt par tiesiskas valsts pamatojumu; viņa vājā puse ir tikai tā, ka tas tiek domāts nevis kā organizētas sabiedrības jeb tautas gribas iz-pausmes akts, bet kā atsevišķu indivīdu noslēgts līgums. Jāpiezīmē, ka Loks pieņēma sabiedrisko līgumu kā vēsturisku faktu un aprā-dīja, ka vairākas valstis dibinātas tādā ceļā, piemēram Roma un Ve-necija, un ka mežonju tautas atrodoties dabiskā stāvoklī, ko varot iz-beigt sabiedriskā līguma ceļā¹⁸⁷). Beidzot, uz vēstures piemēru pa-mata, Loks taisa vispārīgu slēdzienu, ka valsts dibināšana miera ceļā visur notikusi ar tautas piekrišanu¹⁸⁸). Šī pēdējā teze, kā re-dzams, sagatavo pāreju no vēsturiska fakta uz sabiedrisko līgumu kā postulātu, kas pamato valsts varu un tiesisku iekārtu, ko sevišķi izkopa šīs doktrīnas vēlākie teorētiķi, starp citiem Rusō un Kants, kurū mācība atstāja lielu ietekmi arī vēl uz 19. gs. valsts teoriju.

Vācijā sabiedriskā līguma teoriju izkopa Pufendorfs (1632.—1694.), pie kam, analizējot sabiedriskā līguma jūridisko saturu, sada-līja šo aktu trijās daļās, vai, pareizāk, Hobsa vienīgā sabiedriskā lī-guma vietā pieņēma veselus trīs aktus kā valsts dibināšanai un or-ganizēšanai nepieciešamus: pactum unionis, ar ko atsevišķie indivīdi kļūst par kopību jeb tautu; decretum, ar ko tiek noteikta valsts forma, un beidzot pactum subjectionis, ar ko valdniekam tiek nodota val-

¹⁸⁷) John Locke, Two Treatises on Civil Government, Book II, § 101 un 102.

¹⁸⁸) John Locke, On Civil Government, Book II, § 112.

dības vara¹⁸⁹). Kā īsts valststiesībnieks, Pufendorfs piegriež galveno vērību sabiedriskā līguma racionāli-tiesiskajai pusei, lai pamatotu valsts varu, tomēr viņš pieņem sabiedrisko līgumu arī kā vēsturisku parādību. Idejiskā ziņā viņš stāv tuvu Hobsam, un viņa mācība palīdzēja balstīt monarchisko varu Vācijas valstīs. Tāpat arī 18. gs. pazīstamais vācu filozofs Chr. Volfs (Wolff, 1679.—1754.), neļūkojoties uz piesliešanos dabisko tiesību skolai un sabiedriskā līguma teorijai, kļuva par „apgaismotā despotisma“ balstītāju, un lai gan aizstāvēja tautas vispārīgu labklājību, tomēr sludināja, ka viss jādara tautas labā, bet nekas nav jādara ar tautas palīdzību¹⁹⁰). Tā tad vācu sabiedriskā līguma teorija gan mēģināja racionāli izskaidrot valsts nodibināšanu un valsts varas izcelšanos, bet, balstot absolūta monarcha varu, nevarēja pamatot valsts tiesisku iekārtu.

Citādas idejas šini pašā laikā, 18. gs., sludināja Francijā Monteskjē un Rusō. Monteskjē, kam idejisks sakars ar Loku, kļuva slavens ar savu konstitucionālas tiesiskas valsts teoriju, ko īsumā aplūkosim turpmāk sakarā ar valsts varas funkciju teoriju. Rusō ir modernās tautas suverēnitātes teorijas nodibinātājs, un viņa doktrīnu īsumā apzīmējam jau ceturtā nodaļā. Pretēji Hobsam un dažiem vācu teorētiķiem, kas ar sabiedriskā līguma teoriju balstīja absolūta monarcha varu, Rusō no sabiedriskā līguma secināja tautas suverēno varu, kas nav ne dalāma, nedz atsavināma, ne arī uz laiku nododama tautas pārstāvjiem. Starpība starp Hobsa un Rusō doktrīnām liekas ļoti liela, bet patiesībā tā izpaužas tikai uz sabiedrisko līgumu balstītajā valsts iekārtā; Hobss secina no sabiedriskā līguma absolūtu monarchiju, Rusō tiešu dēмократiju. Turpretim pašā, sabiedriskā līguma konstrukcijā redzam Hobsa un Rusō doktrīnās daudz ko kopēju. Arī Rusō pieņem tikai vienu līgumu, ko viņš domā kā organizētās sabiedrības jeb valsts dibināšanas līgumu, pactum unionis, tomēr šis līgums arī pie Rusō, tāpat kā pie Hobsa, ir reizē arī padotības līgums, pactum subjectionis. Starpība tikai tā, ka Hobsa sabiedriskā līgumā indivīdi nodod visas savas tiesības tai valdībai, par ko viņi vienojušies, bet Rusō sabiedriskā līgumā šīs tiesības tiek nodotas ar līgumu nodibinātajam visu indivīdu, tagad pilsoņu, kopumam. Tomēr arī šī starpība nav sevišķi liela, ja iegaumējam, ka arī Hobss neizslēdz valsts varas nodošanu visu pilsoņu (t. i. sabiedrisko

¹⁸⁹) Sal. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3-te Aufl., 1914, 211. lp.

¹⁹⁰) Sal. Kurt Sternberg, Staatsphilosophie, 1923, 17. lp.

līgumu noslēgušo individu) sapulcei¹⁹¹), tā tad atzīst par iespējamu un likumīgu valsts formu arī tiešu dēmonkratiju, lai gan visas viņa simpatijas ir absolūtas monarchijas pusē. Tā tad starpība Hobsa un Ruso doktrīnās pastāv ne tik daudz šo teoŗiju jūridiskajā, kā polītiskajā pusē: Hobss pielaiž gan kā iespējamu arī dēmonkratiju, bet aizstāv absolūtu monarchiju, Ruso atdod visas savas simpatijas tiešajai dēmonkratijai un šo valsts iekārtas veidu atzīst par vienīgo iespējamu uz sabiedriskā līguma pamatiem. Valststiesiskās sekas abām teoŗijām ir vienādas: absolūtas valsts varas nodibināšana, kas vienā gadījumā pieder monarcham un otrā gadījumā visu pilsoņu kopumam, bet atsevišķais indivīds pretim šai absolūtai valsts varai ir beztiesiskā stāvoklī; katrā ziņā viņa tiesības valsts varai pretim nav jūridiski nodrošinātas, un valsts vara nav jūridiski ierobežota. Tāpēc tiesiskās valsts iekārtu patiesībā nevar nodibināt arī uz Ruso sabiedriskā līguma pamatiem, tāpat kā to nevar uz Hobsa teoŗijas pamatiem.

Par lielāko un modernāko sabiedriskā līguma teoŗētīķi var uzskatīt Kantu, kuŗa doktrīna idejiskā ziņā diezgan cieši saistīta ar Ruso doktrīnu. Jau Ruso neinteresējas vairs par sabiedriskā līguma vēsturisko iespēju, bet aplūko to tikai kā valsts varas pamatošanai nepieciešamu teoŗētisku postulātu, kuŗu viņš jūridiski konstruē kā indivīdu vienošanās aktu jeb sabiedrisko līgumu. Kants gluži skaidri pasaka (Rechtslehre, § 47), ka sabiedrisko līgumu viņš ieskata tikai par ideju, kas dod iespēju konstruēt valsts varas tiesiskumu (Rechtmässigkeit). Kanta mācībā mēs atrodam apvienotas Loka, Monteskjē un Ruso labākās idejas, tomēr tās nav vienkārši pārņemtas un mēchaniski apvienotas, bet pārkausētas un papildinātas idejiski vienotā tiesiskās valsts teoŗijā, kas savukārt ietilpināta Kanta plašajā filosofiskajā sistēmā. Tādēķādi Kanta valsts teoŗija, lai gan balstās uz ievērojamu priekšteķu ideķām, ir viņa paša patstāvīgs ideķisks īpašums, un taisni Kanta mācībā redzam sabiedriskā līguma teoŗiju tiktāl izkoptu, ka savā ideķiski-tiesiskā būtībā viņa arī vēl tagad ir diezgan moderna, lai valststiesībnieķi tai piegrieztu vērību. Šī darba otrā nodaļā atzīmēķām, ka tiesiskās valsts nosaukums radās un tiesiskai valstij vācu valsts teoŗija sāķa piegriezt vērību tikai ap 19. gs. vidu. Bet ķau pussimts gadu agrāk Kants ir skaidri sapratis

¹⁹¹) Sal. Thomas Hobbes, Leviathan, chapter XIX. Arī Elementa philosophica de cive, c. VII.

tiesiskas valsts būtību un pareizi novērtējis tiesiskas iekārtas nozīmi, jo tiesisku iekārtu viņš ieskata par valsts augstāko labumu un saka, ka saprāts diktē censties pēc satversmes, kas vislabāk atbilst tiesiskiem principiem¹⁹²). Kanta nolūks ir pamatot tiesisku valsti, kurā pilsoņu brīvība ir nodrošināta, un tādas valsts konstruēšanai viņš lieto sabiedriskā līguma ideju un uz valsts varas dalīšanas principa dibinātu konstitucionālisma teoriju. Kanta valsts dēfinīcija skan: Ein Staat (civitas) ist die Vereinigung einer Menge von Menschen unter Rechtsgesetzen (Rechtslehre, § 45). Šinī dēfinīcijā atspoguļojas Kanta raksturīgās idejas: par svarīgiem elementiem tiesiskas valsts jēdzienā viņš atzīst individu vienošanos (Vereinigung einer Menge von Menschen), un valsts tiesisko mērķi, jo vienošanās notiek, lai dzīvotu zem tiesiskiem likumiem (Rechtsgesetzen). Par vienīgo racionālas valsts pamatu Kants atzīst vienošanās aktu, kas nodrošina individiem viņu tiesības un brīvību, pie kam vienošanās akts netiek domāts kā vēsturisks notikums, bet kā tiesiska ideja. Kanta ieskats par sabiedrisko līgumu un indivīda stāvokli uz līgumu dibinātā valstī vislabāk raksturots Rechtslehre § 47 otrā nodalījumā: „Der Akt, wodurch sich das Volk selbst zu einem Staat konstituiert, eigentlich aber nur die Idee desselben, nach der die Rechtmässigkeit desselben allein gedacht werden kann, ist der ursprüngliche Kontrakt, nach welchem alle (omnis et singuli) im Volk ihre äussere Freiheit aufgeben, um sie als Glieder eines gemeinen Wesens, d. i. des Volks als Staat betrachtet (universi), sofort wieder aufzunehmen; und man kann nicht sagen: der Staat, der Mensch im Staate haben einen Teil seiner angeborenen äusseren Freiheit einem Zwecke aufgeopfert, sondern er hat die wilde, gesetzlose Freiheit gänzlich verlassen, um seine Freiheit überhaupt in einer gesetzlichen Abhängigkeit, d. i. in einem rechtlichen Zustande, unvermindert wieder zu finden; weil diese Abhängigkeit aus seinem eigenen gesetzgebenden Willen ent-

¹⁹²) Kant, Rechtslehre, § 49: Also sind es drei verschiedene Gewalten (potestas legislativa, executoria, iudiciaria), wodurch der Staat (civitas) seine Autonomie hat, d. i. sich selbst nach Freiheitsgesetzen bildet und erhält. In ihrer Vereinigung besteht das Heil des Staats; worunter man nicht das Wohl der Staatsbürger und ihre Glückseligkeit verstehen muss; denn die kann vielleicht (wie auch Rousseau behauptet) im Naturzustande oder unter einer despotischen Regierung viel behaglicher und erwünschter ausfallen; sondern der Zustand der grössten Übereinstimmung der Verfassung mit Rechtsprinzipien versteht, als nach welchem zu streben uns die Vernunft durch einen kategorischen Imperativ verbindlich macht.

springt“. Doma, ka sabiedrisko līgumu slēdzot, indivīds atsakās no visām savām tiesībām, bet tūlīt tās iegūst atpakaļ kā pilsonis, ļoti atgādina Rusō mācību. Bet Kants ir vairāk jūrists, nekā Rusō, kad viņš paskaidro: indivīds, iestājoties valstī, zaudē tikai savu mežonīgo brīvību, bet valstī iegūst atpakaļ no likuma atkarīgu brīvību, un šī atkarība nevar tikt ieskatīta par brīvības sašaurināšanu, jo izriet no indivīda paša brīvas gribas. Šī doma ir jau gluži moderna. Mēs tikai tagad pilsoņu brīvību tiesiskā valstī raksturojam ne kā atkarīgu no likuma, bet kā norēgulētu ar likumu; bet lietas būtību tas negroza. Attiecoties uz valsts iekārtu, Kants gan nesludina tiešu demokrātiju, kā Rusō, tomēr likumdošanas varu atstāj tautai pašai, jo tikai visiem piedaloties likumdošanā, likums nevienam nebūs netaisns. „Die gesetzgebende Gewalt kann nur dem vereinigten Willen des Volkes zukommen. Denn da von ihr alles Recht ausgehen soll, so muss sie durch ihr Gesetz schlechterdings niemand unrecht tun können. Nun ist es, wenn jemand etwas gegen einen anderen verfügt, immer möglich, dass er ihm dadurch unrecht tue, nie aber in dem, was er über sich selbst beschliesst (denn volenti non fit iniuria)¹⁹⁸). Tautas apvienotā griba tā tad pēc Kanta ir arī valsts likumu jeb objektīvo tiesību īstais pamats un garantē likuma taisnīgumu. Atzīmēsim, ka sabiedriskā līguma ideju par tiesiskas valsts vienīgo pamatu Kants atzīst arī savā nelielajā, bet ievērojamām tiesiskām idejām bagātā rakstā „Zum ewigen Frieden“, paskaidrojums pie otra preliminārā noteikuma: „... Idee des ursprünglichen Vertrags, ohne die sich kein Recht über ein Volk denken lässt.“

18. gs. sabiedriskā līguma konstrukcijā tā tad atrodam šādus elementus:

a) Šo līgumu slēdz indivīdi, kas dzīvo ārpus valsts, bet grib valsti dibināt un padoties valdībai, par kādu vienojušies. Daži teorētiski gan runā jau arī par tautu, proti, pieņem, ka indivīdu grupa pēc līguma noslēgšanas kļūst par tautu (Loks, Kants), tā tad tauta un valsts rodas reizē. Tomēr tautai šinīs konstrukcijās tālāk netiek piedota nekāda nozīme, un ja arī tautas vārds kaut kur tiek lietots, ar šo nosaukumu tiek saprasta kopā sadevušos indivīdu grupa, bet ne organizēta tauta. Tas starp citu skaidri redzams Loka konstrukcijā, pēc kuņas arī jau valstij pastāvot katrs atsevišķais indivīds, pēc pilngadības sasniegšanas, individuāli pievienojas sabiedriskam līgumam,

¹⁹⁸) K a n t, Rechtslehre, § 46.

klūst par tā dalībnieku. Arī Kantam valsts materiālais substrāts patiesībā ir nevis tauta kā organiska ļaužu kopība, bet vienkārši individu kopība — Vereinigung einer Menge von Menschen.

b) Šis apvienotās ļaužu grupas lēmumā vairākums var saistīt mazākumu. To cenšas pierādīt sevišķi Loks sava otrā traktāta § 95 un 96, motivējot, ka ja līgumu noslēgušie vienojušies kopā iet, tad iešot tanī virzienā, kā vēlas vairākums, jo tas aizvilkšot mazākumu sev līdzī. „Tāpēc redzam“, raksta Loks, „ka sapulcēs, kam likums dod lemšanas tiesību, bet nenosaka skaitli, vairākuma akts tiek pieņemts par visas sapulces aktu un patiešām, uz dabas un saprāta likuma pamata, izpauž visa veselā varu“. Tas pats redzams arī Rusō doktrīnā, kur *volonté générale*, atšķirībā no *volonté de tous*, ir vairākuma griba, kas tiek pieņemta par visas tautas jeb valsti apvienotā ļaužu kopuma gribu. Tas pats jāattiecinā arī uz Kanta teoriju, jo likumdošanā, kas uzticēta tautai pašai, reti gan kad būs iespējams panākt pilnīgu vienprātību.

c) Sabiedriskais līgums, ko vēl 18. gs. vairāki teorētiķi uztvēra kā vēsturisku notikumu, kas atkārtojies pie daudzu valšķu dibināšanas, savā tālākā attīstībā klūst vienīgi par valsti un tās varu pamatojošu ideju, kas sevišķi skaidri redzams Kanta teorijā. Sabiedriskā līguma liberālie un demokrātiskie teorētiķi atzīst valsti apvienoto individu labprātīgu vienošanās aktu jeb sabiedrisko līgumu par vienīgo likumīgo valsts varas un pašas valsts pamatu. Kur valsts pamatā tāda vienošanās akta nav, kur valsts nodibināta varas līdzekļiem, tur nav vēl īsta organizēta sabiedrība un valsts, tur vēl turpinās dabiskais stāvoklis.

d) Kanta teorijā no sabiedriskā līguma izriet arī tautas tiesība uz pašorganizēšanos un pašvaldīšanu, jo mūžīgā miera piektais prēliminārnoteikums skan: *Kein Staat soll sich in die Verfassung und Regierung eines andern Staats gewalttätig einmischen.* — Kas šinī tezē teikts par tautu, kas jau nodibinājusi valsti, to, protams, var attiecināt uz tautu vispār.

Sabiedriskā līguma doktrīnas teorētiskā valststiesiskā nozīme tā tad pastāv mēģinājumā nostādīt valsts varu un pašu valsti uz tiesiskiem pamatiem. Kā jau atzīmējām, arī tagad vēl pastāv jēdziens par likumīgu un nelikumīgu valsts varu, tā tad arī tagad nepieciešama likumīgas jeb tiesiskas valsts varas izskaidrošana un pamatošana. Rodas jautājums, vai sabiedriskā līguma teorija nevar izpildīt

tiesiskas valsts pamatošanas uzdevumu arī tagad. Tagadējā valststiesību zinātne uz šo jautājumu var dot tikai negatīvu atbildi. Sabiedriskā līguma doktrīnas nopelni nevar tikt noliegti. Par tās lielo pozitīvo nozīmi jau liecina tas, ka viņa uzstādīja jautājumu, ar kuŗu vēl tagad valsts teōrijai jānodarbojas. Vēl vairāk: sabiedriskā līguma doktrīna rādīja arī virzienu, kādā meklējams šī jautājuma atrisinājums, un šī atrisinājuma meklēšanā izveidoja bagātu idejisku saturu, kas mums arī tagad vēl pēc pusotra un divsimts gadiem liekas tuvs un saprotams. Tomēr tagadējā valststiesību zinātne nevar vairs pieņemt sabiedriskā līguma teōriju kā zinātnisku teōriju. Pārbaudot kritiski sabiedriskā līguma teōriju, jānāk pie slēdziena, ka tās lielākais trūkums nav tas, ko viņai parasti uzrādīja 19. gs. kritiķi, proti, ka viņai trūkstot vēsturisks pamats, — sabiedriskais līgums esot tikai teōrētiska fantazija, vēsturē tas nekad neesot ticis realizēts. Var būt, ka sabiedriskā līguma teōrijai bija savā laikā pat pietiekošs vēsturisks pamats. Kā zināms, daudzu gadsimteņu ilgā laikā, kamēr vēl zemes virsū bija daudz neapdzīvotu apgabalu, bieži apdzīvotu valšķu izceļotāji nereti dibināja kolōnijas, kas vai nu tūlīn kļuva patstāvīgas, vai arī vēlāk pārvērtās par patstāvīgām valstīm. Šinī ziņā pat grūti apstrīdēt Loka piemēru par Venecijas dibināšanu sabiedriskā līguma ceļā. Romas dibināšana, ko Loks arī min kā piemēru, ir teiku un mītu miglā tīta, bet Venecijas dibināšana ir atzīmēta noteiktiem vēsturiskiem datiem. Uz lagūnu salām ap 5. gs. vidu meklēja patvērumu bēgļi no barbaru postītām Itālijas pilsētām (Akvilejas, Paduas u. c.), un Akvilejas izpostīšanas gads — 452. — tiek pat ieskatīts par Venecijas sākumu. Bet sabiedriskā līguma slēgšana nāca drusku vēlāk, proti 466. g., kad salu iedzīvotāji sapulcējās Grado pilsētā un ievēlēja 12 tribūnus, lai tie pārvaldītu 12 uz salām nodibinātās nometnes¹⁹⁴). Šinī aktā tā tad salu iedzīvotāji, kas līdz šim bija dzīvojuši bez noteiktas valdības, pilnā saskaņā ar vēlāko sabiedriskā līguma teōriju nolēma organizēt savu patstāvīgu politisku dzīvi un izraudzīja valdību, kuŗai apņēmas padoties. Līdzīgu piemēru varēja būt vēsturē daudz, un vēl 17. gs., kad sabiedriskā līguma doktrīna bija jau kaut cik pazīstama pēc Hūkera, Althūzija un Grocija rakstiem, angļu izceļotāji uz Ziemeļameriku 1620. g. uz kuģa Mayflower noslēdza svinīgu līgumu par autonomas kolōnijas dibināšanu,

¹⁹⁴) Sal. I. C. L. Sismondi, History of the Italian Republics in the Middle Ages. Book I, chapt. „Venice“, Horatio Brown, The Venetian Republic, chapt. 1.

un šo aktu viņi paši ieskatīja par sabiedrisko līgumu¹⁹⁵). Valsts dibināšana līdzīgā ceļā teorētiski arī tagad vēl iedomājama, bet praktiski gan vairs nav iespējama. Tāpēc, ja gribētu celt iebildumu pret sabiedriskā līguma teoriju no vēsturiskā viedokļa, būtu jāsaka, ka senāku laiku apstākļiem viņa atbildusi, bet tagadējā laikmeta apstākļiem vairs neatbilst. Jūristam valststiesībniekam tomēr ir svarīga nevis sabiedriskā līguma vēsturiskā puse, bet teorētiskā konstrukcija. Un šīs konstrukcijas lielais trūkums ir tas, ka viņa pieņem sabiedrisko līgumu nevis kā organiskām saitēm vienota ļaužu kopuma, tautas, gribas izpausmes aktu, bet kā no atsevišķiem individiem sastāvošas ļaužu grupas vienošanos jeb līgumu. Kā redzējam, pašu tautu, tāpat kā valsti, iedomājās nodibinātu tikai ar indivižu noslēgto sabiedrisko līgumu. Bet tauta etnografiskā nozīmē nevar tikt radīta ar jūrisku aktu, tā ir dabas produkts, kas radies no indivižu pakāpeniskas apvienošanās un saistišanās dabiskām jeb organiskām saitēm. Tāpat arī valsts nesastāv no atsevišķiem individiem, bet no vairākām sīkākām organizētām grupām, kas sabiedriskās attīstības procesā pakāpeniski apvienojušās un tā radījušas valsti. Šo sabiedriskās attīstības procesu saprata jau grieķu politiskie domātāji, sevišķi Aristotels, bet 18. gs. politiskie teoretīki to bija aizmirsuši, tā kā 19. gs. jaunajai zinātnei socioloģijai vajadzēja šo veco patiesību atklāt no jauna. Tagadējā valststiesību zinātne ir jau pieņēmusi par zināmā mērā ābece patiesību ieskatu, ka valsts materiālais substrāts ir nevis atsevišķu indivižu masa, bet organizēta sabiedrība, kas sastāv no vienas vai vairākām nācijām jeb tautām etnografiskā nozīmē. Tā tad sabiedriskā līguma teorija nevar tikt pieņemta jau vienkārši tāpēc, ka runā pretim faktiem. Bet viņai ir vēl otrs, varētu teikt, tīri jūriskais trūkums: viņa nav arī spējīga dot stabilu tiesisku pamatu valstij, jo sabiedriskā līguma respektēšana no viņu noslēgušo indivižu puses nav ne ar ko garantēta. Neskatoties uz Loka cenšanos pierādīt, ka

¹⁹⁵) Šinī interesantajā dokumentā starp citu rakstīts: „Having undertaken... a voyage to plant the first Colony in the northern parts of Virginia, do by these Presents, solemnly and mutually, in the Presence of God and one another, covenant and combine ourselves together into a civil Body Politick, for our better ordering and preservation, and Furthrance of the Ends aforesaid; and by virtue hereof do enact, constitute and frame such just and equal Laws, Ordinances, Acts, Constitutions, and Officers, from time to time, as shall be thought most meet and convenient for the generall good of the Colony, unto which We promise all due submission and obedience“. — Sal. Charles Borgeaud, *The Rise of modern Democracy in old and new England*, 1894. 108. lp.

vairākuma griba saista arī mazākumu, ko prasot dabas un saprāta likums, tomēr nav saprotams, kādējādi no dabiskās brīvības nākošo individu labprātīgā pašierobežošanās var noderēt par stabilu pamatu organizētai sabiedrībai. Liekas tik saprotami, ka šie individi savu līdzšinējo neierobežoto brīvību nevar aizmirst ar sabiedriskā līguma noslēgšanu, un sabiedriskais līgums patiesībā arī viņiem neaizliedz kuŗu katru brīdi nokratīt tās saites, ko viņi uzņēmušies, un kā viņi brīvi pievienojušies līgumam, tā viņi kuŗu katru brīdi arī var no tā attekties. Citiem vārdiem, no sabiedriskā līguma konstrukcijas loģiski izriet līgumu noslēgušo individu sēcesijas tiesība. Bet tādā gadījumā, kā viegli redzams, pati nodibinātā sabiedrība un valsts ir visai nestabila, viņai pastāvīgi draud sadalīšanās un sairšana. Uz atsevišķu individu labprātīgas gribas dibināta sabiedrība jau no paša sākuma slēpj sevī anarchijas elementus, un tāpēc šāds akts nevar dot valstij kaut cik stabilu pamatu. Valsts arī nav nebūt tikai mākslīgi darināta organizācija, kā to pieņēma sabiedriskā līguma teorija saskaņā ar 18. gs. racionālisma filosofiju. Patiesībā valsts ir netikai juridiska organizācija, — savā materiālajā būtībā viņa ir organizēta tauta pati, nevis atsevišķu individu grupa, bet organiski saistīta pastāvīga ļaužu grupa.

Šīm jaunajām socioloģijas un valststiesību zinātnes atziņām vairs neatbilst sabiedriskā līguma teorija. Viņas vietā liekama tautu pašnoteikšanās principa teorija, ko nodibināt un izveidot ir tagadējās valststiesību zinātnes uzdevums. Šīni priekšdarbā lūkošu tikai atzīmēt, kādas priekšrocības ir tautu pašnoteikšanās principam, salīdzinot ar sabiedrisko līgumu, tiesiskas valsts pamatošanai.

Tautu pašnoteikšanās princips attiecas ne uz atsevišķu individu grupu, bet uz tautu, starp kuŗas locekļiem pastāv vēsturiskos eksistences apstākļos izveidojusies un nostiprinājusies kopība, kas caur vairākām sabiedriskām grupām saista vienkopus dzīvojošos tautas locekļus it kā organiskām saitēm. Tauta jau pastāv kā dabisks sabiedriskas attīstības produkts, tā nav jādibina un tā arī nevar tikt nodibināta ar tiesisku aktu. Sabiedriskā līguma teorijas aplamākais ieskats bija tas, ka tauta tiek nodibināta ar līgumu, jo pirmā sabiedriskā līgumā, pactum unionis, saplūda kopā kā pašas tautas dibināšana, tā valsts dibināšana. Pactum unionis, par cik viņš tika attiecināts uz pašas tautas radīšanu, ir kļuvis pilnīgi lieks, un viņa vietā nav vajadzīgs likt neko citu. Tauta gan var dibināt un pārveidot valsti ar tiesisku aktu, kuŗā ietverta tautas griba un realizēta

tautu pašnolemšanās tiesība, kā tautu pašnoteikšanās principa sastāvdaļa. Tautas lēmums par savu politisko statusu, ko īsumā aplūkojām priekšējā nodaļā, var tikt salīdzināts ar pactum unionis, par cik tas tika attiecināts uz valsts dibināšanu, tikai tautu pašnolemšanas tiesības saturs ir stipri plašāks. Tāpat tautu pašnoteikšanās principa otrai sastāvdaļai — tautas pašorganizēšanās tiesībai — ir zināma līdzība ar otro sabiedrisko līgumu, pactum subjectionis. Tomēr arī te jāsaprot, ka tautas pašorganizēšanās saturs ir stipri plašāks. Lai gan pactum subjectionis bija saistīts ar ideju par valsts iekārtas vai vismaz valdības formas noteikšanu no tautas pašas, parasti viņš ietvēra sevī tikai padošanos izraudzītai valdībai. Tautas pašorganizēšanās tiesība turpretim ietvēr sevī kā pilnīgu valsts iekārtas noteikšanu, tā arī šīs iekārtas vai satversmes sargāšanu, veidošanu un izkopšanu. Attiecoties uz tautu pašnoteikšanās principa trešo daļu — tautas pašvaldīšanas tiesību, tad sabiedriskā līguma teorijā patiesībā nav atbilstošas sastāvdaļas; jo dažu sabiedriskā līguma teorētiku atzītā tautas tiesība mainīt valdnieku, kas atkāpies no sabiedriskā līguma, ir ieskatāma par tā paša pactum subjectionis sastāvdaļu vai zināmu viņa garantijas veidu.

No šī isā salīdzinājuma redzam, ka tautu pašnoteikšanās princips, kas tiesiski-idejiskā un vispārējās konstrukcijas ziņā atbilst moderno tautu politiskās un tiesiskās dzīves apstākļiem, arī savā tiesiskā saturā ir plašāks un noteiktāks, nekā sabiedriskais līgums. Bet ar to nebūt vēl nav pietiekoši raksturots tautu pašnoteikšanās princips, kā modernajai valststiesību zinātnei noderīgs un pielietojams. Ir vēl viens svarīgs jautājums, taisni no valststiesiskā viedokļa svarīgs, proti, vai tautu pašnoteikšanās princips var dot stabilu pamatojumu valsts tiesiskajai iekārtai un valsts varai? Mēs redzējām, ka sabiedriskais līgums šo uzdevumu nevar izpildīt, jo, sastāvēdams no atsevišķu brīvu individu gribas izpausmes, viņš nes sev līdz anarchijas elementu, ne ar ko nenodrošina mazākuma padošanos vairākumam un tā tad apdraud nodibināto sabiedrību un valsti ar dalīšanos un saīršanu. Citādi tas ir ar tautu pašnoteikšanās principu, kas realizējas organizētas tautas gribas izpausmes aktos. Ja piemēra dēļ mēs salīdzinātu dabiski brīvu individu grupas noslēgtu sabiedrisko līgumu ar tautas nobalsošanas aktu, teiksim, satversmes referendumu, tad izšķirība starp šiem aktiem būs viegli saskatāma. Sabiedriskais līgums patiesībā balstās uz individu labprātīgu pašierobežošanos, tāpat kā Iheringa un Jellineka teorijā tiesiska iekārta valstī balstās

uz valsts varas labprātīgu pašierobežošanos. Sabiedriskā līguma respektēšana tā tad atkarājas no individu brīvas gribas, ir padota personu subjektīvismam, turpretim organizētas tautas gribas izpaušmes akts objektīvi saista kā visus pilsoņus, tā sabiedriskās grupas un arī pašu valsti un tās organus.

Domāju, šī teze kļūs skaidrāka, ja palūkosimies drusku tuvāk uz tautas nobalsošanu. Nododot savu balsi tautas nobalsošanā, individuālais balsstiesīgais pilsonis arī ir pilnīgi brīvs, tāpat kā dabisko tiesību doktrīnas indivīds sabiedrisko līgumu slēdzot. Bet ievērojama starpība redzama tūlīt tālāk: pēc sabiedriskā līguma teorijas konsekventi iznāk, ka atsevišķais indivīds arī pēc līguma noslēgšanas paliek brīvs, — viņam gan tiek ieteikts pie noslēgtā līguma turēties, un daudzreiz varbūt viņam to atgādina viņa paša intereses, bet līguma pildīšana patiesībā atkarājas no viņa paša brīvas gribas. Citādi turpretim tas ir tautas nobalsošanā: lai gan pilsonis balso brīvi, pēc savas pārlicības, tomēr kā organizētas sabiedrības loceklis viņš ir saistīts ar nobalsošanas aktu, kaut arī šī akta saturs būtu pretējs viņa individuālam ieskatam. Viņš nevar viegli saraut saites ar tautu un valsti, jo viņš ar to ir saistīts nevien kā indivīds, bet daudzām citām un ciešākām saitēm, kā ģimenes loceklis, profesionālas grupas loceklis, pašvaldības organizācijas loceklis, tautas kultūras dzīves dalībnieks u. t. l. Te, tautas vidū un valstī, pilsonis atrod nevien savas eksistences pamatu, bet te visa viņa dzīve ir pilnīgāka, nozīmīgāka, satura ziņā bagātāka nekā citur, svešā tautā un valstī, nerunājot jau nemaz par dzīvi ārpus valsts, kas kultūras cilvēkam vairs nav iespējama. Šis daudzās saites, kas pilsoni it kā organiski saista ar tautu un valsti un nav viegli saraujamas, padara tautas resp. tautas vairākuma gribas aktu par reāli un objektīvi saistošu kā atsevišķiem indivīdiem, tā dažreiz pat ievērojamam tautas mazākumam. Tautas nobalsošana tā tad mums rāda, ka brīvas gribas izpaušmes rezultātā ir radies akts — satversme, likums vai lēmums kādā atsevišķā lietā, kas kā objektīva un neapšaubāma norma (vai normu komplekss) vai arī kā objektīvs lēmums kādā atsevišķā jautājumā saista visus tiesību subjektus valstī, pašu valsti un valsts varas organus neizslēdzot. Tādējādi uz tautu pašnoteikšanās principa dibināta tautas gribas izpaušme var dot arī tiesisku pamatojumu valsts varai un stabili pamatu pašai valstij un tās tiesiskai iekārtai. Šo pamatojumu nespēja dot 19. gs. otrajā pusē valdošā vācu valsts teorija, tāpēc ka tā nostādīja tiesisko iekārtu atkarībā no viena tiesību subjekta — valsts —

gribas; un šo pamatojumu nedeva arī dabisko tiesību skolas sabiedriskā līguma teorija, tāpēc ka nostādīja valsts iekārtu pamatojošo aktu — sabiedrisko līgumu — atkarībā no organiski nesaistītu individu brīvas gribas. Modernā tiesiskās valsts teorija, kas dibinās uz tautu pašnoteikšanās principa, var dot mūsu meklēto valsts varas tiesisko pamatojumu tāpēc, ka organizētas kultūrālas un politiskās kopības — tautas — gribas izpausme objektīvi saista visus šīs tautas locekļus un visus tiesību subjektus šīs tautas valstī, pašu valsti neizslēdzot. Tāpēc tautu pašnoteikšanās principam jāklūst par vienu no modernās valsts teorijas pamatprincipiem, un viens no valststiesību zinātnes neatliekamiem uzdevumiem ir tautu pašnoteikšanās principa teorijas izveidošana, — teorijas, kas saskanētu ar moderno tautu politiskās un tiesiskās dzīves svarīgiem faktiem un izskaidrotu tos.

Veidojot tautu pašnoteikšanās principa teoriju, nav tomēr jābaidās atzīt tautu pašnoteikšanās principa un sabiedriskā līguma idejiskus sakarus, nav jāizvairās palūkoties šad tad sabiedriskā līguma teorijā viņas labāko pārstāvju piem. Loka, Ruso un Kanta veidojumā un izvest pat dažas analogijas ar tautu pašnoteikšanās principa teoriju, — tas palīdzēs noskaidrot tautu pašnoteikšanās principa īsto nozīmi un saturu un izveidot attiecīgu teoriju uz pareiziem pamatiem. Tagadējiem valststiesībniekiem nevar būt par kaunu sasniegties rokās ar 18. gs. lielajiem domātājiem, kas sprauda sev cēlo mērķi — nodibināt valsti uz tiesību un brīvības pamatiem. Ja sabiedriskā līguma teorētiski dzīvotu mūsu laiku un tagadējās zinātnu attīstības apstākļos, nevar būt šaubu, ka viņu lielākā daļa būtu tautu pašnoteikšanās principa aizstāvji un piekritēji. Par īstu valsti viņi atzina tikai tādu, kuŗas pamatā atrodams sabiedriskais līgums, un arī tagad, jādūmā, par īstu tiesisku valsti viņi atzītu tādu, kas dibināta uz tautu pašnoteikšanās principa pamata. Bet kā viņi skatītos uz valsti, kas nodibināta vai kuŗas iekārta noteikta piespiedu kārtā, bez tautas pašas gribas vai pret viņas gribu? — Piepaturot sabiedriskā līguma teorijas jēdzienus un terminoloģiju, viņi teiktu, ka šīs valstis vēl arvienu atrodas dabiskā stāvoklī, kā to piem. teica Loks par Hobsa teorētiski konstruēto un aizstāvēto absolūto monarchiju. Sabiedriskā līguma teorētiski, kā zināms, parasti izšķīra dabisko stāvokli un organizētas sabiedrības jeb valstisko stāvokli, kas radies un var rasties vienīgi uz sabiedriskā līguma pamata. Mēs pēc analogijas ar sabiedriskā līguma teoriju varētu izšķirt tautu politiskās organizēšanās gaitā trīs dažādus stāvokļus: faktisko stāvokli, kad tauta ir atsavinājusies

no kādas agrākās valsts varas un nav vēl ieguvusi savu atsevišķu politisku statusu; piespiedu organizācijas stāvokli, kad tautai ir dots politiskais statuss un iekšēja politiska organizācija, vai arī jau pastāvošā valstī apvērsuma ceļā uzspiesta kāda jauna organizācija (jeb iekārta) un valdība ar varas līdzekļiem pret tautas pašas gribu; un beidzot, pašorganizācijas stāvokli, kad tauta ir pati brīvi nolēmusi par savu politisko statusu un izstrādājusi un pieņēmusi savu satversmi saskaņā ar tautu pašnoteikšanās principu. Faktiskais stāvoklis savā tīrā veidā nevar būt ilgstošs, tas ir tikai pārejas stāvoklis izņēmuma apstākļos, kara vai revolūcijas laikā; tāds piemēram bija latviešu tautas stāvoklis no Brest-Litovskas miera līguma noslēgšanas līdz Latvijas valsts proklāmēšanai. Protams, ka šādā stāvoklī tauta nav vēl valsts, viņai nav vēl sava politiski-tiesiskā organizācija iekšienē, nedz politisks statuss uz ārieni. Skaidrs ir arī tautas pašorganizācijas stāvoklis: uz tautu pašnoteikšanās principa pamata nodibinātai valstij, ar tautas vai viņas likumīga organa pieņemtu kaut pagaidu satversmi, ir politiski-tiesiska organizācija iekšienē un noteikts politisks statuss uz ārieni. Citādi ir ar piespiedu kārtā organizētu valsti, kādas ir arī dažas tagadējās diktatoriski valdītās valstis; uz ārieni, pretim citām patstāvīgām tautām, viņām ir, bez šaubām, savs politisks statuss, bet viņu iekšējo stāvokli var, pēc analogijas ar sabiedriskā līguma teoriju, atzīt par faktisku stāvokli, kuru šādā stāvoklī atrodošās kultūras tauta pēc ilgāka vai īsāka laika izbeigs, realizēdama savu pašorganizēšanās tiesību¹⁹⁶).

9. Valsts vara un valsts varas funkcijas.

Valsts varas jēdziens ir viens no centrāliem valsts teorijas jēdzieniem, jo uz tā balstās mācība par valsts varas orgāniem, viņu

¹⁹⁶) Šīs domas par tautas politiskas organizācijas stāvokļiem var ietvert šādā schēmā:

Tautu politiskās organizācijas stāvokļi:

1. Faktiskais stāvoklis > Iekšienē faktisks stāvoklis.
2. Piespiedu organizācijas stāvoklis > Politisks statuss uz ārieni.
3. Pašorganizācijas stāvoklis
(Politiski-tiesiska organizācija iekšienē uz tautu pašnoteikšanās principa pamata).

kompetenci, funkcijām un savstarpējām attiecībām, tas saistīts arī ar pašas valsts jēdzienu un juridisko konstrukciju. Arī šinī darbā jau ir vairākkārt minēta valsts vara, jo valsts varas tiesisku pamatošanu un juridisku ierobežošanu esmu stādījis par šā darba centrālo problēmu, kuŗas atrisināšanai lietoju tautu pašnoteikšanās principu. Bez tam, valsts varas realizēšanā izpaužas tautu pašnoteikšanās principa trešā sastāvdaļa, tautas pašvaldīšanas tiesība. Tāpēc stādītā uzdevuma veikšanai nepieciešami kaut īsumā noskaidrot valsts varas jēdzienu.

Ar varu vispār tiek saistīts jēdziens par iespēju dot obligātoriskas pavēles un vajadzības gadījumā piespiest tās izpildīt. Ar valsts varu šinī vispārējā nozīmē jāsaprot iespēja dot obligātoriskas pavēles pavalstniekiem jeb tautai visumā un vajadzības gadījumā piespiest šīs pavēles izpildīt, pie kam šī vara tiek piešķirta valstij pašai kā subjektam jeb personai, bet lieto viņu valdība jeb tā sauktie valsts varas organi. Vara šinī nozīmē, kā iespēja pavēlēt un piespiest, var dibināties uz faktiskiem apstākļiem, tā tad vara var būt faktiskā vara, un valdnieka vara vai valsts vara tāda ir bieži bijusi. Vēsture zina daudzus piemērus, kad valsts vara ir nodibināta tieši ar bruņotu spēku iekarošanas vai apvērsuma ceļā, un tādi piemēri atrodami arī tagadnes diktatoriski valdītajās valstīs. Valsts vara tā tad bieži ir bijusi, un arī vēl tagad dažās valstīs ir faktiskā vara. Daža tāda faktiskas varas subjekta (iekarotāja vai apvērsuma izvedēja) vara bijusi īsa, bet dažs to turējis ilgi savās rokās un nodevis saviem pēcnācējiem. Varbūt šie daudzie faktiskas valsts varas piemēri ir pamudinājuši daudzus politiķus un pat dažus valststiesībniekus taisīt slēdzienus, ka valsts vara vienmēr esot faktiskā vara, un ka cita pamatojuma tai arī neesot vajadzīgs, pietiekot ar to, ka tā ir faktiskā vara. Starp faktiskās valsts varas aizstāvjiem vispirms varam minēt sofistu Trasimachu (Thrasymachos), kuŗa ieskatu Platōns attēlo savas „Rēpublikas“ pirmās grāmatas 12. nodaļā. Pēc Trasimacha ieskatiem, visās valstīs valda stiprākie (tas vai tie, kuŗu rokās atrodas faktiskā vara), viņi izdod likumus, kādi noderīgi vispirmā kārtā viņiem, bet ne valdāmajiem, un vispār valda savās interesēs, kas arī esot taisnīgi jeb pareizi¹⁹⁷). Renesanses laikmetā līdzīgus ieskatu

¹⁹⁷) „Es saku (teica Trasimachs), ka taisnīgi ir tas, kas noder stiprākajiem... Vai tad jūs nezināt, ka dažas valstis tiek valdītas tiranniski, citas demokrātiski un vēl citas aristokratiski. Katrā valstī valdošajiem pieder vara, un tie izdod likumus, kādi viņiem noderīgi: demokrātijā demokrātiskus, tirānijā tiranniskus un ci-

atrodam pie slavenā florencieša N. Makiavelli (Niccolo Macchiavelli 1469.—1527.), kuŗa galvenā politiskā darbā „Il Principe“ atrodami kailas faktiskas varas dievināšanu, pie tam varas, kas iegūta un nostiprināta neskaitoties ne ar kādiem līdzekļiem. Šinī ziņā Makiavelli pat ir ieguvis neapskaužamu slavu, kā nemorāliskas politikas sludinātājs. Makiavelli vārda sliktu slavu jaunākie pētnieki gan ir drusku uzlabojuši, aizrādot, ka viņš bijis labs patriots, kas skumis par sadrumstalotās tēvijas bēdīgo likteni un, būdams pārliecināts, ka Itālijai var palīdzēt vienīgi spēcīgs valdnieks, devis dažiem Itālijas mazajiem tiranniem foreizējā laikmeta apstākļiem piemērotus politiskus padomus. Jūristiem valststiesībniekiem ir maza interese kritizēt Makiavelli politiku, atzīmējam tikai, ka viņš ir viens no spilgtākiem faktiskas valsts varas aizstāvjiem. Neminot vairākus citus vārdus, atzīmēsim tikai pāris jaunākā laika pazīstamus valststiesībniekus. Austrijas profesors Ludvigs Gumplovičs, kas savu valsts teoriju balsta uz socioloģiskiem pamatiem, māca, ka valstis tiek nodibinātas varas līdzekļiem, visbiežāk iekarošanas ceļā, un arī tālāk pastāv kā faktiskas varas organizācijas. Arī pazīstamais franču prof. Leons Digi, ar kuŗa dažiem tiesiski-filosofiskiem ieskatiem iepazīnāties jau agrāk, atzīst, ka politiskā vara ir tikai fakts, un ka valda un valdīs faktiski stiprākie¹⁰⁸). „Valsts un valsts vara, pēc Digi, rodas tur, kur uz noteiktas teritorijas ir notikusi diferenciācija starp stiprajiem un vājajiem, vai, kas tas pats, starp valdītājiem un valdāmajiem; citiem vārdiem, kur stiprākie ir monopolizējuši savās rokās spaidu varu. „Valsts vara pēc Digi,“ raksta prof. A. S. Aļeksejevs, „ir tā tad ne tiesiska parādība, bet faktiskā stipro kundzība pār vājajiem. Tāpēc

tās valstis arī līdzīgā kārtā. Un izdodami likumus, viņi to, kas derīgs viņiem pašiem, atzīst par taisnīgu valdāmajiem, un tos, kas nepadodas šiem likumiem, soda kā likuma un taisnības pārkāpējus. Tas ir tas, ko es domāju, teikdams, ka visās valstīs ir viena un tā pati taisnība, proti tas, kas noderīgs valdībai. Bet tā kā valdībai pieder vara, tad visu pareizi kopā saņemot, iznāk, ka visur taisnīgi ir tas, kas noderīgs stiprākajiem“. Lietoti H. Deivisa (Henry Davis) angļu tulkojums, 1894, un Fr. Schleiermacher'a vācu tulkojums, 3-te Aufl. 1907. I. H. Kirchman's Schleiermacher'a tulkojumam pievienotajās piezīmēs saka, ka Trasimacha ieskatu atzinuši arī citi sofistī: Die hier von Trasymachos gegebene Definition war die allgemein bei den Sophisten geltende. Sal. Platons Staats, 1907, 28. lp.

¹⁰⁸) Sal. Léon Duguit, Manuel de Droit Constitutionnel, 1923, 23. lp.: La vérité est que la puissance politique est un fait qui n'a en soi aucun caractère de légitimité ou d'illégitimité, 24. lp.: Les gouvernants ont toujours été, sont et seront toujours les plus forts en fait.

nevar runāt par valsts varas tiesību pavēlēt: valdītājiem, kuŗu rokās šī vara, nav tiesība pavēlēt, bet tikai spēks piespiest¹⁹⁹).

Ir savādi, ka pie šādiem ieskatiem var turēties arī jūristi valsts-tiesībnieki. Ja tas tiešām tā būtu, ka valsts vara ir tikai faktiskā iespēja piespiest izpildīt pavēles, tad arī pati valsts (formālā nozīmē) nebūtu jūriskā organizācija, bet varas jeb spaidu organizācija. Un tādā gadījumā jūristam, vismaz apzinīgam jūristam, kas cienī savu zinātņi, nebūtu ne pavisam ko nodarboties ar valsti, jo viņam vajadzētu atzīties, ka nav valststiesību un tamdēļ nevar būt arī valststiesību zinātnes. Par attaisnojumu prof. Digi valsts teorijai varētu gan teikt, ka valsts varu par faktisku varu viņš ieskata līdzšinējās valstis, bet domā, ka turpmāk valsts varai jātop par tiesiski norēgulētu un objektīvām tiesību normām ierobežotu varu, tā tad tiesisku varu. Tomēr arī šis Digi ieskats jāpapildina tādējādi, ka valsts vara jau sen ir bijusi tiesiska vara daudzās valstīs, ne retāk, varbūt vēl biežāk, nekā faktiskā vara. Jēdziens par likumīgu jeb tiesisku valsts varu ir pastāvējis jau sen, arī tādos laikmetos, kad bija diezgan izplatīta un pazīstama faktiskā vara, kā piemēram klasiskajā Grieķijā, kur faktisko varu, atšķirībā no likumīgās varas, apzīmēja kā tirannisku jeb despotisku varu. Likumīgas varas jēdziens bija saistīts ar ideju par tautas pašas vai uz tautas pilnvarojumu balstītu varu. Grieķu ievērojamākie politiskie domātāji bija pārliecināti, ka despotiska vara noderīga barbaru tautām, bet kultūrālajiem grieķiem piemērota tiesiskas valsts organizācija, kur valda likums un likumīga valsts vara. Ideja par valsts varai nepieciešamiem tiesiskiem pamatiem pilnīgi nekad neiznīka. Arī viduslaikos, kā augstāk atzīmējam, daudzi ievērojamākie domātāji lūkoja piedot monarha varai tiesisku pamatu, balstot to uz tautas pašas gribu vai piekrišanu. Un nav reti tie piemēri, kad iekarotājs vai apvērsuma izvedējs steidzīgi pats meklēja pēc līdzekļiem, kā piedot savai varai lēģitimitātes raksturu. Normandijas hercogs Viljums Iekarotājs, kuŗa uzvara Anglijā 11. gs. vidū bija drīza un pilnīga un kuŗa faktisko varu nekas nevarēja apdraudēt, lika tomēr visai drīz sevi ievēlēt par Anglijas karali tanī sapulcē — Magnum concilium — kas, lai gan sastāvēja tikai no karaļa vasaljiem un augstajiem garīdzniekiem, tika ieskatīta par visas valsts sapulci. Tāpat cits Anglijas karalis, Indrikis IV., kas 14. gs. beigās ar ieroču varu

¹⁹⁹) Sal. Леонъ Дюги, Соціальное право, индивидуальное право и преобразование государства, 1909, prof. A. S. Aļeksejeva priekšvārdi, VIII. un IX. lр.

nogāza Ričardu II. no troņa un uzkāpa tanī pats, meklēja un panāca šā apvērsuma un līdz ar to savas varas sankcionēšanu parlamentā. Tādu piemēru, kur faktiskās valsts varas turētājs lūko atrast savai varai kādu tiesisku pamatu, ir daudz, un tie rāda, ka pat gadījumos, kad vara tiek ūzarpēta, netiek aizmirsts, pat no ūzarpētājiem pašiem nē, ka valsts varai nepieciešams kāds tiesisks pamats, citiem vārdiem, ka savā būtībā valsts vara ir tiesiska vara, un ka tiesiska vara stādāma augstāk par faktisku varu. Šis ieskats, ka valsts varai jābūt tiesiskai varai, un ka īsta valsts vara ir tikai tiesiska vara, bez šaubām, valda arī tagadējā valststiesību zinātnē.

Kas tad nu jāsaprot ar tiesisku valsts varu? Redzams, te jāsaprot nevienu faktiska iespēja dot pavēles un piespiest tās izpildīt, bet tiesība vai tiesisks pilnvarojums rīkoties, dot saistošas pavēles un vajadzības gadījumā lietot arī likumīgus spaidu līdzekļus pret attiecīgām personām un tiesību subjektiem, lai panāktu savu likumīgo pavēļu izpildīšanu. Spaidu līdzekļi tā tad var tikt izlietoti kā vienā, tā otrā gadījumā, un mazizglītotam pilsonim var likties, ka nav izšķirības starp faktisku un tiesisku varu. Bet jau vienkārši kaut cik izglītoti tagadējās kultūras valsts pilsonis sapratis lielo starpību starp faktisku un tiesisku jeb likumīgu un nelikumīgu valsts varu, nerunājot jau nemaz par jūristiem. Bet jūristu uzdevums, protams, ir nevienu atšķirt faktisku varu no tiesiskas varas, bet arī noskaidrot valsts varas tiesisko pamatu un tās būtību.

Pirmais jautājums attiecībā uz valsts varas tiesisko pamatu ir: kas padara valsts varu par tiesisku varu? Kas piešķir varai nevienu iespēju parādīties kā varai, bet tiesību uz savu varas stāvokli un aktivitāti? — Tagadējās valstīs ar noteiktām satversmēm un attīstītu likumdošanu mēs varam teikt: likumīga jeb tiesiska valsts vara ir tā, ko reālīzē satversmē vai likumos noteiktie valsts varas organi (iestādes un amatpersonas) likumos noteiktos veidos un apmēros. Šāds formulējums labi saskan ar tiesību suverēnitātes teoriju, kas māca, ka augstākā vara pieder tiesībām, kam arī valsts varas organi padoti. Bet tādā gadījumā var tālāk stādīt jautājumu: no kurienes tad pašas objektīvās tiesības iegūst savu varu? Citiem vārdiem, kas tad ir pašu objektīvo tiesību īstais pamats? Un tā kā tagadējās valstīs objektīvās tiesības likumu veidā nāk no attiecīga valsts varas organa — likumdevējas iestādes, tad var arī jautāt: kā tad no valsts varas nākošas tiesības var atkal savukārt pamatot valsts varu? Vai jūridiskā doma te nav nonākusi zināmā burvju lokā?

Šādi jautājumi nemaz nav lieki un nepamatoti, ja atceramies kaut tikai to, ka 19. gs. ļoti izplatīts tiesībteorētisks ieskats atzina par īstām tiesībām tikai tos normatīvos aktus, ko deva un aizstāvēja valsts vara, tā tad tiesības pamatoja ar valsts varu. Tagad turpretim tiesību suverēnitātes teorija pamato valsts varu ar tiesībām. Burvju loka raksturs te redzams diezgan skaidri, sevišķi ja iegaumējam, ka pēdējo simts gadu laikā nebūs grūti uzrādīt vienu vai otru gadu desmiti, kad starp pazīstamiem jūristiem bija atrodami abu šo pretējo ieskatu aizstāvji. Apmierinošu galīgu šī grūtā jautājuma atrisinājumu jūrisprudence vēl nav devusi. Viens no ievērojamākiem moderniem valststiesībniekiem, Georgs Jellineks, saka, ka šis jautājums esot metajūriskas dabas²⁰⁰). Vesela rinda pazīstamu jūristu, kā Petražickis, Stammlers, Krabe u. c.^{200a}) meklē tiesību pamatojumu individu vai sabiedrības psihikā. Tas ir pareizs ceļš, jo cilvēku sabiedriskajā dzīvē izveidojušās tiesības ir viņu garīgās darbības produkts. Tikai šīnī tiesību pamatojuma meklēšanā jāatšķir psiholoģiskais novads no jūriskā un arī tiesību pamatojumam jālūko piedot tiesiska forma. Jūristam jāatrod valsts varas un galu galā pašu tiesību pamatojums jūriskā, bet nevis kādā metajūriskā novadā.

Jūrists dažreiz var mācīties kaut ko arī no tautas vai sabiedrības pašas tiesiskajiem jēdzieniem un ieskatiem; un no tā nav jāvairās, jo jūrista uzdevums ir pētīt tiesības un tiesiskas parādības visos viņu veidos. Augšā atzīmējam, ka jau no seniem laikiem tiesiskas jeb likumīgas valsts varas jēdziens tiek saistīts ar ideju par tautas pašas gribu. Arī tagad tauta saprot dažus uz valsts varu attiecīgus jautājumus diezgan vienkārši, piem. tautā ir ļoti izplatīts un neapšaubīts ieskats, ka ievēlot parlamentu tauta pilnvaro to darboties kā augstāko valsts varas organu. Strīdos ap valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību nevien vienkāršie pilsoņi, bet dažreiz arī jūristi izsaka domu, ka tautas vēlētā valsts prezidents ir autoritātīvāks tāpēc, ka viņš tautas pašas pilnvarots, turpretim parlamenta ievēlēts valsts prezidents saņemot savas amata pilnvaras no parlamenta un tāpēc esot mazāk autoritātīvs un dažā ziņā parlamentam padots. Valststiesībniekam nebūs

²⁰⁰) Sal. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3-te Aufl. 1914, 368. lp.

^{200a}) Stammlers atzīst tiesības par gribas veidu — eine Art des Willens. Sal. Rudolf Stammler, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, 2-te Auflage 1923, § 30, 41, 47. Petražickis pats ieskatīja Stammleru par savas psiholoģiskās tiesību teorijas piekritēju. Krabe atzīst cilvēku tiesisko apziņu par vienīgo tiesību avotu. Sal. H. Krabe, Die moderne Staatsidee, 1919, 50. lp.

grūti pierādīt, ka tādā veidā šis ieskats ir jūridiski nepareizs: ne tauta vai parlaments pilnvaro valsts prezidentu, bet viņa, tāpat kā katra cita valsts varas organa, pilnvaras ir noteiktas satversmē vai kādā likumā, un ēlēktorāts vai parlaments, ievēlot kādu valsts varas organu, izpilda tikai likumā noteiktu funkciju. Tomēr šinī ieskatā ir sava daļa patiesības, proti, ka pēdējais pamats visām tiesībām un valsts varai meklējams tautā pašā.

Šis ieskats ir atradis savu jūridisku izpausmi un atzīšanu tautu pašnoteikšanās principā, sevišķi tautu pašorganizēšanās un pašvaldības tiesībās. Varētu iebilst, ka arī te mums darišana ar tautas psihikā nodibinājušos pārliecību par šā principa validitāti. Bet ar šādu iebildumu nebūt nevar apgāzt, bet gan drīzāk izskaidrot un nostiprināt visai svarīgo jūridisko faktu, ka tautu pašnoteikšanās principu ir atzinušas tādas augstas organizācijas un iestādes, kā Tautu Savienība un Pastāvīgā Starptautiskā Tiesa, un tas ievests daudzās deklarācijās, satversmēs un citos likumdošanas aktos. Tautu pašnoteikšanās princips tā tad ir tas vispārējais īstais tiesiskais pamatojums, uz kuŗa balstās visas tiesības un likumīgās varas, bet konkrētākā veidā katrā valstī attiecīgās tautas gribas izpausme ir tiesiskais pamatojums valsts varai un objektīvajām tiesībām šinī valstī.

Šinī sakarībā varam atzīmēt vēl vienu nedibinātu valststiesisku ieskatu, kas bija diezgan izplatīts 19. gs. monarchiskai valstij pieskaņotā teorijā. Līdzās augšā minētajam ieskatam, pēc kuŗa valsts vara vispār ir tikai faktiskā vara un tiesisks pamatojums tai nav vajadzīgs, izpaudās dažreiz arī drusku citāds ieskats, kas gan nenoliedza valsts varas tiesisku pamatu, bet apgalvoja, ka valststiesību laukā bieži fakts pārvēršoties par tiesībām. Piem. ja valdniekam, kas apvērsuma ceļā sagrābis valsts varu savās rokās, ir izdevies šo varu noturēt un nostiprināt savā ģimenē, tad šī vara jau uz vēsturiskiem pamatiem esot pārvērtusies par lēģitīmu varu; ja konstitucionālā monarchijā monarcham izdodas patvarīgi ierobežot tautas tiesības, un tauta neatbild ar revolūciju (kā tas piem. bija Krievijā 1907. g., kad nekonstitucionālā kārtā tika grozīts vēlēšanu likums), tad pēc šā ieskata fakts kļuvis par tiesībām, citiem vārdiem, nelikumība kļuvusi par likumību.

Man šķiet, ka šis ieskats ir gluži nepareizs: faktiskā vara nevar pati no sevis vien pārvērsties par tiesisku varu. Lai arī valsts varas ūzūrpētājam izdotos nodrošināt varu savā ģimenē un nodot saviem pēcnācējiem, tā būs un paliks tikai faktiskā vara bez tiesiska pamatojuma. Arī faktiskā valsts vara, protams, izdod normas saturošus

aktus, un šīs normas izpilda objektīvo tiesību vietu, tomēr tās nav tiesību normas (Rechtsnormen), bet gan varas jeb patvaļas normas (Willkürsnormen); šīs normas ir validas tāpēc, ka aiz tām stāv faktiskā valsts vara, bet tiesiska pamatojuma tām trūkst. Šāds faktiskais stāvoklis pats no sevis vien nevar pārvērsties par tiesisku stāvokli, jo nevienai tautai nav tiesība valdīt pār otru bez tās piekrišanas, tāpat arī atsevišķa persona vai personu grupa nevar uz faktisko apstākļu pamata vien iegūt tiesisku varu pār vairākumu. Faktiskā vara var pārvērsties par tiesisku varu un viņas dotās normas par tiesību normām tikai vienā ceļā: ar tautas atzīšanu. Cita ceļa nav. Faktiskā vara pārvēršas tiesiskā varā tikai tad, kad dabū juridiskā aktā (tautas nobalsošanā, vai tautas pārstāvības lēmumā) ietvertu tautas atzīšanu. Iet vēl tālāk un pieņemt, ka tauta arī klusuciešot var dot savu piekrišanu ilgstošai faktiskai varai un tā tad atzīt to par tiesisku varu — nozīmē nonākt tanī minējumā un politiskā subjektivisma laukā, kur jūristam nav vairs iespējams taisīt noteiktus objektīvus secinājumus.

Valsts varas īstais tiesiskais pamats tā tad ir tautas atzīšana. Kā individam pieder pašnoteikšanās (autonomija) morāles novadā, tā tautai pieder pašnoteikšanās un pašvaldīšanas tiesību novadā. Tautu pašnoteikšanās princips, pēc kura tautai pieder pašnolemšanas, pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesības, ir visu valststiesību pamats un līdz ar to arī valsts varas tiesiskais pamats. Un šī tiesība lemt un valdīt pašai par sevi pieder tautai vienmēr, lai arī ne vienmēr viņa parādās aktīvā veidā, bet dažreiz atrodas potenciālā stāvoklī. Kad tauta saceļas pret apspiedēju, — vienalga, lai tas būtu kāds tiranns, vai kāda oligarchu grupa, vai arī kāda sveša varmācīga tauta, — nokrata apspiedēju jūgu, salauž faktisko spaidu varu un revolūcionārā ceļā rada savu valsti un tās tiesisko iekārtu, tad ne fakts pārvēršas par tiesību, bet gan vienīgi tautas potenciālā tiesība kļūst par aktīvu tiesību un realizējas tautas politiskajā dzīvē. Tiesiska ir vienīgi tā valsts vara, kas tautas radīta vai atzīta. Tāpēc varam teikt, ka katra demokrātiska valsts ir tiesiska valsts, un katra tiesiska valsts ir vairāk vai mazāk demokrātiska valsts; bet nedemokrātiska valsts nekad nevar būt tiesiska valsts, jo valsts vara nedemokrātiskā valstī ir tikai faktiskā vara, bet nav un nevar būt tiesiska vara. Tomēr pie tam ar demokrātisku valsti nav jāsaprot šauri tikai kāds viens valsts iekārtas veids, bet visas tās valsts iekārtas, kur tautai pašai ir nodrošināta tiesība organizētā veidā izteikt savu gribu sat-

versmes veidošanā un svarīgākajās valdīšanas lietās. Protams, ka arī monarchija var būt tiesiska un demokrātiska valsts, ja tā nodibināta ar tautas pašas gribu, kā Beļģijā 1830. g. un Norveģijā 1905. g., vai tautas atzīta, kā Itālijā pagājušā gs. piecdesmitajos un sešdesmitajos gados pakāpeniskas tautas nobalsošanas ceļā, pēc kam Itālijas karalis savā titulā līdzās vecajai formulai „no Dieva žēlastības“ ierakstīja otru: „un ar tautas gribu“. Tagadējās parlamentārās monarchijas ir monarchijas (vienvaldības) tikai pēc formas, — pēc būtības viņas tādas vairs nav, jo karalis tur nevalda, bet valda parlaments, ministru kabinets un pilntiesīgo pilsoņu kopums (ēlēktorāts). Šīs valstis var ar pilnu tiesību saukt par demokrātiskām monarchijām, jo viņu iekārta stāv tuvāk rēpublikāniskai, nekā īstai monarchiskai iekārtai.

Valsts vara tagadējās demokrātiskās valstīs ir tā tad jūristam tiesiska parādība, kas saistīta ar valsts varas organu tiesisko stāvokli: tā ir tiesība izdot likumīgus aktus un vajadzības gadījumā lietot likumīgu spaidu līdzekļus šo aktu realizēšanai. Valsts varas pamats ir objektīvās tiesības, kas ietvertas satversmē un likumos, bet objektīvo tiesību pamats ir noteiktā jūridiskā aktā izpausta tautas griba. Un ar to, ka valsts vara ir pamatota un norēgulēta ar objektīvām tiesībām, viņa ir arī padota šīm tiesībām un ir tā tad nevien tiesiski pamatota, bet ir arī tiesiski ierobežota vara.

Ja nu uz tautu pašnoteikšanās principa pamata tautai pašai pieder arī pašvaldīšanas tiesība jeb tiesība lietot un realizēt valsts varu, tad var rasties jautājums, kādā veidā vai kādos veidos tauta var šo tiesību realizēt. Vai valsts varu tautas vārdā realizē tikai likumīgā kārtā pilnvaroti valsts varas organi, jeb vai valsts varu visumā vai pa daļai patiešām var izlietot un realizēt tauta pati? Lai atbildētu uz šo jautājumu, jāpalūkojas arī uz valsts varas reālo saturu. Ja mēs atrastu pareizu atbildi uz jautājumu: kāds ir valsts varas uzdevums vispārīgā veidā, tad līdzās valsts varas tiesiskajam pamatojumam mēs būtu atraduši šīs varas racionālu pamatojumu. Parafrazējot Aristotela vārdus, varam teikt, ka valsts ir nodibināta, lai tauta varētu eksistēt, un attīstās, lai tauta sasniegtu labklājību. Tautai, kas organizējusies valstī, ir bez šaubām savas kopintereses, kopvajadzības, kas apmierināmas kopējiem spēkiem un kopējiem līdzekļiem. Bet šo kopējo spēku un līdzekļu rašanai, apvienošanai, novadīšanai un izlietošanai vajadzīgā vietā un lietā ir nepieciešama apzinīga rīcība. Valsts vara nu ir valsts organiem tautas piešķirta tiesība (kas uz tautu pašnoteikšanās principa pamata pieder tautai pašai) rīkoties

ar šiem kopējiem spēkiem un līdzekļiem kopvajadzību apmierināšanai un vispārējo uzdevumu veikšanai. No šā viedokļa, kā redzams, valsts vara nav vis kāds mistisks neizskaidrojams fakts, bet ir loģiski nepieciešama sabiedriski kultūrāla parādība, kas jūristam kļūst par tiesisku parādību, ja valsts vara ir tautas radīta vai atzīta. Šeit atzīmētais ieskaits par valsts varas racionālo saturu saskan ar vienu no jaunākām valsts teorijām — enerģētisko teoriju, pēc kuŗas valstī organizēta tauta nodod daļu no saviem fiziskajiem, ekonomiskajiem, garīgajiem un morāliskajiem spēkiem visas organizētās apvienības — valsts — rīcībā. „Tādējādi apvienotie lietišķie un personiskie līdzekļi un spējas noved pie ilgstošām iestādēm“, raksta Vīnes prof. Adolfs Mencels, „kuŗas kopējais spēks atrod savu izteiksmi. Valsts tā tad parādās kā to iestāžu kopums, kuŗu uzdevums ir kādas tautas kolektīvo spēku rast un ar to rīkoties“²⁰¹).

Jautājums par valsts varas reālajiem uzdevumiem noved mūs tieši pie jautājuma par valsts varas funkcijām. Pēc vispār pieņemta jēdziena par funkciju bioloģiskā organismā tiek nosaukta kāda organismam nepieciešama darbība, ko veic kāds orgāns vai vairāki orgāni kopā. Lietojot šo pašu funkcijas jēdzienu valstī, varētu teikt, ka valsts varas funkcija ir valstij nepieciešama darbība, ko veic kāds valsts varas orgāns vai vairāki orgāni kopā. Saņemot vēl īsāk un piegriežot vērību formālajai pusei, varam uzstādīt šādu valsts varas funkciju dēfinīciju: valsts varas funkcija ir kāda likumīga valsts varas orgāna darbība kāda noteikta likumīga valsts uzdevuma veikšanai. Tā kā valsts uzdevumu veikšanai tiek izlietota daļa no organizētās tautas līdzekļiem un spējām, un tā kā tiesība rīkoties ar šo organizētas tautas kopēju enerģiju izpaužas valsts varā, tad arī katra valsts funkcija ir saistīta ar varu, proti, ar tiesību izlietot funkcijas realizēšanai nepieciešamos līdzekļus no kopējā organizētas tautas līdzekļu krājuma. Tāpēc funkcija, kas no socioloģiska viedokļa ir tikai sabiedriskā jeb valsts funkcija, no juridiskā viedokļa, vismaz tiesiskā valstī, ir valsts varas funkcija. Jāsaka pat, ka valsts funkcija bez varas nemaz nav domājama, jo neviens valsts uzdevums nevar tikt veikts bez attiecīgiem līdzekļiem, un tiesība lietot šos līdzekļus jau ir vara. Daudzreiz pie tam nav redzami nekādi varas atribūti, kā to saprot plašā publika, netiek dotas nekādas saistošas pavēles un

²⁰¹) Adolfs Menzel, Begriff und Wesen des Staats, krājumā Handbuch der Politik, I Band, 1920, 49. lp. Sal. arī: Adolf Menzel, Die energetische Staatslehre, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 66, Heft 1, 1931, 134. lp.

netiek lietoti spaidi, bet tiek ar valsts līdzekļiem darīts pozitīvs kultūras darbs un apmierinātas tautas kultūrālās vajadzības. Piem. valsts skola, valsts bibliotēka vai mūzējs, valsts statistikas birojs, meteoroloģiskā stacija, slimnīca u. t. l. neparāda nekādu varu spaidu pielietošanas nozīmē, bet visur te mums darīšana ar tiesību lietot valsts līdzekļus likumīgo valsts uzdevumu veikšanai, un tāpēc ar pilnu tiesību varam runāt par valsts varas funkcijām arī valsts kultūrālās darbības laukā.

Valsts uzdevumi tagadējās kultūras valstīs ir plaši un dažādi, tāpēc tagadējām valstīm ir attīstīta organu sistēma, plaši izveidots iestāžu un darbinieku aparāts, kas uz likuma pamata un likuma robežās veic daudzus un dažādos uzdevumus. Tāpēc saprotams, ka arī reālo valsts varas funkciju, kā noteiktiem valsts uzdevumiem veltītu darbības veidu, ir ļoti daudz, tomēr valststiesību zinātne jautājumam par valsts varas funkcijām līdz pēdējam laikam piegriezusi maz vērības. Sākot ar 1924. g. es esmu sācis veidot valsts varas funkciju teoriju savā darbā „Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas“, un plašāku valsts varas funkciju analīzi līdz šim esmu atradis tikai angļu valststiesībnieka R. M. Mak-Aivera (MacIver) darbā „The Modern State“ (pirmais izdevums 1926. g., otrais iespiedums 1928. g.). Vispārējā valststiesību teorijā mācība par valsts varas funkcijām vēl vienmēr balstās uz pazīstamo Monteskjē teoriju par valsts varas dalīšanu, kas dota viņa „Esprit des lois“ XI grāmatas 6. nodaļā. Šī teorija ir tikusi arī gan kritizēta, daži vēlākie valststiesībnieki mēģinājuši to arī papildināt, tomēr visumā Monteskjē teorija vēl arvienu tiek ieskatīta par konstitucionālisma doktrīnas stūru akmeni, un vienīgais grozījums, ko vēlākā teorija ir ienesusi Monteskjē mācībā, ir tas, ka — atzīstot valsts varas vienību — modernā valsts teorija nerunā vairs par valsts varas dalīšanu vai par trim atsevišķām valsts varām, bet par trim galvenajām valsts varas funkcijām. Valststiesībnieki konstitucionālisti, kas galveno vērību piegriež valsts satversmei un valsts varas organiem, visumā var būt ar Monteskjē teoriju apmierināti, jo tā uzstāda racionālu valsts organizācijas plānu. Šinī ziņā Monteskjē teorijas nopelni ir nenoliedzami un tās ietekme liela, jo vairāk vai mazāk tas ir jūtams gandrīz vai visās modernajās satversmēs. Kā zināms, Amerikas Savienoto Valstu satversme ir darināta pilnīgi uz Monteskjē teorijas pamatiem, nostādot likumdevēju varu, izpildu varu un tiesu varu iespējami patstāvīgi un neatkarīgi vienu no otras. Neminot daudzas citas konstrukcijas, ku-

rās vairāk vai mazāk redzama Monteskjē ietekme, atzīmēsim piemēra dēļ tikai Portugales rēpublikas 1911. g. konstitūciju, kuŗas sestais pants it kā norakstīts no Monteskjē teōrijas: Les organes de la souveraineté nationale sont le pouvoir législatif, le pouvoir exécutif et le pouvoir judiciaire, independants et harmonisés entre eux. Jāsaka tomēr, ka arī šini racionāla satversmes plāna uzstādīšanas ziņā Monteskjē teōrija pēc sava satura nav gluži jauna, — viņam ir tādi ievērojami ceļa gatavotāji, kā Aristotels un Loks. Aristotels savas „Politikas“ IV. grāmatā (pēc B. Džoveta tulkojumā pieņemtās grāmatu kārtības), 14.—16. nod, izšķir un diezgan sīki apraksta trīs valsts iekārtas elementus, kas atrodami katrā labi noorganizētā valstī, un no kuŗu noorganizēšanas un savstarpējām attiecībām atkarājas arī izšķirība starp dažādām valsts iekārtām. Šie valsts iekārtas elementi, pēc Aristotela mācības, ir sapulce, kas spriež un lemj par vispārības lietām, ievēlētie maģistrāti, kas vada valsts tekošās darīšanas, un tiesas. Lemjošās sapulces kompetenci Aristotels apzīmē diezgan noteikti, viņai ir tiesība lemt par kaŗu un mieru, slēgt līgumus ar citām valstīm, pieņemt likumus, piespriest nāves sodu, izsūtīšanu un īpašumu konfiscēšanu, pārbaudīt maģistrātu sniegtos nolēsumus un ziņojumus par darbību; šis sapulces sastāvs var būt dažāds, un no šā sastāva atkarājas valsts iekārtas raksturs. No valsts iekārtas atkarājas atkal maģistrātu ievēlēšanas kārtība un personālais sastāvs; par viņu funkcijām Aristotels daudz nerunā, bet ir diezgan skaidrs, ka viņu uzdevums ir tas, ko parasti apzīmē kā izpildu varas realizēšanu. Tāpat Aristotels aplūko tiesu sastāvu, tiesnešu izvēlēšanas kārtību un uzdevumus. Tā tad ir skaidrs, ka jau Aristotels ir izšķīris un aprakstījis likumdevējas varas organu, izpildu varas organus un tiesas, kā nepieciešamas valsts iekārtas sastāvdaļas, mazāk vērības gan viņš piegriezis šo valsts varas organu savstarpējām attiecībām. — Loks sava otrā traktāta XII. nodaļā runā par „likumdevēju, izpildu un fēderātīvo varu valstī“. Tā tad arī viņš izšķir trīs valsts varas, lai gan vēlāk tanī pašā nodaļā aizrāda, ka izpildu varai un fēderātīvai varai esot cieši sakari, tās uzlūkojamas kā izpildu varas divas nozares, proti kā izpildu vara iekšējās un ārējās lietās, un lai gan tās teōrētiski pilnīgi atšķiramas viena no otras, praksē tās esot grūti nošķirt un nodot katru citam organam²⁰²). Par tiesu varu

²⁰²) John Locke, Two Treatises on Civil Government, Book II, chapt. XII, § 148: Though, as I said, the executive and federative power of every community be really distinct in themselves, yet they are hardly to be separated and

Loks atsevišķi nerunā un, liekas, pieņem to kā ietelpošu iekšējā izpildu varā. Kas attiecas uz Monteskjē teoriju, tad nevar pat teikt, ka viņa atšķirtos no iepriekšējām ar sevišķu skaidrību un noteiktību. Savas teorijas pirmajā formulējumā, *Esprit des lois* XI. grāmatas sestās nodaļas pašā sākumā, viņš pat stipri atgādina Loku, un viņa minētās trīs valsts varas būtu jānosauc par likumdevēju varu, izpildu varu valsts ārējās lietās un izpildu varu valsts iekšējās lietās. Drusku tālāk redzam, ka ar izpildu varu iekšējās lietās tiek saprasta galvenā kārtā tiesu vara, un izpildu vara ārējās lietās pārvēršas vienkārši par valsts izpildu varu²⁰⁸) Monteskjē teorijai tā arī tiek piedēvēts par nopelni, ka viņa izšķīrusi trīs galvenās valsts varas, likumdevēja, izpildu un tiesu varu, tomēr jau Aristotels atšķīra un aprakstīja ne mazāk skaidri un noteikti šīs varas, kā valsts iekārtas elementus. Vienīgais, kas Monteskjē teorijā no jauna nāk klāt, ir šo triju valsts varu savstarpējo attiecību raksturošana, lai gan arī te skaidrība un noteiktība nav sevišķi liela. Mans nolūks tomēr nav sīki aplūkot un kritizēt šinī vietā Monteskjē teoriju, kā konstitucionālas iekārtas doktrīnu, gribu tikai palūkoties uz to kā uz mācību par valsts varas funkcijām, jo citai valsts varas funkciju mācībai trūkstot, Monteskjē teorija parasti tiek pieņemta arī kā valsts varas funkciju teorija. Šinī ziņā Monteskjē teorijas trūkumi jau pēc satura ir lieli, jo modernajai valstij ir daudz vairāk pilnīgi reālu noteiktu uzdevumu, un tā tad arī daudz vairāk funkciju, nekā Monteskjē teorijā minētās lēģislatīvā, eksekūtvā un jūrisdiktīvā funkcijas. Varbūt valststiesībnieki konstitucionālisti var apmierināties ar šo vienkāršo valsts varas funkciju schēmu, jo viņu galvenā vērība tiek piegriezta valsts likumdošanas un augstākiem izpildu varas orgāniem, šo orgānu sastāvam

placed at the same time in the hands of distinct persons. For both of them requiring the force of the society for their exercise, it is almost impracticable to place the force of the commonwealth in distinct and not subordinate hands, or that the executive and federative power should be placed in persons that might act separately, whereby the force of the public would be under different commands, which would be apt some time or other to cause disorder and ruin.

²⁰⁸) Montesquieu, *Esprit des Lois*, Livre XI, ch. VI: Il y a dans chaque Etat trois sortes de pouvoirs: la puissance législative, la puissance exécutrice des choses qui dépendent du droit des gens, et la puissance exécutrice de celles qui dépendent du droit civil... Par la seconde, il fait la paix ou la guerre, envoie ou reçoit des ambassades, établit la sûreté, prévient les invasions. Par la troisième, il punit les crimes ou juge les différends des particuliers. On appellera cette dernière la puissance de juger; et l'autre, simplement la puissance exécutrice de l'Etat.

un savstarpējām attiecībām, beidzot arī šo organu, sevišķi likumdevēju organu, darbībai. Arī procesuālisti var apmierināties ar Monteskjē schēmu, jo Monteskjē uzrādītai jūrisdiktīvai funkcijai ir savs noteikts reāls saturs, kuŗa novadā norisinās procesuālistu galvenais pētīšanas darbs. Bet ko lai iesāk administrātīvistis ar viņa aplūkojamo izpildu varas funkciju Monteskjē schēmā? Šī funkcija šādā vispārējā formulējumā ir tik plaša un nenoteikta, ka šinī vispārējā veidā neatbilst nekādam reālam valsts varas uzdevumam un tai nav nekāda reāla satura. Tamdēļ taisni nodarbošanās ar administrātīvo tiesību teōriju pamudināja mani revidēt Monteskjē triju valsts varas funkciju teōriju un pārveidot to par tagadējai attīstītai kultūrālai valstij pieskaņotu valsts varas funkciju teōriju, galvenā kārtā sadalot Monteskjē izpildu varu vairākās reālās valsts varas funkcijās, kas atbilst reāliem valsts uzdevumiem un tamdēļ ietver sevī reālu noteiktu saturu. Turu par vajadzīgu piezīmēt, ka es revidēju Monteskjē teōriju tikai kā valsts varas funkciju teōriju, bet ne kā konstitūcionālisma teōriju. Un ja es atmetu Monteskjē valsts varas funkciju teōriju, tad tā ir tā teōrija, kuŗu ne Monteskjē pats gribējis radīt, bet kuŗu pieņēmuši vēlākie teōrētīki citas attiecīgas teōrijas trūkuma dēļ. Monteskjē pats nemaz nav gribējis dot valsts varas funkciju teōriju, viņš nav stādījis sev teōrētisku uzdevumu — noskaidrot valsts varas būtību un izpētīt valsts varas funkcijas. Monteskjē stādīja sev pilnīgi noteiktu politiski-praktisku mērķi: noskaidrot, kādā valsts iekārtā vislabāk var tikt nodrošināta pilsoņu brīvība. Saskaņā ar šo mērķi viņš arī piegriezta vērību tikai tām valsts varas funkcijām, kuŗām ir noteicēja nozīme, apspiežot vai nodrošinot pilsoņu brīvības, un šīs funkcijas ir: lēģislātīvā, jūrisdiktīvā un administrātīvā jeb izpildu varas funkcija. Par paraugu Monteskjē ņēma Angliju, par kuŗas vēsturisko misiju viņš ieskatīja politiskas brīvības nodrošināšanu, un aprakstīja Anglijas toreizējo valsts iekārtu kā paraugu tām valstīm, kas gribētu līdzīgi Anglijai nodrošināt savu pilsoņu politisko brīvību. Starpība starp Angliju un kontinenta valstīm, sevišķi arī Monteskjē tēviju Franciju, tanī laikā, ap 18. gs. vidu, bija ievērojama. Francijā bija sasniedzis augstāko attīstību patvaldnieciskais režīms, kur visa valsts vara bija apvienota absolūta monarha rokās. Anglijā turpretim bija jau nodibinājusies konstitūcionāla iekārta ar tautas piedalīšanos likumdošanā un patstāvīgām, likuma cieņu uzturošām un pilsoņu brīvību aizstāvošām tiesām. Monteskjē tāpēc arī piegriezta vērību Anglijas valsts iekārtai kā tādai,

bet neinteresējās par valsts varas funkcijām vispār, kuŗu jau toreiz bija vairāk ir Anglijā, ir Francijā pašā. Ir viegli saprotams, ka valsts funkciju daudzums nav visās valstīs vienāds, bet atkarājas no valsts uzdevumiem, kas valstīs uz dažādām attīstības pakāpēm ir ļoti dažādi: primitīvājās valstīs uzdevumu ir maz, un tie ir vienkārši, kultūrāli attīstītās valstīs uzdevumu ir daudz, un tie ir komplicēti. Pašās primitīvākajās valstīs pat vēl grūti saskatīt kādus atsevišķus noteiktus valsts uzdevumus, un tāpēc tur nav arī vēl saskatāma kāda valsts varas funkciju diferenciācija; bet valsts aug un attīstās līdz ar kultūras attīstību, un līdz ar valsti attīstās un paplašinās tās neatliekamo uzdevumu skaits, līdz ar ko izveidojas un attīstās noteiktas valsts varas funkcijas šo uzdevumu veikšanai.

Ja gribam iepazīties ar valsts varas funkcijām kā tādām, tad nedrīkstam stādīt kādu citu mērķi, kādu piemēram sev stādīja Monteskiē, bet jāpiegriežas vienīgi objektīvai valsts uzdevumu un viņiem pieskaņotās valsts darbības aplūkošanai un analizēšanai. Valsts varas funkciju rašanās process visumā ir šāds: kultūra savā attīstības gaitā stāda valstij kādu jaunu uzdevumu, atzīstot un veicot šo uzdevumu izveidojas noteikta valsts darbība jeb valsts varas funkcija, kas vai nu tiek uzticēta kādam jau pastāvošam organam, vai arī tās realizēšanai tiek radīts speciāls valsts varas orgāns²⁰⁴). Tā tad: pirms veicamais uzdevums, tad funkcija, un beidzot attiecīgais orgāns. Valsts funkciju un līdz ar to viņas organu sistēma, protams, ir nevis pēc kāda racionāla plāna veidota, bet attīstījusies vēsturiski, un valststiesībnīkam būtu visai interesanti aplūkot valsts varas funkciju un organu vēsturisko attīstības gaitu. Bet tas ir gaŗš ceļš un mūsu pašreizējam teorētiskam uzdevumam pat ne sevišķi noderīgs. Iegūt pietiekošu vispārēju pārskatu par valsts varas funkcijām mēs varam tādējādi, ka būdami kaut cik pazīstami ar tagadējo attī-

²⁰⁴) Pareizo ceļu valsts varas funkciju konstatēšanā ir gājis Benžamens Konstans, norādot, ka starp trim patstāvīgām valsts varām var rasties konflikti, tāpēc rodas jauns uzdevums — saskaņot Monteskiē minēto triju valsts varu kopdarbību un izlīdzināt sastrēgumus starp tām, un vajadzīga vēl viena valsts vara jeb valsts varas funkcija, ko B. Konstans nosauc par neutrālo jeb izlīdzinātāju varu un uztic to konstitucionālam monarham, atzīstot par aktīvās administratīvās jeb izpildu varas orgāniem konstitucionālos ministrus. Sal. Oeuvres politiques de Benjamin Constant, avec introduction, notes et index par Charles Louandre, 1874, 18. un sek. lp. Manā tālāk izvestajā valsts varas funkciju schēmā B. Konstana neutrālā jeb izlīdzinātāja vara pa daļai atbilst regulatīvai funkcijai.

tīto valsti, mēs mēģinām viņu aplūkot nevis tās vēsturiskajā, bet loģiskajā attīstībā. Mēģināsim iedomāties, kā valsts rodas un attīstās mūsu priekšā, lūkosim atzīmēt, kādi uzdevumi rodas valstij viņas loģiskajā attīstības procesā, un kādas funkcijas izveidojas šo uzdevumu veikšanai. Šādu paņēmieni zināmā mērā var attaisnot tas svarīgais apstāklis, ka pēc pasaules kara ir radušās daudzas jaunas valstis, kuŗas tikai dažu gadu laikā ir izveidojušas savu organizāciju un darbības aparātu un nostājušās līdzās gadsimteņus vecām valstīm ne vien kā jūridiski pilntiesīgas, bet arī kā kultūrāli attīstītas un visus tagadējo valšķu uzdevumus atzīdamas un veidamas. Novērojot šādas jaunas valsts nodibināšanos un ātru izveidošanos, mēs patiesībā izdarīsim jau atzīmēto procesu, proti, aplūkosim valsts varas funkciju attīstības loģisko gaitu.

Dibinot demokrātisku valsti uz tautu pašnoteikšanās principa pamata, tauta vispirms lemj par savu politisko statusu. Šinī tautas pašnolemšanās aktā tomēr nav ietverta nekāda valsts varas funkcija, jo šo tiesību var realizēt arī tauta, kuŗai vēl savas valsts nav. Bet tūlīn pēc valsts nodibināšanas valsts varas funkciju nepieciešamība sāk parādīties līdz ar jaunās valsts pirmajiem soļiem, jo valsts priekšā nostājas dažādi neatliekami uzdevumi, kas veicami valsts vai vispārības labā. Jau minējām, ka demokrātiska valsts nevar eksistēt bez satversmes, kuŗā būtu noteikts, kādi valsts varas organi ir pilnvaroti rīkoties tautas vārdā, kopojojot tautas spēkus un līdzekļus un veicot valsts uzdevumus. Tā tad jaunai valstij ir neatliekami vajadzīga satversme, un satversmes radīšana ir loģiski valsts pirmais uzdevums. Tas nav ātri pārejošs uzdevums, jo satversmes izstrādāšana prasa ilgāku laiku un arī pastāvošā satversme ir laiku pa laikam revidējama, papildināma, tālāk veidojama un izkopjama. Pēc būtības satversmes jēdziens nav jauns. Sākot no franču Lielās revolūcijas laikiem valsts teorijā, sevišķi franču, sāk izplatīties jēdziens par tautai piederīgu satversmes varu, ar kuŗu tiek saprasta tiesība veidot un noteikt valsts satversmi. Šis jēdziens par satversmes varu ir cieši saistīts ar jēdzienu par izšķirību starp satversmi un vienkāršiem likumiem. Egons Cveigs (Egon Zweig) aizrāda, ka izšķirība starp satversmi un vienkāršiem likumiem bijusi pazīstama jau grieķu politiskiem domātājiem, sevišķi Aristotelam, bet vidus laikos aizmirsta²⁰⁵). Franču revolūcijas laikā satversmes varas ideju

²⁰⁵) Sal. Egon Zweig, Die Lehre vom Pouvoir Constituant, 1909, 6. un sek., 21. un sek. lp.

aizstāvēja Siejē (Siéyè), un vēlākajā liberālajā valsts teorijā šī ideja stipri izplatīta. No tautu pašnoteikšanās principa viedokļa ar satversmes varu vispārējā veidā jāsaprot tautas pašorganizēšanās tiesība, kuŗas realizēšana parādās noteiktā darbībā, satversmes jaunradīšanā vai revidēšanā²⁰⁶). Šī noteiktam uzdevumam veltītā darbība valstī ir ļoti svarīga valsts varas funkcija, kas pie tam jaunā valstī loģiski domājama kā pirmā. Vēsturiskie jauno valšķu nodibināšanās piemēri pēc lielā pasaules kara rādīja mums to pašu, proti, ka valsts pirmais galvenais uzdevums ir radīt satversmi. Sākumā apmierinājās ar kādu steidzīgi pieņemtu pagaidu satversmi, kas vēlāk var tikt vēlreiz pārstrādāta noteiktāk formulētas pagaidu satversmes veidā, līdz beidzot tiek pieņemta galīgi izstrādātā satversme. Latvijā, kā zināms, bija divas pagaidu satversmes, „Tautas padomes politiskā platforma“ un „Latvijas valsts iekārtas pagaidnoteikumi“, un tāpat divas pagaidساتversmes bija Igaunijai: Igaunijas rēpublikas proklamēšanas dienā 1918. g. 24. februārī publicētais „Manifests visām Igaunijas tautām“, un 1919. g. 9. jūlijā publicētā „Igaunijas rēpublikas provizoriskā valdības iekārta“, līdz beidzot 1920. g. 9. augustā tika publicēta satversmes sapulces pieņemtā Igaunijas rēpublikas satversme²⁰⁷). Satversmes izstrādāšanai nepieciešamo darbību varam nosaukt par satversmes vai konstitūtīvo funkciju.

Satversmē ir noteikti augstākie valsts varas organi un nepieciešamās iestādes, bet šie organi un iestādes pastāv satversmē tikai savā jūridiskajā formā, darboties viņi vēl nevar, jo viņiem trūkst personu sastāva. Lai šie organi un iestādes varētu sākt darboties un savu uzdevumu veikt, ir nepieciešami radīt šo iestāžu un organu personālo sastāvu, dažas personas ievēlot, ieceļot, vai apstiprinot noteiktos amatos. Tā tad rodas uzdevums radīt un tālākā valsts pastāvēšanā uzturēt, laiku pa laikam papildinot, atjaunojot u. t. l., valsts organu un iestāžu darbaspējīgu personu sastāvu. Šim uzdevumam

²⁰⁶) Nevaru piekrist Eg. Cveiga ieskatam, ka vēsturiskā laikmeta valstis satversmes vara parādoties tikai kā satversmes grozišanas funkcija: Für die politischen Gebilde der historischen Zeit tritt es freilich bloss als verfassungändernde Funktion in die Erscheinung, wenn man die materielle Bedeutung des Verfassungsbegriffs festhält. Egon Zweig, o. c., 3. lp. Uz tautu pašnoteikšanās principa pamata tautai ir tiesība nevien revidēt pastāvošo satversmi, bet arī radīt pilnīgi jaunu satversmi jau pastāvošajā valstī, vai arī dibināt jaunu valsti un dot tai gluži jaunu satversmi, ko arī darīja piem. beļģiešu tauta jau 1830. g.

²⁰⁷) Sal. S t e p h a n C s e k e y, Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918—1928, Jahrbuch des öffentlichen Rechts, Bd. 16. 1928, 170. un 171. lp.

atbilstošo darbību varam nosaukt par kreatīvo funkciju, kas izpaužas valsts amata personu ievēlēšanā, iecelšanā vai apstiprināšanā amatā.

Ar personālo sastāvu apgādātie valsts organi un iestādes var sākt darboties, bet viņi nevar darboties katrs pēc sava ieskata, tiesiskā valstī viņiem jādarbojas saskaņā ar likumiem. Tāpat arī daudzās attiecības, kādas nu rodas starp pilsoņiem no vienas puses un valsts organiem no otras puses, kā arī dažādas attiecības pilsoņu pašu starpā, jānorēgulē ar likumiem. Tā rodas noteikts uzdevums: radīt vispārējas normas, kas rēgulē valsts iestāžu darbību un dažādas attiecības starp tiesību subjektiem valstī. Šim uzdevumam atbilstošā darbība ir valsts varas lēģislātīvā funkcija, kas izpaužas vispārēju normu radīšanā. Tā kā konstitūtīvā un lēģislātīvā funkcija bieži parādās vienādās formās, tad arī viņu būtiskā izšķirība nereti netiek ievērota. Piemēram, franču valststiesībnieks A. Sen Žirons (Saint-Girons) saka, ka starp satversmes varu un lēģislātīvo esot tikai kvantitatīva izšķirība, bet ne pēc būtības²⁰⁸). Šim ieskatam nav iespējams piekrist, jo satversmes funkcija un lēģislātīvā funkcija veic pēc būtības dažādus uzdevumus. Bez tam šīs funkcijas parasti tiek nošķirtas jau satversmē pašā no jūristam svarīgā formālā viedokļa: vai nu katra no šīm funkcijām uzticēta atsevišķam organam (piem., konstitūtīvā funkcija pilsoņu kopumam, lēģislātīvā parlamentam), vai arī, ja abas funkcijas uzticētas vienam organam, tad tomēr viņu reālizēšanai satversmē noteikta dažāda kārtība. Tāpēc konstitūtīvā un lēģislātīvā funkcija, lai gan radniecīgas savā starpā, tomēr atšķiras kā pēc būtības, tā no formālās puses, un tāpēc ieskatāmas par divām atsevišķām valsts varas funkcijām.

Satversme un likumi dod valsts organu un iestāžu darbībai nepieciešamos tiesiskos līdzekļus, tomēr šīs darbības sekmīgai attīstībai ir nepieciešami arī materiālie līdzekļi, kā telpas, inventārs, naudas summas u. t. t. Atrast šos valsts uzdevumu veikšanai un publisko iestāžu darbībai nepieciešamos materiālos līdzekļus ir svarīgs valsts uzdevums, kuŗa veikšanai nepieciešama noteikta darbība. Tā kā šo valsts saimniecisko darbību veic un vienīgi var veikt valsts iestādes

²⁰⁸) Sal. A. Saint-Girons, *Essai sur la Séparation des Pouvoirs*, 1881, 371. lp.: Entre le pouvoir constituant et le pouvoir législatif, la différence est dans la quantité, non dans la nature: tous deux édictent des lois obligatoires pour les citoyens, seulement les lois constitutionnelles ont une plus grande importance, règlent des questions d'un plus haut intérêt.

un amatpersonas saskaņā ar likuma noteikumiem, tad šī darbība ir viena no valsts varas funkcijām un to varam nosaukt par administratīvi-saimniecisko funkciju.

Ar tiesiskiem un materiāliem līdzekļiem apgādātajām valsts iestādēm ir veicama vesela rinda svarīgu uzdevumu, starp kuriem dažreiz nav viegli izšķirties par viena vai otra nostādīšanu pirmajā vietā. Tālākais valsts varas funkciju saraksts tāpēc nepretendē uz stingru pakāpenisku šo funkciju loģiskas izveidošanas kārtību, jo vairākas no tālāk minētām funkcijām ir neatliekami veicamas vienā un tanī pašā laikā. Kā viens no visnepieciešamākajiem un pirmajiem valsts uzdevumiem ir kārtības un drošības uzturēšana valsts iekšienē, valsts iestāžu, mierīgo pilsoņu un viņu likumīgās darbības apsargāšana pret varbūtējiem uzbrukumiem un traucējumiem, kā ļaunprātīgiem, tā neļaušiem. Var būt, ka kultūrai izplatoties un nostiprinoties, šis valsts uzdevums var stipri sašaurināties, tomēr tagad viņš vēl ir stipri plašs un nepieciešams. Šim uzdevumam atbilstošo darbību varam nosaukt par valsts administratīvi-policejisko funkciju.

Līdzās šim tikko minētajam uzdevumam nostājas otrs svarīgs un nepieciešams uzdevums, — valsts aizsardzība pret varbūtējiem uzbrucējiem no ārienes. Šā uzdevuma veikšanai vajadzīga organizēta darbība aizsardzības spēku un līdzekļu sagatavošanai un uzturēšanai kārtībā, kas prasa no valstīm arī daudz materiālo līdzekļu. Arī par šo funkciju, tāpat kā par iepriekšējo, varam teikt, ka kultūrai attīstoties, viņa varbūt sašaurināsies, un taisni pēdējā laikā dažas lielvalstis un Tautu Savienība mēģina ierobežot bruņošanos un pamazināt kara draudus, bet pagaidām karu iespējamība ir vēl ļoti reāla, un tāpēc uzdevums rūpēties par aizsardzības spēkiem un līdzekļiem ir tagadējām valstīm vēl arvienu ļoti svarīgs. Minētajam uzdevumam atbilstošo darbību varam apzīmēt kā valsts dēfensīvo funkciju.

Ļoti veca valstī ir arī jūrisdiktīvā funkcija, ko līdz šim parasti apzīmē kā vienu valsts varu jeb valsts varas funkciju. Tomēr kultūras valstīs jau labi sen ir izveidojušās divas jūrisdiktīvās funkcijas, katra ar savu atsevišķu uzdevumu²⁰⁹). Vienas uzdevums ir cīnīties ar valsts varas tiesiskās iekārtas apdraudētājiem un likuma pārkāpējiem, sodot vainīgos; otras uzdevums turpretim ir pilsoņu savstarpējo

²⁰⁹⁾ Šo uzdevumu dažādību atzīmēja jau arī Monteskiē, sal. citātu 203, tikai nepiegrieza savā schēmā šā uzdevumu dažādībai vajadzīgo vērību.

jūridisko strīdu bezparteijska un autoritatīva nokārtošana un viņu savstarpējo tiesību un pienākumu konstatēšana, ja vismaz viena no strīdīgām pusēm griežas pie tiesas. Pirmā uzdevuma veicēja kriminālā jūrisdīcija reālizē valsts jūrisdiktīvo sodošo funkciju, turpretim otra uzdevuma veicēja civilā jūrisdīcija reālizē jūrisdiktīvo konstatējošo funkciju. Jaunākā laikā ir attīstīties vēl trešais jūrisdīcijas veids, administratīvā jūstīcija, bet tā pēc veicamo uzdevumu būtības piešķaitāma tālāk minētai kontroles funkcijai.

Primitīva valsts cenšas iztikt visās savās vajadzībās pati par sevi vien, bez sadarbības ar citām valstīm, un pat vēl kultūrālās Grieķijas politiķi ieskatīja par valsts ideālu tādu pilnīgi pašpietīgu valsti. Bet valstij attīstoties līdz ar vispārējo kultūras attīstību, rodas vajadzība stāties mierīgās savstarpējās attiecībās saimniecisko vērtību un kultūras ieguvumu savstarpējai apmaiņai, un kultūras tālākā attīstība noved pie tā, ka nevienai valstij vairs nav iespējams iztikt bez kārtīgi norēgulētas satiksmes ar citām valstīm. Tā rodas uzdevums nodibināt un uzturēt starptautiskos sakarus, un izveidojas šim uzdevumam atbilstoša funkcija, kuŗu, pieslienoties Džona Loka terminoloģijai, var nosaukt par fēderatīvo funkciju.

Mazattīstīta valsts iztiek arī bez radošas kultūrālas darbības, to viņa atstāj atsevišķiem pilsoņiem un viņu organizācijām, pati cenšoties uzturēt tikai valsts iekšējo kārtību un ārējo drošību. Valstij attīstoties, rodas un pakāpeniski tiek pārņemti valsts ziņā tādi vispārības uzdevumi, kuŗi vai nu vienīgi pa spēkam tikai valstij, vai arī vislabāk veicami valsts mērogā, kā piem. publiskās satiksmes ierīkošana un uzturēšana, tautas izglītības organizēšana, sānitāro apstākļu nokārtošana, dažādu derīgu tautsaimniecības nozaŗu atbalstīšana u. t. l. Modernajās kultūras valstīs šī darbība ir tik plaša, ka patiesībā aptver jau vairākus uzdevumus un vairākus darbības veidus; bet tā kā šī darbība vēl arvienu attīstās un diferencējas, tad atzīmēsim kā vienu kopēju valsts uzdevumu — pacelt kultūru un veicināt valsts labklājību ar pozitīvu darbību, un šai darbībai atbilstošu funkciju apzīmēsim kā valsts administratīvi-kultūrālo funkciju.

Vēl 19. gs. pirmajā pusē bija stipri izplatīts ieskats, ka valstij nav jāiejaucas ar savu rēgulējošo darbību pilsoņu savstarpējās attiecībās un nav arī jānāk ēkonomiski vājajām sabiedriskajām grupām palīgā. Bet no pagājušā gadsimteņa otras puses sāk izplatīties ieskats, ka valstij ir nevien tiesība, bet arī pienākums iejaukties dažās sabiedrisko grupu attiecībās un atbalstīt vājākos, gan organizējot palīdzību

slimiem un darba nespējīgiem, gan rēgulējot darba aizsardzību u. t. l., un pēdējos piecdesmit gados arvienu vairāk attīstās tā valsts darbība, ko rēgulē tā sauktā sociālā likumdošana. Tā kā šīs darbības lielākā daļa ir vērsta uz vājāko sabiedrības grupu aizsardzību un palīdzību, tad šo funkciju var nosaukt par protektīvo funkciju.

Valsts darbība vispār, lai būtu sekmīga, prasa iepazīšanos ar iedzīvotāju un dažādu valsts saimniecisko nozaļu stāvokli, prasa faktisko apstākļu apgaismošanu ar noteiktiem datiem, bet jo sevišķi tas nepieciešams valsts plašajā kultūrālajā un protektīvajā darbībā. Valsts uzdevumu veikšanai nepieciešamo datu organizēta sakopošana un apstrādāšana izpaužas darbībā, ko varam nosaukt par informatīvo funkciju.

Kamēr valsts vēl maz attīstīta, viņa cenšas savus uzdevumus gan apmierināt, bet nav vēl spējīga sevišķu vērību piegriezt savas darbības iespējami augstai lietderībai un saskaņai ar likumu vai kādiem vadošiem principiem. Bet valstij attīstoties, kad valsts aparāts kļūst spējīgs veikt savus uzdevumus arvien labāk, un neapmierinošu šo uzdevumu veikšanu var uzskatīt jau par nolaidību vai ļaunprātību, valstij rodas jauns uzdevums: gādāt, lai valsts iestādes darītu savu darbu labi un pareizi, un uzraudzīt, lai valsts uzdevumi tiktu veikti saskaņā ar likumiem un valsts interesēm. Līdz ar to izveidojas šim uzdevumam atbilstoša funkcija — kontroles funkcija.

Valsts daudzie un dažādie uzdevumi, kas uzticēti dažādiem valsts orgāniem un iestādēm, nevar tikt veikti bez noteikta kopēja plāna un savstarpējas saskaņošanas, citādi varētu izcelties juceklība, no kā ciestu vispirmā kārtā pašas valsts intereses. Tāpēc attīstītās valstīs, kā daudzu citu valsts uzdevumu rezultāts, nāk klāt vēl viens nepieciešams uzdevums: saskaņot un vadīt dažādo valsts orgānu darbību pēc viena kopēja plāna, un izveidojas šim uzdevumam atbilstoša funkcija, kuru var nosaukt par rēgulatīvo funkciju.

Monteskiē uzrādīto triju valsts varu jeb valsts varas funkciju vietā tā tad esam atraduši tagadējās kultūras valstīs ne mazāk kā 14 reālas, ar konkrētu saturu pildītas valsts varas funkcijas. Viegļākas pārskatāmības dēļ varam apvienot šīs funkcijas trijās grupās:

I. Valsts organizētājas funkcijas:

1. Konstitūtīvā funkcija.
2. Kreātvā f.
3. Lēģislātvā f.

II. Valsts uzturētājas funkcijas:

4. Administratīvi-saimnieciskā funkcija.
5. Administratīvi-policejiskā f.
6. Dēfensīvā funkcija.
7. Jūrisdiktīvā-sodošā f.
8. Jūrisdiktīvā konstatējošā f.
9. Protektīvā f.

III. Valsts attīstītājas funkcijas:

10. Fēderatīvā funkcija.
11. Administratīvi-kultūrālā f.
12. Informatīvā f.
13. Kontrolējošā f.
14. Rēgulatīvā f.

Šo valsts varas funkciju sarakstu, protams, nevar ieskatīt par izsmelošu, jo kultūrai attīstoties, valstij nāk klāt jauni uzdevumi un tāpēc attīstās valsts darbība, paplašinās valsts varas funkcijas. Arī tagad jau valsts administratīvi-kultūrālā funkcija ietver sevī vairākus uzdevumus, kurus atsevišķi aplūkojot valsts varas funkciju skaits kļūtu lielāks²¹⁰).

²¹⁰) Angļu valststiesībnieks Mak Aivers (MacIver) savā grāmatā *The Modern State*, 1928 (pirmais izdevums 1926) valsts varas funkciju aplūkošanā un konstatēšanā lieto to pašu paņēmieni, ko es lietoju jau sākot no 1924. g. (Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas „Tieslietu Ministrijas Vēstnesī“). Minētās grāmatas 190.—191. lp. Mak Aivers dod valsts varas funkciju sarakstu, iedalot tās trijās grupās: 1) order, 2) protection, 3) conservation and development. Sarakstā ietelp ap 20 atsevišķu valsts varas funkciju, pie kam autors nebūt neieskata šo sarakstu par izsmelošu.

Doc. P. Mucenīks, kritizēdams manu „Ievadu Latvijas valststiesību zinātnē“ (Tiesl. Min. Vēstnesī 1930, g. Nr. 10), jautā, vai valsts varas funkciju sika dalīšana neapgrūtināšot pētīšanu, „kas galu galā novestu atkal pie apvienošanas“. Tas var gan būt, ka turpmākā pētīšanas darbā lietojama atkal sinteze; bet gan nevaru iedomāties, ka valsts varas funkciju analīze varētu apgrūtināt pētīšanu. Pēc mana ieskata, tas ir taisni nepieciešams pētīšanas paņēmieni, lai nonāktu pie pareiza ieskata par valsts varas uzdevumiem un to reālo saturu.

10. Tautas pašvaldīšana.

Priekšējā nodaļā atzīmētās valsts varas funkcijas, kas aptver plašus tautas pašvaldīšanas un pašorganizēšanās novadus, veic dažādi valsts organi, ar kuriem saprotamas valsts amatpersonas, kas darbojas gan vienpersonīgi, gan apvienotas dažādās valsts iestādēs. Šinī darbā neaplūkosit, kādas valsts varas funkcijas kādi organi veic, — tas dēskriptīvās valsts tiesību zinātnes uzdevums. Atzīmēsim tikai īsumā, kāda sakarība pastāv starp valsts varas funkcijām un organiem, kam šīs funkcijas uzticētas; citiem vārdiem, kādējādi tagadējās valstīs starp valsts varas organiem ir sadalītas valsts uzdevumu veikšanai nepieciešamās funkcijas. Monteskjē ieteic izvest valsts iekārtā tādu varas sadalīšanu, kur katra valsts varas funkcija būtu uzticēta atsevišķam valsts organam, kas tad arī veiktu šo funkciju pilnos apmēros un neņemtu pozitīvu dalību citiem organiem uzticēto funkciju realizēšanā. Tā ir racionāla schēma; un kā Monteskjē to uzstādīja trim valsts varas funkcijām (likumdošanas, izpildu un jūrisdikcijas varām), tāpat tamlīdzīgu racionālu schēmu varētu uzstādīt mūsu uzrādītajām valsts varas funkcijām un viņas realizējošiem organiem. Bet dzīvē mēs nekur tādu pēc kāda racionāla plāna izveidotu valsts organu sistēmu neatrodam, jo valsts organi ir radušies un izveidojušies pamazām, vēsturiskajā attīstības gaitā, līdz ar valsts uzdevumu un funkciju rašanos un veidošanos. Tamdēļ nereti jaunradušās funkcijas ir tikušas uzticētas jau pastāvošiem organiem līdzās viņu agrākajām funkcijām. Tā piemēram sākumā parasti jūrisdiktīvā-sodošā funkcija ir tikusi uzticēta tiem pašiem organiem, kas jau realizēja administratīvi-policejisko vai administratīvi-saimniecisko funkciju, vai dažreiz pat visas šīs funkcijas kopā. Tas bija iespējams tāpēc, ka mazattīstītā valstī uzdevumi vēl nebija izveidoti un nošķirti, tie saplūda kopā it kā vienā vispārējā valdīšanas uzdevumā, kāpēc arī funkcijas vēl nebija norobežotas. Vēlāk līdz ar valsts uzdevumu paplašināšanos attīstās un sāk diferencēties valsts varas funkcijas, paplašinās un izveidojas valsts aparāts un, piemērojoties valsts funkcijām, tiek izvesta zināma darba dalīšana valsts organu starpā. Bet šis process parasti norisinās pakāpeniskas pārveidošanās kārtībā vēsturiskajā attīstības gaitā; un pat tad, kad vienā vai otrā valstī tiek izvestas reformas valsts organu sistēmā, arī tad parasti tiek ņemta par paraugu kādas citas valsts vēsturiski izveidojušies iekārta, un racionāli jauninājumi sastopami

samērā reti un tikai kā papildinājums pie vēsturiski izveidojušās valsts organu sistēmas. Tamdēļ būtu velti meklēt tagadējās valstīs kādu stingri loģiski izveidotu racionālu, valsts organu un valsts funkciju sadalīšanas sistēmu. Tomēr jāatzīst, ka arī valsts iekārtas vēsturiskajai attīstībai ir sava nenoliedzama immanenta loģika, pateicoties kurai savu racionālo pamatu zaudējušie valsts organi vai nu iznīkst, vai arī pārveidojas un piemērojas citiem uzdevumiem. Citiem vārdiem, valsts organu sistēma izveidojas saskaņā ar dzīves vajadzībām tādējādi, ka attīstās un nostiprinās tie organi, kas ir spējīgi veikt valsts reālos uzdevumus. Valsts varas funkciju un organu vēsturiska izveidošanās ir novedusi pie tam, ka valsts varas funkcijas parasti ir vairāk vai mazāk sadalītas starp vairākiem valsts varas organiem, un tādējādi gandrīz katrs no ievērojamākiem valsts varas organiem piedalās vairāku valsts varu funkciju realizēšanā.

Neaplūkošu šinī vietā valsts organus vispār un valsts varas funkciju sadalīšanu starp tiem. Mani interesē vispirms valsts varas realizēšana no tautas pašas, jo uz tautu pašnoteikšanās principa pamata viņai pieder pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesības, un demokrātiskas satversmes un demokrātiska valsts teorija atzīst, ka valsts vara pieder tautai pašai. Protams gan, ka arī jautājumu par valsts varas realizēšanu no tautas pašas varam šinī vietā aplūkot tikai isā vispārējā veidā, jo kaut cik pilnīga šā jautājuma iztirzāšana prasītu speciālu atsevišķu darbu.

19. gs. gan vēl dažās satversmēs un arī valsts teorijā bija atrodamas nenoteiktas formulas par tautu kā visas valsts varas avotu, vai arī visas varas izrietēšanu no tautas, bet tagad šīs nenoteiktās formulas nevar vairs valststiesībniekus apmierināt. Valsts vara nevar tikt realizēta kādā vispārējā idejiskā vai abstraktā veidā, bet tai jāparādās reālās likumos noteiktās formās, un saturā jābūt saistītai ar noteiktām valsts varas funkcijām. Valsts vara jeb valsts varas funkciju realizēšana izpaužas noteiktu jūridisku aktu izdošanā. Ja tautai pieder pašorganizēšanās un pašvaldīšanās tiesība nevis kādā idejiskā vai abstraktā, bet gan reāli tiesiskā veidā, citiem vārdiem, noteiktu valsts varas funkciju realizēšanā, tad jāpalūkojas, vai tauta var izdot noteiktus jūridiskus aktus. Jūridiskos aktos, kā zināms, izpaužas attiecīgā tiesiskas varas organa vai tiesību subjekta apzinīga un likumīgā formā ietverta griba. Rodas jautājums, vai tautas griba var apzinīgi izpausties noteiktos jūridiskos aktos. Šis jautājums ir

interesants tāpēc, ka tautas gribas reālitate nereti ir tikusi apšaubīta, nevien no politiķu, bet arī no valststiesībnieku puses. Un tas ir svarīgs jautājums, tāpēc ka uz tautas gribu tiek balstīta demokrātiskas tiesiskas valsts teorija, jo tautas griba var noderēt par tiesisku pamatojumu nevien valsts varai, bet arī objektīvajām tiesībām pašām.

Kādā veidā tad nu tauta var izteikt savu gribu? Tie, kas apšaubā tautas jūridisko spēju pašai sevi valdīt, aizrāda, ka tauta savā pilnā sastāvā, ieskaitot arī bērņus, nevarot savu gribu jūridiski izpaust un neesot valststiesiski rīcības spējīga. Ja tas tā, tad atkrit arī aizrādījums uz parlamentu kā tautas jūridiskās pārstāvības organu, kas pēc izplatīta ieskata un atzītas konstrukcijas izpauž tautas gribu un izdod likumus un citus svarīgus aktus tautas vārdā. Jo šinī gadījumā dibināti var stādīt jautājumu: vai ir reāla un tiesiski valida tā tautas griba, kas izpaudusies vēlēšanu aktā, ar ko tauta — pēc parastā ieskata — pilnvaro savu pārstāvības iestādi. Vēlēšanu akts, kas ir izplatītākais un parastākais tautas pašas akts tagadējās valstīs, dod mums izdevību pārbaudīt, vai šinī aktā izpaužas tautas pašas griba vai ne.

Parastie, arī satversmēs un vēlēšanu likumos lietotie, formulējumi saka, ka tauta ievēl parlamentu, tauta ierosina likumus un balso par tiem u. t. l., bet šie formulējumi nenozīmē, ka patiešām visa tauta piedalās šinīs aktos. Tauta šinī nozīmē tiek saprasta kā pieaugušo politiski pilntiesīgo pilsoņu kopums, ko bieži apzīmē kā ēlēktorātu vai vēlēšanu korpusu²¹¹). Tā nav tauta pati visā savā pilnajā sastāvā, tas ir tautas tiešais, pirmais un svarīgākais organs. Šis organs ir tautas pašas ievērojamākā un aktīvākā daļa; jūridiski viņš ir gan aplūkojams atsevišķi, bet reālā veidā nemaz nav no tautas atdalāms, jo viņš ir un paliek, pat savu tiesisko funkciju izpildīšanas momentos,

²¹¹) Ēlēktorāta jeb vēlēšanu korpusa nosaukums ir radies tad, kad šā organa kompetencē ietilpa vienīgi valsts kreatīvās funkcijas svarīga daļa — likumdevējas palātas ievēlēšana; un arī tagad vēl šis nosaukums atbilst tautas dabiskajam organam tanīs valstīs, kur — kā piem. Anglijā un Francijā — tautai ir tikai vēlēšanu tiesības, bet nav tiesības ierosināt likumus un balsot par tiem. Bet pēdējās gadu desmitīs daudzu valšķu jaunās satversmes ir sekojušas Šveices paraugam un piešķirušas tautai caur viņas dabisko organu arī tiesību piedalīties satversmes veidošanā un likumdošanā; tāpēc šinīs valstīs, pie kuŗām pieder arī Latvija, ēlēktorāta nosaukums ir kļuvis par šauru, tas neatbilst vairs lietu būtībai, un tāpēc tā vietā tautas dabiskais organs apzīmējams par politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumu vai — saīsinātā veidā — par pilsoņu kopumu.

ciešām organiskām saitēm saistīts ar tautu pašu. Tāpēc varam šo organu dibināti saukt par tautas dabisko organu, caur kuŗu darbojas tauta pati. Šis organs darbojas tautas vārdā, tāpat kā vecāki rikojas ģimenes vārdā. Un šī organa — politiski pilntiesīgo pilsoņu kopuma — gribu dibināti varam pieņemt par tautas pašas gribu. Pilsoņu kopuma ievēlētie valsts varas organi — parlaments un dažās valstīs rēpublikas prezidents — tāpēc ir tiešie tautas juridiskas pārstāvības organi, un tautas nobalsošanā (t. i. pilsoņu kopuma nobalsošanā) pieņemtie likumi vai satversme ar pilnu tiesību var tikt ieskaitīti par tautas pašas pieņemtiem lēģislātīviem aktiem. Citiem vārdiem, pilnīgi dibināti varam pieņemt, ka tautas griba izpaužas caur viņas dabisko organu — politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumu.

Jautājums par tautas gribas reālītāti tā tad pārvēršas jautājumā par tautas dabiskā organa, ēlēktorāta jeb pilsoņu kopuma, gribas reālītāti. Atzīmēsim, ka šis organs ir ne tikai tautas organs, bet arī valsts pašas organs, jo valsts no materiālā viedokļa ir organizēta tauta pati, un tautas organi ir arī valsts organi. Dēмократisko valšķu satversmes atzīst pilsoņu kopuma aktus par visai svarīgiem valststiesiskiem aktiem, tā tad no jūristam svarīgā formālā viedokļa šie akti ir tikpat reāli un validi, kā visu citu valsts varas organu, piem. parlamenta, likumīgie akti. Bet pilsoņu kopuma gribas reālītāti nevar apšaubīt arī pēc būtības. Pilsoņu kopums gan atšķīras no citiem valsts varas organiem ar savu plašumu; mazajās valstīs viņa sastāvs sniedz desmitis un simtos tūkstošos, un lielajās valstīs miljonos un pat desmitis miljonos (piem. Vācijā ap 36 miljoni, un arī mūsu Latvijā politiski pilntiesīgo pilsoņu ir ap 1.200.000). Šā organa plašie apmēri neatļauj mums viņu tagad redzēt vienkopus, kā piem. parlamentu vai ministru kabinetu, tāpēc viņu arī grūtāk apjaust un stādīt sev priekšā kā noteiktu reālu valsts varas organu. Citādā stāvoklī šinī ziņā bija klasiskās senatnes dēмократisko valšķu, sevišķi Griekijas pilsētu-valšķu (polis) pilsoņi. Tur tautas sapulces (Ekklesia), patiesībā pilntiesīgo pilsoņu sapulces, sanāca bieži un bija aktīvs valsts varas organs, kas līdzīgi mūsu tagadējiem parlamentiem apsprieda un izlēma daudz un dažādas lietas. Atēnās piem. tautas sapulcē varēja piedalīties visi dēmu sarakstos ievestie vīriešu dzimuma pilsoņi sākot no 20 gadu vecuma; sapulces notika atklātā vietā, uz Pniksa pakalna, un vilkā parasti no agra rīta līdz tumsai. Kārtējās sapulces sanāca 10 reizes gadā, bet piektajā gs. pr. Kr. — pakāpeniski pieauga ārkārtējo sapulču skaits, tā ka parasti tika noturē-

tas četras sapulces katrā pritanijā jeb 40 sapulces gadā²¹²). Valsts tekošās lietas gan vadīja sapulces ievēlētās amata personas un padome, kas arī sagatavoja sapulcē apspriežamās un izlemjamās lietas, tomēr arī tautas sapulce pati šinīs apstākļos bija visai aktīvs un pats augstākais valsts varas orgāns, pie tam visai bieži redzams vienkopus savā reālajā vieglī apjaušamā veidā un tiešajā valsts darbā. Mūsu laikos tādu ainu, kur visa politiski pilntiesīgā jeb tiesiski rīcības spējīgā tauta sanāk vienkopus lemt par valsts lietām, redzam vēl tikai dažos Šveices kantonos (Glārus, divi Untervaldenas un divi Apencellas kantoni). Šīs tautas sapulces nav vairs ne tuvu tik aktīvas, kā klasiskajā senatnē, jo tās sanāk tikai reizi gadā, maija mēnesī, kādā plašā ielejā. Te tiek ievēlētas augstākās valsts amata personas un pieņemti daži svarīgākie likumi, tā tad arī te redzama pašvaldītāja tauta, kas caur savu dabisko organu tieši izpilda svarīgās valsts varas funkcijas²¹³). Citās modernajās valstīs pilntiesīgo pilsoņu kopums nekad vairs nesanāk kopā vienā sapulcē, jo tas vairs nav tehniski iespējams. Tomēr tāpēc šis svarīgais orgāns nebūt nezaudē savu reālītāti. Jūristam ir skaidrs, ka arī miljons vai vairāki miljoni basstiesīgo pilsoņu, kas laiku pa laikam saskaņā ar satversmes un likumu noteikumiem stājas pie savu svarīgo valststiesisko funkciju pildīšanas, ir tikpat reāls valsts varas orgāns, kā tautas sapulce vai tautas jūriskās pārstāvības iestāde — parlaments. To ir labi sapratuši Ženēvas likumdevēji, kas satversmes 25. pantā atzīst vēlētajū korpusu (t. i. tautas dabisko organu, politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumu) par vispārējo padomi: *Le corps électoral, agissant collectivement, forme le Conseil général; il ne délibère pas.* Tā šis pilsoņu kopums, kas nekad vienkopus nesanāk, tomēr pašā satversmē ir atzīts par valsts varas organu, kas darbojas līdzīgi citiem valsts varas orgāniem²¹⁴). Tas ir jūriski pilnīgi pareizs ieskats, un visās tagadējās

²¹²) Sal. Alfred Zimmermann, *The Greek Commonwealth*, 4-th edition, 1924, 166. un sek. lp.

²¹³) Šādu tautas sapulci Šveicē jūsmīgi apraksta Anglijas konstitūcijas vēsturnieks Frīmens. Sal. Edward A. Freeman, *The Growth of the English Constitution*, Leipzig, 1872, 18. un sek. lp.

²¹⁴) Piem. Ženēvas konst. 26. p.: *Le Conseil général nommé directement le pouvoir exécutif. Il vote sur tous les changements et additions à la Constitution, ainsi que sur les changements au Pacte fédéral.* — Līdzās šai vispārējai padomei Ženēvā darbojas, kā kārtējais likumdošanas orgāns, tautas pārstāvības iestāde, ko sauc par Lielo Podomi, le Grand Conseil. Konst. 31. p.: *Le pouvoir législatif*

dēmokratiskajās valstīs tautas dabiskais organs — pilsoņu kopums — ir jāatzīst par pilnīgi reālu valsts varas organu, kuŗa griba izpaužas svarīgos tiesiskos aktos. Šī organa griba izpaužas un parādās tādā pašā reālā veidā, kā katras citas lemjošas sapulces griba, proti, nobalsošanas veidā. Balsis tiek nodotas un saskaitītas, vienalga, vai tas notiktu vienā kopējā sapulcē²¹⁵), vai arī balsis tiktu nodotas tūkstošos balsošanas iecirkņos valstī un saskaitītas pirms atsevišķās vietās un beidzot visā valstī. Vispārējās vēlēšanas, tautas iniciatīva un referendumi ir tie modernās valsts izveidotie tiesiskie institūti, ar kuŗu palīdzību pilsoņu kopums tiesiski izpauž savu gribu un ietērpi to noteiktos jūridiskos aktos. Vēlēšanu un tautas nobalsošanas jūridiskie rezultāti ir noteikti konstatējami uz nodoto balsu saskaitīšanas pamata. Šini ziņā nav nekāda principiāla izšķirība piem. starp nobalsošanu parlamentā un referendumā, jo saskaitītas tiek kā simts balsis Latvijas Saeimā un 615 balsis Anglijas deputātu palātā, tā daži tūkstoši vai desmittūkstoši balsu Glārus, Nidvaldenas vai Obvaldenas kontonu tautas sapulcēs, un tāpat arī miljons balsu Latvijas Saeimas vēlēšanās un trīsdesmit pieci miljoni balsu Vācijas valsts prezidenta vai Reichstaga vēlēšanās. Protams, ka daudzpersonīga organa gribas izpausmes reālitate neatkarājas no nodoto balsu daudzuma vai balsu nodošanas veida, un nevar būt šaubu, ka vispārējās vēlēšanās vai referendumā izpausta pilsoņu kopuma griba, ko mēs pieņemam par tautas pašas gribu, ir tikpat reāla, kā kuŗas katras citas lemjošas sapulces griba. Tautas nobalsošanā pieņemtie likumi ir tādi paši reāli lēģislatīvi akti, kā parlamenta pieņemti likumi vai ministru kabineta noteikumi, un tāpēc vispārējās vēlēšanās vai referendumā izpaudusies tautas griba ir tikpat reāla, kā likumīgā kārtā pieņemtos parlamenta vai ministru kabineta lēmumos izpaudusies parlamenta vai ministru kabineta griba.

Tautas (jeb pilsoņu kopuma) gribas reālitate nevar vājināt tas apstākļi, ka vēlētāju vai balsotāju gribu ietekmē politiskās partijas. Ietekmēta var tikt — un tiek — arī parlamenta locekļu griba, kā ar politisko partiju norādījumiem un vēlētāju uzstādītām prasībām, tā arī parlamenta frakciju apspriedēs, kur nereti panāk dažādus komprō-

est exercé par un Grand Conseil composé de députés élus proportionnellement à la population par des collèges d'arrondissement.

²¹⁵) Arī jau klasiskās Grieķijas tautas sapulcēs notika kārtīga balsošana un balsu saskaitīšana, sk. A. Z i m m e r n, The Greek Commonwealth, 163. un 169. lp.

misus. No otras puses, pareizi vesta aģitācija palīdz vēlētājiem jeb balsotājiem noskaidrot viņiem izšķiramos jautājumus un apzinīgi nodot balsis; un līdz ar izglītības un kultūras līmeņa pacelšanos arī tautas gribas izpausme kļūst arvienu apzinīgāka. Katrā ziņā arī jau tagadējās kultūras valstīs tautas griba vispārējo vēlēšanu un tautas nobalsošanas aktos izpaužas pietiekoši apzinīgi un parādās noteiktās jūriskās formās. Un tā kā šinīs aktos izpausto tautas dabiskā organa — pilsoņu kopuma — gribu mēs dibināti pieņemam par tautas pašas gribu, tad arī tautas griba ir pilnīgi reāla un tauta ir spējīga izlietot savas pašnolemšanās, pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesības ne tikai kādā idejiskā nozīmē, bet reālā veidā.

Tautas griba ir ne tikai reāla, bet — tiesiskos aktos izpausta — arī tiesiski saistoša. Tautu pašnoteikšanās princips atzīst tautai pašnolemšanās, pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesības, kas jārespektē citām tautām un visiem tiesību subjektiem. Tautas griba, kas izpaudusies minēto tiesību realizēšanā, ir tā tad saistoša kā atsevišķiem tautas locekļiem, tā visiem tautas tiesiskajā organizācijā (valstī) atrodamiem tiesību subjektiem, neizslēdzot valsts varas organus un pašu valsti, ja to atzīstam par tiesību subjektu. Uz tiesiskās formās izpausto tautas gribu, šķiet, vispilnīgākā veidā varam attiecināt R. Stammlera tiesību jēdzienu, pēc kuŗa tiesības ir valdīgi saistoša griba²¹⁶). Tautas griba tā tad ir ne tikai reāla, bet arī tiesiski valida, un tiesiskiem aktiem, kuŗos izpaužas tautas pašas griba caur viņas dabisko organu — pilsoņu kopumu, cita pamatojuma vairs nav vajadzīgs, — tie ir validi tiesiski akti tāpēc, ka viņos ietverta tautas griba. Šiem aktiem un viņos ietvertai tautas gribai tiesiskā valstī nedrīkst runāt pretim citu valsts varas organu akti, tie var būt tiesiski validi tikai tad, ja viņi balstās uz tautas tiesisko gribu un saskan ar tās aktiem. Tādējādi tautas tiesiskā griba kļūst par reālu tiesisku pamatojumu valsts tiesiskai iekārtai un visām objektīvajām tiesībām valstī.

Bet ja nu tautas griba var izpausties tiesiskos aktos, kas saista visus individuus, tiesību subjektus un arī valsts varas organus, tad var rasties jautājums: vai tautas griba nevar kļūt tiranniska vai patvarīga. Šāds jautājums nav lieks, jo vēsture mums rāda tautas tiranijas piemērus. Klasiskās Grieķijas demokratiskajās valstīs tautas

²¹⁶) Das Recht ein selbstherrlich verbindendes Wollen. Sal. Rudolf Stammler, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, 2-te Aufl., § 30, 41, 47.

sapulces nereti pieņēma lēmumus pret atsevišķām personām, kas varēja būt un — vismaz kā mums tagad liekas — nereti arī bija pārāk bargi un arī netaisni pēc būtības, kā piem. Sōkrata un Miltiada notiesāšana, vairāki ostrakisma lēmumi u. t. l. Pilsoņu kopuma jeb viņa vairākuma patvarība pret personām vai atsevišķām sabiedriskām grupām teorētiski ir iespējama arī tagad, bet patiesībā viņa ir novērsta, pateicoties tagadējo valšku tiesiskai organizācijai. Liela nozīme šinī ziņā ir otram svarīgam tiesiskam principam, kas līdzās tautas pašnoteikšanās principam izveidojies un nostiprinājies kā pozitīvi tiesisks princips, proti, pilsoņu tiesiskās vienlīdzības princips. Šis princips ir viens no demokratiskas iekārtas pašiem svarīgākajiem pamatprincipiem, — viņu noliedzot vai ignōrējot ir iespējama gan aristokratiska, oligarchiska vai monarchiska, bet ne demokratiska iekārta. Kultūrālo tautu neatlaidīgās politiskās cīņas 19. gs. par demokratisku tiesisku valsts iekārtu ir patiesībā cīņas par pilsoņu tiesisko vienlīdzību; un šo cīņu rezultātā tagadējo tiesisko valšku satversmēs jau parasti ir skaidri un noteikti formulēts pilsoņu tiesiskās vienlīdzības princips, kas tiek ievērots arī turpmākā likumdošanā un tiek atzīts arī tanīs valstīs, kur tas satversmē vēl nav ierakstīts. Šis tiesiskais princips atzīst, ka visi pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma un tiesu priekšā, un no otras puses, ka likumi tiek izdoti visiem pilsoņiem uz vienādu principu pamatiem. Šis pilsoņu vienlīdzības princips tiek atzīts un satversmē nostiprināts vēl pirms tautas pašvaldīšanas tiesības realizēšanas, jo pašorganizēšanās tiesība loģiski iet pašvaldīšanas tiesībai papriekšu. Reālizējot savu pašorganizēšanās tiesību, tauta pieņem satversmi, kurā atzīts arī pilsoņu tiesiskās vienlīdzības princips un noteikti tiesiskie rāmji, kādos turpmāk darbosies tautas dabiskais orgāns, reālizējot tautas pašvaldīšanas tiesību. Saskaņā ar pilsoņu tiesiskās vienlīdzības principu pilsoņu kopums vai tā vairākums nevar ar saviem aktiem vai lēmumiem nostādīt atsevišķas personas vai atsevišķas sabiedrības grupas beztiesiskā stāvoklī. Pilsoņu kopums nevar pieņemt konkrētus lēmumus pret atsevišķām personām vai sabiedriskām grupām, bet tikai normatīvus aktus un vispārēja rakstura lēmumus vispārējās jeb valsts interesēs, kas ir vienādi saistoši visiem, arī visam pilsoņu kopuma sastāvam. Uz šādiem aktiem ir pilnīgi iespējams attiecināt veco jūridisko formulu, ar kuru arī Kants attaisno tautas tiešu likumdošanu: *Volenti non fit injuria*. Tādējādi uz tautu pašnoteikšanās un pilsoņu tiesiskās vienlīdzības principiem dibinātā valsts iekārtā pilsoņu kopums izpauž tautas jūri-

disko gribu, nekļūstot pie tam tirannisks pret mazākumu vai atsevišķām personām.

Šinī sakarībā rodas vēl viens jautājums par pilsoņu kopuma tiesisko kompetenci, kuŗa noskaidrošana prasa plašāku iztīrāšanu, nekā varam viņam šeit veltīt. Tas ir jautājums: vai arī pilsoņu kopuma, tāpat kā citu valsts varas organu, tiesiskais pilnvarojums dibinās vienīgi uz satversmes un citu attiecīgu likumu noteikumiem? Man šķiet, ka šinī ziņā ir starpība starp pilsoņu kopumu un citiem valsts varas organiem. Tie dabū savas publiski-tiesiskās pilnvaras no satversmes un attiecīgiem likumiem, turpretim pilsoņu kopuma, kā tautas dabiskā organa, pilnvaras atrodamas jau tautu pašnoteikšanās principā. Šinī principā ietvertā pašnolemšanās tiesība, tas ir tautas tiesība lemt par savu politisko statusu, vispār nav un nevar būt noteikta kādā satversmē vai likumā, un tautai resp. pilsoņu kopumam šīs tiesības izlietošanai nekāds pilnvarojums nav vajadzīgs²¹⁷). Arī tautas pašorganizēšanās tiesība pēc būtības neatkarājas no satversmes; pietiekošu pamatu viņai dod jau tautu pašnoteikšanās princips, lai gan satversme, kuŗā tautas pašorganizēšanās tiesība jau izpaudusies, var noteikt un parasti arī noteic tiesisko kārtību, kādā turpmāk satversme var tikt grozīta un papildināta. Te var tikt noteikti pilsoņu kopuma tiesiskās rīcības veidi un kārtība, var tikt dots tiesisks pilnvarojums arī tautas jūridiskās pārstāvības organam izdarīt satversmes grozījumus. Bet principā pašorganizēšanās tiesība arvienu paliek tautai pašai uz tautu pašnoteikšanās principa pamata un loģiski piekrīt viņas dabiskajam organam — pilsoņu kopumam. Tautas pašvaldīšanas tiesības realizēšanai ir vajadzīgi daudzi organi un pastāvīgi darbojošās iestādes, jo šīs tiesības realizēšana ir saistīta ar daudzu valsts varas funkciju veikšanu. Jūridiski tautai pašai ir tiesība uz pašvaldīšanu pilnos apmēros, un teorētiski viņa šo tiesību var pilnos apmēros realizēt caur pilsoņu kopumu, bet faktiski tas nav iespējams²¹⁸). Pat jau Grieķijas pilsētu valstīs, kur valsts

²¹⁷) Izņemot gadījumu, kad vairākas tautas uz vienošanās pamata ir nodibājušas kopīgu fēderatīvu vai ūnitāru valsti; ja kāda no šīm tautām grib atdalīties un nodibināt patstāvīgu valsti vai stāties apvienībā ar citu valsti, viņai jāievēro labprātīgi noslēgtā vienošanās akta noteikumi.

²¹⁸) Raksturīgs šinī ziņā Amerikas Savienoto Valšņu prezidenta Linkolna izteiciens, that you can make some of the people rule all the time, and all the people rule some of the time, but that you will never get all the people to rule all the time. Sk. Alfred Zimmerman, *The Greek Commonwealth*, 1924, 161. lp.

darba bija mazāk, nekā tagadējās valstīs, un kur pilntiesīgo pilsoņu lielākā daļa bija brīvāki no saimnieciskā darba, nekā tagadējie pilsoņi, jo šā darba lielāko daļu veica vergi un brīvie pavalstnieki bez politiskajām tiesībām, — tomēr arī tur lielu daļu valsts darba darīja sa pulces ievēlētās amatpersonas, padome un tiesas. Tagadējās valstīs pilntiesīgo pilsoņu lielākā daļa nevar nodoties patstāvīgam valsts darbam saimniecisko apstākļu dēļ, un pateicoties pilsoņu kopuma plašajiem apmēriem šā organa darbība ir smaga un gausa, kāpēc pašvaldīšanas tiesības novadā tauta tieši var darīt tikai ļoti nedaudz. Pilsoņu kopuma kā valsts varas organa rīcība ir smaga un gausa tāpēc, ka līdzšinējā valsts darbības tehnika nav vēl atradusi citus līdzekļus šā organa aktīvajai rīcībai, kā vispārēju nobalsošanu (vēlēšanās vai referendumā). Šī pilsoņu kopuma jūriskās darbības tehniskā puse tā tad nepieciešami liek novilkt robežas tautas pašdarbībai sevišķi pašvaldīšanas novadā, kur nepieciešamas pastāvīgi darbojošās iestādes. Tautas pašvaldīšanas uzdevumu veikšanai, citiem vārdiem, — valsts varas funkciju veikšanai, tiek ar satversmi un attiecīgiem likumiem radīti daudz un dažādi piemēroti valsts varas organi un iestādes, un līdzās šiem organiem ar satversmē noteiktu kompetenci tiek nostādīts arī pilsoņu kopums. Šī tautas dabiskā organa kompetence aiz augšā norādītiem iemesliem tautas pašvaldīšanas novadā ir stipri šaura un stingri noteikta; tāpēc varam pieņemt, ka lai gan pilsoņu kopuma vispārējā kompetence balstās uz tautu pašnoteikšanās principu, tomēr tautas pašvaldīšanas novadā šā organa kompetence, līdzīgi citiem valsts varas organiem, jūriski balstās uz satversmi un attiecīgiem likumiem (piem. vēlēšanu likumu). Tā tad šinī novadā tautas dabiskais organs nostādīts līdzīgi viņas jūriskajiem organiem un viņa tiesiskais pilnvarojums meklējams vispirms satversmē.

Pēc šiem vispārēja rakstura jautājumiem atzīmēsim īsumā, kādas valsts varas funkcijas tagadējās valstīs parasti veic tauta pati caur savu dabisko organu — pilsoņu kopumu — tautas pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesību novados. Pašorganizēšanās tiesība tiek reālizēta ar konstitūtīvo jeb satversmes funkciju. Ja pietiktu ar šās tiesības reālizēšanu katrā valstī tikai vienreiz, valstī nodibinot, tad konstitūtīvo funkciju varētu arī neminēt starp citām valsts varas funkcijām, tā paliktu ārpus pastāvīgo valsts uzdevumu veikšanas. Bet vajadzība pēc pastāvošās satversmes revidēšanas, papildināšanas, grozīšanas vai jaunas satversmes izstrādāšanas un pieņem-

šanas var rasties kaut kurā brīdī, tāpēc konstitūtīvā funkcija pēc savas būtības ir pastāvīga un pieskaitāma citām valsts varas funkcijām, kā viena no pirmajām un svarīgākajām. Šo svarīgo funkciju var veikt tauta pati resp. pilsoņu kopums pilnos apmēros, un dažu valšku satversmēs tā arī noteikts, ka satversmi grozīt var vienīgi tautas nobalsošanā (Šveicē, Igaunijā²¹⁰), Bādenē, Virtembergā, dažos Amerikas Savienoto Valšku štātos u. c.). Diezgan bieži tomēr konstitūtīvās funkcijas veikšana ir dalīta starp pilsoņu kopumu un parlamentu, kā piem. Latvijā, Prūsijā, Bavārijā u. c., kur satversmi var grozīt kā tautas nobalsošanā, tā parlamentā, ievērojot satversmē noteikto kārtību. Šinī gadījumā uz principiāli pareiza viedokļa nostājusies Latvijas satversme, nosakot, ka četri svarīgākie L. R. satversmes panti, kas garantē Latvijai demokrātiskas tiesiskas valsts raksturu, var tikt grozīti ne citādi, kā tautas nobalsošanā. Arī šinī gadījumā varam teikt, ka satversmes funkcija, kurā izpaužas tautas pašorganizēšanās tiesība, savā raksturīgajā būtībā loģiski ir atzīta par tautai pašai veicamu. Ar tautas pašnoteikšanās principu saskan arī vēl trešais šās funkcijas realizēšanas veids, proti, satversmes revidēšana vai jaunas satversmes izstrādāšana un pieņemšana sevišķi šim uzdevumam ievēlētā tautas vietnieku sapulcē, ko parasti sauc par satversmes sapulci, vai arī par nacionālo sapulci u. t. l.²²⁰). Šai satversmes revidēšanas kārtībai pieslien arī tā, kas paredzēta Beļģijas satversmes 131. pantā un arī vairāku citu valšku satversmēs, proti, ja parlaments ir atradis par nepieciešamu satversmes revidēšanu, tad šis parlaments tiek atlaists un ievēlēts minētā uzdevuma veikšanai jauns parlaments.

Tautas pašorganizēšanās tiesību tā tad tieši vai netieši realizē pilsoņu kopums plašos apmēros, veicot satversmes jeb konstitūtīvo funkciju. Arī pašvaldīšanas tiesību pilsoņu kopums varētu juridiski realizēt plašos apmēros, ja viņš pieņemtu visus likumus un ievēlētu

²¹⁰) Igaunijas satversmes 88. p. La modification de la Constitution entreprise par l'initiative populaire ou par l'Assemblée d'Etat sera décidée par voie de referendum populaire. 89. p. Tout projet de modification de la Constitution doit être porté à la connaissance du peuple au moins trois mois avant d'être soumis aux voix.

²²⁰) Bulgarijā piem. šo sapulci sauc par lielo tautas sapulci, la grande Assemblée nationale. Pēc satversmes 141. p. viņas uzdevums ir grozīt vai revidēt satversmi; pēc satv. 144. p. viņas locekļu skaits ir divreiz lielāks nekā parlamenta locekļu skaits.

visus valsts varas organus. Likumos būtu dota šiem organiem vispārējā pilnvara, nosakot viņu pilnvarojuma mērķi, darbības robežas un tiesiskos līdzekļus, un ievēlēšanas aktā būtu dots konkrētais pilnvarojums uz noteiktu vai nenoteiktu laiku ievēlētām amatpersonām. Bet tas prasītu no pilsoņu kopuma tādu darba daudzumu, ko šis organs aiz augšā aprādītiem iemesliem nespēj veikt. Tāpēc pilsoņu kopumam tiek uzticētas minētās lēģislātīvā un kreātīvā funkcijas ne visumā, bet tikai pa daļai.

Pēc līdzšinējo satversmju noteikumiem, lēģislātīvo funkciju veic pilsoņu kopums caur diviem tiesiskiem institūtiem — tautas iniciātīvu un referendumu. Šie institūti sevišķi aktīvi tiek lietoti Šveicē jau no pagājušā gadsimtena otrās puses sākot, bet tie noteikti arī daudzās jaunajās dēģokrātiskajās satversmēs un lietoti vairāku jauno valšķu praksē. Dēģkriptīvajā valststiesību zinātnē šie institūti plaši pazīstami, tāpēc neuzkavēsimies šeit pie viņu aplūkošanas visumā; atzīmēsim tikai, ka šo institūtu sekmīga lietošana praksē prasa no tautas pietiekoši augstu vispārējo un sabiedrisko kultūru, apzinību, interesi par valsts lietām un aktivitāti. Kur šo priekšnoteikumu trūkst, tur tautas pašas likumdošanai nevar būt sevišķu panākumu. Jūridiskā pētījumā tomēr ne tik svarīgas kāda tiesiska institūta praktiskās sekas, kā viņa saskaņa ar tiesiskiem pamatprincipiem. Un šinī ziņā jāsapaka, ka no jūridiska viedokļa tautas tiešas likumdošanas institūti labi saskan ar tautu pašnoteikšanās principu. No pazīstamajiem obligātoriskā un fakultātīvā referenduma veidiem par labāk saskanošu ar tautu pašnoteikšanās principu atzīstams obligātoriskais referendums, jo tautas pašvaldīšanas tiesība viņā var pilnīgāk izpausties. Bet uz visiem likumiem obligātorisko referendumu nevar attiecināt, jo visus likumus pilsoņu kopumam izdot nav iespējams; turpretim attiecinot oblig. referendumu tikai uz dažiem likumiem, likumus vajadzētu sadalīt kategorijās, kas jūridiski grūti pamatojams. Tāpēc, šķiet, ir loģiskāk, ka tauta patur sev satversmē noteiktu tiesību un brīvību iniciātīvas un fakultātīvā referenduma ceļā piedalīties lēģislātīvajā funkcijā, kad viņa atrod to par vajadzīgu, atstājot kārtējo tekošo likumdošanu parlamentam.

Beidzot, tagadējās valstīs visizplatītākā pilsoņu kopuma funkcija ir kreātīvā funkcija, kas pie visām kultūras tautām parādās tautas pārstāvības iestādes vēlēšanā, dažās valstīs arī valsts prēzidenta vēlēšanā (tieši, kā piem. Vācijā, vai divpakāpeniski, kā Amerikas Savienotajās Valstīs un Somijā) vai arī ministru un tiesnešu vēlēšanā,

kā dažos Šveices kantonos un dažos Am. Sav. Valšņu štātos. Valstis, kur tautai pieder vienīgi šī kreātivā funkcija, ir tipiskas reprēzentātivās dēмократijas, jo tautas pašvaldīšanas tiesību te realizē tikai tautas vēlēti organi, vispirmā kārtā tautas tiešais jūridiskas pārstāvības organs — parlaments, kas sevišķi pie parlamentārās sistēmas ir noteicējs un vadītājs valsts varas organs. Pēc jūridiskās būtības kreātivajā funkcijā ietelp arī dažās valstīs (Šveicē, Latvijā, vairākās Vācijas zemēs) pastāvošais parlamenta atsaukšanas institūts (Abberufungsrecht), jo te parādās kreātivā funkcija savā negātivajā izpausmē. Turpretim pēc nolūka, kādā šis institūts ir radīts un pastāv, viņu var ieskatīt par kontroles funkcijas sastāvdaļu, jo šis institūts dod tautai tiesisku iespēju atņemt pilnvaras svarīgam valsts varas organam — parlamentam, ja ar tā darbību viņa nav apmierināta. Dažās valstīs, kā piem. dažos Am. Sav. Valšņu štātos, šī atsaukšanas tiesība attiecas arī uz tautas vēlētiem izpildu varas organiem un tiesnešiem. Šķiet, ka šāda tautas kontroles tiesība ir pilnīgi pamatota, jo katram pilnvaras devējam ir tiesība kontrolēt savus pilnvarotos. Pēc dēмократiskas valsts konstrukcijas, lielākais pilnvaru devējs ir tauta, jo tautas vārdā rīkojas daudzi valsts varas organi ar plašām kompetencēm un svarīgiem uzdevumiem. Tāpēc dēмократiskas valsts izveidošanā vajadzētu piegriezt vērību tādu tiesisku institūtu un līdzekļu atrašanai, kas dotu tautai tiesisku iespēju izlietot kontroles funkciju plašākos apmēros.

Tas pats jāsaka arī par rēгulātivo funkciju, kas līdz šim gandrīz nekur netiek atzīta un praktiski izlietota, ja neskaita Šveicē pazīstamo lēгislātivo iniciātivu vispārējā veidā, kas izpaužas ne likumprojektu ierosināšanā, bet vispārēju norādījumu došanā tautas pārstāvībai attiecībā uz kāda likuma grozīšanu vai jauna likuma izstrādāšanu. Dēмократiskā valstī tautai ir jāatzīst neapšaubāma tiesība dot saviem tiešās vai netiešās pārstāvības organiem, sevišķi parlamentam un ministru kabinetam, vispārējus norādījumus svarīgu valsts uzdevumu veikšanai; un tādus vispārējus norādījumus no tehniskās puses nebūtu grūti ietvert noteiktā tiesiskā formā, jo šim nolūkam varētu lietot jau pazīstamos tautas iniciātivās un referenduma institūtus. Uzticot pilsoņu kopumam kontroles un rēгulātivās funkcijas plašākos apmēros nekā līdz šim, tautas pašnoteikšanās princips realizētos pilnīgākā un aktīvākā veidā arī tautas pašvaldīšanas novadā.

11. Tautu pašnoteikšanās princips tiesiskas valsts konstrukcijā.

Šā darba pirmo nodaļu iesāku, atzīmēdams tiesiskas valsts jēdzienu. Redzējām, ka šis jēdziens kļuva pazīstams jau ap 19. gs. vidu, bet viņam piemērotas valsts teorijas radīšana darīja valststiesībniekiem lielas grūtības. Valsts tika jūridiski konstruēta kā reāla jūridiska persona ar viņai dabiski iemītošu varu; šī vara tika vienprātīgi atzīta par suverēnu, bet suverēnitātes jēdziens ietver sevī arī tiesiskas neierobežotības jēdzienu. Par tiesību vienīgo avotu tika atzīta valsts vara, tā tad tiesības pēc šā ieskata varēja gan saistīt pavalstniekus, bet ne valsti pašu kā tiesību subjektu. Konsekventi tā tad stāvokli valsts iekšienē tā sauktajā publisko tiesību novadā, kur valsts pati uzstājas kā subjekts, bija jāatzīst par faktisku varas stāvokli, bet ne tiesisku stāvokli. Mēģinājumi radīt valsts tiesiskas pašierobežošanās teoriju arī nedeļa gaidītos rezultātus. Tādējādi arī vēl 20. gs. valststiesību zinātnei palika uzdevums radīt īstas tiesiskas valsts konstrukciju, proti, tādas valsts, kur valsts vara, pirmkārt, ir tiesiski pamatota, un otrkārt, tiesiski ierobežota, nevis kādā subjektīvā pašierobežošanās ceļā, bet ierobežota validām objektīvo tiesību normām. Šo uzdevumu ir mēģinājusi veikt tiesību suverēnitātes teorija. Šī teorija, nostādot objektīvās tiesības neatkarīgi no valsts varas, ir patiešām devusi valsts varas tiesiskas ierobežošanas iespēju, bet nav devusi apmierinošu atbildi uz jautājumu par pašu objektīvo tiesību reālu tiesisku pamatojumu. Domāju, ka apmierinošu atbildi uz jautājumu par valsts varas un pašu objektīvo tiesību tiesisku pamatojumu dod tā tiesiskas valsts konstrukcija, kas balstās uz tautu pašnoteikšanās principu kā pozitīvu tiesisku principu. Iepazīstoties iepriekšējās nodaļās ar tautu pašnoteikšanās principa tiesisko saturu, esam patiesībā atsevišķi jau aplūkojuši tiesiskas valsts konstrukcijas svarīgākos elementus. Tagad pamēģināsim šos elementus apvienot kopējā uz tautu pašnoteikšanās principa balstītā tiesiskas valsts konstrukcijā.

Noskaidrojot valsts jēdzienu šā darba ievadā, mēģināju aprādīt, ka valststiesību zinātnei skaidrības un noteiktības dēļ jāatšķir divi valsts jēdzieni, formālais un materiālais. Arī tiesiskas valsts konstrukcijā jāizšķir abi šie jēdzieni un viņu sakarība ar tautu pašnoteikšanās principu.

Valsts no formālās puses, kā redzējām, ir patstāvīgas tautas tiesiska organizācija, sevišķi tā šīs organizācijas daļa, kurā izpaužas

tautas vienība. Šinī savā formālajā nozīmē valsts sastāv no tiesiskiem institūtiem, tiesiskām normām, norēgulētām tiesiskām attiecībām un tiesiskiem statusiem. Valsts formālā jūriskā nozīmē tā tad nav un nevar būt tiesību subjekts; šinī nozīmē valstij nav nekādi organi, viņai nav arī nekāda vara, šinī izpratnē un uztvērumā viņa nemaz nedarbojas, jo viņa ir tikai jūriskā forma — tiesiska organizācija. Ja gribētu uzbūvēt valsts teoriju uz šā stingri formālā valsts jēdziena, tad valststiesību zinātnē būtu daudz kas jāpārveido pašos pamatos, būtu jāatmet nevien daudzi parastie apzīmējumi, bet arī paši jēdzieni, vai jāieliek līdzšinējo jēdzienu apzīmējumos pavisam citāds saturs. Starp citu, būtu galīgi jāatsakās no valsts jūriskas personības un valsts kā tiesību subjekta jēdzieniem, tāpat arī no valsts organu jēdziena u. t. l. Šis viedoklis, liekas, ir dažreiz valdzinājis tos valststiesībniekus, kas konstruējuši valsti kā jūrisku attiecību (Korkunovs u. c.) vai jūrisku attiecību sistēmu (N. I. Lazarevskis u. c.), tomēr viņi šo viedokli ir ievērojuši tikai, uzstādot valsts dēfinīcijas, bet nav izturējuši pašā valsts teorijā²²¹). Vienīgi jaunākā laikā H. Kelsens ir mēģinājis veidot valsts teoriju konsekventi uz valsts formālā jēdziena pamata, aplūkojot valsti kā tiesisku iekārtu vai normatīvu iekārtu (Ordnung, Rechtsordnung, ordre normatif, un système de règles²²²). Nemēģinot vērtēt šinī vietā Kelsena normatīvo valsts teoriju, atzīmēsim tikai, ka šinī teorijā tautu pašnoteikšanās principam netiek piegriezta nekāda vērība, jo Kelsens pēti valsti tikai pastāvošo tiesisko iekārtu, kurās validitāti atrod viņā pašā: Weil diese Ordnung nur die Rechtsordnung sein kann, der als Staatsakt normmässig

²²¹) Tā piem. Afolters atzist valsti par tiesisku organizāciju un noliedz viņas tiesību subjekta raksturu, sk. A. Affolter, Grundzüge des allgemeinen Staatsrechts, 1892, 2., 3. un 6. lp., bet tālāk aplūko valsts varu, valsts organus un to darbību, kas ir vairāk piemērots valstij materiālā nekā formālā nozīmē.

²²²) Sal. H. Kelsens, Allgemeine Staatslehre, 1925, 95. un sek. lp.; H. Kelsens, Aperçu d'une théorie général de l'Etat, Revue du Droit Public 1926, 562. un 572. lp. — Savā visai interesantajā normatīvajā valsts teorijā Kelsens tomēr neatmet vecos jēdzienus, bet lūko ielikt viņos jaunu saturu. Starp citu, viņš neēlīmē pat galīgi jūriskas personības jēdzienu, jo tiesību subjektam nevajagot nemaz eksistēt atsevišķi no tiesiskas iekārtas, to varot saprast kā pēdējās personifikāciju. Sk. Revue du Droit Public 1926, 574. lp.: Un sujet de droit n'est donc pas un être doné d'une existence distincte et différente de celle de l'ordre juridique, mais la personification, totale ou partielle, de celui-ci. Tāpat Staatslehre, 108. lp.: Ist der Staat als Person nur eine von der Rechtserkenntnis vollzogene Personifikation des Rechts...

qualifizierte Akt ein Rechtsakt ist, muss die Staatsgewalt Rechtsgewalt, d. h. die spezifische Gewalt des Rechtes, das ist: seine Geltung sein²²³). Tomēr dažā vietā savā darbā Kelsens nonāk diezgan tuvu tautu pašnoteikšanās principa būtībai, gan nekā par šo principu neminot: tā piem. paskaidrojot valsts suverēnitātes jēdzienu, Kelsens raksta: Ein Staat ist souverän, wenn die auf die Rechtsnormen gerichtete Erkenntnis die im Staat personifizierte Ordnung als höchste, in ihrer Geltung nicht weiter ableitbare, also als Total — und nicht bloss als Teilrechtsordnung voraussetzt²²⁴). Lietojot šīnī vietā vārdā nosauktu tautu pašnoteikšanās principu, varētu teikt, ka valsts formālā nozīmē ir suverēna tad, kad viņu ir radījusi patstāvīga tauta pilnīgi brīvi un patstāvīgi uz tautu pašnoteikšanās principa pamata. Protams, ka attiecībā uz valsti formālā nozīmē (valsti kā tiesisku organizāciju) var stādīt arī jautājumu par viņas pamatošanu un validitāti, un šīnī ziņā nevaru piekrist Kelsenam, kas katras pastāvošas iekārtas pamatojumu atrod viņā pašā. Domāju, ka valstij formālā nozīmē, līdzīgi katrai citai tiesiskai iekārtai, ir vajadzīgs reāls tiesisks pamatojums, ja arī ne ārpus viņas stāvošs, tomēr jūridiski atsevišķi no viņas domājams. Un valstij formālā nozīmē, kā tautas tiesiskai organizācijai, pēdējais tiesiskais pamatojums atrodams tautu pašnoteikšanās principā, uz kuŗu balstoties, patstāvīga tauta brīvi nosaka savu tiesisko iekārtu. Attiecinot tiesiskas valsts jēdzienu uz valsti formālā nozīmē, jāatzīst, ka tiesiska būs tā valsts, kas organizēta brīvi no tautas pašas vai vismaz ar viņas noteiktu piekrišanu. Tautai pret viņas gribu uzspiesta organizācija ir varas organizācija, ne tiesiska organizācija, kas varbūt zināmos apstākļos var tikt attaisnota no kāda politiska viedokļa, bet nekad no jūridiska; jo valsts formālā nozīmē no jūridiska viedokļa ir tautas tiesiska organizācija, ne varas organizācija.

Pazīstamākais un līdzšinējā valststiesību zinātnē visbiežāk lietotais valsts jēdziens ir valsts materiālais jēdziens, kuŗam ir pieskaņotas pazīstamās mācības par valsts konstitūtīvajiem elementiem, par valsti kā tiesību subjektu, valsts orgāniem, valsts varu, valsts darbību u. t. l. Savā dogmatiskajā daļā valststiesību zinātne nodarbojas gan vairāk ar valsts organizāciju sastādošiem tiesiskiem institūtiem un normām, tā tad ar valsti formālā nozīmē, bet teorētiskā

²²³) Sk. Staatslehre, 97. lp.

²²⁴) Sk. Staatslehre, 71. lp. Tas pats izriet no suverēnitātes aplūkošanas citās vietās, piem. 103., 116.—117. lp.

valststiesību zinātne savas konstrukcijas ir pielāgojusi valstij materiālajā nozīmē. Šinī nozīmē, kā redzējam, valsts ir jūridiski patstāvīga tauta, kas vispirms uz ārieni, pretim citām patstāvīgām tautām, uzstājas kā vienota kopība, kā tiesību subjekts, kas var iegūt un baudīt tiesības un uzņemt pienākumus²²⁵), tā tad var stāties tiesiskās attiecībās, var būt tiesību subjekts. Tā kļūst viegli saprotama valsts jūridiskas personības un tiesību subjekta konstrukcija, proti, jūridiski organizētai patstāvīgai tautai tiek dots valsts nosaukums, un tālāk jau tiek operēts ar valsti kā jūridisku personu un tiesību subjektu. Sevišķi vācu valststiesību zinātnē valsts tiek aplūkota kā jūridiska persona neatkarīgi no tautas, vai tauta tiek ieskatīta tikai par valsts materiālo substrātu. Uz pareizāka viedokļa, šķiet, ir nostājušies franču valststiesību zinātnē, kas par īsto reālo tiesību subjektu ieskata tautu pašu, bet valsti tikai par tautas personifikāciju vai jūridisko apzīmējumu. Lietas būtību tas tomēr negroza, jo kā vienā, tā otrā gadījumā ar valsti tiek saprasta organizēta ļaužu kopība, kas var uzstāties un rīkoties kā jūridiska persona caur saviem organiem. Šinī nozīmē tad varam teikt, ka valstij ir vara un organi, kas rīkojas valsts vārdā, reālīzē valsts kā jūridiskas personas un tiesību subjekta tiesības un pilda viņas pienākumus. Daži valststiesībnieki, kā augšā redzējam, apmierinās ar valsti kā varas organizāciju un valsts varu kā faktisku varu, bet tas nozīmē atteikšanos no jūrista īstā uzdevuma — meklēt aplūkojamo parādību jūridisku izskaidrošanu. Valststiesībniekam jūristam nav iespējams apmierināties ar valsts organu darbībā parādošos valsts varu kā ar faktisku vai dabisku varu, bet viņam jālūko atrast šai varai racionālu attaisnojumu un tiesisku pamatojumu.

Valsts varas racionālu attaisnojumu varam atrast iekš tam, ka tagadējām kultūras tautām ir daudz un dažādi svarīgi kopuzdevumi, kas veicami kopējiem spēkiem un kopējiem līdzekļiem. Šo uzdevumu veikšanai ir nepieciešama organizēta rīcība tautas materiālo, fizisko, garīgo un morālisko spēku kopošanai, attīstīšanai, novadišanai vajadzīgā vietā un lietderīgai izlietošanai vispārējiem jeb valsts mērķiem. Šo viedokli ir izkōpis Vīnes prof. Adolfs Mencels savā enerģētiskajā valsts teorijā, vedot šo nosaukumu sakarā ar valsts varas uzdevumu kopot un vadīt tautas enerģiju. „Tādējādi apvienotie lietišķie

²²⁵) Šim apstāklim sevišķu vērību valsts personības konstruēšanā piegriež X. S. Combothera, La Conception juridique de l'Etat, 1899, 84. un sek. lp.

un personiskie līdzekļi un spējas noved pie ilgstošām iestādēm," raksta A. Mencels, „kuŗās kopējais spēks atrod savu izteiksmi. Valsts tā tad parādās kā to iestāžu kopums, kuŗu uzdevums ir kādas tautas kolektīvo spēku rast un ar to rīkoties“²²⁶). Šis ieskats liecina, ka valsts vara ir nepieciešama, tā tad racionāli attaisno valsts varas vajadzību, bet ar to vēl nav izšķirts jautājums par valsts varu kā faktisku vai tiesisku varu. A. Mencels pats ieskata valsts varu par tiesisku varu un raksturo tiesisku valsti šādi: „Tiesiskas valsts jēdzienam pietiek, ja vispārīgas normas nosaka, ar kādiem noteikumiem no atsevišķiem pilsoņiem var tikt pieprasīti pakalpojumi valstij, un kādas personas ir pilnvarotas rīkoties ar tādējādi radīto kopējo spēku (Gesamtkraft). Tikai tādu robežu novilkšana sasniedz, ka individa attiecības pret valsti tiek noteiktas ar tiesiskām normām; un tikai ar šo priekšnoteikumu valsts kļūst par tiesisku jēdzienu, negrozot pie tam savu īsto dabu, proti, savu enerģētisko raksturu“²²⁷).

Valsts vara pēc sava reālā satura tā tad ir tiesība rīkoties ar tautas kopējiem līdzekļiem; šinī rīcībā viņai nākas dot saistošas pavēles un vajadzības gadījumā lietot spaidu līdzekļus šo pavēļu izpildīšanai. Pavēļu došana un spaidu līdzekļu lietošana, kā arī vispār valsts varas rīcība, būs likumīga un pati vara būs tiesiska vara, ja viņa balstās uz tiesiski validiem normatīviem aktiem — objektīvajām tiesībām. Šīs tiesību normas, no vienas puses, dod valsts varai un tās orgāniem tiesisku pilnvarojumu, no otras puses, rēgulē šo orgānu darbību, novelk tai robežas, ko nedrīkst pārkāpt, tā tad jūridiski ierobežo valsts varu. Tas ir tagadējās valststiesību zinātnes izplatīts ieskats, kas sevišķi izveidots augstāk aplūkotajā H. Krabes tiesību suverēnitātes teorijā. Objektīvo tiesību pēdējo pamatojumu šī teorija meklē cilvēku tiesiskajā apziņā, bet tiesiskā apziņa, kamēr tā nav izveidojusi noteiktus tiesiskus jēdzienus, principus un normas, kas arī ārpus tās konstatējami, pieder vairāk psiholoģijas novadam, nekā tiesību novadam. Arī pēc pazīstamā valststiesībnieka G. Jellineka augšā minētā ieskata tiesiskajā apziņā meklējamais pēdējais tiesību pamatojums ir metajūridiskas dabas. Domāju, ka šāds jautājuma atrisinājums nevar jūristu apmierināt: jūristam arī pēdējais valsts tiesiskas iekārtas pamatojums jāmeklē tiesību novadā, ne ārpus tā.

²²⁶) Sk. Adolf Menzel, Begriff und Wesen des Staats, Handbuch der Politik, Bd. I, 1920, 49. lp.

²²⁷) Sk. Adolf Menzel, Die energetische Staatslehre, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 66. Bd. 1 Heft, 1931, 134. lp.

Šinī darbā esmu mēģinājis rādīt, ka objektīvajām tiesībām un līdz ar to valsts varai reālu, pie tam īsti tiesisku, pamatojumu dod tautu pašnoteikšanās princips. No iepriekšējās nodaļās aplūkoto jau-tājumu iztirzājuma varam secināt šādu tiesiskas valsts konstrukciju. Tautu pašnoteikšanās princips, kas savā pēdējā attīstības stadijā ir kļuvis par kultūrālo tautu vispār atzītu un svarīgos likumdošanas aktos formulētu pozitīvu tiesisku principu, atzīst tautām tiesību uz pašnolemšanos, pašorganizēšanos un pašvaldīšanu. Izlietojot pašnolemšanās tiesību, tauta brīvi lemj par savu politisko statusu un dibina savu valsti. Izlietojot pašorganizēšanās tiesību, tauta brīvi un patstāvīgi nosaka savu satversmi, kas ir augstākais likums valstī. Valsti organizēta tauta darbojas caur savu dabisko organu — pilntiesīgo pilsoņu kopumu, kas izsaka tautas gribu reālā veidā un piedod tai validu tiesisku aktu formu. Caur šo savu dabisko organu tauta ir tiesiski spējīga arī tieši veikt dažas svarīgas valsts varas funkcijas, kas ietelp tautas pašvaldīšanas tiesības novadā. Ko tauta nespēj veikt pati, to viņa uztic ar likumīgiem jūridiskiem aktiem pilnvarotiem valsts varas organiem, nosakot to kompetenci un norēgulējot to darbību ar likumiem, tā tad nostādot tos zem objektīvajām tiesībām. Valsts vara tā tad ir tiesiska vara, kas balstās uz objektīvo tiesību normām, ir šīm normām padota un ar tām tiesiski ierobežota. Pašu objektīvo tiesību reālais pamatojums katrā tiesiskā valstī ir tautas griba, izpausta noteiktos tiesiskos aktos vai nu caur tautas dabisko organu, vai caur likumīgā kārtā pilnvaroto tautas jūridiskās pārstāvības organu — parlamentu²²⁸). Valsts, kuŗā valda tautas gribas radītas vai ar šo gribu saskaņotas tiesības, ir tiesiska valsts, un tādas valsts tiesiskās iekārtas pēdējais tiesiskais pamatojums ir tautu

²²⁸) Pareizi aizrāda Openheims, ka likumdošanas varas tiesiskais pamats atrodams tautas piekrišanā, un Anglijā šis princips ir kļuvis par nerakstītu likumu. Sal. L. O p p e n h e i m, International Law, Vol. I. 1920, 6. lp.: However, if we ask whence does the power of the Legislature to make laws come, there is no other answer than this: from the common consent of the community. Thus, in Great Britain, Parliament is the lawmaking body by common consent. An Act of Parliament is law, because the common consent of Great Britain is behind it. That Parliament has lawmaking authority is law itself, but unwritten and customary law. Thus the very important fact comes to light, that all statute or written law is based on unwritten law in so far as the power of Parliament to make statute law is given to parliament by unwritten law. — Sniedzu šo interesanto citātu tāpēc, ka objektīvo tiesību pamatošanā ar common consent of the community izpaužas idejiska radniecība ar tautu pašnoteikšanās principu.

pašnoteikšanās princips, kas atzīst tautām pašnolemšanās, pašorganizēšanās un pašvaldīšanas tiesības, citiem vārdiem, atzīst tautām tiesību būt brīvām, patstāvīgām un tiesiski aktīvām. Brīva, patstāvīga, juridiski organizēta tauta savā organizētajā kopībā ir spējīga iegūt un lietot tiesības, kā arī uzņemties un pildīt pienākumus, tāpēc viņa var tikt aplūkota kā tiesību subjekts. Šis tiesību subjekta jēdziens var tikt pārņemts uz valsti materiālā nozīmē, jo šinī nozīmē valsts ir patstāvīga juridiski organizēta tauta.

Izlietotie avoti un zinātniskā literatūra.

1. Les constitutions Modernes, par R. Dareste et P. Dareste, quatrième édition entièrement refondue par Joseph Delpech et Julien Laferrière. Tome I. 1928. II. 1929.

2 Die Völkerrechtlichen Urkunden des Weltkrieges, herausgegeben von Theodor Niemeyer und K. Strupp, Bd. VI. Die Friedenschlüsse 1918—1921, herausgegeben von Th. Niemeyer, München und Leipzig, 1922.

3. Great Political Documents of the United States of America. 1921, Insel-Verlag, Leipzig.

4. Documents relating to the great war, compiled by Giuseppe Andriulli, translated by Thomas Okey, with an introduction by prof. Guglielmo Ferrero. 1915.

5. Aristotle's Politics, translated by Benjamin Jowett, with introduction, analysis and index by H. W. C. Davis. Oxford, impression of 1926.

6. Политика Аристотеля, переводъ съ греческаго академика С. А. Жебелева. С. Петербургъ, 1911.

7. Austin, John, Lectures on Jurisprudence, vol. 1. 5-th edition, 1911.

8. Affolter, A. Grundzüge des allgemeinen Staatsrechts, Stuttgart, 1892.

9. Алексѣевъ, А. А. Министерская власть въ конституціонномъ государствѣ. 1910.

10. Berthélemy, H. Traité élémentaire, de Droit Administratif, Paris, 1921; onzième édition 1926.

11. Blanks, E. Latvijas valsts sagatavošanas laikmets (Krājumā „Latvija desmit gados“, Rīgā, 1928).

11^a. Borgeaud, Charles, The Rise of Modern Democracy in Old and New England, 1894.

12. Bryce, James. Modern Democracies, 1921.

13. Brown, Horatio. The Venetian Republic.

14. Bühler, Ottomar. Zur Theorie des subjektiven öffentlichen Rechts, Tübingen, 1927.
15. Burns, C. Delisle. Political Ideals, 7-th impression, 1927.
16. Carpenter, W. S. The Development of American Political Thought, Princeton University Press, 1930.
17. Combothecra, X. S. La Conception juridique de l'Etat. 1899. Paris.
18. Constant, Benjamin, Oeuvres politiques, avec introduction, notes et index par Charles Louandre. Paris, 1874.
19. Csekey, St. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918—1928, Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. 16. 1928.
20. Чичеринъ, Б. Исторія политическихъ учений. Ч. I. 2-е изд. 1903.
21. Duguit, Léon. Traité de Droit Constitutionnel, troisième édition, tome I, 1927.
22. Duguit, Léon. Les transformations du Droit Public. 1925.
23. Duguit, Léon. Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'Etat. Lietots krievu tulkojums: Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. Переводъ прив.-доцента А. Яценко, съ предисловіемъ проф. А. С. Алексѣва. М. 1909.
- 24) Duguit, Léon. Конституционное право. Общая теорія государства. Переводъ прив.-доцента А. Яценко, съ предисловіемъ проф. П. Новгородцева и автора. М. 1908.
- 24a. Duguit, Léon. Manuel de Droit Constitutionnel. Paris, 1923.
25. Dišlers, K. Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas. Rīgā, 1925.
26. Dišlers, K. Tautas pašnoteikšanās princips tiesiskas valsts pamatojumā. Tiesl. Min. Vēstnesis 1931. g. Nr. 5.
27. Dišlers, K. Pūbliko subjektīvo tiesību problēma. Tiesl. Min. Vēstnesis 1926. g. Nr. 5 un 6.
28. Dišlers, K. Kanta mācība par tiesībām un valsti (Immanuēla Kanta piemiņai, Tiesl. Min. Vēstnesis 1924. g. Nr. 4).
29. D'Eichthal, Eugène, Souveraineté du peuple et gouvernement. Paris, 1895.
30. Fowler, W. Warde. The City-State of the Greeks and Romans. 1926.
31. Freeman, Edward, A. The Growth of the English Constitution. (Tauchnitz ed. 1872.)
32. Gerber, C. F. Über öffentliche Rechte. Unveränderter Abdruck der 1852 erschienenen 1. Auflage. Tübingen, 1913.
33. Gierke, Otto. Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, 2-te Ausgabe, 1902.
34. Gierke, Otto. Political Theories of the Middle Age, translated with an introduction by Frederic William Maitland, Cambridge, 1927.
35. Gierke, Otto. Die historische Rechtsschule und die Germanisten, Berlin, 1903.
36. Gierke, Otto. Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien (Unveränderter Abdruck der in der Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1874. Heft 1 und 2. erschienenen Abhandlung). Tübingen, 1915.

37. Hammond, B. E. Bodies Politic and their governments. Cambridge, 1915.
38. Hauriou, Maurice. La souveraineté National, Paris, 1912.
39. Hegel. Grundlinien der Philosophie des Rechts.
40. Herbert, Sydney. Nationality and its Problems. London, 1920.
41. Hertz, Friedrich. Wesen und Werden der Nation. Jahrbuch für Soziologie, erster Ergänzungsband: Nation und Nationalität. 1927.
42. Hobbes, Thomas. Leviathan. The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury, edited by William Molesworth, vol. III.
43. Hobbes, Thomas. Elementa philosophica de cive. Krievu tulkojums: Философскія основанія ученія о гражданинѣ. Переводъ съ латинскаго В. Погосскаго, съ предисловіемъ проф. С. А. Котляревскаго. М. 1914.
44. Janet, Paul. Histoire de la Science Politique, cinquième édition, tome I et II.
45. Jellinek, Georg. Allgemeine Staatslehre, 3-te Aufl. Berlin, 1914.
46. Jellinek, Georg. Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte, 3-te Aufl. 1919.
47. Jèze, Gaston. Les Principes généraux du Droit Administratif. 3-e éd. 1925.
48. Ihering, Rudolph. Der Zweck im Recht. Bd. I. 4-te Auflage, Leipzig, 1904.
49. Kant, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre.
50. Kant. Zum ewigen Frieden, herausgegeben von Karl Vorländer, 2-te Aufl. 1919.
51. Карѣвъ, Н. Общій курсъ исторіи XIX вѣка. С. Петербургъ, 1910.
52. Kelsen, Hans. Der soziologische und der juristische Staatsbegriff, Tübingen, 1922.
53. Kelsen, Hans. Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925.
54. Kelsen, Hans. Théorie générale de L'Etat. Revue du Droit Public, tome 43, N 4. 1926.
55. Klimas, P. Le Développement de L'Etat Lituanien, d'après des documents officielles, 1919.
56. Коркуновъ, Н. М. Исторія философіи права. 6-е изд. 1915.
57. Котляревскій, С. А. Юридическія предпосылки русскихъ основныхъ законовъ. М. 1912.
58. Krabbe, Hans. Die Lehre der Rechtssouveränität. Groningen, 1906.
59. Krabbe, Hans. Die moderne Staatsidee. Haag, 1919.
60. Krabbe, Hans. Kritische Darstellung der Staatslehre, Haag. 1930.
61. Laband, Paul. Staatsrecht. Systematische Rechtswissenschaft, 2-te Aufl. 1913. (Die Kultur der Gegenwart, Teil II, Abt. VIII).
62. Laski, H. J. A Grammar of Politics. 1926.
63. Līgotiņi Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. Rīgā, 1925.
64. John Locke. Two Treatises on Civil Government.
65. MacIver, R. M. The Modern State, Oxford University Press, 1926.
66. Marriott, I. A. R. The Mechanism of the Modern State, Oxford, 1927.

67. Mayer, Otto. Die juristische Person und ihre Verwertbarkeit im öffentlichen Recht. Tübingen, 1908.
68. Menzel, Adolf. Begriff und Wesen Des Staats, Handbuch der Politik, Bd. 1. Berlin und Leipzig. 1920.
69. Menzel, Adolf. Die energetische Staatslehre. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Bd. 66, Heft 1. 1931.
70. Mill, John Stuart. Representative Government.
71. Mohl, Robert. Encyclopädie der Staatswissenschaften, 2-te Aufl. 1872.
72. Montesquieu. Esprit des Lois.
73. Murray, R. H. The History of Political Science, 1926.
74. Новгородцевъ, П. Кризисъ современнаго правосознанія. М. 1909.
75. Новгородцевъ, П. Политическія идеалы древняго и новаго мира. М. 1916.
76. Oncken, Wilhelm. Die Staatslehre des Aristoteles in historisch-politischen Umrissen. Erste Hälfte, Leipzig, 1870.
77. Oppenheim, L. International Law. Vol. I. 1920.
78. Палиенко, Н. Н. Суверенитетъ. Ярославль, 1903.
79. Platon. Der Staat, übersetzt von Friedrich Schleiermacher, erläutert von I. H. Kirchmann. 3-te Aufl. 1907.
80. Platon. The Works of Plato, vol. II. The Republic. Translated by Henry Davis, London, 1894.
81. Pollock, Frederick. An Introduction to the History of the Science of Politics. 1930.
82. Rehm, Hermann. Allgemeine Staatslehre. 1907.
83. Регельсберггеръ, Ф. Общее учение о правѣ, переводъ подъ ред. проф. Ю. С. Гамбарова. М. 1897.
84. Rousseau, J. J. Du Contrat Social, ou Principes du Droit Politique.
85. Рождественскій, А. Теорія субъективныхъ публичныхъ правъ. М. 1913.
86. Rutenberg, G. Die baltischen Staaten und das Völkerrecht. Riga, 1928.
87. Saint Girons, A. Essai sur la Séparation des Pouvoirs. Paris, 1881.
88. Savigny, Friedrich Carl. Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Neudruck nach der dritten Auflage (1840) 1892.
89. Schmitt, Carl. Verfassungslehre, München und Leipzig, 1928.
90. Seignobos, Ch. Histoire Politique de L'Europe Contemporaine. Septième édition, tome I. 1924.
91. Sismondi, J. C. L. History of the Italian Republics in the Middle Ages.
92. Stahl, Friedrich Julius. Die Philosophie des Rechts, Zweiter Band, II. Abtheilung. Die Staatslehre und die Prinzipien des Staatsrechts, 3-te Auflage, 1856.
93. Stammer, Rudolf. Lehrbuch der Rechtsphilosophie. 2-te Auflage, Berlin und Leipzig, 1923.
94. Sternberg, K. Staatsphilosophie, Berlin, 1923.

95. Stieglitz, Leopold. Die Staatstheorie des Marsilius von Padua. 1914.
96. Toynbee, Arnold. The New Europe, London, 1916.
97. Vierkandt, Alfred. Die Anfänge der Verfassung und Verwaltung und die Verfassung der primitiven Völker. Allgemeine Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, erste Hälfte, 1911.
98. Vierkandt, Alfred. Der geistig-sittliche Gehalt des neueren Naturrechts. 1927.
99. Vorländer, Karl. Kant und der Gedanke des Völkerbundes. Mit einem Anhang: Kant und Wilson, Leipzig, 1919.
100. Willoughby, W. W. An Examination of the Nature of the State, New-York, 1922.
101. Winckler, Hugo. Die Gesetze Hammurabis, Leipzig, 1903.
102. Виноградовъ, П. Г. Очерки по теории права. М. 1915.
103. Woodrow Wilson. The State, Special edition, revised to December 1918, by Edward Elliot.
104. Zimmern, Alfred. The Greek Commonwealth, Fourth edition Oxford, 1924.
105. Zorn, Ph. Die Entwicklung der Staatswissenschaft seit 1866, Jahrbuch des öffentlichen Rechts, Bd. I. 1907.
106. Zweig, Egon. Die Lehre vom Pouvoir Constituant, Tübingen, 1909.
107. Жебелев, С. А. Сократ, 1923.

Fakultātei iesniegts 1931. g. 22. janvāri.

The Principle of Self-Determination of Nations and its Juridical Essence.

By *K. Dishlers.*

(An extract.)

The problem. The principle of self-determination of nations is one of the modern principles of the constitutional law, particularly popular in after-war times. During the last 150 years we find this principle more or less consciously expressed in many constitutions and declarations beginning with the Declaration of Independence 1776. The same principle was acknowledged during the French Revolution of 1789, the constitution of 1793 was conferred to popular vote, and it determined the Belgian constitution after the separation of this country from the Netherlands in 1830. This principle played a very important part during the struggles for the union of Italy and found its realization in several plebiscita. During the great war this principle was declared by the principal allied and associated Powers, especially by Great Britain and the U. S. A., and many nations longing for national independence accepted it as their credo and referred to it when founding their own states. After the war the principle of national self-determination achieved its greatest success in the foundation of the League of Nations. Nowadays this principle is stated in almost all constitutions of after-war states and is to be considered as a component part of modern social life and a fundamental principle of the modern democratic state. That is why the scholar when dealing with constitutional law has to consider this principle at least from the dogmatic point of view, i. e. as far as this principle is stated in respective constitutions. Moreover, the mentioned principle suggests to the theorists to try and apply it to the construction of the law-determined state (*Rechtsstaat*). The problem of legal foundation and legal restriction of the power of the state is of fundamental importance in the modern doctrine of the constitutional law. The mentioned problem is not quite new — it is

about 50 years old, coming from the 19th century. But this problem did not allow of continuous discussion and with the exception of the German scholar G. Jellinek, the French scholar L. Duguit and the Dutch scholar H. Krabbe the students of the constitutional law seem to have been unconscious of its significance. That is why this problem is to be considered as a comparatively new one, and I think the circumstances of the present day are favourable enough to its solution. I am fully conscious of the difficulties arising from this problem and do not claim to obtain its complete solution. I mean to put this problem to discussion and to investigate the possibilities of its solution, applying to this end the principle of self-determination of nations. The problem I intend considering is difficult because it is associated with various other problems, and because there are but few previous publications bearing upon the same subject. Far be it from me to claim the merit of having achieved an accomplished theory of the principle of national self-determination. But I dare hope that my investigation be a contribution to further researches on the same lines. To this effect I shall venture to show that the principle of national self-determination is one of the very positive legal principles and disclose its juridical tenor, further I shall venture to show that this principle is apt to explain juridically the power of the state as well as to lay a sufficient explanatory foundation to the legal order, and therefore may be qualified as one of the fundamental principles of the constitutional law. When discussing the rights of national self-organization and self-governing I shall endeavour to consolidate my theory of the functions of the power of the state, which theory I have laid down already in 1924¹).

The notion of the state. In a theoretical essay on the constitutional law it is of great importance to make clear fundamental notions, above all the notion of the state. This central notion of the constitutional law is an object of conflicting definitions²). Diversity of definitions of the state is due to the fact that in the doctrine of the constitutional law there are two notions of the state — material and formal. These two distinct notions are often confounded with each

¹) Cf. K. Dišlers, *Latvijas valsts varaš organi un viņu funkcijas*, Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. Separate edition 1925.

²) Cf. H. Rehm, *Allgemeine Staatslehre*, 1907, p. 17. R. M. MacIver, *The modern State*, 1928, p. 3.

other. Both notions were already known to Aristotle — he distinguished between the state as an organized body of men (material conception), and the organization as such (formal conception), but his main concern was with the material conception of the state. In modern times G. Jellinek (*Allgemeine Staatslehre*) is the first scholar conscious of the aforementioned distinction; he speaks about „allgemeine Soziallehre des Staates“ and „allgemeine Staatsrechtslehre“ and in accordance with this distinction gives two definitions of the state — a sociological definition and a juridical one, but both definitions if strictly examined come to the same thing for they are dealing with the material conception of the state³). H. Kelsen has emphasized the formal conception of the state, but he does not pay the least attention to the material side of it. In modern literature it is almost impossible to find a clear distinction between these two (material and formal) conceptions of the state. So it is of great importance to have them sufficiently cleared up.

The material notion of the state is often used by the public at large, scholars use it with a certain amount of formal ingredients. In the current conception of the state there are three component elements — two material (territory and nation), one formal (power, or from the juridical point of view — organization). In this conception nation plays a rather modest part, is only one of the constituent elements of the state. Yet even the ancients knew a conception of the state according to which the state was identified with the nation. This idea should be applied to modern democracies where nation takes an active part in the affairs of the state, where the state is *res populi* in the true sense of this word. So in modern democratic states the fact of the state coincides with the fact of the nation. There are many scholars who have come to this conclusion, e. g. Woodrow Wilson gives the following definition of a state: — „a state is a people organized for law within a definite territory“⁴). In this definition legal organization and territory are but attributes to the nation, hence according to this definition the state is equivalent to the nation. A similar thought has been expressed by H. Berthelemy; according to him a state is nought but a nation from the politi-

³) Cf. G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3-te Aufl. 1914, pp. 180 and 183.

⁴) Cf. Woodrow Wilson, *The State*, special edition, revised to December 1918 by Edward Elliot, p. 8.

cal point of view, or an organized nation⁵). Maurice Hauriou is the most lucid of the scholars who identify state with nation; he says: *l'Etat n'est pas autre chose que la personnification de la nation, c'est-à-dire que la nation vue comme un sujet de droits. La nation est l'Etat et l'Etat est la nation*⁶). So the nation represents the whole state from the material point of view, and territory is only the material basis of the nation. Juridically considered the territory of the state is but the sphere of application of a certain legal order (positive laws); it is the legal order that matters juridically, not the sphere of its application. So the state from its material side is a juridically organized independent nation.

The legal order or juridical organization of the state is of principal juridical importance and leads up to the formal conception of the state. Of course jurisprudence cannot do without the material conception of the state, for jurisprudence is a science investigating phenomena appertaining to the social reality. The material conception of the state is unavoidable when dealing with the state as a juristic person or as a subject of rights — the theory of a juristic person as a fiction belongs to the past, it has no champions in the modern doctrine. But the main concern of the doctrine of the constitutional law is with the formal conception of the state according to which state is juridical organization of a people. In this parlance the state is nothing material but nevertheless a real phenomenon — a real form. This idea can be understood by analogy with art, e. g. sculpture, where form is a reality quite distinct from the material. So the scholar of the constitutional law does not pay attention to a people organized in a state, but to the organization as such. This organization is a form appertaining to reality, for it is aggregate of actually existing juridical institutions. The analogy between the state, understood as a juridic form, on the one hand, and the works of art on the other hand grows salient when going back to the antique. The works of art of old Greece are of lasting vitality, so are the principles of the organization of the state in old Greece and Rome. It would be a good thing if modern scholars of constitutional law paid more attention to the examples of the antique like artists

⁵) Cf. H. Berthelemy, *Traité élémentaire de Droit Administratif*, editions of 1921 and 1926. *Notions préliminaires*.

⁶) Cf. Maurice Hauriou, *La Souveraineté Nationale*, 1912, p. 149.

who up to the present day keep studying the works of art of the ancients.

The formal conception of the state implies either the whole legal order or a part of it. H. Kelsen identifies the state with the complete legal order, but even he admits the possibility of a part of the whole legal organization being qualified as a state⁷⁾. The latter conception is of greater use to the science of the constitutional law, for if the state is identified with the complete legal order, the formal notion of the state becomes too broad and is of little avail to the science of the constitutional law.

Now the question arises which part of the whole legal order is to be qualified as state? I think — those legal norms which determine the structure of the principal organs of the power of the state and characterize the unity of the people as an independent nation. Of course these norms are to be looked for not only in constitutional acts, but also in other laws and even in precedents, i. e. in the constitution in the material sense of this term.

The attempts to construe the conception of the law-determined state. The modern theory of the state with its doctrine of constituent elements of the state, of the power of the state, of its organs etc. — is based upon the material conception of the state. That is why even those scholars to whom the state if juristically considered is a system of legal relationships (e. g. Affolter, Korkunoff, Lasarevsky), cannot rid themselves of the material conception of the state.

It is obvious enough that the wide-spread construction of the state as a juristic person is also connected with the material conception of the state, for the state as an organization, i. e. the state from the formal point of view, cannot be entitled to any rights or duties. It is exactly the mentioned theory of the state „as a juristic person clothed with a supreme power“ which has been a very serious obstacle to the forming of a doctrine sufficiently adapted to modern law-determined democracies. Naturally there was a great difference between constitutional states of the 19th and absolute monarchies of the 18th century, but for all that the doctrine of the constitutional law in the 19th century particularly in Germany could not break away from the traditions of the 18th century. In an absolute

⁷⁾ Cf. H. Kelsen, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, 1922, p. 88.

monarchy of the 17th and 18th centuries not only the whole power belonged to the monarch, but the latter if juristically considered was the state itself which notion was quite clear to outstanding personalities of those times e. g. Thomas Hobbes⁸⁾ and Louis XIV. of France (L'Etat c'est moi). The constitutional organization of the state drew a limit to the power of the monarch which fact was noticed by its contemporary liberal doctrine to the effect that the Parliament (not the monarch) was qualified as a legislative body. But there was also another doctrine (the chief exponent of it was the German scholar Fr. Stahl⁹⁾) according to which even in constitutional states the complete power belonged to the monarch, only in exercising certain functions he was obliged to keep to a fixed form, e. g. the legislative power belonged also to the monarch, but laws were to be drawn up with the cooperation of representatives of the people. This doctrine was maintained by a few scholars up to the end of the 19th century, but it was unpopular to such an extent that its very creator Fr. Stahl remarked that the people wanted a constitution of the English pattern. Such a constitutional act was the German Constitution of 1849; although this constitution was not put into force, the principle of the constitutional state became permanent. So it became impossible to say that the supreme power of the state belonged to the monarch, for he was obviously one of the organs of the constitutional state invested with competencies which were stated in the constitution. At this time the well known German scholars Gerber, Laband, Jellinek started the doctrine of the state as a juristic person and clothed it with absolute power. It was further taught that the power of the state was superior to laws (the principle of the supremacy of the power of the state over laws), for only those laws were considered effective which had been proclaimed and upheld by the power of the state. The English scholar Austin maintained a similar doctrine already in the first half of the 19th century, although contrary to his continental successors, he did not pay so great an attention to the state as a juristic person¹⁰⁾. In the German doctrine where this theory was prevailing, the whole

⁸⁾ Cf. Th. Hobbes, *Leviathan*, chapt. XVII and XVIII.

⁹⁾ Friedrich J. Stahl, *Die Philosophie des Rechts*, II Bd., 2-te Abt., *Die Staatslehre und die Prinzipien des Staatsrechts*, 3. Aufl. 1856, 12. Kapitel: *Das monarchische Prinzip*.

¹⁰⁾ Cf. John Austin, *Lectures on Jurisprudence*, vol. I, esp. Lecture VI.

absolute power which belonged to an absolute monarch of the 18th century was simply conferred upon the state as such. The best proof-example for this evolution can be found in the doctrine of R. v. Ihering. According to him the state has a monopoly of power and a monopoly of creating laws and of enforcing them. Laws which either do not emanate from the state or cannot be enforced by its power are no legal norms at all, even if they are voluntarily observed. So the power can subsist without laws, whereas laws without power are stripped of their meaning¹¹). It is obvious that this conception of the state runs counter to the conception of the law-determined state, for in all those juridical relationships where the state acts as a person entitled to right — the power acts as a substitute for laws, and instead of legal relationships we have nought but relationships determined by naked force. Of course this conception could not satisfy the needs of the theory of the constitutional law for this conception clashed with facts given by the life — the organs of the power of the state were obviously directed by laws and even individual rights of citizens began obtaining legal guarantees. Already R. v. Ihering was conscious of this evolution; he amended his theory by adding to it the principle of the self-restriction of the power of the state: culture and prosperity could be obtained on the condition that the state observed its own laws; so this principle should be characterized as a leading principle of a sound policy; laws were characterized as a policy of power if properly understood and carried out (*das Recht ist die wohlverstandene Politik der Gewalt*¹²). This doctrine was developed by G. Jellinek¹³) in Germany; we find it also in France (Carré de Malberg), and in U.S.A. (W.W. Willoughby)¹⁴). But there are very severe critics of this doctrine e. g. Leon Duguit in France who qualifies it as a sophisticated one; he says that the power which tolerates only self-acknowledged restraint is synonymous with the absolute power i. e.

¹¹) Cf. Rudolph Ihering, *Der Zweck im Recht*, Bd. I, 4-te Aufl., pp. 240, 243, 247, 250.

¹²) Cf. Rudolph Ihering, o. c., pp. 294—295.

¹³) Cf. Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3-te Aufl., 1914, pp. 367—375.

¹⁴) Cf. W. W. Willoughby, *An examination of the Nature of the State*. 1922, esp. chapt. IX: The power of the State. Sovereignty.

has no limits at all¹⁵). Even the chief exponent of the doctrine of the self-restriction of the state — G. Jellinek was forced to acknowledge that from the point of view of this doctrine the underlying principles of a legal order appertain to metaphysics i. e. they are transcendental to the sphere of legal experience. Such a result may satisfy philosophers, it is obviously inadequate for lawyers who on principle won't leave the domain of legal experience.

Theories put forward by L. Duguit and H. Krabbe afford a proof to the possibility of finding the fundamental legal principles in the very domain of laws. L. Duguit says that the power of the state is the power of the strong over the weak, but the actual phase of human evolution requires that this power should be brought under the control of social interests, so the notion of the sovereignty is to be replaced by the notion of the public service (*la notion du service public*), and laws are to be considered as quite independent from the power of the state — they are the product of the social discipline which is inherent to the social life. Laws are equally compulsive both to ruling and ruled individuals¹⁶). The Dutch scholar H. Krabbe has laid down a similar doctrine (*Die Lehre der Rechts-souveränität*) quite independently of L. Duguit. H. Krabbe does not recognize the dualism of the state and the law; his aim is to establish a monistic point of view in the science of the constitutional law; so he acknowledges only the power of the law¹⁷). Like Duguit he does not distinguish between the private and public law and attributes to the state the same measure of value as to other subjects invested with rights. The compulsory quality of the power of the law, he says, is anchored in human psychology or legal intelligence (*Rechtsbewusstsein*) which is the sole source of the law¹⁸). Krabbe thinks that the evolutionary process of mankind seconds the growth of the legal intelligence (*Rechtsbewusstsein*) of the people to which the duty-element is essential; so this legal intelligence which is a psychological factor acts as a binding authority¹⁹).

¹⁵) Cf. L. Duguit, *Traité de Droit Constitutionnel*, tome I, 3. éd. 1927, p. 645.

¹⁶) Cf. L. Duguit, *Les Transformations du Droit Public*, 1925, p. 33.

¹⁷) Cf. H. Krabbe, *Die Lehre der Rechtssouveränität*, 1906, esp. chapt. III.

¹⁸) Cf. H. Krabbe, *Rechtssouveränität*, p. 187; *Moderne Staatsidee*, 1919, p. 50.

¹⁹) Cf. H. Krabbe, *Die moderne Staatsidee*, 1919, p. 52.

The theory of the supremacy of the law (Krabbe) is of great interest to lawyers, but unfortunately this theory (like the theory laid down by Duguit) is still lacking in the juristic interpretation of the legal order. For the binding authority of the law according to H. Krabbe should be looked for in the domain of psychology, according to L. Duguit — in the domain of sociology. So both Krabbe and Duguit have obtained a meta-juristic solution of the problem of the sources of the legal order. My aim is to investigate the possibilities of a purely juristic explanation of the legal order using the principle of national self-determination as an explanatory principle.

The juridical contents of the principle of the self-determination of nations. The theory of the social contract has foretold the correct method of solving the problem of juristic explanation of the legal order. According to this theory, especially as exposed by Rousseau and Kant, only such power of the state is legal which is based upon a social contract. The theory of the social contract was severely criticized throughout the 19th century and nowadays is generally qualified as an anachronism. But it is valid enough in its ideal essence of course, for the formulation is incongruous with the present state of the science of the constitutional law. This theory suffers from a twofold drawback. To begin with the natural rights which according to this theory are inborn to the individual and are primary to the power of the state. Such natural rights are nil from the juristic point of view, for rights in the juristic sense can subsist only in an organized society. Secondly separate and free individuals cannot found a sufficiently stable state, for a state established by them will be continuously dependent on their voluntary self-restraint.

The state is founded by a people which has been consolidated by certain important exterior and interior bonds. Exterior bonds are: the territory, the language, traditions; they bring forward a very important interior factor — a will for life and work in common. If a people is solidified by a language and traditions as well as by the will for cultural cooperation — we qualify it as an ethnographic unit; if a people has state and laws in common — we characterize it as a political unit. As political units are to be designed also such peoples which have not founded their states but have the conscious wish to do so. To such a political unit which manifests the will to found a state, the principle of national self-determination is related.

The word Principle means a certain acknowledgement definitely formulated so as to serve for a foundation of a scientific system or construction or for directing human activities. So a legal principle is a thesis dealing with juristic matter. In the course of its development a legal principle may assume different shapes. So we can denote emotional individual principles (recognized by separate individuals), social principles (participating in the recognition of the whole society), declarative principles (declared in constitutional acts) and lastly positive principles. Every declarative principle tends to become positive through the enforcing of the constitutional act containing this principle, and through institutions (e. g. administrative jurisdiction) guaranteeing such an enforcement. So we see that legal principles stand in close relationships to the positive law being embedded in separate legal prescriptions and in complexes of laws.

The principle of the self-determination of nations means that every nation has the right to display certain activities and that other nations are obliged to forbear these activities. The Declaration of Independence (1776) states that the people is entitled to two fundamental rights: the right to found its own state and the right to determine the constitution of this state. In the 19th century this principle of national self-determination was called „the principle of Nationalism“ and was summed up by Mazzini as the right of every nation to found its own state. Lord Morley characterized the development of this principle in the following words: “Thus Nationalism from instinct became idea; from idea, abstract principle; then fervid prepossession; ending where it is to day, in dogma, whether accepted or evaded”²⁰). The same principle was declared by Woodrow Wilson at the end of the Great War in his 14 Paragraphs (of the 8th Jan., 1918) and in Four Principles (of the 11th Febr., 1918). This principle is also observed by the League of Nations. The after-war democracies, e. g. Latvia and Lithuania, have declared this principle in their constitutions. So I think that the principle of national self-determination became a positive legal principle and is well suited as an explanatory principle when laying theoretical bases to the modern conception of the state.

The principle of national self-determination implies three definite rights. 1) The right to determine ones political status: the right to

²⁰) Cf. C. DeLisle Burns, *Political Ideals*, 1927, p. 185.

separate oneself from an existing state, or to unite oneself with another state becoming an autonomous province, or to found quite a new independent state. This right may be realized by plebiscita or by convening constituent bodies. One can denote this right as a right of self-determination in the stricter sense of the word. 2) The right to work out ones constitution and to vote it. This right may be called the right of self-organization; it is realized by convening constitutional bodies or by arranging referenda. 3) The right of self-governing i. e. the right to display certain functions of the power of the state. This last right in its juristic conception is closely associated with the theory of different functions of the power of the state.

The functions of the power of the state and the self-government of the nation. The power of the state juridically considered is nought but the right to give legal orders and to enforce them in case of need. The people forming the state has common interests and wants which are satisfied by common efforts and by using common resources. To make these common resources useful coordinated activity is absolutely necessary. So the power of the state appears as the right to dispose of national resources which right the people has granted to the organs of its state. This conception has been laid down by a Viennese scholar A. Menzel and is called by him "the energetic theory of the state"²¹). It explains quite rationally the power of the state and enables a formulation of what is usually known as functions of this power. So a function of the power of the state is an activity of its definite organ corresponding to a definite aim pursued by the state and fixed in legal acts. The traditional doctrine of the functions inherent to the power of the state reiterates thoughts expressed by Montesquieu who differentiated legislative, executive and judicial functions. This distinction is found already in the political doctrines of Aristotle and John Locke. Its chief exponent Montesquieu did not intend investigating functions of the sovereign power in a state as to their origin and juristic meaning, he only wanted to describe such an organization of a state which could guarantee to citizens the highest possible measure of liberty. Scholars after Montesquieu did but little improve his scheme, among them Sieyès (*pouvoir consti-*

²¹) Cf. Adolf Menzel, Die energetische Staatslehre, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 66. Bd. 1. Heft, 1931. p. 132—187.

tuant) and Benjamin Constant (*pouvoir neutre*) may be mentioned. The scheme drawn up by Montesquieu is particularly useless to those who are interested in the executive activity of the state; they soon realize that Montesquieu's executive function is too broad a notion to be of any definite explanatory use. The best outlook on the various functions of the sovereign power of a state may be obtained if one considers the dynamics of a state i. e. the process of its creation and development.

The first task to be achieved by a new state in the process of its formation is to draw up a constitution, so the first function of the sovereign power may be called the constituent function. Further it is necessary to appoint functionaries; we may call this activity the creative function. Then the necessity arises to regulate relationships between various organs of the sovereign power and the citizenry on the one hand and the relationships of the citizens themselves on the other hand. So the notion of the legislative function is given. The economic function consists in accumulating economic resources and in distributing the national wealth. Further a state is interested in upholding its established order and must protect it from exterior and interior troubles — these are police- and defensive functions. Then comes the judicial function in its two forms as criminal and civil jurisdiction. Further we may point out the federative function, which term is as old as John Locke and means the activity of the sovereign power towards establishing an international intercourse (political, cultural or economical). In modern states the cultural activity, i. e. activity tending to promote culture, is emphasized. Then also in quite modern times the idea of protecting weak social groups is popular, so we may speak of the protective function of the state. At last the controlling function and the regulative function may be borne out, the former is sufficiently explained by the necessity of controlling the activity of the organs of the sovereign power, the latter — by the necessity of coordinating numerous functions of the sovereign power²³).

Now the question arises which of these numerous functions may be discharged by the people all by itself. It is a well known fact that in modern democracies the people cannot display the same

²³) An analogous scheme is given by R. M. Mac Iver, *The Modern State*, pp. 190—191.

measure of activity as it used to do in the times of ancient Greece and Rome. Modern conditions do not allow popular assemblies (we find them only in some cantons of Switzerland). But nevertheless the electorate or the complex of citizens is to be qualified as an organ of the sovereign power e. g. § 25 of the Genevese Constitution reads — *le corps électoral agissant collectivement forme le Conseil général*. This organ discharges a part of legislative and creative functions, and so in modern democracies the people is given a direct (not only through the medium of its representatives in the Parliament) possibility of realizing some important functions of the power of the state. It would be good if means were found to enable the participation of the whole people also in the controlling and regulating functions, for those functions are compatible with the principles of national self-determination and self-government.

The acts resulting from popular election or popular vote are products of a free judgment of separate individuals, nevertheless these acts are compulsory to every individual member of the people, and to the organs of the sovereign power i. e. to the state itself. These acts imply the will of the people not the contracting will of separate individuals (as teaches the doctrine of the social contract). The will of the people, expressed in valid normative acts, gives the legal foundation to the power of the state and in the same time restricts or bounds it legally. So we see that the principle of national self-determination allows to explain juristically the legal foundation of the power of the state as well as to explain the restriction of this power by the positive law.

The principle of self-determination of nations in the conception of the law-determined state. We have seen that the power of the state is the right to dispose of common national means and resources. In displaying this right the state may give compulsory orders and enforce them. This activity of the sovereign power is to be designed as legal on the condition that it may be traced back to valid legal prescriptions permitting such an activity, which prescriptions of course are to be looked for in the positive law. The prescriptions (norms) give injunctions to the sovereign power, but at the same time they draw a limit to the range of its activity. This is a standard conception in the modern science of the constitutional law; we find the best expression of it in the "theory of the supre-

macy of the law" laid down by H. Krabbe. But we know already a very serious drawback of this theory: it does not explain juristically the positive law. According to it the binding authority of the law is transcendental to the sphere of legal experience: the legal intelligence (*Rechtsbewusstsein*), which is a psychological fact, is the ultimate source of the positive law. Also G. Jellinek, as we have already seen, explains the positive law (legal order) from a meta-juristic point of view. It seems to me that both explanations are of small avail to those who want to see things juristically.

The aim pursued by this essay is to show the possibility of a juristic explanation of the legal order (positive law) and of the power of the state. Such an explanation allows the following conception of the law-determined state. The principle of national self-determination which is quite a positive principle (*vide supra*) implies three distinct rights: the right of the self-determination in the stricter sense of the word, the right of self-organization and the right of self-governing. Displaying the first right the people decides on its political status and creates its own state. The second right is the right to draw up the constitution which is the supreme law in this state. The organized people when acting through its natural organ — the electorate as a voting body is also an organ of the state (*vide supra*); to this organ the right of national self-governing may be attributed, to some extent of course (*vide supra*). Those functions which cannot be discharged by the people itself are conferred upon other organs of the sovereign power. The latter is based upon legal norms and restrained by them. These norms of the positive law in their turn are based upon the will of the people which acts either through the electorate as a voting body or through the medium of a representative organ i. e. the Parliament. A state which is lead by laws created by the will of the people or coordinated with this will is a law-determined state; the underlying principle of a law-determined state is the principle of national self-determination which acknowledges the right of the people to be free, independent and juridically active. An organized people is capable of bearing rights and obligations i. e. is capable of being a subject of the legal order. This capacity of being a subject of rights and duties we may transfer also to the state, for the state from its material side is a juridically organized independent nation.

SATURS.

	Lapp.
1. Ievads	1
A. Problēma	1
B. Metodoloģiskas piezīmes	6
C. Valsts jēdziens	15
2. Monarchiskā principa doktrīna un valsts personības teorija 19. gad- simteņa valststiesību zinātnē	22
A. Monarchiskā principa doktrīna	26
B. Valsts jūridiskās personības teorija	34
3. Valsts varas jūridiskas ierobežošanas teorētiskās konstrukcijas	40
4. Tautas suverēnitātes un tiesību suverēnitātes doktrīnas	54
A. Tautas suverēnitātes principa doktrīna	55
B. Tiesību suverēnitātes doktrīna	68
5. Tiesiska principa jēdziens un veidi	83
6. Tautu pašnoteikšanās princips kā pozitīvs tiesisks princips	94
7. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs	112
A. Tautas jēdziens	112
B. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs	123
8. Tautu pašnoteikšanās princips un sabiedriskais līgums	135
9. Valsts vara un valsts varas funkcijas	150
10. Tautas pašvaldīšana	172
11. Tautu pašnoteikšanās princips tiesiskas valsts konstrukcijā	185
Izlietotie avoti un zinātniskā literatūra	191
The Principle of Self-Determination of Nations and its Juridical Essence	196

LU bibliotēka

220026961

107292

LŪR tauts.-ties. II.

AUL oec.-iur. II.

Nr. 1. K. Dišlers. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs	1
The Principle of Self-Determination of Nations and its Juridical Essence	196